De Nieuwe Taalgids.
Jaargang 25

bron
De Nieuwe Taalgids. Jaargang 25. J.B. Wolters, Groningen / Den Haag / Batavia 1931

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa008193101_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

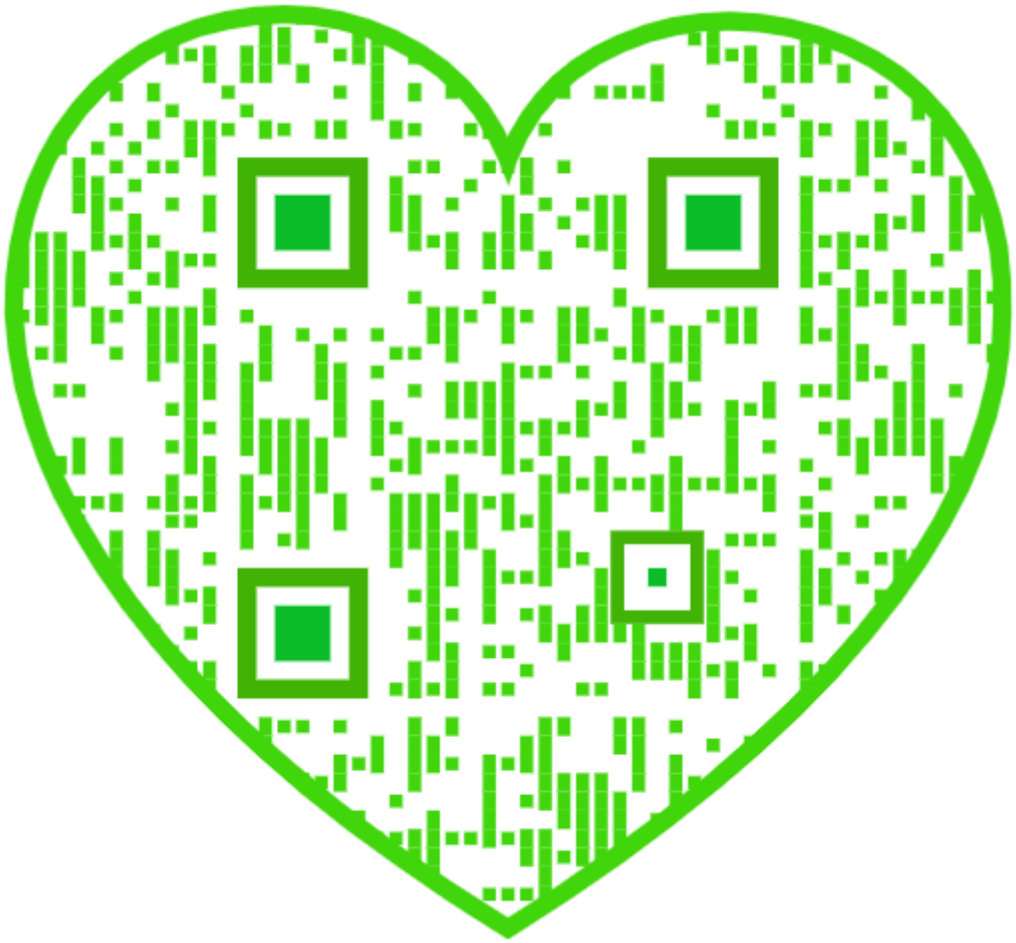

Hooft en Vondel. II. Het oordeel van het nageslacht over Hooft en Vondel.

Ook de volgende bladzijden willen, zooals reeds gezegd is[1], niet meer zijn dan eene bijdrage - uiteraard fragmentarisch, zonder stelselmatige doorvorsching van al het materiaal, zonder eenige aanspraak dus op volledigheid - tot eene monographie over dit onderwerp. Een onderwerp, ook en vooral hierom niet onbelangrijk, omdat wij in dat oordeel van het nageslacht den wisselenden geest en smaak - soms ook wel de wisselzieke mode - der tijden afgespiegeld zien: een stuk literatuurgeschiedenis, die immers, naar veler oordeel[2], althans o o k bestaat in de geschiedenis dier wisselingen. Niet meer derhalve dan een zeker zeer onvolledige schets, welker uitwerking anderen zij aanbevolen, van de verschillende waardeering van Hooft en Vondel, onder den invloed der elkaar in den loop der tijden opvolgende geestelijke stroomingen.

Hooft, de vroegrijpe, door zijn veelzijdig talent schitterende Amsterdamsche burgemeesterszoon en Muider Drossaard, was tijdens zijn leven steeds algemeen als 'h e t hoofd der Nederlandsche poëten' beschouwd. Ook door Vondel, den als dichter zich eerst laat en langzaam breed ontwikkelenden burger, van Brabantschen huize, die den eerbied, aan den ouderen, rijperen en voornamen dichter verschuldigd, zelden of nooit verzuimde[3]. Eveneens, en niet in de laatste plaats, door Geraerd Brandt, die niet alleen in zijn beruchte lijkrede (1647) Hooft hemelhoog verhief en na of naast den zijnen Vondel's naam in 't geheel niet noemde; maar die ook één of twee jaar later, in zijne 'Inleydinge tot de Beschryving der zes middelste Vertooningen' (te Amsterdam, in 1648) - een opmerkelijke eerste aanloop tot eene oudere Nederlandsche literatuurgeschiedenis - met

1) Zie De nieuwe Taalgids, XXIV 113.
2) Zie b.v. Te Winkel, Ontwikkelingsg. d. Ned. Lett.^{2} I 8, 95 e.e.
3) Zie N. Taalg. XXIV 166, 169-70.

herhaalden nadruk Hooft vóór Vondel noemt en boven hem stelt[1)1)]; die in 1671, vóór de uitgave van Hooft's Werken, dezen wederom beschouwt als ‘den Hooftschrijver en keurigsten opbouwer der Duitsche taele; den Hooftdichter des vaderlandts; .... den Vorst der Nederlandtsche vernuften’ (blz. VI); die eindelijk zelfs nog in zijn ‘Leeven van Vondel’ (1682) dezen wel roemt als ‘de(n) doorluchtighste(n) der Duitsche Poëten’, maar hem toch, even te voren, eerst na Hooft noemt, en van hem zegt dat hij ‘door zijn Nederlandtsche dichten meest al de Dichters zyner eeuwe te boven ging, en alleen met den Drossaard Hooft om den laurier streedt’ (blz. 13, 5, 7)[2)].

Maar de naklank van het schelle - en valsche, althans oneigene - geluid van Brandt's lijkrede op Hooft was toch 32 jaar later, bij Vondel's dood in 1679, weggestorven; werd althans overschald door het veelstemmig koor van lijk-, graf- en treurdichten, beurtelings zwaar of zwak van toon, meest onschoon van klank, barok van stijl, gelijkvloersch van tred of redeneertrant, tot lof en eer van den ‘Agrippijnschen zwaan’, den ‘Vorst der Poëten’ enz.

Die gedichten[3)], waarin de ‘Parnas’, de ‘Nederduitsche Helicon’, Pindus, ‘Apol’, ‘Fenix’ en meer andere classieke ‘sieraden’ natuurlijk een ruime plaats bekleeden, mogen al, mede daarom, voor ons vrij ongenietbaar zijn, wij mogen ze toch om dien opgeschroefden toon nog niet onoprecht noemen, en zij hebben en houden als getuigenissen hunne historische waarde.

Vollenhove, door V. zelf zeer geprezen, en volgens Brandt

1) ‘Want de doot van den Drost beneemt de Hollandtsche letterwijsheit haar aanzienlijxte glans en achtbaarheit.... Vondel is nu wel d'eenige, die noch lust heeft om zijn vernuft in de Duitsche Dichtkonst te oeffenen, maar het veranderen van Godsdienst en 't aanhangen der Roomsche zeden en Pausschelijke inzettingen, maakt zijn gedichten by de gemeenten onaangenaam. Zijn Peter en Pauwels, en Maria Stuart zijn te Roomsch *enz.* .... want dat de Schouwburg een' andren Hooft (*enkelv.*), of andre Vondels (*mv.*) verwacht, is twee Maroos in een tijdt begeeren. al wat nu noch dichten wil, mach nu wanhoopen om Hooft, ja Vondel op duizendt passen te genaaken’ (G. Brandt, Ged., ed. 1649, 274).

1) Verg. ook N. Taalg. XXIV 165-6.

2) Bijeenverzameld en herdrukt in V.L.'s ed. XII 71-145.

3) Zie reeds V.L.'s doorlooponde - soms in vrij banale grappen en grollen verloopende - critiek.

met Antonides hem in stijl allermeest gelijk[1], zet nochtans zijn 'Lijckzang' aanstonds in op zeer gezwollen toon en uiterst smakeloozen trant: 'Hef op; zet op; geen sluis, noch kranen: Maer stort een kunstrivier van tranen. Giet uit, droog uit, ô hengstebron *enz*.!'[2] Dat deze Hervormde predikant slechts geringe ingenomenheid doet blijken zoowel met V.'s 'misgeloof en misslag', zijne 'Roomsche dichtkunst', als met zijne 'hekeldichten' (blz. 73) kan noch verwondering, noch verontwaardiging wekken.[3]

Vondel's geestelijke 'zoon', Antonides[4], roemt hem in zijne 'Uitvaert' als den 'Vorst en Vader der Poëten', 'd'eer van Nêerlants hooftpoëeten', den 'Aertspoeet'[5], in spijt van den 'laster' (kennelijk van Nil Volentibus Arduum); als den dichter o o k der (zelfs, merkwaardig genoeg, 't eerst genoemde!) leerdichten uit zijn lateren, Roomschen tijd: Bespiegelingen, Joannes de Boetgezant, Altaergeheimenissen, Heerlijkheit der Kerke en Brieven der H. Maegden (blz. 61-86), der helden- en der vredezangen, der treurspelen (waaronder vreemd genoeg, vooral bij den dichter van den IJstroom, Gijsbrecht van Aemstel ontbreekt). Hij laat hem 'in 't zalig zielenvelt' begroeten door Virgilius, Ovidius en Horatius, door Homerus, Euripides en Sophocles, door Spieghel, Roemer, Van Mander, Coster, Victorijn[6], 'en die den naem verdooft Der dichtren zyner eeuw, de noit volprezen Hooft' (blz. 80-1, vs. 197-224); en hij noemt ten slotte even de hekeldichten Harpoen en Roskam. Aan 't eind is het stuk doorspekt met vele kwaadaardige uitvallen tegen den 'laster', de critiek, wederom van 'Nil Volentibus Arduum', op V.'s tooneelstukken (vs. 251-78, 301-4).

Oudaen looft in zijn nog breedvoeriger 'Lykgedachtenis'

1) Br., V. 128.
2) Wanneer V.L. echter V.'s uitdrukking: 'Vondel quam.... Bezweet den dichtersberg opstappen' (blz. 72, vs. 15-6) wraakt, vergeet hij dat zij aan V. zelf ontleend is: zie Br., V., 123 en Tschr. XLIX 171, noot 2, alsmede 273, noot 2.
3) Verg. ook zijn vergelijkend oordeel over H. en V., beneden, blz. 6.
4) Br., V., t.a.p.
5) Blz. 75-84, vs. 12, 204, 335; de voorlaatste eeretitel vroeger, met tot vervelens toe herhaalde woordspeling, aan Hooft, de laatste door dezen aan Van Baerle toegekend (zie N. Taalg. XXIV 130, noot 2).
6) Een herinnering aan de o m w e r k i n g v a n Hooft's rijmbrief uit Florence, vs. 201-8? Verg. Tschr. XLIX 191.

(632 verzen) eveneens ‘Neerlands Hoofdpoëet’ (6), voert ook strijd tegen N.V.A. (43-58, 387-98) en prijst V.'s treurspelen; waarbij 't ontbreken van Palamedes zoowel als van Maegden en Maria Stuart ons treft. Ook hij roemt de door Antonides met lof vermelde Katholieke werken: Boetgezant, Bespiegelingen, Heerlijkheit der Kerke, Altaargeheimenissen en Maagdenbrieven. Voorts de Hekeldichten (245-63), zijne vertalingen (o.a. de toen als nu nog onuitgegeven proza-vertaling van Tasso); hij kent ‘geen majesteit die boven Vondels próze Zich heffe in rykdom, kracht of helderheit van taal’. Ja hij stelt V. zelfs boven Euripides, Homerus, Virgilius, Horatius en Juvenalis (343-62), elk in zijn genre door V. overtroffen. Eindelijk, bij eene vergelijking tusschen Hooft en Vondel wint de laatste het (363-76):

> Doch zoo men nevens hem 't Hooft zyner tydgenooten
> (Eer 't vuur van 't jeugdig bloed zyn aadren was ontschoten)
> Wil vordren om de proef te nemen, wie van tween
> Met meerdre najesteit de Dichtkonst koom bekleên:
> In beyde (dit staat vast) blinkt overwicht van gaven;
> In beyde weet de kunst op hoogen trant te draven;
> Standvastig, zenuwryk, zielroerlyk, wonderbaar;
> Maar blyde en fris in d'een, in d'andere styf en zwaar;
> Stel vry den harnasdans met bardezaan, en degen,
> By d' eedle rustigheit van 't mollige bewegen;
> Wie 't kraftbarende groots der wrangheit waarder acht,
> Wy pryzen 't heerlyk schoon, dat geen gehoor verkracht:
> Word iemand omgezet van andere gedachten
> Wy zyn getroost de proef, de keurtoets af te wachten *enz*.

Ziedaar, in berijmd proza, een stellige, vergelijkende beschouwing van een der vertegenwoordigers van het eerste epigonengeslacht[1)]: Vondel boven Hooft!

Volgen nog gedichten van P. Rabus (zie V.L.'s weinig vleiend oordeel, blz. 106); twee redacties van een vers van D. van Hoogstraten, ‘Parnasrou’, waarin V., evenals Antonides en Oudaen, geroemd wordt als wedijverend met de Latijnsche dichters - wat immers als het hoogst bereikbare in de kunst gold![2)] -, en waarin

1) Opmerkelijk is, in den schrijver der ‘Roomsche Mogentheit’, zijne afkeuring van het misbruik der Grieksch-Romeinsche mythologie; zie vs. 605-12 (door V.L. bij vergissing 705-12 genummerd).
2) Verg. beneden, blz. 8-9.

o.a. ‘de Amstel.... den Rijngod[1)] lang verpligt.... Om een schenkaedje,.... Een Zoon van Febus’ heet (blz. 112); en een Latijnsch vers van den Amsterdamschen professor eloquentiae P. Francius[1)], die V. alweer ‘Princeps poëtarum’ noemt, ‘zeggende dat Maro, Horatius en Sofocles met hem waaren begraaven’ (evenzoo in G. Brandt's grafschrift)[2)]. Ten slotte een allegorisch tooneelstuk van G. Bidloo: ‘Lykstacy by wyze van voorspel gepast op zijn Joseph’ (door Van Lennep geglosseerd in noten, gekruid met tal van grappen, ontleend aan zijn Amsterdamsche tooneelherinneringen, blz. 125-136) enz.

De hooge lof, door de laatstgenoemden aan Vondel toegezwaaid, klinkt nog veertig jaar later na in het befaamde, in 1720 uitgegeven ‘Panpoëticon’ van Govert Bidloo's broeder Lambert[3)] (blz. 137-9), waarin Hooft en Vondel aldus tegenover elkaar, en de laatste onvoorwaardelijk boven den eerste gesteld wordt:

> En eyndlyk, groote Hootd, uw geest moet zich niet steuren,
> Indien 't u immermeer te hooren mogt gebeuren,
> Hoe Vondel, boven u zulk een geluk geniet,
> Dat hy zyn Digt by elk volmaakt in agting ziet,
> En geene Neuse-wijs, geen Sneê nog Letter-vitter
> Nog nydige Agterklap, hoe Vinnig, Vuyl, en Bitter,
> Aan zijne Vaerssen in het minste wryven dorst,
> Of was 't niet aan de kruym, komt knabblen aan de korst.

Men ziet: in de 32 jaren na Hooft's dood was de faam van Vondel's dichtgenie, in 1647 nog verre onderdoende voor den roem van Hooft, dank zij ook den sindsdien nog twintig jaar lang onverminderden stroom van V.'s poëzie, zóózeer gestegen, dat hij te recht ‘de erfgenaam van Hooft's roem’ genoemd[4)], en diens zon er zelfs tijdelijk door verduisterd is. Toch mag hiernaast ook nog eens herinnerd worden aan de vaak aangehaalde verzen uit Vollenhove's hooggestemde lofzangen op Hooft:

1) Merkwaardig dat hier noch elders ooit sprake is van de Schelde, van Antwerpen of Brabant, waarvan wij thans, wegens V.'s onmiskenbare verwantschap met Rubens, veeleer, naast Amsterdam, gewag zouden maken dan van zijn toevallige ‘geboortestroom’ of ‘-stadt’; aan welke V. zelf trouwens ook veel warmere gehechtheid heeft betoond dan aan zijn vaderstad Antwerpen (zie b.v. III 12; VI 103, 670).
1) Merkwaardig dat hier noch elders ooit sprake is van de Schelde, van Antwerpen of Brabant, waarvan wij thans, wegens V.'s onmiskenbare verwantschap met Rubens, veeleer, naast Amsterdam, gewag zouden maken dan van zijn toevallige ‘geboortestroom’ of ‘-stadt’; aan welke V. zelf trouwens ook veel warmere gehechtheid heeft betoond dan aan zijn vaderstad Antwerpen (zie b.v. III 12; VI 103, 670).
2) Br., V. 122, 139.
3) Zie Te Winkel, Ontwikkelingsg.^{2} V 58-60
4) Barnouw, Vondel 46.

Te Muiden was de ware Helikon,
  En Hooft Apol, op 't hooge slot gezeten;....
Ja Vondel waar geen Vondel zonder Hooft,
  Maar volgt hem zulx, dat hy er moedt op drage;....
Puikschryvers, valt aen 't werk met lust en yver.
  Maer, zoo uw pen zich eer en duur belooft,
Begint toch niet in 't Neêrlantsch zonder Hooft[1].

Ontbraken dus bij Vondel's overlijden de huldebetuigingen allerminst, ook reeds bij zijn leven was hem, in zijn 67ste jaar, eene openbare hulde gebracht - in dien tijd nog even ongewoon als zij nu 'overgewoon' is geworden! - door 'eenige Schilders, Poëten en Liefhebbers der dicht- en schilderkunste': het bekende St.-Lucasfeest in 1654[2], toen hij in den St.-Jorisdoelen door Apollo gelauwerd is, waar 'Apelles en Apollo, de schilder- en dichtkunst vereenight'[3] waren, evenals het St.-Lucasgilde en de aloude rederijkerskamers, Violier en Olijftack, in V.'s vaderstad Antwerpen[4].

Vondel's luide naroem en de daaruit voortspruitende invloed van zijn voorbeeld op de epigonen van het laatste kwartaal der 17de en het eerste der 18de eeuw blijkt natuurlijk 't best uit de al dan niet bewuste en opzettelijke navolging, de talrijke herinneringen ('reminiscenties') en toespelingen, nauwelijks van plagiaat verschillende, bij vele dezer 'Parnas-' of 'letterhelden'. Hij, allicht nog meer dan de toch ook, maar vooral als prozaïst, bewonderde Hooft, gold als de classieke norm, wien na te streven plicht was, die wellicht, met veel arbeid en vlijt, was te evenaren, stellig nimmer te overtreffen[5]; zie nog eenige voorbeelden daarvan in Tschr. XLIX 172-6.

Aldaar is ook aangetoond hoe die invloed niet binnen de landpalen onzer Republiek beperkt was, maar zich ook deed gelden in de Zuidelijke Nederlanden, die nu telkens toch niet zóó geheel van het Noorden afgezonderd en gescheiden blijken

1) De vier eerste regels uit Vollenhove's Poëzy, 466, 468; voor de andere lezing van den 3den en 4den regel zie Tschr. XLIX 178, noot. - De 5de en 6de regel uit V.'s lofdicht vóór de edd. 1677 en 1703 van H.'s Ned. Hist. (= Poëzy 478; zie ook 576).
2) Zie Sterck, Hoofdst. ov. Vondel, 57-8.
3) Br., V. 92.
4) Zie M. Rooses, Nieuw Schetsenboek (II) 113, 124-33.
5) Zie b.v. Ypey, Gesch. d. Nederl. tale, I 493-502.

als wij wel vaak gemeend hebben[1]. Dat Vondel, van afkomst en van aard een Brabander en bovendien teruggekeerd tot den godsdienst zijner vaderen, in Zuid-Nederland gaarne gelezen en hoog gewaardeerd werd, mag ons trouwens waarlijk niet verwonderen. Eer zou men zich moeten verbazen over de populariteit in het Zuiden van den Calvinist Cats, indien wij niet wisten dat er in dezen ook een pietistisch-mystieke ader vloeide, die den reeds grooten invloed van zijn 'volksche' taal, stijl, trant en maat op den Noordbrabantschen Jezuietenpater Poirters zal hebben gesteund en versterkt[2].

Niettemin heeft het Vondel reeds bij zijn leven niet aan critiek, afkeuring, miskenning en tegenwerking ontbroken. Ik denk hierbij natuurlijk niet aan den luiden smaad en hoon in allerlei schimpdichten en schotschriften, naar aanleiding eerst van zijne hekeldichten, later van zijn afval van het Protestantisme (of: terugkeer in den schoot der Moederkerk), vooral van de zijde zijner erfvijanden, de Contra-Remonstrantsche, Calvinistische predikanten (later in ongewoon gezelschap met een Remonstrantschen tegenstander als Westerbaen); noch aan de stilzwijgende afkeuring van mannen als Hooft of de geheime tegenwerking van iemand als Brandt (in zijn eersten, jongen tijd). Dat alles, van kerkelijk-politieken aard, kan hier buiten beschouwing blijven; alleen wat wij nu de l i t e r a i r e critiek zouden noemen komt hier in aanmerking. En dan kan ik hier volstaan met de herinnering aan Jan Vos' optreden, als regent van den Schouwburg, tegen V. in de jaren 1660-7; waarbij niet zoozeer een persoonlijke veete, maar inderdaad een verschil van richting de voorname reden schijnt te zijn geweest der tijdelijke uitsluiting van V.'s stukken uit den Amsterdamschen Schouwburg[3].

Evenzoo kan ik, wat betreft Vondel's betrekkingen tot Nil Volentibus Arduum, mij bepalen tot een verwijzing naar Te Winkel's, als altijd, grondige en onpartijdige bespreking[4]:

1) Zie beneden, blz. 11 over De Swaen enz.
2) Zie over Cats' grooten invloed op Poirters: E. Rombauts, Leven en Werken van P. Adr. Poirters, 186-200; over dien van Vondel op P.: a.w. 200-4.
3) Zie Br., V. 111-3; V.L. V 691-2; Worp, J. Vos, 95-106; Te Winkel, Ontwikkelingsg.^{2} IV 250-1.
4) A.w. IV 424, naar zijn opstel in Versl. v h. Vondel-Museum, IX 15-34.

van V.'s aanvankelijke sympathie met deze bentgenooten - heel niet onbegrijpelijk voor wie, onbevooroordeeld, in zijne Aenleiding reeds het eerste geluid hoort der achttiendeeuwsche dichtgenootschappelijke poëtiek en literaire critiek[1] -, maar ook van hunne latere niet malsche critiek op den bouw, de bewoording, den toon en de taal van V.'s treurspelen, naar hunne meening alle min of meer verre onderdoende voor de door hen alleen en boven alles geëerde Fransche modellen[2].

Of en hoe dezelfde 'Aristarchen' daarentegen over Hooft's tooneelspelen en andere werken oordeelden is mij onbekend gebleven.

In den aanvang der 18de eeuw is de bewondering en navolging van Vondel (en Hooft?) mede betrokken geraakt in den strijd, gevoerd in die reeks van ten deele zeer persoonlijke, hatelijke schimpdichten en schotschriften, in poëzie en proza, die bekend is onder den naam 'Poëtenoorlog' (1713-6): alweer, als telkens in onze literatuur, een latere, gewijzigde nagalm van een Fransch voorbeeld, immers te vergelijken met de befaamde 'Querelle des anciens et des modernes' van 1688 en volgende jaren. Aanvankelijk gold het de waardij der hier te lande vanouds bloeiende en gevierde Nieuwlatijnsche poëzie, die eene Europeesche vermaardheid genoot: de Latijnsche gedichten - om van het proza van den grooten humanist Erasmus te zwijgen - van Janus Secundus, Douza, Scriverius, de Heinsii, Grotius, Barlaeus, de Burmanni, Francius e.a., maar ook van Huygens, Broekhuizen en zoovele andere Nederlandsche dichters[3].

1) Verg. Tschr. XLIX 170-2.
2) Te Winkel, a.w. IV 456, 460, 467, 482-4.
3) Zie Hofman Peerlkamp, De vita, doctrina et facultate Nederlandorum, qui Carmina Latina composuerunt (1822, herdrukt 1838).
Ons doet het aanvankelijk vreemd aan, de eer dier in het Latijn dichtende Nederlandsche poëten, die in de angstvallige, kunstige nabootsing, in eene vreemde taal, der classieke Latijnsche dichters hunnen hoogsten roem zagen en zichzelf hunne waardige nazaten achtten, als een n a t i o n a l e zaak beschouwd en verdedigd te zien! Maar de tijd was nog ver, dat men de moedertaal den eenigen natuurlijken vorm ter uiting van echte poëzie zou achten of, nog verder gaande, 'de taal gansch het volk' zou noemen! Nog steeds heerschte het oude, toen juist voor 't eerst aangevochten begrip der Renaissance, dat de moedertaal, de volkstaal, s l e c h t s de 'lingua' ('sermo') 'v u l g a r i s ' was, dat Latijnsche verzen maken het hoogste ideaal voor elken dichter, van welken landaard en welke taal ook, was of behoorde te zijn. Tijden en denkbeelden, waaraan het bekende 'Legatum Hoeufftianum' de herinnering onder ons nog steeds levendig houdt! Hoeveel tijd en vlijt, welke ongeloofelijke moeite en kunst (of kunstjes) op de Latijnsche scholen hier te lande nog in het midden der 18de eeuw besteed werden, niet aan het lezen en verstaan der antieke literatuur, het in zich opnemen der antieke cultuur, maar aan het leeren 'maken', d.i. samen-stellen, knutselen van Latijnsche verzen kan men lezen in Wille, R.M.v. Goens, I 34-8. Zoo staat dus ook Van Hoogstraten, voor de Nieuwlatijnsche poëzie opkomende, naar zijne meening, wel degelijk eene Nederlandsche zaak voor; hij en de zijnen staan juist op de bres vóór de vaderlandsche poëzie, als deel der in de 17de eeuw verworven en in zekeren zin nationaal geworden antiek-classieke (Latijnsche) cultuur: een nationale kunst op classieken grondslag, tegenover den Franschen n e o -classieken invloed, neen stortvloed, die in 't begin der 18de eeuw ons land (en trouwens heel West-Europa) binnenstroomde en meer dan eene eeuw lang alle andere cultuur) óverstroomen en bedelven zou.
Nagenoeg terzelfder tijd, in 1715, sprak dezelfde professor P. Burman sr., die in 1711 te Utrecht zijne geruchtmakende oratie had gehouden 'pro Comoedia', waarin hij (ofschoon natuurlijk i n het Latijn!) het Nederlandsche tooneelspel verdedigd had, te Leiden een donderende oratie uit tot handhaving van het aloude, alom (zoo al niet gesproken en verstane, toch) geschreven en gelezen Latijn, als eenige en universeele taal der wetenschap, tegenover het allengs meer en meer insluipende en veldwinnende, als wereldtaal heerschende, moderne, Fransch! 'Arme Nederlandsche taal en poëzie, tusschen twee stoelen in de asch', zijn wij nu geneigd te zeggen!

Terwijl David van Hoogstraten, zelf classiek-geleerd dichter en philoloog van den ouden stempel, de eer dezer Nieuwlatijnsche poëzie, als een n a t i o n a l e n schat, hooghield, werd zij veel geringer geacht door den meer ‘modernen’ Remonstrantschen hoogleeraar, geleerde en literator van Franschen bloede en Franschen smaak, Jean le Clerc (Joannes Clericus), den beroemden uitgever der ‘Bibliothèque universelle’ (later ‘Bibl. ancienne et moderne’) enz. Een strijd, waarin vele andere letterkundigen zich mengden, en die weldra ook de Nederlandsche poëzie raakte, doordat van de zijde der Fransch-modernen het ‘een groot geluk geacht werd dat Vader Vondel zooveel Latyn niet gekent heeft, om in die taal verzen te kunnen maken’. Eenmaal over dien anderen boeg gewend, ging de strijd verder ook en vooral over de waarde van Vondel als Nederlandsch

dichter. Eenerzijds - meer met groote woorden dan met krachtige vertoogen - hemelhoog verheven als ‘Fenix-dichter’, ‘heldre zon aan den Parnas hemel’, ‘andere Virgyl’, werd hij door de tegenstanders gekenschetst als een andere Ennius, d.i. een (ouderwetsch, om niet te zeggen verouderd) dichter, wiens aanleg en kunst niet vroeg en niet fijn genoeg beschaafd geworden was, die pas laat Latijn en Fransch geleerd had, wiens treurspelen, meestal over bijbelsche onderwerpen handelende (maar met weinig handeling), vervelend waren. Aan zijne verdedigers werd, zeker niet geheel zonder recht en reden, slaafsche navolging van hunnen meester en, bij zijne verdediging, grootspraak en gezwollenheid verweten; in tegenstelling waarmede de Fransche dichters uit de school van Boileau geroemd werden om hunne logica, hunne soberheid en ‘netheid’ (eene in de 18de eeuw, naast de ‘eenvouwigheid’ telkens geprezen deugd).[1] Als staal dezer verdediging van V.'s roem kan b.v. gelden een gedicht van Joan de Haes met den (aanstonds aan het slot van den Roskam herinnerenden) titel: ‘Kneppel onder de hoenders’: een wèl berijmd, maar zeer prozaïsch, gelijkvloersch betoog, waarin V.'s lof gezongen en, ten afweer van Fransche zelfgenoegzaamheid en bluf, met veel groote woorden en beroemde namen geschermd, en beweerd (maar niet bewezen) wordt dat V. wel degelijk (t.w. in Jeptha) de befaamde drie eenheden in acht genomen heeft, terwijl hij verder in bescherming wordt genomen tegen het verwijt van gebrek aan logica, met nadruk wordt gewezen op zijne leerzaamheid en bereidwilligheid om critiek te aanvaarden en zijn werk van vlekken te zuiveren, en eindelijk er tegen geprotesteerd wordt ‘dat alles Fransch in Nederlant moet zyn’[2].

Uit dezen tijd is ook eene vergelijking tusschen Hooft's en Vondel's verdiensten voor taal en letteren door den schrijver der ‘Idea linguae Belgicae’, A.Pz. Verwer (vader van Van Effen's medewerker aan den Holl. Spectator, en allicht een man van denzelfden, ietwat nuchter-Doopsgezinden geest)[3]. Vondel

1) Zie over dit alles breeder Te Winkel, a.w. V 94-100, 104, 108.
2) Ook te vinden in Van Vloten's Bloeml. v. Nederl. dichters der 18de eeuw, 103-7.
3) Als brief verschenen in De Boekzaal der geleerde wereld, Mei en Juni 1708; daaruit overgenomen in Van Alphen's Digtkund. Verhandel., XL-XLII; en daaruit weer, ten deele, herdrukt in Taal en Lett., XV 316.

'heeft gaen fabrijken[1] zekere regelmaet omtrent de letterkunstige buiging en naemvallen' en houdt zich daaraan stipt. Hooft, minder angstvallig, laat zich niet zoo belemmeren, 'rigtende alles maer naer 't cierlijk en voeglijk rollen van die maetvloei; welke in hem ook daerom grootscher opkomt'; hij is 'grooter zangmeester' en ook veelzijdiger dan Vondel. Hooft's 'zingstijl zou men, in 't Italiaens, heten, *Grave*; dien van Vondel daer en tegen maer *andante*, dat is *stapgaende*'. Hooft is ook grooter 'Nederduitsch taelgeleerde' dan Vondel; en hij 'liefhebbert bij wijlen noch wel ietwes in 't ouderwetsche'. Maar Vondel 'maekt weder bevalliger veerzen'; en hij 'onderhoudt gantsch stipt, in de zelfstandige naamwoorden, 't geslagt, bij zijne Letterkunstige bijeenkomste.... bepaelt'. De 'aenvangeling' moet eerst bij Vondel 'den cieraetstijl lezen en leeren', 'in de tweede plaatse Hooft beoefenen'. Duidelijk is in dit voor ons wonderlijke stukje vooral dat Hooft boven Vondel gesteld wordt.

Van vrij wat hooger gehalte voorzeker is hetgeen omstreeks denzelfden tijd in den uitersten zuidwesthoek der Nederlanden, in het veraf gelegen (in 1662 door Lodewijk XIV voorgoed ingelijfde) Duinkerke over. Vondel geschreven werd door den 'grootsten onzer Vlaamsche zeventiendeeuwsche dichters', Michiel de Swaen. Al dan niet bewust van zijne nauwere stamen geestverwantschap, als Katholiek Renaissance-dichter, met Vondel, betuigde en betoogde hij zijne bewondering voor dezen, met woord en daad, in lof en navolging[2]. In zijne merkwaardige, voor dien tijd stellig zeer verdienstelijke 'Nederduitsche Digtkonde of Rymkonst', eene heldere, stelselmatige uiteenzetting (veel uitvoeriger dan Vondel's 'Aenleidinge') van prosodie, stijlleer, theorie van het drama en de overige dichtsoorten, geeft hij, behalve een groot aantal aanhalingen als voorbeeld, eene vergelijkende beoordeeling van Cats en Vondel, als vertegenwoordigers van wat hij noemt 'den soeten' en 'den sterken

1) Dit woord hier, natuurlijk, nog niet bedoeld en te verstaan in onze hedendaagsche, geringschattende beteekenis, maar in de oudere, ruimere, toenmaals alleen bekende (maar ook in 't Ned. Wdb. nog alleen opgegevene!): bouwen (samenstellen) of: de uitvoering van een werk leiden.

2) Werken van M. de Swaen, uitgeg. d.V. Celen, I XLIV, LXX; II 230-4.

styl'. Hij roemt daarin Vondel's hooge vlucht en verhevenheid[1)], waarin hij zich zelf echter niet altijd kan handhaven, zoodat hij niet zelden 'ongelyk aen sich selven' is; in sommige zijner treurspelen acht hij hem 'onnavolgelyk', in zijne vertalingen onvergelijkelijk ('men ontdekt in hem de keest van de taele'); hij noemt hem 'uijtnemende in helden sangen, treurspelen en hekel of schimpdichten'; 'sijnen stijl is sterk, zenuwachtig[2)]; maer hard en duijster; en om dese redenen sijn sijne tooneelspelen weijnig spélbaer'. Maar V. is ook 'onaengenaem door verminkte, nieuwe uijtgesochte, en duijstersinnige woorden; verdrietig door lange tusschen sinnen metaphora[3)] mishagelijk door vergesochte en ongeschikte leenspreuken'; voorts 'niet teenemael vrij van maet, en woordenspel', en soms, 'tegen sijn eijgen regelen', te hoogdravend. Dat V. 'd' overschreding van 't eene vers tot 'et ander' (*overloop, enjambement*) heeft ingevoerd wordt goedgekeurd en geroemd[4)]. 'Men moet bekennen, dat hij in beschrijving van veldslagen, en treurwerken: in afbeelding der hartstochten van gramschap, schroom, droefheyd, wanhoop, en diergelyke, niet alleenelijk de Nederlandsche poëten, maer ook alle die van andere tongen deser eeuwe verre te boven gaet'. Alleen, 'in de hartstocht van liefde is hij slap, onaerdig, rouw, oneerbiedig, ongeschaeft, en somtijdts oneerbaer; getuijgen synen Joseph in Aegijpten, Sampson & a.' Ten slotte gaat De Swaen te keer tegen 'de rijmers van desen tijdt', die 'alle Vondelianen (willen) sijn *enz.*'

Mij dunkt deze - wegens hare onbekendheid hier wat breeder aangehaalde - waardeering en critiek niet alleen kenmerkend voor den (tusschen de Nederlanden en Frankrijk, onder tweeërlei invloed staanden) 'Westhoekschen' dichter, maar ook, op zich zelf, in menig opzicht treffend juist en niet alleen van historische waarde.

1) Er ontbreekt in den tekst blijkbaar iets: wat op blz. 231° als kenschets van Cats gezegd wordt kan alleen op Vondel slaan.
2) Een van de vele voorbeelden der toenmalige, van de hedendaagsche zoo ver afwijkende beteekenis van dit woord!
3) Ook hier hapert iets aan den zin. Zie hierover ook blz. 241.
4) Zie daarover ook blz. 213-6, waar de door Boileau verboden 'overschreding', met aanhaling der eerste regels van den Lucifer, wordt verdedigd en aangeprezen 'in beschrijvingen van beroerten, en veldslagen, bewegingen van hartstochten'.

Keeren wij naar (Noord-)Nederland terug. Een belangrijk aandeel in den hierboven genoemden strijd over de waarde van Vondel's poëzie had, in het bekende Haagsche, door Franschen en Nederlanders geschreven ‘Journal litéraire’, een schrijver genomen, die later niemand anders is gebleken dan onze, toen nog alleen Fransch (pas in de vier laatste jaren zijns levens Nederlandsch) schrijvende Justus van Effen; die dan ook niet ten onrechte, in spijt zijner groote, ook nationale verdiensten, als zedenschetser en -meester en prozaïst, door Te Winkel een typische vertegenwoordiger is genoemd van den Franschartistieken - en daarnaast den Engelschen moreel-politieken - invloed. Ook hier staat hij aan de Fransche, moderne zijde.

Van Effen's niet overgroote vereering van Vondel blijkt ook in zijn 20 jaar jongeren ‘Hollandschen Spectator’ herhaaldelijk. Niet alleen dat hij meer dan eens ironisch spreekt van ‘de groote Vondel zelfs, die wij, waren wij Heidenen, na zyn dood vergoden zouden’, zoodat ‘de bloote naam van den nooitvolpreezen Vondel inzonderheid, ons met een heilig ontzag aandoende, verbluft ons oordeel’, evenals in de ‘Barbarische (*middel*)eeuwen’ aanhalingen uit de boeken van Aristoteles onwedersprekelijke, als met goddelijk gezag bekleede axiomata waren[1)]. Maar hij oefent ook metterdaad critiek op Vondel's treurspelen; hij heeft dezelfde bezwaren als zoovelen in zijn, en ook in lateren tijd. Hoe hoog men Vondel overigens schatte, meent hij, wie onbevooroordeeld is zal met hem ‘toe moeten staan dat die noit volpreezene Poëet geen denkbeeld van de Toneel-wetten heeft gehad’ - waaraan trouwens z.i. slechts twee Nederlandsche treurspelen voldoen, t.w. van Rotgans, dien hij in dit en ook in andere opzichten boven Vondel stelt! -; met welke ‘wetten’ hij niet die van Aristoteles bedoelt, maar ‘die uit den boezem van de Reden voortvloeijen, en welkers doelwit alleenlyk is waarschynelykheid’[2)]. Trouwens ook elders vindt hij bij V. stof voor critiek. Daarentegen neemt hij Cats in bescherming tegenover de geringschatting, die dezen in den tijd der nog steeds hooge vereering van Vondel ten deel viel[3)]. Of en hoe hij over Hooft geoordeeld heeft is mij niet bekend; men mag, dunkt mij, vermoeden dat de stijl en taal,

1) Holl. Spect., XI 91.
2) A.w., I 213(-5).
3) Zie Bisschop, Van Effen, 259-61.

in poëzie en proza, van dezen banierdrager der zeventiendeeuwsche Hollandsche Renaissance deels te dichterlijk, te verheven, deels te ‘Latijnachtig’, te zwaar, te stroef, te forsch was voor den smaak van dezen meer ‘zoetvloeienden’, nuchterrationalistischen, achttiendeeuwschen burger van Engelsch-Franschen huize; zoodat die vorm hem blind gemaakt zal hebben voor wat hem, bij nadere kennismaking, in Hooft's denkbeelden en gezindheden allicht zou hebben aangetrokken[1].

Juist uit Van Effen's critiek en ietwat schuchter verzet tegen eene verafgoding van Vondel blijkt wel duidelijk hoe hoog het aanzien, hoe algemeen de vereering van dezen - ook van Hooft?[2] - in die dagen nog was; al is 't natuurlijk kwalijk uit te maken in hoeverre ook hier mocht gelden: meer geprezen dan gelezen.

Stellig is er echter in zekere kringen en zekere tijdperken der 18de eeuw aan die vereering een sterke (religieus-) politieke bijsmaak geweest. Telkens wanneer de eeuwenoude strijd tusschen de beide geestelijke stroomingen, zoo nauw met de beide staatkundige partijen verwant en verbonden, weer ontbrandt: de strijd tusschen het orthodox-Gereformeerde, door de Calvinistische predikanten geleide (en Prinsgezinde) volk, en de vanouds meer humanistisch-libertijnsche, neutrale (en aristocratische, Staatsgezinde) ‘Heeren’, de regenten, weldra gesteund, eindelijk overvleugeld en bestreden door de nieuwe partij der opopgekomen, ontwikkelde, ‘verlichte’ burgerij, vooral der dissenters, die burgerlijke vrijheid en godsdienstige verdraagzaamheid (‘tolerantie’) roemen en vragen - telkens komt de naam van Vondel (soms ook die van Hooft) weer naar voren. Wel te verstaan: alleen en uitsluitend de strijdlustige pamfletdichter van Palamedes en Hekeldichten, de kampioen voor gewetens- en godsdienstvrijheid, de verheerlijker van Oldenbarnevelt en De Groot. Zijn naam en zijn verzen doen dienst als wapens in den strijd, ten bate van eene godsdienstig-staatkundige partij.

1) Verg. beneden, over de overeenkomst tusschen de denkbeelden van Hooft en die der 18de eeuw.
2) Kortheidshalve zij hier alleen verwezen naar het gewag, bij den vertaler van Jean le Clerc's Histoire des Provinces Unies (1730), van ‘de klagten van velen’ over de ‘kort en bondig’ heid van Hooft's ‘harden en gedrongen styl’ (afgedrukt bij Breen, Hooft als schrijver der Ned. Hist., 288-9): blijkbaar de meening der groote meerderheid van het lezend publiek.

Komt deze politieke kleur duidelijk aan den dag in de plotselinge herleving en populariteit van Palamedes en Hekeldichten gedurende het (eerste en) tweede stadhouderlooze tijdperk, wij zien dit opnieuw in lateren tijd, wanneer het rommelend onweer van allerlei staat- en letterkundig twistgeschrijf den vaderlandschen hemel komt verduisteren en de idyllische rust der 18de eeuw gaat verstoren.

De Amsterdamsche prof. Petrus Burmannus jr. (of secundus), die in 1757 reeds gemengd was geweest in den zoogenaamden Wittenoorlog (vóór en tegen Jan de Witt), die in 1766 groot gerucht had gemaakt door de voordracht van zijn Latijnsch lofdicht op Hendrik van Brederode, den hoofdpersoon bij de (toen herdachte) aanbieding van het ‘smeekschrift’ in 1566, en in 1769 opnieuw door zijn onthaal en huldiging van den Corsicaanschen vrijheidsheld Pascal Paoli, had 2 jaar later, in 1771, weer van zich doen spreken door de op zijn buitengoed Santhorst (bij Wassenaar) plechtig gevierde gedachtenis van Oldenbarnevelt's sterfdag (13 Mei), waarvoor hij ook Vondel's ‘Jaergetijde’ en ‘Stockske’ in sierlijk Latijn vertaald en uitgegeven had. Tegen de strekking dezer gedachtenisviering kwam nu de orthodox-Gereformeerde predikant Barueth in 't geweer, die in zijn geschrift ‘De Advocaet der vaderlandsche kerk’ (II 171-246) o.a. het misbruik der poëzie voor politieke doeleinden (als door Burman, maar vroeger ook door Vondel gedaan was) streng gispte. Dit protest ontketende weer een stroom van pamfletten[1)]; o.a. een ‘Rhythmus monachicus pro Vondelio’, in de opdracht o.a. ‘onze Prior’ genoemd, ‘volgens de oude instellingen van ons dicht- en vrijheidlievend clooster, de voorname man, die zich door zijn wonderbaar vernuft en dichtkunst tegen die omwroeters der vrijheid van den burgerstaat en godsdienst, dapper en edelmoedig verhield’; welk Latijnsch gedicht ook in 't Nederlandsch vertaald werd en weer tegenschriften uitlokte, o.a. een parodieerende navolging van Vondel's Geuse vesper of Kranken-Troost. Tot die strijdschriften behoort ook, zooals bekend, Betje Wolff's ‘Santhorstsche Geloofsbelydenis’ (1772), waarin weliswaar Vondel's naam nergens genoemd wordt, maar des te meer aanhalingen en toespelingen op zijne meest vermaarde

1) Zie Cat. d. Bibl. v.d. Mij. d. Ned. Lett., II 377-9: 2½ kolom kleine druk!

hekeldichten te vinden zijn, waarin telkens gewag is van ‘Calches’ en de.... (*Dortsche*) Santen, als heiligen o.a. ‘St. Jan’ (dien ‘’t bloedig zwaard.... deed sneeven, Dien besten vader van den Staat’) en ‘St. Hugo’ genoemd worden[1] enz.: de oprakeling van het Calvinistisch-Libertijnsch twistvuur van 1616-1630.

Of bij Wolff en Deken de andere werken van Vondel en Hooft vaak genoemd worden, en h o e zij er dan te boek staan? In hare Brieven vind ik alleen den beginregel van (alweer) den Palamedes éénmaal - niet geheel juist! - aangehaald (‘het duizendmaal gerepeteerde vaers van Van Vondel: Die werkt, en zo voort’, ed. Dyserinck, blz. 386). Ook éénmaal Hooft en Wagenaar in één adem en, zooals te verwachten was, met kennelijke sympathie genoemd, in tegenstelling met Barueth, Triglandt en Smytegelt[2].

Maar dit alles gaat eigenlijk geheel buiten den treurspel- en den lierdichter Vondel om. En dat hij later ook als vurig Katholiek apologeet en propagandist opgetreden is waren de meesten toentertijd wellicht geheel vergeten (of ‘vergat’ men het desbewust?); de verschillende aangezichten (aspecten) van V.'s lang leven zijn in verschillende tijden door verschillende zijden naar voren gekeerd en toegelicht!

Dat Van Alphen in zijne bewerking van Riedel's Theorie (1778) voor 't eerst onze oudere en toenmalige literatuur aan eene aesthetische critiek, op philosophischen grondslag, onderwierp; dat hij daarbij wel den tijd van Hooft en Vondel als een gulden tijdperk beschouwde en deze dichters ter bestudeering aanbeval, maar opkwam tegen de vanouds allen beginners ter oefening aangeprezen nabootsing dezer onovertrefbare modellen; dat hij daarbij ook niet schroomde zijn twijfel uit te spreken, of wel één van Vondel's treurspelen bij Racine's Athalie was te vergelijken, zich niet ontzag gezwollenheid ook bij Vondel aan te wijzen en den stortvloed zijner geboorte-, bruilofts- en lijkdichten te laken: dit alles behoeft hier slechts even in herinnering gebracht te worden; het is het eerste geluid eener in de 19de eeuw meermalen op Vondel geoefende critiek. Of, en

1) Zie over dit alles b.v. Het Leven en de uitgelezen Werken van E. Wolff-Bekker, ed. Van Vloten, 56-78, 323-8.
2) A.w., 257.

zoo ja op welke gronden, Van Alphen Hooft boven dan wel beneden Vondel stelde, is mij niet gebleken; wel noemt ook hij steeds Hooft (als den oudste?) het eerst en oefent hij meer critiek op Vondel[1].

Of Feith zich in zijne poëzie of in zijne aesthetische beschouwingen ook over Hooft en Vondel uitgelaten heeft is mij onbekend.

Bilderdijk begint met in elke afwijking der dichtkunst van den ‘roemruchte(n) Vondel’ - dien hij boven Milton stelt[2] - en van den ‘nog doorluchter Hooft’ slechts gewaanden vooruitgang, inderdaad verval te zien[3]. Ook elders roemt hij als dichter Hooft boven Vondel:

> Het meestbegaafd vernuft dat Hollands bodem teelde,
> De bestgevormde smaak, en 't oordeelrijkst verstand,
> Dat zedige eenvoud paarde aan onbekrompen weelde,
> En Romes grootheid toonde aan 't kruipend [!] Nederland.
> Geboren Hoofdpoeët, wiens onuitputlijke ader
> Met onbedwongen' loop en onberoerbaar vliet;
> Die meer dan Vondel was, en Vondels voedstervader;
> Wien Vondel overtrof, doch nimmer achterliet[4].

Evenals uit dezen wonderspreukigen slotregel spreekt uit de volgende kenschets van ‘Vondel’ ten aanzien van dezen misschien zeker voorbehoud:

> Een ruwe diamant, maar van het eerste water;
> Die door zich-zelven blonk, ontleende kunst ter spijt':
> Rechtschapen Filomeel by 't schaatrend spreeuwgesnater,
> En Orfeus by de Pans van onzer Vaadren tijd.
> Roemruchtig Nederland, door Vondels geest verheven!
> Waar Vondel slechts altijd uw Vondel niet gebleven![5]

met welken laatsten regel wel hetzelfde bedoeld s c h i j n t als wat Potgieter van Da Costa zegt: dat zijne poëzie ‘'t westlijk Europe

1) Zie o.a. Jonckbloet, Gesch. d. Ned. Lett.^{3}, V 312-5; A.C.S. de Koe, Van Alphen's lit.-aesth. Theorieën, 52-5, 104-6, 130-2; Van Alphen's Digtk. Verhand., XXXIII-XXXVIII.

2) Verhand. ov. h. verb. v. dichtk. en welsprekendh. (a^o. 1779), 180, bij Kollewijn, Bilderdijk, II 445.

3) Ed. Da Costa, XIII 10 (a^o. 1788).

4) XIII 21 (a^o. 1790).

5) XIII 40 (a^o. 1793).

zou hebben betooverd, Had slechts buiten Holland zijn taaltak gegroend'[1], maar toch veeleer bedoeld is de - naar achttiendeeuwsch, ook door Bilderdijk onderschreven, oordeel - door Vondel ontbeerde Fransche 'beschaving'.

Later - wie verwondert zich bij Bilderdijk over onbestendigheid? - klinkt zijn lof van Vondel wel veel hooger. Naar aanleiding der verzen 2088-2108 van Palamedes (naar de ed. 1652) schrijft hij: 'Een tweede Vondel is my nog niet voorgekoomen en wie toch zou zich aan hem gelijk durven verklaaren?'[2] Hij noemt hem - naast Hooft en.... De Bosch! - zijn meester, wien hij zijn 'oogst van fletsche lauwerblaâren' dankbaar wedergeeft[3]. Elders eert hij hem ook met betrekking tot het treurspel als 'den grootsten dichter'[4]. Toch verklaart hij terzelfder tijd dat Vondel alleen in de 17de eeuw het Grieksche treurspel gekend heeft, en 'in staat (ware) geweest het by ons te herstellen, had de geest van zijn' tijd hem niet, door eene vermenging van wat er onbestaanbaar meê was, op de grensscheiding gebracht, waar het Grieksche eindigt, en het ware Fransche, dat bij Racine alleen te vinden is, aanvangt'; zoodat zijne nu achter de bank liggende treurspelen, wel 'beoefend', ook voor bewonderaars en navolgers van het Fransche treurspel veel onschatbaars bevatten en 'ook in dit opzicht.... Vondel ons eenig en onvergelijklijk (is)'[5]. Een oordeel, wellicht niet zoo heel ver verwijderd van dat van Van Effen en Van Alphen.

Dat voorts in een later tijdperk, toen hij meer en meer opging in den strijd zijner Calvinistische, anti-revolutionnaire overtuiging tegen den geest der liberale 19de eeuw, zijne naar 't schijnt nooit onvoorwaardelijke bewondering en sympathie weer verminderd was voor den man, die altijd (eerst als hekeldichter, naast de libertijnen, later als Katholiek lier- en leerdichter) tegenover de Calvinistische predikanten had gestaan, dat is zeker niet verwonderlijk, integendeel volkomen begrijpelijk[6]. En dat de eeuwige bestrijder van Wagenaar, de voorstander van het absolute koningschap bij Gods genade, in dien tijd althans zich

1) Poëzy, I 111.
2) Aant. op De Ziekte der Geleerden (a°. 1806), in Dichtw., VI 20 (eigenlijk eene instemmende aanhaling van J°. de Vries), zie ook 522.
3) Dichthulde aan Amsterdam (a°. 1808), in Dichtw., XII 125.
4) Het Treurspel, 191 (a°. 1808).
5) Treurspelen, Aan den Lezer (a°. 1808), in Dichtw., XV 141-2.
6) Zie een door Kollewijn, a.w., II 445, uitgegeven gedicht!

evenzeer geërgerd heeft - en die ergernis ook wel eens gelucht zal hebben - aan de aristocratisch-republikeinsche en libertijnsche gevoelens van den geschiedschrijver en den treurspeldichter Hooft, tegenover wiens Geeraerdt van Velsen hij dan ook in 1808 zijn Floris V geplaatst heeft, dat mogen wij met grond vermoeden[1].

Doch Hooft en Vondel zijn in de 18de eeuw, of liever in de eeuw van omstreeks 1680 tot 1780, ondanks alle critiek, niet alleen de groote modellen voor alle dichters geweest. Ook hun taalgebruik is, als gezaghebbend, vooral met betrekking tot het grammatisch geslacht der znw. - nu reeds meer dan drie eeuwen lang een ‘zeere plek’ onzer schrijftaal - door de taalkundige ‘spraakkunstenaars’ der 17de en 18de eeuw, 't eerst door D. van Hoogstraten in zijn Lijst der gebruikelijkste znw. enz. (1ste druk, 1711), als norm en toetssteen beschouwd bij de bepaling, de ‘vaststelling’ van dat geslacht. Ongelukkig waren de beide ‘gezaghebbers’ op dit punt niet steeds eenstemmig. Vooral kwam het niet zelden voor dat Hooft een woord vrouwelijk neemt, maar Vondel 't manlijk verbuigt[2]. Of de ware oorzaak van dit zeker opmerkelijk feit niet vooral of mede hierin gelegen is, dat Hooft ten slotte dichter bij zijne sterk afkappende, slaplippige en geen hiaat schuwende Hollandsche spreektaal is gebleven, terwijl Vondel in veel meer gevallen de door hem van zijne Brabantsche ouders overgenomene en ook in zijne, aanvankelijk vooral Brabantsche, omgeving vóór klinkers, *h, b, d* enz. gehoorde *-n* geschreven heeft, kunnen wij hier in 't midden laten[3].

Maar bovendien bestond er ook bij die spraakkunstenaars

1) Ook al heeft hij nog later, in 1823 (het jaar van Da Costa's Bezwaren!) - wellicht op aandrang van een uitgever, om den broode? - de gedichten van den eens zoo hoog door hem verheven dichter uitgegeven (zie beneden).
2) Zie Kollewijn, Opst. ov. spell. en verbuiging, 54-8, 64.
3) Zie hierover ook Moller in Tschr. XXVII 138-42. - Bilderdijk schrijft het verschil tusschen beiden hieraan toe, dat ‘de Keulenaar Vondel, bij een ruwer lichaamsgestel, door geboorte en opvoeding minder beschaafd, meer van kracht dan gevoeligheid in de uitdrukking hield ...; terwijl de aandoenlijke, de en t'huis en in vreemde landen gepolijste en vertederde Hooft aan het Vrouwelijke den voorkeur geeft’ *enz.* (Kollewijn, a.w. 66)!

geen eenstemmigheid ten aanzien van het meerdere of mindere gezag van een dezer beide ‘hoofddichters’: deze stelde Hooft, gene Vondel hooger! Huydecoper, door zijne historische studie der ‘Ouden’ (d.i. wat wij nu ‘Middelnederlandsch’ noemen), begrijpelijk genoeg, onder den sterken indruk van een uitwendig ‘verval’, een voortdurend verlies en een ‘taalverwarring’ in lateren tijd, is van oordeel dat Vondel nog meer dan Hooft van het oorspronkelijke geslacht bewaard heeft; en hij kent dezen dan ook slechts een gering gezag toe. Toch veroorlooft hij zich in zijne ‘Proeve’, zooals bekend is, zoowel op dit stuk als op andere, ook tal van aanmerkingen op Vondel, wiens taalgebruik hij telkens toetst aan dat der ‘Ouden’, wier taal hij had leeren kennen en gaarne zooveel mogelijk zou herstellen[1)].

Nagenoeg geheel aan Huydecoper en Bilderdijk ontleend schijnt, ten slotte, het vergelijkend oordeel over beider taal en stijl, in dicht en ondicht, van Ypey, in zijn nu vrij wel vergeten, maar historisch toch niet geheel onbelangrijk boek[2)]. Dat over Vondel luidt over 't algemeen weinig vleiend. Volgens Y. heeft hij in de poëzie Hooft's stijl nagevolgd, maar vereenvoudigd, vrijer, losser gemaakt, het te latijnachtige weggenomen. Maar hij miste het fijne gevoel van Hooft, was minder fijn beschaafd, en heeft ook minder zorg aan zijne werken besteed; tengevolge waarvan er in zijne dichtstukken matte, doffe, en geheel prozaïsche plaatsen gevonden worden. Vondel's proza zal door gewone lezers 't meest gewaardeerd worden en is voor vertoogen en verhandelingen, tot nut van 't algemeen, 't beste model; dat van Hooft is lectuur voor de meer ontwikkelden en geschikter model voor redevoeringen en geschiedschriften. Ten slotte zijn beiden samen de zekerste gidsen. Eene onzelfstandige, oppervlakkige, vage, maar voor dien tijd wel kenschetsende beoordeeling.

De verschillende oordeelvellingen en beschouwingen over beide dichters van de eerste geschiedschrijvers onzer literatuur in de 19de eeuw: Jer^{o}. de Vries, Van Kampen, Van Cappelle, Siegenbeek, Collot d'Escury e.a., hier alle mede te deelen zou mij te ver voeren, ik vermeld ze dus, ten slotte, slechts per memorie.

(*Wordt vervolgd*).

J.W. MULLER.

1) Zie Kollewijn, a.w. 159-82.

2) Gesch. d. Nederl. tale, I (a^{o}. 1812) 464-74.

De taalbeschouwing van Siegenbeek-Weiland en van Bilderdijk.

De taalbeschouwing van het tweemanschap Siegenbeek-Weiland, met officieel gezag bekleed, heeft een halve eeuw lang vrijwel onbestreden geheerst in Nederland; Bilderdijk's taalkunde, die tegen ‘de geest der eeuw’ inging, werd door volgende geslachten beurtelings overschat en onderschat. Het loont de moeite, na een eeuw terugziende, hun taalopvattingen in histories verband te beschouwen.

Toen het Staatsbewind van de Bataafse republiek in 1797 besloot, te Leiden een leerstoel te vestigen voor de Vaderlandse taal en Welsprekendheid, viel de keuze op Matthijs Siegenbeek, predikant te Dokkum en beschermeling van de bekende patriot Laurens van Santen, curator van deze Universiteit. Siegenbeek[1)] was door de zachtmoedigheid en gematigdheid van zijn karakter, zijn chauvinisties-gekleurde vaderlandsliefde, zijn voorliefde voor classicistiese ‘welsprekendheid’, een type van de geestesgesteldheid hier te lande in de overgangstijd van de 18de naar de 19de eeuw: vandaar zijn grote populariteit. Zijn ideaal van de ‘echte en onverbasterde Nederlander’ heeft hij zelf getekend in een merkwaardige lezing van 1814: *Over het verband tusschen de taal en het volkskarakter der Nederlanderen*[2)]. Deze Nederlander onderscheidt zich door rustigheid en deftigheid; hij is niet vurig, maar ook niet wuft; bij hem vindt men een getemperde vrolikheid, degelikheid en waarheidsliefde, vrijheidszucht zonder bandeloosheid, echte godsdienstzin en braafheid. Al die eigenschappen weerspiegelen zich in zijn voortreffelike taal, die statig, bondig, oprecht, zuiver en ongeveinsd is.

1) Biezonderheden over zijn persoon en zijn werken vindt men in het *Levensberigt* dat S. Muller schreef voor de Maatschappij van Ned. Letterkunde, 1855, blz. 83-135.
2) Afgedrukt in zijn tijdschrift, het *Museum*, deel III, 89 vlg. Met zijn breedsprakigheid kan men kennismaken in een vroeger *Betoog van den rijkdom en de voortreffelijkheid der Nederlandsche taal, en eenige middelen om de toenemende verbastering van dezelve tegen te gaan*, dat niet minder dan 273 blz. telt! (*Werken van de Bataafsche Maatschappij* V, van 1810).

Een pendant vindt men in een lezing van 1817: *Over de Handhaving van den Echt Nederlandschen Geest, in de beoefening van fraaije Letteren en Kunsten*[1]. Ook onze Letterkunde toont de ‘edele grondtrekken’ van het volkskarakter: eenvoudigheid, mannelike kracht en sterkte, onafhankelikheid. De redenaar besloot met een gedicht, in de toon van Helmers en Tollens:

> Blijv' 't volk, dat eens de Grooten teelde,
> Wiens Vondel hart en ooren streelde,
> Door Rubbens stout penseel vermaard,
> Wiens Ruiter Brit en Gal deed beven,
> De Wit Euroop' de wet kon geven
> Voor eeuwig 't roemrijkst volk der aard'.

Toen de Leidse hoogleraar deze voordracht hield, was zijn roem al voorgoed gevestigd: sinds 1815 was ook het onderwijs in de Vaderlandse Geschiedenis hem opgedragen en had hij, als schoolopziener in Zuid-Holland, ook invloed op het volksonderwijs. Om de oorsprong van zijn reputatie te vinden, moeten wij teruggaan tot het jaar 1804.

Het streven naar centralisering van de partikularistiese zeven Nederlanden in de Bataafse republiek leidde tot pogingen om de eenheid van taal en spelling te bevorderen. Aanvankelik nam de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen het initiatief, maar toen de drie Taal- en Dichtkundige Genootschappen van Leiden, Rotterdam en Amsterdam samengesmolten waren tot de *Bataafsche Maatschappij*, bood dit lichaam zijn diensten aan Van der Palm, die reeds te voren belangstelling voor dit vraagstuk getoond had. Een kommissie, die in Oktober 1801 ten huize van Van der Palm vergaderde, besloot dat aan Siegenbeek opgedragen zou worden een spellingregeling te ontwerpen, en aan Ds. Weiland, een spraakkunst samen te stellen. In 1804 werden de ontwerpen achtereenvolgens goedgekeurd door de *Bataafsche Maatschappij*, de *Maatschappij van Ned. Letterkunde*, en het *Staatsbewind*, dat de nieuwe spelling officiëel invoerde[2].

Siegenbeek's denkbeelden die ten grondslag liggen aan zijn spellingregeling, vindt men in de bekroonde prijsvraag van 1804: *Verhandeling over den invloed der welluidendheid en gemakkelijkheid van uitspraak op de spelling der Nederduitsche taal*, en in

1) Opgenomen in het vierde deel van het *Museum*, blz. 223 vlg.
2) Deze voorgeschiedenis vindt men uitvoerig beschreven in Siegenbeek's *Voorberigt* voor zijn *Verhandeling over de Spelling*.

de *Verhandeling over de spelling der Nederduitsche taal ter bevordering van eenparigheid in dezelve, uitgegeven in naam en op last van het Staatsbewind der Bataafsche Republiek* (1804), een boekdeel van ruim 400 bladzijden.

Het eigenaardige van Siegenbeek's taalbeschouwing is de tweeslachtigheid. In wezen blijft hij een achttiende-eeuwer, opgevoed in de verlichtingssfeer, classicisties in zijn letterkundige smaak, in zijn geloof aan de oppermacht van een gereglementeerde 'schrijftaal', zoals dat onder Dichtgenootschappers gekweekt werd. Maar daarnaast heeft hij zich niet kunnen onttrekken aan de invloed van nieuwere denkbeelden, die in de Duitse taalwetenschap al burgerrecht verkregen hadden. Hij beroept zich op 'Duitschlands grooten taalmeester Adelung',[1] zonder te beseffen hoe ver hij bij Adelung achterblijft[2].

De rationalistiese opvatting van de oorsprong van taal, kenmerkt Siegenbeek reeds als een zoon van de Verlichting: 'Gelijk alle uitvindingen en kunsten, zoo ook is de taal haren oorsprong aan de behoefte verschuldigd. De begeerte en noodzakelijkheid om zijne gedachten en gewaarwordingen aan anderen mede te deelen, dreven den mensch tot het *uitvinden* en *vaststellen* van zekere samengestelde klanken ter beteekenis van die zaken, aan welke men kennis had, en welke men gevoegelijk door de spraak wenschte aan te wijzen'. Maar bij toeneming van de 'beschaafdheid' stelt men zich niet langer tevreden met het 'doeltreffende'. Dan 'bevlijtigt men zich tevens, om de taal door de besnoeijing van het overtollige, de polijsting van het ruwe, de verzachting van het harde, sierlijk, net, en aangenaam te maken'. Daardoor ontstaat de invloed van de welluidendheid. Immers, taal is in de eerste plaats voor de oren bestemd. Wie zal nu over de welluidendheid beslissen? 'Wie anders zal ons dien grondslag, dat gezag aanbieden, dan de Nederlandsche natie in 't gemeen? De taal toch is het eigendom der natie, niet van bijzondere personen, en der eerste komt derhalven alleen de oppermagtige uitspraak en beslissing over dezelve toe, tegen

1) *Verhandeling over de Spelling*, blz. 9.
2) Jellinek zegt in zijn *Geschichte der Neuhochdeutschen Grammatik* I, 331 van Adelung: 'sein Werk bezeichnet nicht nur den Abschlusz einer Periode: es weist in die Zukunft.' Een punt van overeenkomst is echter dat ook Adelung 'die bedrohte Einheit der Schriftsprache siegreich verteidigt hat' (blz. 332) en dat de kern van zijn wezen konservatief was (blz. 333).

welke enkele taalbeoefenaars zich even dwaas als vruchteloos verzetten. Deze moeten de regels in het gebruik der tale vinden, niet dezelve maken'.[1] Met 'gebruik' bedoelt hij dan zowel spraakgebruik als schrijfgebruik, "t welk der beschaafde uitspraak, waarop het gebouwd is, op zijne beurt wederom ten richtsnoer strekt'. Verder bedenke men dat 'de natie' omstreeks 1800 in beperkter zin opgevat werd dan in onze dagen[2].

De *Verhandeling over de Spelling* levert een zonderling mengsel van gezond taalbegrip en achttiende-eeuws doctrinarisme. De opzet, aan Adelung ontleend, is geheel modern. De grondwet van elke spelling moet zijn: '*Schrijf, zoo als gij spreekt*; of, met andere woorden, druk bij het schrijven, door middel der aangenomen teekenen, alle de klanken uit, welke bij het spreken worden opgemerkt.' Daarbij is als richtsnoer te nemen 'die uitspraak, welke aan de meest beschaafde en geoefende klasse des volks eigen is', en wel in Holland, als 'het aanzienlijkst deel der Republiek'. De toepassing van deze regel wordt beperkt door het feit dat 'de veranderingen van het schrift, uit haren aard langzamer zijn dan die der sprake', en bovendien tegengehouden worden 'door het gezag van meer geoefenden'. De hoofdregel is dus ongenoegzaam: er moet ook met de *afleiding* en het *gebruik* rekening gehouden worden.

Dit alles kunnen ook de hedendaagse taalkundigen onderschrijven. Maar nu komt de tegenpool: 'De spraak is, uit haren aard, aan velerlei verbasteringen blootgesteld'. 'Tot *zuiverheid* van uitspraak behoort eerstelijk, dat men aan de onderscheidene letters, bij het uitspreken, zonder vervalsching en verbastering, den klank geve, welke aan elk derzelve eigen is'. Met het aannemen van de *letters* 'welke tot het wezen eens woords behooren'

1) *Verhandeling over den invloed der welluidendheid*, blz. 44. Duidelik is hier de naklank te horen van de bekende uitspraak van Lambert ten Kate!

2) Merkwaardig is dat Siegenbeek, op grond van de 'welluidendheid' de buigings-*n* in samenstellingen, als zedenleer, verwerpt en dus reeds een regel volgen wil, die Kollewijn later verdedigt. Die *n*, zegt hij, is een uitvindsel van latere dagen en als meervoudsteken onhistories. Denk maar aan *wapen*kunde, *kruid*kunde, *wagen*maker, *uurwerk*maker. 'Men ziet hieruit dat in samenstellingen het eerste lid doorgaans alleen het woord vertoont, zonder de toevallige uitgangen van getal, als anderzins.' Vergelijk dezelfde opvatting in Weiland's *Spraakkunst*, § 62 en 63.

als norm voor uitspraak geraakt de schrijver op een glibberig pad, waarlangs hij een heel eind afglijdt! Hoe dan te denken over ‘de verwisseling der klanken *ei*, en *ij*, der harde en zachte *e* en *o* enz., welke op de tong der Hollanderen vrij algemeen is?’[1)] Welnu: ‘het denkbeeld eener geheel zuivere en volkomene uitspraak is louter hersenschimmig; dezelve was bij geen volk immer aanwezig, noch kan, uit den aard der zake, ligtelijk ergens aanwezig zijn’. De konsekwentie hiervan - die door de volgelingen van Siegenbeek inderdaad getrokken werd! - is dat het onderwijs tot taak heeft, alle *letters* te leren ‘uitspreken’ en de verschillende *letters* zoveel mogelik verschillend te doen horen.

De praktiese zin van Siegenbeek blijkt weer, als hij er voor pleit, de afleiding niet onbepaald te volgen en ‘zoo weinig mogelijk, en niet dan om gewigtige redenen van de eerste grondwet der spelling af te gaan’. Zelfs durft hij een achttiende-eeuws stokpaardje stukslaan, als hij betoogt dat het verschillend spellen van homonymen overbodig is: ‘Hoe zelden toch zal het gevaar loopen, dat twee woorden van gelijke spelling, doch verschillende beteekenis, bij het lezen, met elkanderen verwisseld, en hierdoor de meening eens schrijvers verkeerdelijk, of geheel niet begrepen worde?’ Ten bewijze geeft hij een lange lijst van gelijkluidende woorden als *arm, bleek, enkel*, enz., waar de spelling moeielik zou kunnen verschillen.

Radikaal klinkt ook de stelling dat ‘het gezag der Oudheid’ - d.w.z. van het Middelnederlands - wel van belang is voor de ‘oorspronkelijke zuiverheid’ van taal, maar dat ‘hetzelve in de spelling weinig gelden kan’.

Het was te voorzien dat Siegenbeek's praktijk behoudender zou zijn dan de vooropgezette theorie. In het begin spreekt hij al van ‘eene voorzigtige toepassing der gelegde grondbeginselen’. Het was hem niet te doen om een nieuwe spelling te maken of de bestaande volgens een vast beginsel te verbeteren, maar om uit het zeer uiteenlopende gebruik een beslissende keuze te doen. Het veiligst was, zich bij een gezaghebbend voorganger aan te sluiten, nl. bij de Leidse hoogleraar Adriaan Kluit, wiens

1) Verderop veroordeelt hij het niet-onderscheiden van harde en zachte *a* en *o* in de spelling, ‘tot groot achterdeel der tale, welker afleiding daardoor verduisterd wordt, en tegen het algemeen erkende grondbeginsel, volgens 't welk *verschillende* klanken, zoo veel mogelijk, in de spelling op eene onderscheidene wijze moeten aangeduid worden.’

Vertoog van 1777 een bruikbare grondslag bood[1)] en de instemming van de Leidse Maatschappij waarborgde.

De voornaamste knopen waren dus al doorgehakt: de keuze tusschen *y* en *ij, ae* en *aa*, de enkele of dubbele vokaalspelling in open lettergrepen: ‘een der moeijelijkste en belangrijkste onderwerpen’. Hier stond namelik gezag tegenover gezag: Hooft en Wagenaar vóór de dubbele tekens, Vondel en de Statenbijbel voor de enkele. Siegenbeek volgde het voetspoor van Kluit, omdat de konsekwente schrijfwijze met *aa, uu, ee, oo* ‘het schrijven met een' overtolligen last bezwaren zou’. Hij wijst op de mogelikheid om dan altijd één vokaalteken te schrijven: ‘Zelfs heeft de gewoonte onzer oudste schrijveren, om altijd en zonder onderscheid slechts ééne vokaal te bezigen, in onze dagen eenige navolgers gevonden, waarvan de grond echter voornamelijk in de gemakkelijkheid gezocht moet worden’. Daar is Siegenbeek niet voor te vinden wat de *e* en *o* betreft. Met een beroep op Ten Kate betoogt hij dat de verschillende klank van de *e*'s en *o*'s inderdaad bestaat in de ‘gemeenlandsche taal’, en dus behoort tot ‘het wezen der tale’. ‘Het is derhalve volstrekt noodzakelijk in de spelling zorg te dragen, dat een zoo wezenlijk en belangrijk taaleigen, door de verbastering der uitspraak, niet eindelijk geheel onkenbaar worde en verloren ga’. Dat Siegenbeek hier, Ten Kate en Kluit napratend, in strijd geraakt met het vooropgezette beginsel dat het beschaafde Hollands de norm moet zijn, heeft hij niet beseft. Wel begreep hij, dat hij zijn schrijvende tijdgenoten met ‘eene naauwkeurige opgave van woorden, welke de hard-lange *e* en *o* hebben, te hulp moest komen’. Voor die lijst dienden dus, behalve de goede auteurs, de Rotterdammers en Zeeuwen geraadpleegd te worden. Het onderscheid dat de geboren Dordtenaar Kluit nog in zijn moedertaal kon horen, moet de geboren Amsterdammer Siegenbeek vreemd geweest zijn. Eigenaardig is het wikken en wegen, wanneer de oude schrijvers het met de Rotterdammers en Zeeuwen niet eens zijn (b.v. bij *teeder*) of als de laatsten onderling verschillen (b.v. bij *speenen*). Nauweliks kunnen wij geloven dat Siegenbeek gehoopt heeft op een dergelijke grondslag de ‘zuivere uitspraak’ in stand te houden, of dat hij zelf door zijn voorbeeld een poging in die richting gedaan zou hebben.

Siegenbeek genoot de voldoening, dat zijn spelling vrij alge-

1) Vgl. *De Nieuwe Taalgids*, XXII, 23.

meen aanvaard werd. Bij de derde uitgave van zijn boek, in 1810, zegt hij dat zijn verwachting ‘zeer verre overtroffen is’.

Aan bestrijding had het niet geheel ontbroken. In 1805 verscheen een geschrift met *Enige Aanmerkingen*, door M. Roelofswaert, waarin gewezen werd op Siegenbeek's inconsequentie: het verdedigen van de *ee* en *oo* op grond van dialektiese uitspraak en het erkennen van het Hollands-beschaafd als norm. Die *ee* en *oo* op grond van de afleiding te handhaven, acht de schrijver ongewenst. Waarom ‘dien tweeden vocaal wederom als uit de oudheid op te delven?’ ‘Zulks moge voor den eigenlijken taalgeleerden iets van enig belang zijn; maar voor verre het meerderdeel der lezenden en schrijvenden, dat zich slegts aan eene gezuiverde taal wenscht te houden, is zulks eene zaak van geene de minste bekommering’.[1)]

Deze schrijver vond het volgend jaar steun bij de bekende Mr. Johan Meerman[2)], die betoogde dat in het Middelnederlands reeds de enkele *e* en *o* in open lettergrepen vrij algemeen was: ‘dat men door uw stelsel tot den oorsprong der taal teruggebracht worde, kan voor het gros van onze landslieden zeer onverschillig zijn: terwijl zulken, die het Nederduitsch in den grond willen leeren kennen, en uit de bronnen zelven begeeren te scheppen, dit hulpmiddel niet behoeven’.[3)] Waarom een stelsel aangenomen, dat voortdurend gebruik van een woordenlijst nodig maakt?

Beide bestrijders pleitten voor een ander systeem: de verdubbeling van de vokalen als het enkelvoud van het substantief of de eerste persoon van het werkwoord een dubbel teken had, dus: *dag - dagen, naam - naamen, weg - wegen* naast het werkwoord: *ik weeg - weegen*. Daarbij beriepen ze zich op een ander achttiende-eeuws gezag, nl. van de ‘Commissie der psalmberijming’ in 1773.

Instemming vond nòch hun kritiek, nòch dit nieuwe voorstel. Evenmin werd gehoor gegeven aan een latere criticus, Mr. L.Ph.C. van den Bergh, die in zijn enthousiasme voor de vergelijkende taalwetenschap verder wenste te gaan in etymologiese

1) a.w. blz. 29.
2) *Aan den hoogleeraar Siegenbeek* ('s Graavenhaage, 1806).
3) a.w. blz. 32-33.

richting, en ook *a* en *aa, u* en *uu* willen spellen, naarmate het Oud-germaans een korte of een lange klinker had[1)].

De spraakkunst van de Rotterdamse predikant Petrus Weiland[2)] werd gedekt door het gezag van 'vier onzer beroemdste Hoogleeraren': M. Tydeman, A. Kluit, M. Siegenbeek, J.H. van der Palm, en door het Staatsbewind officieel aanvaard. Hoewel hij zich een leerling noemt van 'Duitschlands grooten Taalleeraar J.C. Adelung, en onzen onsterfelijken L. Hermansz. ten Kate', is zijn taalbeschouwing overwegend achttiendeeeuws. De *Inleiding* vertoont nog een mengeling van oud en nieuw begrip - hij zegt b.v. dat de 'Hollandsche tongval' als de meest 'beschaafde' op de scholen onderwezen moet worden - maar reeds in het eerste hoofdstuk zijn de letters, het uitgangspunt: 'Alle *woorden* laten zich in zekere eenvoudige bestanddeelen oplossen, welke den naam van *letteren* dragen'. Tekenend voor de verwarring van klank en teken is het begin van § 4: 'Daar iedere enkele opening van den mond, zoo dra zij hoorbaar wordt, eenen klinker uitmaakt, zoo volgt, dat er zoo vele klinkers kunnen wezen, als er geluid gevende openingen van den mond mogelijk zijn. *Wij hebben echter niet meer dan deze vijf, a, e, i, o, u*'.

In de fonetiek heeft hij het niet ver gebracht: medeklinkers heten zo, 'omdat zij niet zonder eenen klinker uitgesproken kunnen worden' (§ 3); *eu, ie* en *oe* zijn tweeklanken; *ieu* en *oei* drieklanken (§ 11); de *i* is kort in *min*, lang in *mijn* (de *ij* wordt wel uitgesproken als *ei*, maar dat is een 'verbastering van de uitspraak', evenals de *au* die als *ou* uitgesproken wordt!), de *u* is kort in *dun*, lang in *muur* (§ 17). Met Siegenbeek is hij het eens dat de dialektiese uitspraak van *ee* en *oo* 'meer onver-

1) *De leer der enkele en dubbele vokaalspelling in het Nederduitsch, onderzocht en opgehelderd* (Rotterdam, 1836). Weinig bekend is, dat Kollewijn reeds in 1832 een voorloper had in Mr. M. Hettema, die in zijn Friesche Spraakleer de enkele *e* en *o* spelde.

2) Weiland, in 1754 te Amsterdam geboren, werd in 1779 als predikant ontslagen wegens afwijkingen in de leer, ging in 1781 naar de Remonstranten over, en was sinds 1785 te Rotterdam († 1841). Hij had reeds naam gemaakt door ae bewerking van een *Nederduitsch Taalkundig Woordenboek*, in elf delen (1799-1811), later gevolgd door een *Kunstwoordenboek* (1824), een *Woordenboek van synoniemen*, met Landré (1825), en een *Beknopt Ned. Taalk. Woordenboek* (1826-1830).

basterd gebleven is', dan de 'beschaafde' Hollandse uitspraak (§ 24); men heeft dus te zorgen 'dat eene zoo wezenlijke eigenschap onzer taal niet allengskens geheel verloren rake' (§ 28).

De vormleer van de achttiende-eeuwse schrijftaal aanvaardt hij bijna geheel; alleen verwerpt hij het naamvalsverschil tussen *kinders* en *kinderen* (§ 100)[1] en beperkt hij het aantal naamvallen van zes tot vier, op gezag van Ten Kate (§ 145). Kostelik is het voorbeeld waaruit 'de noodzakelijkheid des tweeden naamvals' moet blijken: 'Hadden wij dezen naamval niet, dan zouden wij, om het gebrek daarvan te vergoeden, eene onaangename omschrijving moeten te hulp roepen; bij voorbeeld: *de zoon, dien de veldoverste geteeld heeft, gaf den burgeren, welke in de stad wonen, bewijzen, dat hij welgevallen aan hen had*'. Dat wordt in 'korte en volledige bewoording: *de zoon des veldoversten gaf den burgeren der stad bewijzen zijns welgevallens*' (§ 158).

Even onmisbaar acht hij *dezelve*, waarvan de volledige buiging gegeven wordt (§ 241)[2]. Bij de bezittelike voornaamwoorden gelden uitsluitend de volle buigingsvormen (§ 226); als aanspreekvorm bestaat slechts *gij*; het 'eigenlijkste' relatief is *welke* en *dewelke*; het kortere *die* behoort tot de 'gemeenzame stijl' (II § 109); de kunstmatige scheiding tussen *ik werd* en de conjunctief *ik wierde* blijft behouden (§ 316), evenals het onderscheid tussen *hun* en *hen*, hoewel 'weinig gegrond' (§ 216)[3].

Uit deze opsomming blijkt dat Weiland, evenals Siegenbeek, behoudens kleine concessies, angstvallig de achttiende-eeuwse grammatica handhaaft.

'Tweehonderd jaren heeft men aan 't vormen van eene Grammatica onzer taal gearbeid, met inzicht niet zoo zeer om haar te doen kennen, als veeleer om haar (dus noemde men het) te beschaven'. Deze woorden schreef Bilderdijk in 1826, bij de voltooiïng van zijn *Nederlandsche Spraakleer*. En in zijn eerste *Voorlezing*, van 1811, vindt men de uitspraak: 'Het is by de natie, by 't volk, het is by het volksgebruik, het is in de volks-

1) Inconsequent is weer, dat hij wel een genitief-uitgang *e* in vrouwe, stelling*e* handhaaft (§ 157).
2) Een fraai voorbeeld vindt men II § 104: 'Ik vroeg naar den held, men wees mij denzelfven.'
3) De dichters krijgen verlof om deze vormen 'onverschillig te gebruiken', waarschijnlik omdat velen zich gewend hadden aan de 'ablatief' *hun* na voorzetsels.

spraak, dat de taal, indien men haar kennen wil, gezocht moet worden. De schriften zijn daar slechts uitdruksels van'.[1].

Zulke beginselen zouden de verwachting kunnen wekken dat de dichter, die geen gelegenheid laat voorbijgaan om de Moonen's zijn minachting te betuigen, die met Grimm korrespondeerde, aan de studie van taal en grammatica nieuwe banen gewezen had, en ook in de geschiedenis van de taalkunde een eervolle plaats bekleedde. Maar terwijl De Jager en Matthijs de Vries van Bilderdijk's taalkunde niet veel kwaad wilden horen of zijn gebreken verschoonden, hebben de jongeren die gebreken breed uitgemeten, zodat er van zijn verdiensten weinig overbleef. Jan te Winkel, die in het *Gedenkboek* van 1906, te midden van lofredenaars, over *Bilderdijk als taalgeleerde* schreef, spande zich in om niet te veel kwaads van hem te vertellen. Ook Kluyver's gelijktijdig opstel over *Bilderdijk en de Taalwetenschap*[2] is allerminst een lofrede.

Te Winkel schrijft: 'Bilderdijk is voor de taalwetenschap geen baanbreker, geen wegwijzer geweest. Wel verre van zijn tijd vooruit te zijn, was hij integendeel een achterblijver'[3]. Dit is juist, wanneer men zijn fantastiese etymologieën en taalbespiegelingen vergelijkt met de uitkomsten van de gelijktijdige Duitse linguistiek, maar minder juist, als men Bilderdijk plaatst naast Siegenbeek, Weiland en hun taalkundige geestverwanten. Dan is Bilderdijk in menig opzicht zijn tijd vooruit. Kluyver heeft reeds opgemerkt[4] dat Bilderdijk soms 'tot beschouwingen nadert, die eerst in de tweede helft der negentiende eeuw hare volle kracht hebben gekregen'. Ter bevestiging van deze stelling willen wij nog een en ander aanvoeren.

Tegenover de prioriteit van de letter stelt Bilderdijk - voor een dichter eigenlik van-zelf-sprekend! - de prioriteit van de klank. 'Oudtijds sprak men van *letterkunst*, en men verstond door *letter* of *gamma* niet de eigenlijke *elementen*, waarin zich de taal ontbindt (de klanken), maar de teekens waar meê men die klanken afbeeldde of aanduidde'[5]. Vandaar dat hij zijn

1) *Voorlezingen over de Hollandsche taal*, uitgegeven door Dr. A. de Jager (1875), blz. 13.
2) *Onze Eeuw*, 1906.
3) a.w. blz. 114.
4) In het aangehaalde artikel (overdruk, blz. 23).
5) *Voorlezingen*, blz. 88.

Spraakleer begint met een, weliswaar dilettanties-fantastiese, fonetiek. Juist is ook de opmerking, in het begin van zijn prosodie[1)], dat dit hoofdstuk, als ritme-studie, zich eigenlik bij de klankleer moest aansluiten; in verband met het feit dat hij steeds zijn taal hoort, hebben we ook zijn afkeer van de 'mechanieke punctuatie' te beschouwen[2)]. Intussen, Bilderdijk begaat soms dezelfde vergissingen als Siegenbeek: hij gaat uit van vijf vokalen (blz. 24); hij houdt de *eu* voor een diftong (blz. 36); hij meent dat een medeklinker niet uit te spreken is zonder klinker (blz. 57); hij verbeeldt zich dat de slotklank van *hij vindt* anders is dan van *ik vind*, omdat tussen de *d* en *t* vanouds een korte vokaal stond! (blz. 58); hij meent dat *ee* en *e, oo* en *o, ei* en *ij* in de uitspraak gescheiden moesten blijven. Maar toch gaat de natuur weer boven de leer, als hij het hoofdstuk over de spelling aldus eindigt: 'Ik kan niet genoeg waarschuwen tegen de valsche en belachelijke inbeelding, dat men immer door de spelling de juiste uitspraak eener vloeiende taal uit zou kunnen drukken. En dat derhalve niets taalverwoestender, niets verderflijker voor den mensch kan zijn, dan de taal-zelve, die in de uitspraak bestaat en in geene letterteekenen, naar eenige ingevoerde of aangenomen spelling te willen richten. De regel der spelling is één: Spel gelijk gij spreekt, en het was voor eene beneden het beestelijke afgezonken domheid bewaard, dat om te keeren en de spelling tot regel der uitspraak te nemen' (blz. 73-74). Ook in zijn *Voorlezing* van 1811 had hij gezegd: 'Mijn zorg zal zijn de *letteruitspraak*, die ik vroeger heb zien opkomen, maar die in mijne uitlandigheid heeft gewonnen, ja, kansel, tooneel en pleitzaal heeft ingenomen, in hare verkeerdheid te doen kennen'. Later voegde hij er nog tussen: 'tot zij door een verstandelooze tusschenregeering als gecanoniseerd werd'. Daaruit blijkt des te duideliker de bedoeling om Siegenbeek tot de zondebok te maken. Het bleek ons reeds, dat inderdaad het vooropstellen van de letter, door Siegenbeek en Weiland, een spellinguitspraak in de hand kon werken, al bedoelden ze natuurlik niet dat alle letters van hun spellingsysteem 'uitgesproken' moesten worden. Hun volgelingen, vooral de onderwijzers, die de officiële spelling als de voorgeschreven standaard*taal* beschouwden, hebben de schuld van het bedoelde misbruik.

1) *Ned. Spraakleer*, blz. 380.
2) Kollewijn's *Bilderdijk* II, blz. 322.

Siegenbeek zelf heeft het nodig gevonden, daartegen met nadruk op te treden in zijn *Waarschuwing tegen eenige in zwang gebragte verbasteringen van de uitspraak onzer moedertaal* (Leiden, 1836). Daar noemt hij als voornaamste punten de *ng* van jongeling, die als *n* + *g* uitgesproken werd, de *ch* achter de *s* van mens*ch*, de *ij* in het suffix *lijk*. Inderdaad heeft dit misbruik in de 'leestaal' nog lang na Siegenbeek's dood voortgewoekerd.

In hoeverre Siegenbeek zelf in zijn eigen voorgelezen of geimproviseerde voordrachten zich richtte naar de geschreven vormen en dus door steeds *een, eene, mynen, den, het* naar de letters te lezen, aan zijn leerlingen het voorbeeld gaf, is moeielik meer na te gaan: het is waarschijnlik, maar onbewijsbaar. Dat Bilderdijk's voordracht natuurliker geweest zal zijn, ligt reeds in de aard van zijn stijl. In elk geval werd de rol van taaldespoot aan Siegenbeek ten onrechte door zijn tegenstander toebedeeld. De herhaalde heftige uitvallen tegen de zachtzinnige Siegenbeek, zijn leer en zijn spelling, in Bilderdijk's geschriften[1] zijn grotendeels te wijten aan persoonlike antipathie tegen de man, in wie hij waarschijnlik de verpersoonliking zag van het zelfvoldane liberalisme.

In menig opzicht heeft Bilderdijk niet gebroken niet de achttiende-eeuwse taalbeschouwing: evenals zijn dichtertaal is ook zijn taalbeschouwing een mengeling van oud en nieuw, waarbij het nieuwe slechts sporadies aan het licht komt.

In zijn buigingsleer houdt hij in hoofdzaak vast aan de achttiende-eeuwse traditie, door overal de volle vormen op te geven. Hij tracht zelfs de zes naamvallen te redden door naast de vier van Weiland een 'aftrekkende' en een 'nadrukkelijke naamval' aan te nemen (blz. 93). Maar in strijd daarmee heeft hij elders zich verzet tegen stijve vormen als *haren, zijnen, hunnen*, 'die zoovelen verzen den hals breken'[2], en betoogt hij dat ''k Heb *eenen* man gezien' niet overeenkomt met de toonloosheid van het lidwoord, en dus beter *een* man zou zijn (blz. 104). Hij keurt goed dat 'men *een vrouw* zonder *e* in het Lidwoord, zegt en schrijft', en laat zelfs naast *den* toe *d'* in de accusatief, b.v. *d' ouden man* (blz. 94). Het onderscheid van *hen* en *hun*, zegt hij, heeft men gemaakt 'om toch de verschillende naamvallen van

1) Zie b.v. blz. 35, 111, 391, 394 van zijn *Spraakleer*.
2) Kollewijn: *Bilderdijk* II, 323.

't Latijn volledig na te bootsen'[1] (blz. 115). Hij constateert dat *je* en *jij* 'thands voor lage wanspraak gerekend wordt, maar des niet minder 't Nationaal-Hollandsch onzer provintie is' (blz. 115). Hij komt op tegen 'dat belachlijk sjilpend *dezelve, denzelven*, en *hetzelve*', dat ingevoerd schijnt te zijn 'om de schrijftaal van de spreektaal, waar het nooit ingedrongen heeft kunnen worden, te onderscheiden' (blz. 126)[2]. Bekend is ook dat Bilderdijk een achttiende-eeuws stokpaardje aandurfde, door *als* na een comparatief in bescherming te nemen, dat krachtens het gebruik evenveel recht heeft als *dan*: 'wij hebben 't, en gebruiken dus beide'[3]. Origineel is ook de volgende opmerking, die door de negentiende-eeuwse grammatici verworpen werd, maar uit modern oogpunt volkomen juist is:

'Het bevel is de uitdrukking van een begeerte, en bestaat eigenlijk in het eenvoudig noemen van de zaak die men begeert. De bedelaar strekt zijn hand uit, en zegt: *een duit*! Een kind heeft dorst, en zegt: *drinken*! of, is hij daaraan gewoon: *bier*! de metselaar in zijn werk roept zijn' opperman toe: *steen! kalk*! en zoo in alles. Zoo is de geheele Imperativus een bloot noemen van 't voorwerp dat men wil, en dit op den toon van gezag, die éénsylbig is' (blz. 173).

Door dergelijke opmerkingen is Bilderdijk inderdaad zijn tijd vooruit geweest; daarvoor kan hem menige zonderlinge inval en grillige verklaring vergeven worden[4].

Maar om werkelik tegenover de doctrinaire spraakkunst be-

1) Vgl. voor die 'Latijnsche nabootsing' ook *Spraakleer*, blz. 300.
2) Vgl. hiervóór, blz. 29, Weiland's betoog omtrent de onmisbaarheid van dit pronomen.
3) *Voorlezingen*, blz. 73.
4) Het is bekend dat men Bilderdijk's fantastiese etymologieën voornamelik vindt in zijn *Verhandeling over de geslachten* (1805, 2de dr. 1818), *Van het Letterschrift* (1820), de *Geslachtslijst* (1822) en hier en daar in de *Taal- en Dichtkundige verscheidenheden*. De bedoeling van dit beknopte artikel is niet, om daarop in te gaan: men kan daarvoor Kollewijn's *Bilderdijk*, Te Winkel en Kluyver raadplegen. De laatste wijst ook op het verband met de taalkundige fantasieën van Leibnitz. Wij kunnen volstaan met één merkwaardige aanhaling uit de voorreden van de geslachtslijst: 'Hoe zal ik den onwetenden leeren beseffen dat b.v. wortel *ma* kracht uitdrukt in *man* en *macht*, breking in *maaien, made*, binding in *maken, mazen, makker*, vermenigvuldiging in *menig* en *menigte*?'

schouwing van Siegenbeek-Weiland een moderne te plaatsen, gegrond op onbevangen waarneming van het levend taalgebruik en de nieuwe Duitse taalwetenschap, zou Bilderdijk zijn eigen aard hebben moeten verlochenen.

Een scherp maar juist vonnis werd over zijn Spraakleer geveld door de schrandere Johannes Kinker, die de inderdaad moderne stelling verkondigde: 'Hoe minder het gemeenzaam spraakgebruik zich van dat der Prozaschrijvers en Dichters verwijderd ziet, des te regelmatiger ontwikkelt zich het eerste; maar ook des te natuurlijker en ongedwongener vormt er zich de schrijfstijl naar'.[1)] Bilderdijk - zegt Kinker - zou met 'zijne gehechtheid aan de gesproken taal' en zijn 'overwegend gezag' die toenadering hebben kunnen bevorderen. 'Maar dat heeft zoo niet moeten wezen'. De oorzaak dat hij geen taalkundige van betekenis werd, ligt in 'de verwarring en onbestemdheid in zijne eigen bijzondere begrippen; zijne ongelijkheid met zich zelven; zijn geest van tegenspraak, ook omtrent zaken, waarin de gesproken taal vroeger, en niet zonder reden, beslist had; eene halsstarrige eigenzinnigheid in het willen verdringen der aangenomen spelling, zonder er zelfs eene betere voor aan te bieden; zijn dwingende gezaghebberstoon, en, of er nog iets aan ontbrak, die vermenging zijner spraakkundige met zijne verjaarde staatkundige, en overdreven godsdienstige beginselen!' 'Ziedaar zoo vele middelen, waarvan hij zich, bij zijn volslagen gebrek aan wereld- en menschenkennis, bediende, om het goede, dat zijn gezag misschien te weeg had kunnen brengen, zelf omver te stooten!'

Laten wij evenwel daarbij niet vergeten dat weinig tijdgenoten de onbevangenheid van Kinker bezaten, die hun vatbaar had kunnen maken om dit goede te waarderen en er op voort te bouwen.

C.G.N. DE VOOYS.

1) In het *Voorberigt* van zijn bekende *Beoordeeling*, eerst verschenen in de *Recensent ook der Recensenten*, daarna in een afzonderlijk lijvig boekdoel van 368 blz. (1829)

Toponymie.

Enkele jaren geleden heeft Dr. Schönfeld in dit tijdschrift (XVII, 196 vlgg.) de aandacht gevestigd op het belang der studie van eigennamen. Het grootste deel van dat opstel was gewijd aan plaatsnamen, d.w.z. geographiese namen in de ruimste zin. Inderdaad vormen deze onder de eigennamen de belangrijkste groep, die aanleiding geeft tot velerlei taal- en cultuurhistoriese beschouwingen, zoals Schönfeld aan enige proeven heeft laten zien.

De historicus vindt niet zelden in plaatsnamen van een bepaalde vorm aanwijzingen omtrent het verloop der vestiging of vroegere verbreiding van een volk of volkstam. Ook bewaren plaatsnamen nu en dan sporen van oudere maatschappelike, rechtelike of staatkundige organisatievormen. De linguist kan van de plaatsnamen mede gebruik maken bij zijn pogingen tot begrenzen van een bepaald phonologies verschijnsel. Verder leven in deze namen veel woorden voort, die in de gewone taal niet meer bekend zijn of zelfs nooit literair zijn overgeleverd: zo hebben de plaatsnamen een eigenaardig belang voor de kennis van de woordeschat en de woordverklaring. Het zweedse etymologies woordenboek van Hellquist is het eerste onder zijn germaanse soortgenoten, dat dit belang erkent door aan geographiese namen (ook aan persoons- en geslachtsnamen) een plaats in te ruimen. - En de geograaf, voorzover deze zijn studie histories opvat, zal uit veel namen iets kunnen afleiden omtrent vroegere gesteldheid of begroeiing van de bodem, omtrent de wijze van winning of ontginning, of wel omtrent het allereerste begin, de aanleiding tot het ontstaan der plaats.

Voor de ‘plaatsnaamkunde’, de toponymie, is dus belangstelling uit velerlei kring te verwachten. Wanneer men daarbij bedenkt, dat het materiaal zeer uitgebreid is - immers niet alleen namen van steden en dorpen, maar ook van heuvels en bergen, wegen en paden, rivieren en gegraven waterlopen, buurten en gehuchten, hoeven en landerijen komen hier in aanmerking -, dan is het niet te verwonderen dat de studie van nomina geographica zich tot een afzonderlike tak van wetenschap heeft ontwikkeld, waaraan in Duitsland en Scandinavië speciale periodieken

zijn gewijd. Het aanzien, dat de toponymie - met de dialectstudie - in België geniet, blijkt uit de instelling, van regeringswege, van een ‘Commissie voor dialectologie en toponymie’, welker *Handelingen* geregeld in druk verschijnen.

In ons land is men indertijd ook met de studie van de plaatsnamen begonnen en in het op ongeregelde tijden verschijnende tijdschrift *Nomina Geographica Neerlandica* werden materiaal en verklaringen opgenomen. *N.T.* XXII, 265 is vermeld, hoe deze serie, hoewel nooit officiëel gestaakt, toch een bedenkelik lange periode van stilstand heeft gehad en hoe in 1927 een op één man na nieuwe redactie nieuw leven aan het tijdschrift heeft ingeblazen. Twee jaren na de verschijning van Deel VI ligt tans het VIIe deel (1930) voor ons, terwijl de redactie het vertrouwen uitspreekt, dat het VIIIe binnen kortere termijn zal verschijnen. Wij mogen dus nu zonder overdreven optimisme zeggen, dat het toponymies onderzoek in Noord-Nederland weer in geregelde gang is gebracht, en het zal niet ondienstig zijn met een overzicht van de tamelik gevariëerde inhoud van dit jongste deel der *N.G.N.* toe te lichten wat zojuist over het veelzijdig belang van plaatsnaamkunde is gezegd en te laten zien hoe de nederlandse toponymisten hun taak aanvatten.

Het VIIe deel dan der *Nomina Geographica Neerlandica* opent met een bijdrage over ‘Oostnederlandsche plaatsnamen’ van H.J. Moerman. Deze is geograaf van professie en zoals veel aardrijkskundige leerboeken hun stof indelen door eerst te beschrijven de natuurlike gesteldheid van het gebied, het ‘geographies milieu’, en daarna wat de menselike activiteit van dit milieu heeft gemaakt, zo groepeert de heer Moerman ook zijn materiaal naar deze gezichtspunten. Eerst behandelt hij dus de namen, die op een of andere wijze verband houden met de natuurlike gesteldheid van de plaats, hoeve, akker enz., die de namen dragen. Daarna komt de tweede groep: de namen die samenhangen met de wijze waarop de mensen zich vestigden en de bodem verdeelden en ontgonnen. Streng is de scheiding niet altijd; immers de mens was afhankelik van de natuurlike gegevens, en de indelingen, begrenzingen, rivierovergangen e.d., die Moerman bij de tweede groep bespreekt, berustten veelal op de eigenaardigheden van het terrein.

Het namenmateriaal, dat op deze wijze wordt geordend en verklaard, is vooral afkomstig uit Overijsel en de Veluwe. De heer Moerman kondigt bij het begin aan, dat hij de stof niet

in de eerste plaats linguisties zal behandelen. Dat wil echter niet zeggen, dat hij alle taalkundige beschouwing vermijdt: de vraag naar de betekenis van de naam-elementen wordt steeds gesteld en meestal beantwoord. Aan etymologiese bespiegelingen gaat M. zich echter gewoonlik niet te buiten; in de gevallen waar hij er niet helemaal zonder kan, vermeldt hij de mening van voorgangers of laat het oordeel aan anderen. Intussen leide men uit deze onthouding niet af, dat de meer linguisties gerichte vakliteratuur hem onbekend is. Door deze beperking wordt het mogelik heel wat namen in duidelik overzicht te bespreken en algemene aanwijzingen te geven voor een ruimere kring van belangstellenden, die in eigen kring zouden willen opmerken of verzamelen.

Vooral aan het tweede deel der namen, dat veelal nog het dichtst staat bij het appellatief, wijdt de heer Moerman zijn aandacht. In zijn eerste groep vinden we zo besproken namen op *-haar, -horst, -hul*, om maar enkele van de meest productieve te noemen, die steeds heuvels of hoger gelegen streken aanduiden. Bij *horst* kan men twijfelen of de betekenis ‘bos’ of wel ‘begroeide hoogte’ de oudste is. Voor laag gelegen punten is een veel voorkomende benaming die op *-del*.

Andere namen delen iets mede omtrent de natuurlike begroeiing van een plaats. Een belangrijke en talrijke groep van deze vormen de namen op *-loo*, waarvoor meestal de betekenis ‘bos’ behoorlik opgaat. Andere, ontwijfelachtige benamingen van beboste streken zijn die op *-holte* (*Haersolte*) en *-wolde*; meer onzeker die op *-wede*. Voor enige overijselse *wede*-namen wil M. denken aan de bet. ‘weide’. Met het oog op de *ei*, die dit woord in de tegenwoordige overijselse dialecten heeft en te oordelen naar middelnederduits *weide* ook vanouds heeft gehad, kan deze verklaring niet waarschijnlik worden genoemd. Daarentegen bestaat geen twijfel aan de betekenis ‘grasland’ bij *-made, -maat*.

Zoals men verwachten kan, is er een groot aantal namen, die op moerassige bodem wijzen. Behalve de in het hele land bekende namen op *-veen* en *-broek* komt in het door Moerman behandelde gebied ook *goor* voor in de bet. ‘moerassige weide’. Soortgelijke benamingen zijn *mors*(*ch*) en *stroet, stroe*(*de*). Talrijk zijn ook hier al elders in ons land namen van wateren (*-poel, -ven*, en minder bekende als *riet* en het vreemde *flesch*) en daaraan gelegen streken als *griend* en *waard*.

Met kennelike voorliefde verwijlt M. in het tweede deel van zijn overzicht bij de plaatsnamen die getuigenis afleggen van de merkwaardige toestanden van grondbezit en dorpsorganisatie, die vroeger in het Oosten des lands hebben bestaan en waarvan de laatste overblijfselen nog niet zijn verdwenen. Op de gemeenschappelike gronden (marken) lagen de erven van de markgenoten, veelal de eigenaardig-saksiese *-ing*-namen dragend, zooals *Roelvinc, Eppinc*, waarin het eerste deel een persoonsnaam en *Hoving, Smeding*, waarin het een appellatief is. Talrijk zijn in de oorkonden namen als *Thye, Thyecamp, Thyhoff*, die de herinnering bewaren aan de *ti*, de plaats waar de samenkomsten der buurschap (d.i. de gezamenlike markebewoners) plaats vonden. Moerman heeft uit de voorkomst van deze namen afgeleid, welke plaatsen zulk een *ti* hebben gehad en het resultaat in kaart gebracht. Naast de erven van de eigenlike markgenoten kwamen in de marken de minder aanzienlike huizen voor, die met de naam *cate* (de oostmnl. vorm naast westmnl. *cote* 'hut') worden aangeduid en waarop de *katers* of *koters* woonden[1)]. Hieraan herinneren talrijke namen als *Colmschate, Doesschate, Duvelskote*.

Natuurlik komen ook ter sprake de *essen* en *enken*, de bij de buurtschap gelegen akkers. Ten Oosten van een duidelik op de kaart aangegeven grens geldt de eerste benaming, ten Westen daarvan komt *enk* (*eng, ing*) voor.

Van menselike werkzaamheid getuigen verder de namen op *-rode, -rade* voor plaatsen waar door roding nieuw cultuurland gewonnen werd. Moerman ziet in *laak* en *-hagen, -hege* benamingen voor afscheidingen, resp. door water en bos. Als hiermee werkelik steeds afscheidingen zijn bedoeld, kunnen het veelal ook natuurlike grenzen zijn geweest. Zonder enige twijfel echter zien we de menselike activiteit in namen van waterwerken, zoals *dijk, sluis* en *zijl*. En aardig demonstreren de namen hoe de menselike bedrijvigheid uitgaat van de natuurlike gegevens, wanneer op de plaats van vroegere *voorden* (doorwaadbare plaatsen) tans bruggen liggen die in hun benaming nog aan die voorden herinneren, zoals de *Blankenvoortse brug* ten Z. van Raalte en de *Duistervoortse brug* in de weg Oldenzaal - Ootmarsum.

Dit alles en nog veel meer vindt de lezer in het artikel van Moerman, dat ik hier tamelik uitvoerig heb besproken, omdat

1) Dit woord is in het algemeen Nedl. bekend in de samenstelling *keuterboer*.

het in gemakkelik leesbare vorm oriënteert over verschillende soorten plaatsnamen in Overijsel en juist door de veelheid van de stof, die toch niet al te diep wordt omgeploegd, uitnemend geschikt is om ook de niet-linguist een indruk te geven van de belangwekkende biezonderheden, die bij het toponymies onderzoek aan de dag kunnen komen.

Voor een publiek van meer algemene belangstelling zal ook de bijdrage van P. Vinc. van Wijk O.Carm. aantrekkelik zijn. Deze bespreekt 'enkele *Sint-* en *Maria-*namen' en wijst terecht op het belang van een uitvoeriger behandeling dezer namen, welker getal groot is, maar vroeger stellig nog groter was, doordat na de hervorming veel van wat er rooms uitzag werd vermeden of gewijzigd. Daartegenover staat, dat deze wijze van benoemen in rooms-katholieke kringen in levend gebruik blijft, zodat P. van Wijk ook enkele 20e-eeuwse voorbeelden weet te noemen.

A.A. Beekman wijst enige waterlopen en een steeg te Leiden aan, die *Spijkerboor* heten, omdat ze in vorm aan het bekende werktuig herinneren. Soms is die naam overgegaan op aangelegen plaatsen. Er hoort hier en daar wel enige verbeeldingskracht of bepaald goede wil toe om in al de tekeningen, die B. bij zijn artikel voegt, de boorvorm te herkennen. En omgekeerd zouden er gemakkelik bochtige, hoekige waterlopen op de kaart zijn aan te wijzen, die de naam met meer recht zouden kunnen dragen. Wie echter daarom aan de juistheid van de verklaring mocht twijfelen, herinnere zich de geographiese toepassing van namen van lichaamsdelen, zoals *arm, hoofd, boezem*, waarover juist in dit deel van *N.G.N.* gesproken wordt door Muller naar aanleiding van een opmerking door H.J. Moerman gemaakt over *luur, lure* (dat wsch. bij mnl. *lier* 'wang' hoort). Bij deze benamingen is immers vaak de gelijkenis even weinig treffend als bij straatnamen zoals *Mallemolen, Elleboog*.

Een eveneens etymologies volkomen doorzichtig nomen geographicum is *Vogel*(*en*)*zang*, dat door Muller wordt behandeld. De schrijver van dit boeiende, met aardige toelichtingen uit de letterkunde en parallelen van romaans taalgebied verlevendigde en verduidelikte, artikel laat ons zien hoe deze sinds de 13e eeuw veel voorkomende naam oorspronkelik vooral zal gegeven zijn aan plekjes natuur, die door hun boomrijkheid of andere omstandigheden biezonder geschikte verblijfplaatsen voor vogels waren en waar men ze kon horen zingen. Wanneer men nu ook de naam *Vogelenzang* binnen de oude stadsmuren vindt

voor een bepaald kwartier of buurt of huis, dan zullen zulke kwartieren, zoals Muller uit gegevens van verschillende steden opmaakt, aanvankelik aan de buitenrand der stad gelegen hebben, en door geboomte of groen en een meer ‘open bebouwing’ een enigszins landelik aanzien hebben gehad. Wanneer het een enkel huis is, dat de naam draagt, kan ook het uithangteken of opschrift de oorsprong zijn. Deze huizen zijn veelal herbergen en vaak zulke waarvan M. met reden vermoedt, dat de naam *Vogelenzang* niet alleen wijst op het daar te smaken natuurgenot, maar ook een woordspel bevat op de erotiese genoegens, waarvoor deze gelegenheden bekend of berucht waren.

De overige bijdragen in dit deel bevatten meer dan de tot dusver besprokene pogingen tot etymologiese opheldering der namen en spreken daardoor vooral tot lezers, wier belangstelling in linguistiese richting gaat. Zulke lezers zullen er op voorbereid zijn dat de resultaten van dit etymologiese onderzoek slechts zelden definitief en onweersprekelik zijn. Men komt in veel gevallen niet verder dan tot een meer of minder waarschijnlike hypothese, die door verschillende lezers verschillend zal worden gewaardeerd.

W. de Vries heeft vijf[1)] opstellen bijgedragen. Van de kleinere noem ik voorlopig alleen de aantekening over persoonsnamen op *-dei* (friese vorm van *dag*). De Vries weet aan de *N.G.N.* VI door Mansion vermelde *-dei*-namen enkele vbb. uit Zuid-Holland toe te voegen. Terecht waarschuwt hij voor te snel besluiten, op grond van zulke namen, tot oude friese bevolking in de betrokken gebieden: het is immers mogelik dat in vroeger tijd nu en dan dragers van friese namen naar Holland en Zeeland emigreerden, zoals ook in later tijd, getuige de talrijke familienamen *de Vries, de Vreese*, voortdurend Friezen zich buiten Friesland vestigen.

Uitvoeriger is De Vries' bijdrage over ‘vervormde drentse plaatsnamen’. Vroeger heeft De Vries al eens opgemerkt, dat de *-t* van *Brabant* onder invloed van *Holland* en *Zeeland* als een verscherpte *-d* is opgevat, zodat men *Brabander* voor *Brabanter* ging zeggen. Tans bespreekt hij soortgelijke gevallen in Drente. Zo is blijkbaar *-elte*, dat als slotstuk van plaatsnamen in Drente veel voorkomt (*Gasselte, Havelte*), nu en dan ook overgedragen op namen, die het oorspronkelik niet hadden.

1) De inhoudsopgaaf contamineert twee titels tot één en geeft er zodoende maar vier.

In dit verband slaat De Vries een etymologie van *Meppel* voor, die overweging verdient, hoewel niet alle schakels in de veronderstelde ontwikkeling even scherp voor ons komen te staan: combinatie met ags. *mapeltrêow*, eng. *maple* 'esdoorn'. Het is blijkbaar aan De Vries niet bekend, dat deze plaats in de omgeving *Möppelt* heet[1)], welke plaatsnaam misschien zelf ook een voorbeeld is van vervorming naar de namen met -*elte* (gesproken als -*elt*). Is dit juist, dan kan hieruit blijken, dat niet altijd het meerdere aanzien van een plaats aanleiding was, dat de vorm van de naam overging op minder belangrijke plaatsen, zoals De Vries in aansluiting aan Gosses schijnt te menen. Want Meppel zal vanouds een aanzienliker plaats geweest zijn dan de meeste -*elte*-dorpen. Blijkbaar is het grote aantal dier namen de oorzaak geweest, dat -*elt* als een gewone uitgang van plaatsnamen werd gevoeld en als zodanig ook op *Meppel* overging. Intussen zal men bij *Möppelt* ook moeten rekenen met invloed van het naburige *Hasselt*, welks -*elt* echter wegens *Haslet* in 1227 (*N.G.N.* III, 337) van andere oorsprong schijnt te zijn dan het drentse -*elte*.

W. de Vries schrijft verder over 'kortere naast langere plaatsnamen', waarin hij b.v. plaatsnamen bespreekt, die soms met, soms zonder het element -*hem* voorkomen. Hierbij komt ook *Groningen* ter sprake, waarvan niettegenstaande de belichting van de naam van velerlei kant en uit velerlei bron, de ontwikkeling niet zonder hiaten duidelik wordt.

In het vorige deel had Muller een uitvoerige studie over -*drecht* gepubliceerd. Ook Dl. VII bevat weer heel wat daaromtrent. In de eerste plaats een nalezing van Muller zelf, waarin o.a. een door W. de Vries in dit zelfde deel gegeven etymologie wordt besproken. Laatstgenoemde wil nl. *drecht* afleiden van een naast *dragen* aangenomen - en in het Oudscandinavies voorkomende - nevenvorm met *e* als stamklinker. Uitgaande van de betekenis 'trekken', die het Scand. en het Oudengels kent, ziet De Vries dan in *drecht* een soortgelijke benaming als *tocht* (bij mnl. *tien* 'trekken').

Onafhankelik hiervan heeft H. Pottmeyer in een zuidnederlands tijdschrift een soortgelijke verklaring gegeven. In Pottmeyers artikel, waarvan Muller verslag doet, wordt *drecht* als een friese vorm opgevat en eveneens van *dragen* in de bet. 'trekken', maar hier dan transitief, 'slepen, voorttrekken', afgeleid:

1) Naar een Meppelaar mij mededeelt, niet (meer?) in Meppel zelf.

Wij kunnen met Muller instemmen, wanneer hij maant tot voorzichtigheid met het onderstellen van zulke ‘ingwaeoonse’ elementen in Holland. Maar, zoals zovaak in zaken van etymologie, is het eindoordeel moeilik en voorlopig is het zeker niet geraden de combinatie met *dragen* zomaar te verwerpen, al zijn er bezwaren aan verbonden, b.v. dit, dat van de betekenis ‘trekken’ juist in de naast betrokken gebieden niets blijkt. Maar ook bij Muller's eigen voorstel, om *drecht* met *driven* in verband te brengen, blijven er door hem zelf erkende moeilikheden over.

Hiermede is de *drecht*-literatuur in dit deel nog lang niet uitgeput. De redacteur Boekenoogen, sedert overleden, overtuigt Muller, dat *Duivendrecht* niet van een mansnaam *Duif* kan zijn gevormd. B.H. Spijkerboer bespreekt in een uitvoerig en goed gedocumenteerd artikel ‘het eerste lid der *drecht*-namen’ en wil in bijna alle eerste leden een persoonsnaam vinden. Deze vèr-gaande ‘verpersoonliking’ noopt Muller tot een wederwoord, waarin hij voor een aantal namen een andere oorsprong waarschijnlik blijft achten.

Om een volledig verslag te geven van de inhoud, zou ik ook nog enkele kleinere bijdragen van A. Beets, J.S. van Veen en W. de Vries moeten bespreken. Zulk een volledigheid was niet mijn doel. Dit doel kan ik bereikt achten, wanneer deze grepen uit het jongste deel van *Nomina Geographica Neerlandica* een indruk hebben gegeven van de methoden en resultaten van het toponymies onderzoek in Nederland en sommigen tot nadere kennisneming van of medewerking aan dat onderzoek mochten hebben opgewekt.

Die medewerking behoeft niet bepaald te bestaan in het leveren van bijdragen als boven besproken. Een zeer nuttig werk zou b.v. degene doen, die een bibliographie wilde samenstellen van totnogtoe verschenen literatuur over noordnederlandse plaatsnamen, zoals er over de vlaamse al een bestaat. Het kan wellicht van nut zijn de oproep om zodanige medewerking, die de Redactie tot haar lezers richt, hier te herhalen.

Voor het 8e deel wordt ons een overzicht beloofd - van de hand van M. Schönfeld - over buitenlandse toponymiese literatuur. Verder wordt gewerkt aan een verzameling van oude vormen der plaatsnamen in Holland, Zeeland en Utrecht, voor welke provincies nog weinig is gedaan. Ook het leveren van dergelijk verzamelwerk is een vorm van medewerking, die nodig is en gewaardeerd zal worden.

Den Haag.

C.B. VAN HAERINGEN.

De buigings-n als een steun voor het taalinzicht en het spraakkunst-onderwijs?

De tijd waarin het weglaten van de niet-gesproken buigings-n als ‘taalfout’ gold, is nu wel voorgoed voorbij. De voorgang van taalgeleerden, docenten en letterkundigen brak het oude vooroordeel; de jongste ministeriële aanschrijving gaf in zekere zin de officiële sanktie aan wat de taalwetenschap sinds lang verkondigd had. Onze lezers kennen evenwel de ene uitzondering die de Minister vaststelde: de *n* blijft behouden bij namen van mannelike wezens. Dat deze uitzondering wetenschappelik niet te rechtvaardigen is, behoeft niet op nieuw betoogd te worden[1)].

Maar wel is de vraag van belang: wat heeft de raadgevers van de Minister er toe bewogen, deze kleine minderheid van substantieven in het bezit te laten van de ‘mannelikheids-n’. Het antwoord luidt: die *n* is een waardevol hulpmiddel bij de zinsontleding en het spraakkunstonderwijs, en dientengevolge een steun bij het voortgezet onderwijs in andere talen. Deze argumenten golden reeds, toen wij, onder leiding van Minister Waszink, een conferentie hadden met de inspekteurs; onlangs werden ze opnieuw te berde gebracht door Minister Terpstra in het Kamer-debat. Hij zei woordelik: ‘het is in het belang van het taalonderwijs op de scholen dat deze steun aan het onderwijs in zinsontleding en naamvallen niet wegvalt’[2)]. Hij beriep zich daarbij op het ingewonnen advies van Prof. Van Ginneken, die hem schreef dat ‘elementaire grammatische functies van onderwerp, gezegde, lijdend voorwerp en bepaling

1) Vermelding verdient, dat ons betoog instemming vond bij de volgende hoogleraren en lectoren in moderne talen: J.H. Kern, Albert Verwey, N. van Wijk, D.C. Hesseling, C. de Boer, C. Serrurier (Leiden); C.G.N. de Vooys, A.G. van Hamel, P. Valkhoff, P. Fijn van Draadt, C.F.A. van Dam (Utrecht); F.A. Stoett, J.J. Salverda de Grave, K.R. Gallas, J. van Dam (Amsterdam); K. Sneyders de Vogel, P. Harting, Th.C. van Stockum (Groningen); B. Symons (Den Haag); A. Pompen, B.H.J. Weerenbeck (Nijmegen); C. Uhlenbeck (Amersfoort). Daaraan kunnen nog toegevoegd worden: J. Vercoullie, Fr. Baur, P. de Keyser, E. Blancquaert (Gent); L. Scharpé, A. Boon (Leuven); M. Sabbe (Brussel); R. Verdeyen (Luik).

2) *Handelingen*, blz. 831.

op de lagere school reeds duidelijk en klaar moeten worden uitgelegd en ingeoefend', als 'geestelijke training en de rechte weg naar het verstaan van moderne en klassieke talen'[1].

Wordt inderdaad de kennis van zinsontleding bevorderd door het aanleren van de buigings-*n*?

Onlangs heeft Gerlach Royen hierop een uitstekend antwoord gegeven, waaruit wij ons veroorloven het volgende fragment over te nemen[2]:

Draaien we hier niet tweemaal in dezelfde circulus vitiosus? Wil men 't *n*-gebruik beheersen, dan moet men ze toch zeker ook zelf kunnen schrijven, waar zulks 'betaamt'. Daar nu voornoemde -*n* geen bestaand taalelement is, maar 'n vindsel van de grammaire raisonnée, moet de schrijver van zo'n -*n* eerst zelf de 'naamval' bepalen, alvorens hij ertoe kan overgaan dat 'naamvalsteken' aan te hechten. 't 'Taalkundig' inzicht wordt derhalve niet bijgebracht door die pas achteraf toegepaste loze -*n*, maar moet reeds aanwezig zijn (door 't begrepen zinsverband) buiten elke 'te schrijven' -*n* om. Anders zou 't intreurig gesteld zijn bij alle meervouden van nomina, bij alle vrouwelike en onzijdige woorden ook in 't enkelvoud, bij de mannelike naamwoorden waarbij *een, mijn, zijn*, en andere attributieven in objektfunktie onverbogen blijven.

Ik denk hier aan 'n student te Leiden, die met geen mogelikheid 'n juiste kijk kon krijgen op hygrometers en soortgelijke instrumenten: hij kon maar niet de differentia specifica gewaarworden van 'n hygro- en van aanverwante meters. Maar 'n kollega wist raad, en zei: die met die groene voet is 'n hygrometer.... Ik zal niet trachten 't geluk te beschrijven van de student in kwestie: nu dorst ie 't eksamen wel aan. En 't lot was 'm gunstig. Een van de eerste vragen die de professor hem stelde, was: Kunt u me uit deze instrumenten ook de hygrometer aanwijzen. Ja dat kon hij. Als 'n valk op z'n prooi, schoot des studenten vinger los op de heuse hygrometer. De triomfante studentelike lach werd weerkaatst door 'n blije blik van professoraal meeleven. Zegt u me nu nog, waaraan u kunt zien dat

1) Wij zullen straks nog gelegenheid hebben tegenover deze uitlating van de bekeerde Van Ginneken, waarop de Minister steunt, ons te beroepen op uitspraken van de onbekeerde Van Ginneken, de bestrijder van Terwey en Den Hertog.

2) *Grammatikaal bont allerlei*, in *Ons Eigen Blad*, Okt. 1930, blz. 526-527.

u te doen heeft met 'n hygrometer, vervolgde de hoogleraar met grote welwillendheid. En 't had maar weinig gescheeld, of de student zou zich verraden hebben door 't juichende timbre van z'n stem, toen hij antwoordde: Aan de groene voet.

Maar we hadden 't eigenlik over 't kunstmatige -*n*-distinktief. Zeer zeker ‘is 't wel wat waard, als de leerling een idee van uitgangen heeft’. Dat idee evenwel moet 'n toekomstige latinist of classikus niet op de eerste plaats uit 't Nederlands worden bijgebracht, maar uit 't Latijn en Grieks zelf. Deze oude talen immers hebben juist door hun naamvalsflektie en buigingsklassen 'n heel biezonder karakter, terwijl in 't moderne gedeflekteerde Nederlands met z'n sporadies restje van kazusvormen 'n geheel andere taalgeest tot uiting komt.

Juist door 't ‘niet’-flekterende Nederlands te stellen tegenover 't wel-flekterende synthetiese Latijn, kan elke docent die enig begrip heeft van taalverschil aan elke leerling duidelik maken, wat uitgangen en *werkelike naamvallen* zijn, nl. *vormveranderingen* die de naamwoorden met hun attributieve of adnominale woorden ondergaan in 't zinsverband. Terwijl 't vrijwel hopeloos is, om 'n leerling alleen uit 't Nederlands 'n juist begrip te geven van wat naamvallen zijn voor 'n taal, is dat vrij gemakkelik klaar te spelen uit 't Latijn met z'n zes, of uit 't Grieks met z'n vijf heuse naamvallen. Dat in talen met vijftig of 'n kleine honderd naamvallen nog weer beter te zien is, wat kazus-fleksie kan zijn, behoef ik niet nader te betogen.

Tegen deze redenering valt niet veel in te brengen. Alleen bij gefabriceerde losse zinnetjes zal de buigings-*n* beslissend kunnen zijn voor het begrijpen van de betekenis.

Achter de handhaving van de buigings-*n* bij een bepaalde woordgroep schuilt in de grond een ander motief! Als die *n* geheel wegviel, zouden de onderwijzers en leraren bijna de gehele spraakkunst overboord werpen, zo redeneert men, en wat kwam er dan terecht van het taalonderwijs! Het nieuwe voorschrift is dus bedoeld als een rem, of liever: als een dwangmiddel. Met het oog op het eindexamen zal dus, als vanouds, de volledige spraakkunst onderwezen moeten worden. Voor weerspannigen wordt de eindexamendeur op slot gedaan: de sleutels zijn overhandigd aan betrouwbare gecommitteerden. Afgezien van de vraag of dwang het beste middel is om een onderwijzer van de dwaalweg terug te voeren, betwijfelen wij of dit voorschrift een vruchtdragend spraakkunstonderwijs waarborgt. Het is een

klein kunstje om leerlingen die Duits of Latijn geleerd hebben, deze *n*'s te laten schrijven.

Belangrijker is de vraag: welke spraakkunst moet dan streng onderwezen worden? Natuurlik de ‘gebruikelike’, waarop die -*n*-praktijk berust, en waarop voortgebouwd moet worden, als de leerling andere talen gaat leren, luidt dan weer het antwoord.

Opnieuw geven wij Gerlach Royen het woord:

‘Dat 't goed-kennen van de moedertaal van belang is voor de studie van andere talen, zal geen mens ontkennen. Ik ga nog verder, en beweer: dat 't goed-kennen van andere talen, liefst van onderling zeer verschillende talen, ook de kennis van de moedertaal verdiept en verbreedt. Maar de traditionele naamvalsleer is geen “goede kennis der Ned. Taal”. Integendeel, 't dresseren in pseudo-naamvalsleer kan niet anders dan 't heldere inzicht in werkelike naamvallen vertroebelen. Overigens kan ik uit eigen praktiese ondervinding verzekeren, en kan ik die eigen ondervinding bevestigen door de ondervinding van *taalkennende* kollega's-leraren, dat -*n*-loze leerlingen even goed vreemde talen kunnen leren, als de met -*n*'s gezegende. Ja zij kunnen dat nog beter, juist vanwege hun “*goede* kennis der Ned. Taal”. Want 't is heus verkeerd de nederlandse taal en spraakkunst eerst te verhanselen, om daarna van dat verhanselde Nederlands te kunnen profiteren bij 't bestuderen van andere talen. Ten slotte heb ik nooit gehoord, dat Fransen, Spanjaarden, Italianen, Zweden, Denen, Engelsen enz. meer moeite hebben met Latijn, omdat hun moedertalen -*n*-loos zijn.’

Ongeveer hetzelfde betoogde.... Van Ginneken - vóór zijn bekering! - toen hij schreef dat spraakkunst niet gedoceerd moet worden ‘in dien antieken zin, dat we het Nederlandsch terwille der later-te-leeren talen, alvast maar goed moeten toetakelen en verfonfaaien tot half-Duitsch of potjes-Latijn - dan leerden de jongens later immers makkelijker goed-Duitsch of echt-Latijn, meende men (en dan leeren ze nooit goed-Nederlandsch, vergat men) een twintig jaar terug!’[1)]

1) *De spraakkunst in het buitenland* (*Zielk. Verw.* IV, 61) overgenomen uit *De Nieuwe Taalgids* VI, 184. Vgl. ook *De Kataloog van een Taalmuseum*, waarin de ‘schoolgrammatika’ ondermijnd wordt. En heeft Van Ginneken's *Leergang* de traditionele ‘ontleding’ soms gesteund?

De afkeer van de oude naamvalsleer is voor een goed deel verklaarbaar uit de daarop geoefende kritiek. Dat het naamwoordelik gezegde in de eerste naamval zou staan, geldt voor het Latijn, voor het Duits, maar niet voor het Nederlands.[1)] De regel dat een voorzetsel steeds een vierde naamval regeert, is onhistories; immers in de meeste gevallen waar de oude vormen nog hoorbaar zijn, is het een derde naamval. Bovendien moet een leerling die Duits of Latijn leert, die regel zo spoedig mogelik vergeten. Dat van twee voorwerpen er altijd een in de derde en een in de vierde naamval staat, gaat voor het Latijn weer niet altijd op. In 'Hij wordt gehouden voor een geleerde' is *geleerde* een vierde naamval; in 'Hij wordt beschouwd als een geleerde' is het weer eerste naamval. In de zin: 'wat is dat voor een man' zal een leerling na *voor* een vierde naamval verwachten, terwijl het een eerste is. Dat alles leidt tot een zonderlinge 'geestelike training'. Trouwens, voor de lagere school komt die ontlederij vaak neer op de toepassing van enige handige kunstmiddeltjes.

Als nu sommige onderwijzers en leraren elk grammaticaonderwijs overbodig gaan achten, dan moet men denken aan het wijze woord van Staring: 'Nooit werd er Leer verbreid, of, bij haar Volgelingen, Schoot soms de drift haar doel voorbij.' De 'Leer' bevatte nooit minachting van de *echte* spraakkunst: nòch de mannen van *Taal en Letteren*, nòch Van Ginneken hebben de afschaffing van spraakkunstonderwijs bepleit, maar wel de vestiging op breder en gezonder grondslagen. Dat de 'volgelingen' dat niet altijd begrepen, is niet aan de leer te wijten. Op het gymnasium, dat de ware taal-school kon zijn, is het mogelik dat de leraar in het Nederlands spraakkunstlessen geeft, die even boeiend als leerzaam zijn. Door de vergelijking met oude en andere moderne talen, beschikt hij over prachtig materiaal voor beschouwingen over casus, over modaliteit, over syntaktiese vraagstukken. Het is dus zaak, aanstaande onderwijzers en leraren zo voor te lichten, dat ze tot het geven van werkelik-*vormend* spraakkunst-onderwijs in staat zijn, en het belang daarvan begrijpen.

1) Vgl. N. van Wijk: *Zinsontleding en nieuwe spelling* in *De N. Taalgids* III, 26, en van dezelfde schrijver: *Over eenige grammatische categorieën van het Nederlandsch* in *Taal en Letteren* XIV (1904), blz. 303.

Welke houding moeten nu de onderwijzers en de leraren in de moedertaal aannemen tegenover de ministeriële aanschrijving?

Geen verstandig docent zal, na de gedane concessie van overheidswege, alle naamvals-*n*'s blijven eisen. Het voordeel dat het raadplegen van een geslachtslijst voortaan overbodig wordt, is niet te versmaden. De vraag blijft alleen: zal men ook de uitzondering voor de mannelike persoons- en diernamen eerbiedigen, zelfs al was sinds jaren de naamvals-*n* over de gehele linie afgeschaft. Zolang de Minister niet tot beter inzicht gekomen is, lijkt het mij gewenst, op het eindexamen de bedoelde regel te doen volgen: anders zou men gevaar lopen, zwakke leerlingen in moeielikheden te brengen, wanneer een gecommitteerde zulke ‘fouten’ zwaar aanrekenen wilde.

Tegen de blijkbare bedoeling van 's Ministers raadgevers om deze regel voor *alle* scholen als norm te doen aanvaarden en daarmee de oude zinsontleding een stevige basis te geven, moeten wij ons met kracht verzetten. Daarbij kunnen wij ons beroepen op de Minister zelf, die nadrukkelik verklaarde, dat hij ‘geen richtlijnen aangegeven heeft, waarnaar de Nederlandse taal behoort te worden onderwezen’, en dat hij ‘over het leerplan geen zeggenschap had.’ ‘De aanschrijvingen bevatten geen voorschriften; zij behelzen slechts toegestane afwijkingen *bij sommige examens*.’ Nòch voor het Lager Onderwijs, nòch voor de toelatingsexamens is dus een voorschrift gegeven ten opzichte van het leerplan.

Voor alle lagere scholen waar eindonderwijs gegeven wordt, is het hoogst gewenst en zeer goed mogelik, dat de naamvals-*n geheel* wordt afgeschaft. Er is al genoeg spraakkunstige onderscheiding aan te leren voor het ‘zuiver’ schrijven van de werkwoordelike vormen. De schaars toegemeten leertijd behoeft voor deze leerlingen niet met ballast bezwaard te worden. Als ze in hun verder leven geen enkele buigings-*n* schrijven, zijn ze in goed gezelschap: tal van ‘geleerde’ Nederlanders doen immers hetzelfde, zodat niemand daarin een bewijs van mindere ontwikkeling behoeft te zien. Integendeel: hun schrijfgebruik is dan te verkiezen boven dat van de meeste ‘grammatikaal’ opgevoede Nederlanders, die slordig met de buigings-*n*'s omspringen.

Leidt een lagere school op voor H.B.S. en gymnasium, dan kan overleg met de leraren van deze scholen tot een overeenkomst leiden. Menige leraar zal meer op prijs stellen dat de

toekomstige leerling grammatikaal inzicht toont, dan dat hij de buigings-*n* bij mannelike woorden weet te plaatsen. Onderscheid tussen subjekt en objekt kan immers natuurliker en beter opgemerkt worden bij de persoonlike voornaamwoorden dan bij het lidwoord. Dat op het admissie-examen de grammatikale kennis gewogen wordt, is een billike eis, mits het met inzicht geschiedt. Onze leuze moet dus zijn: geen afschaffing, maar zuivering van het grammatikaal onderwijs.

Er zijn vrijwat gymnasia, hogere-burgerscholen en kweekscholen waar sinds geruime tijd de buigings-*n* geheel was afgeschaft. Moet daar voortaan van de eerste tot de hoogste klasse de ministeriële regeling gevolgd worden, omdat men bij het eindexamen bepaalde *n*'s dient te schrijven? Naar onze overtuiging moet het taalwetenschappelik en pedagogies inzicht van de docent de doorslag geven. Hij kan zich beroepen op de grote meerderheid van taalgeleerden en taalpedagogen in ons land, en op het feit dat de Minister verklaard heeft, niet bevoegd te zijn om in de *leerstof* in te grijpen. Hij heeft slechts te zorgen dat het eindexamenwerk met de nodige *n*'s versierd is. In geen geval kan van hem verwacht worden dat hij, tegen zijn overtuiging, eerbied zal kweken voor een onhoudbare, kunstmatige regeling. De leerling zal de houding van zijn leraar begrijpen, als hij na het verlaten van de school bemerkt dat nòch de overheid, nòch letterkundigen, nòch geleerden, nòch schrijvers van boeken of dagbladen deze eindexamenregel toepassen.

Van onze Universiteiten - met uitzondering van de Nijmeegse wellicht[1] - is stellig niet te verwachten dat de mannelikheid van de mannelike persoons- en diernamen in ernst als een grammatikale regel gedoceerd of geëerbiedigd zal worden. Dat het wetenschappelik onderwijs en de grammatika daardoor ondermijnd wordt, zal wel niemand geloven. Is het wonder dat onder deze omstandigheden de onhoudbaarheid van de nieuwe geslachtsregeling gemakkelik te voorspellen valt?

C.G.N. DE VOOYS.

1) De houding van Prof. Van Ginneken blijft raadselachtig! De door hem aangeprezen regeling van de Minister, berustend op het advies van de Staatskommissie waarin hij zitting had, wordt door hem zelf niet gevolgd. In zijn praktijk volgt hij De Vries en Te Winkel. Maar blijkens het jongste proefschrift, onder zijn leiding geschreven, duldt hij bij zijn leerlingen een *volslagen anarchie* op het punt van de buigings-n.

Wat is een incunabulist?

Nooit zou ik er over gedacht hebben deze bijna onnoozele vraag in een wetenschappelijk tijdschrift te berde te brengen, zoo niet een verkeerd gebruik van 't woord ‘incunabulist’ mij bij 't lezen van een juist verschenen publicatie pijnlijk getroffen had. In *De Parabelen van Cyrillus*[1], het proefschrift, waarop Mejuffrouw C.M. Lelij op 5 November 1930 te Amsterdam tot doctor in de letteren en wijsbegeerte is bevorderd, vinden we op blz. LXX:

‘4. de interpunctie en hoofdletters zijn gemoderniseerd, om den tekst leesbaarder te maken. De Middeleeuwsche schrijvers en incunabulisten toch beschikten in hun roode of blauwe hoofdletters over een middel van interpunctie, dat onze tijd moeilijk na kan volgen’.

Ongetwijfeld bedoelt de schrijfster hier met incunabulisten, ‘drukkers van incunabelen’ oftewel ‘vroege drukkers’. Maar dan blijkt, dat de beteekenis van 't woord haar geheel onbekend is. Want een incunabulist is volstrekt geen drukker uit de voortijd, maar een persoon, die zich bezig houdt met de studie van incunabelen. Slaat men eenmaal aan 't doceeren, dan komt men op een hellend vlak. Al ben ik mij bewust van 't gevaar, toch is het misschien niet geheel overbodig, hieraan nog een definitie van incunabelen toe te voegen. Dat zijn de gedrukte boeken uit de eerste tijd van de boekdrukkunst, waarbij 1 Januari 1501 als eindtermijn wordt aangenomen; vanaf dit tijdstip spreekt men, met een minder algemeene term, wel eens van postincunabelen. Het internationale woord incunabel dateert pas uit 't laatst van de 17e eeuw en is ontleend aan de titel, die een Nederlander, C. van Beughem, aan zijn catalogus van vroege drukken gaf, *Incunabula typographiae*[2]. Dat beteekent dus de wieg, het begin van de drukkunst. De letterlijke vertaling van incunabel, het woord ‘wiegedruk’, heeft hier, evenmin als ‘cradle-

1) (Amst. 1930).
2) C. van Beughem, *Incunabula typographiae sive catalogus librorum scriptorumque proximis ab inventione typographiae annis usque ad annum Christum M.D. inclusive.... editorum*. (Amst. 1688).

book' in Engeland, nooit goed willen aarden. Het klinkt lichtelijk gemaniëreerd. De Duitscher, altijd tuk op purisme - men denke aan zijn Fernsprecher, Fahrstuhl, enz. - heeft 'Wiegendruck' in het gewone gebruik opgenomen en het maakt de indruk, 'Inkunabel' vrijwel te hebben verdrongen.

Thans de vraag, of de jeugdige doctor had behooren te weten, wat een incunabulist is. Als bibliograaf van vroege drukken ben ik natuurlijk geneigd hier een bevestigend antwoord op te geven. Maar dat haar promotor klaarblijkelijk de onjuistheid niet heeft opgemerkt, is een waarschuwing om te dezen opzichte clement te zijn. De grondoorzaak ligt diep. Het is een droevige waarheid, dat de bibliographie nu eenmaal aan onze universiteiten een stiefkind is. Onvoldoende, dikwijls gebrekkig geformuleerd, is de opgaaf der bronnen in tal van recente Nederlandsche dissertaties, prullig vaak de wijze van citeeren. En ook veel rijpere schrijvers verraden in hun wetenschappelijke geschriften herhaaldelijk het gemis aan eenige bibliografische opleiding. Naast mij ligt een doctorale dissertatie van de Straatsburgsche Universiteit, geschreven door een Engelschman, W.G. Moore, en getiteld *La réforme allemande et la littérature française. Recherches sur la notoriété de Luther en France*[1]. De 'Sources et Bibliographie' beslaan 60 groote bladzijden en zijn zóó voortreffelijk, dat ook een bibliograaf van het tijdvak er nog menige onbekende bron in zal vinden. Vele Nederlanders, en niet alleen promovendi, zouden van de wijze, waarop zoo'n proefschrift is opgebouwd, nog heel wat kunnen leeren.

Een paar jaar geleden heeft Dr. Burger, de afgetreden bibliothecaris van de Amsterdamsche Universiteits-Bibliotheek, gewezen op de verwaarloozing der bibliographie aan onze academies en gepleit voor de instelling van leerstoelen in de kennis van het boek[2]. Men kan zijn klacht niet vaak genoeg herhalen. Mij werd onlangs door een promovenda, en nog wel op raad van haar professorale promotor, de vraag gesteld, welke incunabel- en post-incunabeluitgaven mij van een zeker Middelnederlandsch geschrift bekend waren. De vraag over de postincunabeledities laat ik gaan; zoolang het definitieve Supplement op onze *Nederlandsche Bibliographie van 1500-1540* niet

1) *Publications de la Faculté des Lettres de l' Université de Strasbourg*, Fasc. 52 (Strasb. 1930).
2) In *Het Boek* XV ('s-Grav. 1926), 365.

verschenen is, beschik ik over eenige gegevens, die voor anderen minder makkelijk te bereiken zijn. Maar dat ze ook naar incunabeluitgaven vroeg, is het bewijs, dat zelfs haar hoogleeraar niet in staat was, de eenvoudigste bibliografische hulpbronnen te gebruiken. Men mag toch heusch van academisch gevormden wel vergen, dat ze de weg kennen naar Campbell's *Annales de la typographie néerlandaise au XVe siècle*[1] en een enkel ander standaardwerk over vroege drukken. De tijd van knusse onderonsjes is voorbij en er is geen enkele reden, dat we ons tevreden stellen met een peil, lager dan dat van de beste internationale wetenschappelijke publicaties.

Om thans terug te keeren tot ons uitgangspunt, het woord incunabulist, wie de beteekenis ervan niet kent, zal aan het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* weinig steun hebben[2]. De verklaring van ‘incunabel’ is nog al bevredigend, al zal men in plaats van ‘boek.... van vóór het jaar 1500’ beter doen te lezen.... ‘van vóór het jaar 1501’. Maar 't geen er bij ‘Afl. en Samenst.’ staat, is ontoereikend: ‘Als zoodanig worden hier vermeld *incunabulist* en *postincunabel*, onder boekenliefhebbers welbekende termen’. En in de laatste, groote uitgave van Van Dale ontbreekt ‘incunabulist’ heelemaal. Men ziet het, er zijn vele verzachtende omstandigheden voor de jeugdige doctor aan te voeren. Mijn hoofddoel is slechts geweest te voorkomen, dat haar voorbeeld navolging zal vinden en een volgende dissertatie Gerard Leeu, Richard Pafraet en meer van onze beroemde oude drukkers ook tot ‘incunabulisten’ promoveert. Aan menschen van 't boekenvak klinkt dat grenzenloos dwaas in de ooren.

's-Gravenhage, Nov. 1930.

M.E. KRONENBERG.

1) (La Haye 1874). Avec *Suppléments* I-IV (ib. 1878-'90).
2) Dl. VI ('s-Grav. - Leid. 1912), kol. 1540-41.

Boekbeoordelingen.

Dr. C. Brouwer, *Das Volkslied in Deutschland, Frankreich, Belgien und Holland. Untersuchungen über die Auffassung des Begriffes; über die traditionellen Zeilen, die Zahlen-, Blumen- und Farbensymbolik*. Verlag von J.B. Wolters N.V. - Groningen, Haag 1930 (f 5,90).

Moeilike, ingewikkelde kwesties worden soms tot oplossing gebracht door ze tot op de bodem te onderzoeken. Ook in taalen letterkunde. Levert zo'n studie steeds het gewenste resultaat op? Dit boek is er een voorbeeld van, hoe het verlangde gevolg niet wordt bereikt. Het is er mee als met de gelijksoortige studie van Richard Ullmann en Helene Gotthardt over de Geschichte des Begriffes ‘romantisch’: we weten nog niet wat ‘romantiek’ eigenlik is. Het 1e deel van Dr. Brouwers vlijtig bewerkte studie voert ons door 'n galerij van meningen, voorbij Herders romantiese en Uhlands realistiese opvatting, tot de Rezeptions-theorie van John Meier en de idee: ‘gesunkenes Kulturgut oder primitive Gemeinschaftsdichtung’ van Hans Naumann. En om deze vier gegroepeerd: verwante of gelijke meningen. Dit is alles uiterst leerzaam, al vinden we 't jammer, dat de schrijver slechts terloops (in de ‘Einleitung’) zijn eigen mening geeft: ‘Es unterliegt aber wohl keinem Zweifel, daß sowohl die Melodie als der Tekst als “gesunkenes Kulturgut” betrachtet werden müssen’. De resultaten, waartoe deze studie heeft geleid, komen zo niet goed tot hun recht, want de Zusammenfassung komt niet meer met een eigen, gefundeerde mening voor de dag.

Het 2e deel onderzoekt de traditionele versregels, en de eveneens traditionele symboliese betekenis van getallen, bloemen en kleuren. Dit alles is overzichtelik samengevat in tabellen. Geen toekomstig onderzoeker zal ongestraft dit interessante boek kunnen voorbijgaan.

Zoals al wel begrepen zal zijn, achten wij dit boek toch niet het (min of meer) definitieve. Niet alleen omdat we nu eigenlik nog niet presies weten, waarin het kenmerkende wezen van een volkslied gelegen is, maar ook omdat Dr. Brouwer zijn onderzoek te beperkt heeft opgevat en een onlogies indelingsprincipe

heeft gekozen. Trouwens, ook de behandelde ‘landen’ waren nog wel vollediger te bespreken geweest. Zo b.v. ontbreken:

Otto Schell: Das Volkslied (Handbücher zur Volkskunde, Bd. III, Leipzig 1908); Das deutsche Volkslied von Prof. Dr. A. Götze (Leipzig, in ‘Wissenschaft und Bildung’); Renata Dessauer, Das Zersingen, Diss. Frankfurt 1926. (Germanische Studien, 61, 1928); Fritz Günther, Die Schlesische Volksliedforschung (1926); Emil Legrand, Chansons populaires grecques (Paris, 1876); Léon Pineau's werk over ‘Les vieux chants populaires Scandinaves’; Geigers dissertatie van 1926 over de geschiedenis ‘des Volksliedinteresses’ in Zwitserland; wat Nederland betreft zochten we te vergeefs naar Maurits Sabbe: ‘Wat Oud-Vlaanderen zong’ (Antwerpen 1920); ook Poelhekke geeft in z'n ‘Lyriek’ passim z'n mening. Wat nu de werken van Geiger, Legrand en Pineau betreft, zal men misschien tegenwerpen, dat deze handelen resp. over ‘Zwitserland’, ‘Griekenland’ en ‘Scandinavië’. Maar 't zijn dan toch ‘Duitse’ en ‘Franse’ meningen! De fout zit 'm in Dr. Brouwers indelings-princiep, waarnaar hij de vier hoofdmeningen verdeelde. Dr. Br. doet dit nl. naar de politieke grenzen. Behalve 't feit dat deze vaak allesbehalve natuurlik zijn, komt er nog bij dat 'n zuiver Duits gebied, als b.v. 'n deel van Zwitserland op niet te rechtvaardigen grond wordt buitengesloten. Wat b.v. de werken van Legrand en Pineau betreft: hun meningen zijn in ieder geval opinies van Fransen, zij 't dan, dat die gebouwd zijn op niet-Frans materiaal. Dit laatste is bovendien nog slechts gedeeltelik waar. Pineau b.v. konkludeert: ‘Les chants communs aux Scandinaves et aux Français sont nés alors qu'une même race occupait les pays de la Baltique aux Pyrénées’. (I, p. 318 e.v.). De ondertietel van dl. I luidt: ‘Époque sauvage. Les chants de magie’; en van dl. II: ‘Époque barbare. Les légende divine et héroïque’. Dat wijst al Pineau's gedachtengang aan. Voegen we daarbij nog de conclusion uit dl. II (p. 539 e.v.): ‘Tous les barbares ont des chants. De nombreux chants scandinaves reflètent la vie barbares. Ces chants ne peuvent pas être du moyen âge proprement dit. Ils sont contemporains des migrations des barbares’; men zal begrijpen, dat wij in een vergelijkende studie als die van Dr. Br. een werk als dat van Pineau node missen. Daarbij zou 't uitstekend van pas gekomen zijn, waar Dr. Br. schijnt te veronderstellen, dat zeer veel van 't traditionele in 't volkslied uit Frankrijk stamt (p. 139 en 151). Maar behalve

de zwakheid van 't betoog (vgl. trouwens p. 148-173-183) is daar Pineau's konklusie. Het komt ons voor, dat Dr. Br. zich hier onbewust leiden laat, door 't ook door hem geciteerde opstel van Jan de Vries in ‘Edda’ (p. 137 e.v.). Diens konklusie: ‘les chansons des peuples européens ont les mêmes formules épiques’, moge hèm geleid hebben, na verder onderzoek, tot 't besluit, dat deze stammen uit de Franse ‘poésie courtoise’, een gelijksoortige konklusie is o.i. niet te trekken uit Dr. Br.'s materiaal. Hier blijkt de waarheid van Bédiers woord, ergens in de Introduction van ‘Les fabliaux’: ‘Les systèmes périssent par l'exagération de leur principe’. Het is 't onbewuste vasthouden aan 't beginsel der Finse school (overigens juist èn 't belangrijkst, maar niet 't alleenzaligmakende!), dat tot deze ongerechtvaardigde konklusie voert.

In een vergelijkend onderzoek mogen, menen we, Engelse werken niet ontbreken. Natuurlijk is beperking bij dergelijke studie een eis van praktijk, maar een zo belangrijke ‘taal’ buitensluiten lijkt ons niet gerechtvaardigd. Daardoor missen we ook het grote werk van Fr. J. Child: The English and Scottish popular Ballads (1882-98, Boston) en de selektie hieruit van Helen Child Sargent en George Lyman Kittredge, met de interessante Introduction van de laatste. Verder de ‘Essays in the study of folk-songs’ van Countess Martinengo-Cesaresco, het - vooral voor de aanhanger van Naumann's theorie - belangrijke werk van Louise Pound: Poetic origins and the Ballad (New York, 1921). Het keert zich tegen de ‘communal theorists’. V.nl. 't hdst. ‘The English Ballads and the Church’, kon hier diensten bewijzen, al zal men 't ook niet in alles met prof. Pound eens zijn; zij wil hierin aantonen, dat de oorsprong van de ballade gelijksoortig zou zijn aan die van 't drama, al drukt zij zich zelf overigens ietwat gereserveerd uit.

In *dit* vergelijkend onderzoek hadden bovendien de Skandinaviese talen niet mogen ontbreken. Láng voor Percy en Herder zagen daarin ‘Kaempeviser’ van A.S. Vedel (1591) het licht. Dan volgt in 1657 een verzameling van Mette Gjöe, in 1695 van Peter Syv, in 1780 van B. Sandvig enz. En zoals in Denemarken, zo verschenen ook in Zweden, Noorwegen en IJsland, zij het iets later, verscheidene verzamelingen. Skandinavië ging hier *voorop*.

We vragen ons verder af, of de psycho-analytiese verklaring hier had mogen ontbreken. We wijzen alleen maar op de op-

merkingen hierover gemaakt in 't Nederl. Ts. voor Volkskunde XXVII, XXVIII en XXIX, in 't debat tussen Jan de Vries en Paul de Keyser over 't lied van Halewijn.

p. 34 e.v. hadden de ‘Economische Liedjes’ vermeld kunnen worden (van Betje Wolf en Aagje Deken).

Ons oordeel samenvattend moeten we zeggen: Dr. Brouwer heeft een interessant en verdienstelik werk geschreven. We betreuren alleen de beperking en groepering der stof.

Hulst.

JOS. J. GIELEN.

Dr. N.A. Donkersloot, *Taalkennis voor Gymnasia, Lycea, H.B.S., Kweek- en Normaalscholen*, (W.L. en J. Brusse's Uitgeversmaatschappij N.V. te Rotterdam, MCMXXIX).

Het gevoel van dankbaarheid, dat de schrijver bezielde - zie 't *Woord vooraf* - jegens de *Gesch. der Ned. Taal* van Verdam en de colleges van prof. Dr. J.W. Muller tekent hem als een beginneling bij het taalonderwijs. De nadere kennismaking met zijn werkje bevestigt dien indruk: 't lijkt een aangelengd uittreksel uit een candidaatsdictaat, en dat biedt de schrijver aan als een ‘overzicht en samenvatting der leerstof die het inzicht en de belangstelling voor het leven en de geschiedenis der taal moet versterken’ bij de leerlingen der 3e klassen onzer middelb. scholen en gymnasia!

Dr. Donkersloot zou dit boekje stellig onder zich hebben gehouden, als hij uit eigen ervaring het verschil had leren kennen tussen academiese geleerdheid en ontwikkelende leerstof; als hij aan den lijve had gevoeld hoe hard op H.B.S. en Gymn. moet gewerkt worden in de 2 × 50 min. per week (in de 2e en 3e kl.) om in onze jonge mensen het taalgevoel en het taalvermogen te ontwikkelen tot taalinzicht en taalmacht; als hij vermoeden had van de moeite en tijd, die de oefening in het lezen kost - het lezen van de auteur uit -; het overwinnen van de valse schaamte bij 't voordragen en spreken, ook bij de 3e klassers. Enkele onderwerpen uit de ontwikkeling en de geschiedenis der taal brengt elk docent natuurlik occasioneel wel eens ter sprake, maar dat zal hij bij voorkeur doen in de 4e, 5e of 6e klasse en niet in de lagere. Wil Dr. Donkersloot weten, wat een goed schoolman dàar doet aan taalgeleerdheid, dan kan hij dat vinden o.a. in de *Taaloefeningen* van Leffertstra, herzien

door Dr. Verdenius. Met de uitgave van dit boekje heeft Dr. Donkersloot bewezen hoe nodig het is, dat de aanstaande leraren in 't Nederlands aan de academie enig begrip bijgebracht wordt van wat ze in de school te doen hebben. Er bestaat wel niet een communis opinio over de wijze waarop, en wat er in de taalles moet worden onderwezen, maar hierover zijn wij 't wel eens, dat taalgeleerdheid 't minst vruchtbaar is. De huidige taaldocenten zijn voor 't meerendeel wel doordrongen van de waarheid dat *Kallen is mallen, doen is een ding*.

De ijver, waarmee het boekje is samengesteld, kan men op rekening stellen van 's schrijvers gebrek aan ervaring, maar is die ijver ook de oorzaak van de vele onnauwkeurigheden? Uit de mededelingen van prof. Verdam - Dr. Donkersloots bron - (op pag. 2 *Uit de Gesch.* enz. 4e dr.): 'De term "Nederlandsch" *kreeg een mededinger* in de benaming "Nederduitsch", welke het eerst gevonden is in een boek van 1551, maar toen al vrij wel gewoon zal zijn geweest.... Ook de term Duitsch.... was niet vreemd: reeds in de M.E. vinden wij denzelfden naam voor onze algemeene schrijftaal gebezigd, en wel, naar de verschillende klanken der noordelijke en zuidelijke tongvallen, Dietsch in het Vlaamsch-Brabantsch, Duitsch in de noordelijke en oostelijke gewesten' enz. komt het volgende in de *Taalkennis voor Gymn.* enz.: (pag. 6) 'van Nederlandsch als benaming onzer taal was aanvankelijk geen sprake. Men sprak van Dietsch; in 1518 wordt voor het eerst de naam Nederlandsch aangetroffen. Maar deze *werd verdrongen* door het, *tijdens de Republiek gebruikelijke*, Nederduytsch.... In de 17e eeuw sprak men ook veelal van Duitsch. *Wij vinden dat o.a. in ons volkslied: Wilhelmus*' enz. - Op pag. 8 wordt de taal van Drente, Twente en Groningen *Opper*saksisch genoemd. Op pag. 6 wordt Kiliaen, de corrector bij Plantijn, genoemd onder de *beroemde drukkers* van Brabant. De 300 *Afrikaansche dialecten* (noot pag. 19) rekent Dr. Donkersloot blijkbaar tot de Indogermaanse talen. - *Laag*-duitsch (pag. 19) smaakt naar 't Engels. - Waar heeft de schrijver gevonden: (pag. 23) *Men en sach nooit leelijk lief*? En waarom *sach* alleen in de oude spelling? Ik vermoed, dat i.p.v. *Een balk in zijn schild hebben* (pag. 25) bedoeld is: Een balk in zijn wapen voeren. Dat de *huik naar den wind hangen* (pag. 25) op 't kloosterleven zou teruggaan, is te betwijfelen in 't licht van uitdrukkingen als: *onder de huik trouwen*. - Reeds vroeger dan 1562 waren hier vertalingen naar Luther's bijbel bekend (pag.

40). Vgl. o.a.H. van Druten, Gesch. der Ned. Bijbelvert. - *Vuur was vroeger vier* lees ik op pag. 46. En *duur* was dan zeker *dier*? - In verband met *du bleves, hi seghede*, lijkt het er zeer veel op, alsof Dr. Donkersloot *ic ghinge* voor een indicat. vorm houdt (pag. 46). - *Fransch* zou door syncope uit *Frankisch* ontstaan zijn (pag. 47)....

Dit is de oogst bij het doorbladeren. Wie lust heeft, aren te lezen, zal heus niet vergeefs zoeken. -

Mocht het boekje ooit een twede druk halen - wat ik met het oog op ons taalonderwijs niet wens[1] - dan zal Dr. Donkersloot het grondig moeten herzien. Zijn eerste zorg zal moeten zijn, het boekje uit de academiese sfeer te brengen binnen de kinderlike.

Amsterdam.
A. ZIJDERVELD.

Aankondigingen en mededelingen.

Van *De Werken van Vondel*, uitgegeven door de W.B., is het vierde deel verschenen (1640-45). Behalve het vervolg van Vondel's leven geeft J.F.M Sterck een *Iconographie der portretten van Vondel*. De taalkundige toelichting en de tekstverzorging werd opgedragen aan Dr. C.G.N. de Vooys, Dr. C.C. van de Graft en Lector B.H. Molkenboer. De laatste bewerkte de *Petrus en Paulus*, de *Maeghdebrieven* en de *Altaergeheimenissen*. Aan de druk en de illustratie werd weer veel zorg besteed door C.R. de Klerk. Voor de volgende delen verwierf de redaktie de medewerking van Dr. A.A. Verdenius en Drs. L.C. Michels.

Van de grote *Gezelle*-uitgave verschenen drie nieuwe delen. De *Kerkhofblommen* werden bewerkt door Al. Walgrave (†) en Dr. P. Alossery, de *Gedichten, gezangen en gebeden en Kleengedichtjes* door Dr. P. Alossery (met een inleiding over *Gezelle en de zuivere poëzie* door Urbain van de Voorde), de *Hiawatha*-vertaling door Dr. Frank Baur (met een inleiding van Prof. Van Ginneken over *Rhytme en versmaat bij Guido Gezelle*. De

1) De leerlingen van 5e en 6e klassen, die belangstellen in de geschiedenis der taal, vragen uit de schoolbibliotheek wel Verdams boek. Zo gaat het tenminste bij ons.

belofte van het eerste deel wordt door de volgende bevestigd; zowel door de bekwaamheid en toewijding van de uitgevers als door de uiterlike verzorging wordt deze uitgave een standaardwerk.

De *Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* (1929-30) bevatten de toespraak van de voorzitter Dr. J.H. Kern over *Onberaden taalijver*, en de voordracht van Jozef Muls over *De nationale beteekenis van Guido Gezelle*.

Als onderdeel van de *Liederen van Groot-Nederland* verscheen *Een Geestelijck Liedt-Boecxken* van de bekende David Jorisz, uitgegeven met een interessante Inleiding van Dr. G.C. Hoogewerff.

Het spel van de Stathouwer heet een zestiende-eeuws rederijkerspel, dat de heer D.A. Poldermans uitgaf in het *Archief van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* (1930). Hij ontdekte het manuskript in een fragmentaries bewaard rederijkersarchief, berustend op het stadhuis te 's Gravenpolder.

Onder de titel *Afrikaans Proza* verzamelde Dr. J. Haantjes in een keurig boekje (Amsterdam - Uitgeversmaatschappij Holland - 1930) een aantal korte studies uit het tijdschrift ‘Opwaartsche Wegen’. De besproken prozaschrijvers zijn: Jochem van Bruggen, Sangiro en C.J. Langenhoven.

Boeken die men niet meer leest, is het opschrift van een bundel, waarin Dr. Jan Walch een 25-tal korte beschouwingen over boeken uit alle tijden, in bonte rij, bijeenbracht (Zutphen - W.J. Thieme - 1930). Oorspronkelik waren ze bestemd tot feuilletons in ‘Het Vaderland’.

Achter de Vuurlijn. Anton van Duinkerken, een van de meest talentvolle jongere Katholieke schrijvers, verzamelde in deze bundel (bij Paul Brand te Hilversum verschenen) een aantal studies over Nederlandse letterkunde, van de 16de tot de 20ste eeuw, ontstaan uit boekbesprekingen. Het laatste vijftal gaat over het hedendaagse streven van de Katholieke dichters in ons land.

Uit de tijdschriften. (November-Desember).

De Gids. Nov. De redaktie is ontevreden over de ministeriële aanschrijving omtrent de spelling: ''t is *vis* noch vleesch': 'het komt ons voor dat de Overheid met goed gevolg slechts voor een der uiterste, althans tegengestelde, standpunten zou kunnen opteeren: voor de radicale verandering - doch dit schijnt nauwelijks mogelijk dan in een tijd van algemeene crisis - of voor het behoud'. Waarom dan niet liever 'een wijs laisser aller'?[1)]

Des. J.J. Salverda de Grave weerlegt in een artikel *Taalgeleerdheid en spelling* de aanvallen van Van Ginneken op de 'Kollewijners'. Deze 'trad in het krijt, niet met pijl en boog, maar met heel zwaar geschut, dat hij losbrandde, niet op de vijand, maar enkel in de richting van de vijand, ver over hem heen, zodat de gretig toekijkende anti-vereenvoudigers zelfs niet meer konden zien waar de kogels neervielen, in een of andere vlakte waar zij in het zand smoorden.' De schr. toont aan, dat Van Ginneken's 'verrassende ommezwaai' met allerlei begripsverwarring gepaard gaat, en stelt de vraag hoe de nieuwe beschouwing te rijmen is met al wat hij vroeger verkondigde en moeielik geheel verlochenen kan.

Nieuwe Gids. Nov. Khouw Bian Tie schrijft breedvoerig *Over Kloos' theorie der dichtkunst*; W. Kloos over J. Eigenhuis en Roel Houwink.

Des. Behalve het vervolg van het bovengenoemde artikel herhaalt Kloos zijn beschouwingen *Over de eenig-ware wijze van gedichten kritiseeren*.

Groot-Nederland. Nov. F. van der Goes geeft *Letterkundige Herinneringen* aan de Hooft-feesten van 1881 en de geschillen over de toenmalige Warenar-vertoning.

1) Voor dit 'liberale' standpunt voelen wij weinig. Waarom niet een tijdelike officiële gelijkstelling van de beide systemen, waardoor langs ordelike weg geleidelik een nieuwe eenheid te bereiken is.

Des. Frans Coenen bespreekt zeer uitvoerig *Een boek over tachtig*, nl. het proefschrift van Anthonie Donker, waarvoor hij veel lof heeft. Toch meent hij dat de schr. in zijn karakteristiek van Van Eeden's dieper wezen en van Gorter's Mei niet gelukkig geweest is. Naar zijn smaak zoekt de auteur te veel ‘invloeden’. Dat de beweging van '80 ‘achteraf gebleken is een romantische beweging te zijn’ geeft hij ook niet geheel toe, al erkent hij dat deze beweging ‘wel een belangrijke romantische factor inhield.’

De Stem. Nov. Het *Critisch Bulletin* brengt o.a. een beoordeling van J. Slauerhoff's *Schuim en Asch* door Anthonie Donker.

Des. Roel Houwink geeft een beschouwing *Bij den herdruk van Karel van de Woestijne's ‘Modderen man*’ over de aard van deze poëzie. In het *Critisch Bulletin* noemt A. Donker *De klop op de deur* van Ina Boudier-Bakker ‘het hoogtepunt van den Hollandschen familieroman’. - Theun de Vries beoordeelt de *Klein-Joodsche romans* van Sam. Goudsmit.

Leiding. Nov. In een uitvoerige Literaire Kroniek prijst P.N. van Eyck Nine van der Schaaf als ‘een van de diepste en oorspronkelijkste dichters die ons land de laatste halve eeuw heeft voortgebracht.’

Stemmen des tijds. Des. De *Literaire Kroniek* van C. Tazelaar bestaat uit ‘een boekenfilm’, een reeks korte boekbesprekingen.

Opwaartsche Wegen. Nov. J. van Ham beoordeelt de *Strofen en andere Gedichten* van Roel Houwink; G. Kamphuis een bundel gedichten van Martin Leopold. - Leo van Breen prijst de ‘levenswaarachtigheid’ in de verzen van Beversluis' ‘Aanklacht’.

Des. J. van Ham bespreekt de jongste bundels van Willem de Mérode: *Esther* en *De steile tocht*. - Tom de Bruin schrijft *Over Marsman*. - J. van Ham noemt de novellenbundel *Vergezicht* van Wilma ‘Christelik proza’. - W.A.P. Smit beoordeelt *Het werk van Alie Smeding*.

Roeping. Nov. Gabriel Smit prijst de *Regionalistische Romankunst* van Antoon Coolen, bij de verschijning van zijn *Peelwerkers. - Het gevecht tegen het eigen hart*, van Henri Bruning, geeft een beschouwing over *Witte Vrouwen* en *De Vijf Vingers* van Marsman.

Des. Anton van Duinkerken begint een artikel met het opschrift *Over den roem van Tollens*, in schertsend-spottende toon.

Den Gulden Winckel. Nov. Anthonie Donker beoordeelt in de *Kroniek der Poëzie* de laatste bundels van J. Slauerhoff en *De figuren van de Sarkofaag* van Albert Verwey. - Roel Houwink noemt *Het fregatschip Johanna Maria*, van Arthur van Schendel, en *De Opdracht* van Aart van der Leeuw 'twee proeven van volmaakte schrijfkunst'.

Des. Gerard van Eckeren beoordeelt *De klop op de deur* van Ina Boudier-Bakker. - Anthonie Donker bespreekt de jongste bundels van een drietal Katholieke dichters: Jan Engelman, Willem ten Berge en Gerard Wijdeveld.

Dietsche Warande en Belfort. Nov. In een artikel *De Vlaamsche Beweging: 1930* betoogt Leo Picard o.a. de noodzakelikheid van 'volkomen linguistische eenheid' met Nederland: 'tegenover het Fransch staat het Vlaamsch nog steeds te veel als gewesttaal; het is onze taak daaraan een einde te maken.' - Joris Eeckhout toont aan dat Urbain van de Voorde met zich zelf in tegenspraak komt, als hij spreekt *Over 'Gezelle's Eros*': daarin ziet Eckhout niets anders dan 'priesterlijk liefdegevoel' voor zijn leerlingen, waaruit nooit schuldbesef zou kunnen voortkomen.

Des. Deze aflevering brengt het vervolg van de enquête over *De Kritiek in Vlaanderen*, met een zevental antwoorden. - Marnix Gijsen prijst in de rubriek *Nederlandsche Letteren* de roman *Vrouwenkruistocht* van Jo van Ammers-Küller.

Verslagen en Mededeelingen van de Kon. Vlaamsche Academie. Julie. A. Hegmans deelt enige *Conjecturen* mede. - Het onderwerp dat Herman Poort behandelde in de plechtige vergadering, luidt: *Wat beteekent de Vlaamsche letterkunde voor Holland*? - J. van Mierlo komt nog eens terug op de vraag: *Was Hendrik van Veldeke een geboren Ridder*? Tegenover Dr. Lyna houdt hij vol dat Hendrik geen geboren ridder zal geweest zijn, maar aanvankelik een rondreizend dichter, een speelman.

Aug.-Sept. Deze aflevering bevat o.a. de uitgeschreven prijsvragen en een bijdrage van Karel de Flou over *Het Nederlandsch in België* (1814-1830).

Tydskrif vir Wetenskap en Kuns. Okt. D.F. Malherbe verdedigt de *Spelling van vreemde woorde in Afrikaans* door een parallel met de Skandinaviese talen en het Italiaans-Spaans, die daarin niet minder ver gaan. - J.J. le Roux bespreekt *Die kortverhaal as kunsvorm* van F.E.J. Malherbe.

Tijdschrift voor Nederl. Taal- en Letterkunde XLIX, afl. 4. Mej. S.A. Krijn bespreekt *Staring's bewerkingen van de oud-noorse poëzie*. - Jacoba van Lessen spreekt uitvoerig *Over de etymologie van afkalven*, dat zij in verband brengt met het werkwoord *kavelen*. - J.W. Muller geeft een *Vondelianum*; W. de Vries een 'nalezing' bij *De verkleinuitgangen*, waarin hij zijn opvattingen tegenover Kern handhaaft. - Van dezelfde schrijver is een bijdrage over *n in de genitief en datief van Friese eigennamen*. - A.A. Verdenius vervolgt zijn *Aantekeningen bij Breero's Kluchten*, waarbij zijn kennis van het Fries en de taal van andere kluchtschrijvers hem goed te pas komt. - J.H. Kern bespreekt de etymologie van *ollen* en *oele*. - J.W. Muller vermeldt *Nog een verwant van Klaasje Zevenster*. De aflevering wordt besloten met enige *Kleine mededeelingen*.

Vondelkroniek I, nummer 4. J.F.M. Sterck stelt de vraag: *Wie was de regisseur van Vondels treurspelen*? en antwoordt dat Vondel zelf zich blijkbaar met de uitvoeringen bemoeid heeft. Later hebben Jan Vos en Bidloo vertoningen er bij bedacht. - K.J. Riemens bespreekt *Vondels schooljaren*, waarschijnlik bij Willem Bartjens te Amsterdam. - H.F. Wijnman gaat de betrekkingen na tussen *Vondel en de Anslo's*. - B.H. Molkenboer vertelt iets over *Gijsbrecht op Doornenburg*? Een zeventiendeeeuwse bezitter van dit kasteel, naar hij meende afstammeling van Gijsbrecht, heeft daar herinneringen aan laten brengen, o.a. een nog bestaand schilderstuk. Aan het einde van deze aflevering vindt men interessante *Kantteekeningen*.

Neophilologus XVI, afl. 1. J.A. van Praag vermeldt *Nederlandsche vertalingen van novellen van Juan Pérez de Montalbán*. - H. Logeman geeft aanvullende en kritiese aantekeningen bij Bense's werk over *Low-Dutch Elements in English*.

Leuvensche Bijdragen XII, afl. 1. R. Kreemers vertelt over *De Vereenvoudigde Spelling in het Engels*.

Bijblad. Deze aflevering bevat mededelingen omtrent *Zuidnederlandsch Dialectonderzoek*, met een uitgezonden lijst van dertig bloemennamen.

Volkskunde XXXV, afl. 1-3. L. Beirens geeft een bijdrage over *Volksgeloof en Weerwijsheid*. - Maria Th. de Wulf verzamelde *Oude Vlaamsche Volksvertelsels*. - A. Janssens deelt een en ander mede over *De Folklore in Bestuur en Gerecht*; J.

Frère over ‘remediën’ van de *Volksgeneeskunde*. - V. Verhaegen vervolgt zijn bijdrage over *De Vlaamsche Volksspelen*, die aangevuld wordt door Jan Lemmes (*Steksche verleggen*). - Ten slotte nog *Kleine vertelsels van Hemel en Aarde, Dokumenten* van V.d.M. en *Boekbesprekingen*.

Eigen Volk II, afl. 10. T. Pluim vertelt over *Volksgeloof in de Geldersche Vallei*. - J. Schoo behandelt *De Sage van Koning Ezeloor, die zijn Hof had te Voorburg*. - Een kleine bijdrage van Alberta J. Portengen betreft de *Volksgeneeskunde*; een van J.R.W. Sinninghe de *Soldatentaal*.

Afl. 11. Een bijdrage van J.A. Hubregtse is gewijd aan *Zeeuwsche Folklore*. - W. van Es verklaart *Eenige Limburgsche Plaatsnamen*. - Jozef Cornelissen bespreekt de uitdrukking *Van den alf geleid zijn*.

Paedagogische Studiën. Nov. A. Zijderveld maakt *Enkele opmerkingen naar aanleiding van Dr. P. Gerlach Royen's brochure*. Zijn bezwaren van taal-partikularistiese aard zal hij bij nadere overweging moeielik kunnen volhouden.

Berichten en Mededelingen van de Vereniging van Leraren in Levende Talen. Des. E. Kruisinga stelde een rapport samen over *De opleiding van de leraar*. - Het bestuur richtte een *Adres* aan de Minister van Onderwijs over de onhoudbare spellingregeling. - J.B. Schepers schrijft *Over de ‘Verspreide Opstellen’ van Prof. A. Kluyver*.

De Gulden Passer VIII, No. 3-4. F. Kossmann publiceert *Vier sonnetten en een ode van Jan van der Noot*, die hij achter een bundel met rederijkersverzen aantrof.

Museum. Des. F. Kossmann beoordeelt een Hamburger dissertatie van J. Koepp: *Untersuchungen über das Antwerpener Liederbuch vom Jahre* 1544.

C.D.V.

Expressie-waarden van het enjambement.

Avenarius, de Duitse dichter, in zijn tijdschrift *Kunstwart* de fijnzinnige opvoeder tot het genieten van kunst, vergelijkt in een zijner lessen het goed lezen van een gedicht bij het spelen van een muziekstuk. Het eerste eist niet minder aandacht en indringingsvermogen dan het laatste, vooral ook wegens het ontbreken van alle voordrachtstekens, die de lezer zelf als 't ware zoeken moet.

Zo wees Avenarius o.a. op het belang der ‘Pausen im Gedichtrhythmus’. Een verspauze toch is bij dichters, die niet mechanies naar het schema skanderen, maar wier rythme de natuurlike ademhaling is van het levensgevoel, niet iets leegs, maar een element van vaak grote expressieve betekenis.

Deze opmerking bracht mij tot de nadere beschouwing van een verschijnsel, dat vooral in de moderne poëzie treft als een element van biezondere stilistiese waarde. Het is de metriese afwijking, gewoonlik aangeduid met de aan het Frans ontleende naam van *enjambement*, door Duitsers vertaald als ‘Versbrechung’, ‘Versverschleifung’ of ‘Verskoppel’.

Het enjambement is gedefiniëerd als een verzwakking der rythmiese snede aan het eind van de versregel, door het overlopen van de zin uit de ene regel in de volgende. Valt gewoonlik het verseinde samen met een zinsnede, d.w.z. met het einde van de zin of tenminste met een natuurlike pauze na een nauw samenhangende woordgroep, - in het enjambement worden twee in de natuurlike rede onscheidbare woorden door die metriese pauze gescheiden, b.v. het adjectief van het daardoor bepaalde substantief, het voorzetsel van de daardoor ingeleide bepaling, de genitief-bepaling van zijn regerend hoofdwoord.

Een verschijnsel, dat wordt aangetroffen in de poëzie van alle tijden, maar in de loop der tijden zeer verschillend beoordeeld is. In de klassieke verzen met hun vrije woordorde is het zo gewoon, dat de theoretici er weinig aandacht aan geschonken hebben. De Renaissance-dichters, geleid door de klassieke voorbeelden, voerden de zin, waar deze dit eiste, gracieus door de metriese staketsels heen. Ronsard zegt in het *Préface* tot zijn *Franciade*:

‘J'ai esté d'opinion en ma jeunesse, que les vers qui enjambement l'un sur l'autre n'estoient pas bons en nostre poësie; toutefois j'ay cognu depuis le contraire par la lecture des autheurs grecs et romains’. Chaucer, die het enjambement leert kennen in de school der Renaissance, ontwikkelt het in zijn Canterbury Tales tot de gevoelige wending, die in het licht tot eentonigheid vervallende epiese vers een levendige afwisseling brengt. In Shakespeare's latere drama's is ‘*the break*’ een zeer fréquent verschijnsel, bindend zijn blank verse tot krachtige eenheid. Bij ons hanteerden Hooft en Vondel het enjambement met fijne tact als een instrument van veelzijdige dichterlike kracht. Ik wijs slechts op Hooft's bekend sonnet ‘Wanneer de vorst des lichts..’, op de mooie enjambementen in Vondel's Rey van Burghzaten in de Gijsbrecht. Ook bij andere dichters der 17de en der 18de eeuw bleef het een zeer gewenst, vaak ook ongevoelig misbruikt, dichterlik procédé.

In Frankrijk begint met Malherbe het verzet tegen deze inbreuk op de metriese regelmaat. Malherbe, die de reformatie der Pléiade deed verstarren tot de strenge orde van het Frans klassicisme, ‘Malherbe vint’, schrijft Boileau in zijn lofzang op de ‘juste cadence’,

> ‘Et le vers sur le vers n'osa plus enjamber’[1)].

En het Parnassiaanse verbod, later nog eens vernieuwd door de overigens toch zo revolutionaire Enyclopedisten, geldt twee eeuwen lang als prosodiese wet voor het Frans klassieke vers. Een wet, alleen door La Fontaine, de vrije stilist, genegeerd in zijn *Fables*, een genre trouwens, door Boileau zo inferieur geoordeeld, dat hij het in zijn *Art poétique* niet eens noemt. La Fontaine bereikt juist in zijn veelvuldig enjambement vaak biezondere fijnheid van dictie.

Eerst André Chenier, teruggekeerd tot de praktijk der Renaissance, breekt voorgoed met de bindende regel, en de Romantici, geleid door Victor Hugo, ontdekken in het enjambement nieuwe artistieke mogelikheden.

In Duitschland volgen de dichters tot Gottsched het voorbeeld der Franse klassieken, Klopstock brengt ook in dezen met zijn vrije rythmen de volslagen omkeer.

Eerst de nieuwere poëtiek zocht naar de diepere grond van

1) *Art poétique. Chant I*.

het enjambement. Zij stelde de kunstenaar geen schoolmeesterlike wet, die voorschreef wanneer het enjambement wel, wanneer niet geoorloofd was, maar waardeerde het als een dichterlik levensverschijnsel. Zij rekende af met de vervlakkende algemene regel de enjamberende zin zonder pauze, dus met verwaarlozing van de versgrens, te lezen, maar ontdekte in de eigenaardige hier ontstane spanning tussen inhoud en rythmiese structuur van de zin, de biezonder expressieve waarde. Zo werd haar, als Kurt Oppert[1)] het uitdrukt, 'die dichterische Freiheit zur *dichterischen Feinheit*'.

Een beschouwing van het enjambement als zodanig stelt ons allereerst voor de vraag naar de verhouding tussen maat en inhoud van het gedicht. Sedert Büchner en na hem Brückhart constateerden, dat de maat zoals die optreedt in het vers oorspronkelik niet in het wezen der taal ligt, maar uit de arbeids- of uit de arbeids- en dansbewegingen in het vers is doorgedrongen, heeft de poëtiek zich met deze kwestie bezig gehouden.

In de oudste poëzie die wij kennen, is van een organiese samenhang tussen maat en inhoud van het gedicht, in die zin, dat met elke verandering van betekenis en stemming van de inhoud een daarmee harmoniërende bewegingsschakering gepaard zou gaan, geen sprake. Het volksepos toont overal vaste metriese vormen. In het eenmaal gevormde of overgeleverde metrum wordt iedere inhoud gevat. Versvorm en inhoud gaan parallel, maar vreemd, naast elkander, slechts de vers- en zinsneden vallen samen. In het volkslied is de zin volkomen ondergeschikt aan de rythmies-muzikale eisen, verdwijnt het natuurlike woordaccent in de bewegingsrythmus. Hoogstens schaduwt de algemene stemming van het gedicht zich af in de zwaarte of de lichtheid van het metrum. Ook in het Griekse vers heerst het muzikale rythme, maar wat in het Grieks met zijn vrij woordaccent natuurlik is, is in het Germaans met z'n vast woordaccent een storende afwijking.

Naarmate de poëzie zich emancipeerde van de muziek, verzwakte het muzikale, het metriese accent, hernam het natuurlike woordaccent zijn rechten. Het moderne vers streeft naar een gevoelige bewegingsschakering, in harmonie met de wisselende stemming en zin van de inhoud, wat noodwendig voert tot

1) *Zeitschr. f. Ästhetik u. allg. Kunstwissensch. B. XX, S.* 235.

oplossing der vaste metriese en strofiese vormen in vrije rythmen.

Maar ook in de vaste structuur der metriese vormen weet de ware dichter die verscheidenheid in de eenheid te brengen, waardoor zijn gedicht wordt als het kleurige weefsel op het strakke canvas, als het gecompliceerde organisme, beheerst en geregeld door de ene hartslag. Het is juist die, wat Dorchain noemde, '*surprise dans la sécurité*, jouissance causée par la réalisation de la variété dans l'unité, de la liberté dans la discipline'[1)], die de aesthetiese bekoring van het vers vormt. Het metrum is de grondbeweging van 's dichters stemming, van zijn levensgevoel, het dragend accompagnement van zijn rijk geschakeerde versmuziek met z'n tempowisselingen, z'n lichtere en zwaardere accenten, z'n begin- en eindrijmen, z'n karakteristiek van vocalen en consonanten. Het is in de strijd, de spanning tussen dit wat wij zouden kunnen noemen hogere rythme en het metrum, in de accentverschuivingen en de enjambementen, dat de diepere gevoels- en betekeniswaarden der woorden het treffendst worden geaktualiseerd. Waar in het goede vers tweestrijd is tussen metries en natuurlik woordaccent, waar woorden die in de natuurlike rede logies en grammaties nauw verbonden zijn, door een metriese insnijding gescheiden worden, treedt de verborgen waarde van een passage het sterkst aan het licht.

Als wij nu de mogelikheden van het enjambement nader gaan bezien, moet op de voorgrond staan, dat het niet altijd die biezondere expressieve waarde heeft. Vaak dient het slechts om de zin, die niet in één versregel is te vatten, verder te voeren, wat vooral bij dichters met brede zinsbouw voorkomt. Als zodanig is het een heel gewoon verschijnsel bij Jan Prins, met zijn rustig breedgolvend rythme; in de vrije vijfvoetige jamben van Gorter's *Mei*. Het is toch moeilik enige diepere zin te speuren in brekingen als:

> En zij loopt door het gouden zonlicht, nu
> In heete gletschers zand en dan waar 't luw
> Is.

Minor, die het begrip zeer nauw inperkt, wil in zo'n geval niet van enjambement spreken, daar de zin zonder hoorbare rythmiese onderbreking doorloopt naar z'n natuurlike

1) *Dorchain, L'art des Vers, p.* 23.

pauze[1]. Alleen de vaak wonderlike eindrijmen markeren de versregels als metriese eenheden. Daarom lijkt het mij beter zich hier te houden aan de beschouwing van Kurt Oppert e.a., die in de zeer verscheiden vormen van enjambement een schakering zien van *Versschleife tot Versbrechung*.

In de *Versschleife* vervloeien de verscontouren onder het heersende zinsverband. Ook de meest ondergeschikte woordsoorten, als lidwoorden en voorzetsels, kunnen aan het eind van de versregel voorkomen; woorddelingen als *verganke-lik, tel-kens, wanke-lend*[2], terwille van het rijm, het enige merk van het verseinde, zijn slechts hoorbaar door een lichte rekking in de wending van de verslijn.

Ze is een karakteristiek levensverschijnsel in de teergestemde poëzie van Leopold, waar de licht deinende stroom der peinzende beschouwing over de slechts even opklinkende eindrijmen vervloeit naar de gedachterust. Evenals in de stemmingsverwante poëzie van Rilke is de periode hier de werkelike verseenheid, wat zich ook voor het oog demonstreert in het ontbreken van hoofdletters aan het begin der versregels.

Is hier de vervaging der omtrekken te verklaren als natuurlike levensverschijning van een zekere dichterpsyche, in andersoortige poëzie verschijnt het verglijdende enjambement als op zich zelf staand verschijnsel tussen vastere metriese vormen en heeft dan biezondere expressie-waarde.

Als muzikale modulatie, vereist door de ethos van het gedicht. Zo in Boutens' ‘In de sneeuw’:

> Diepe blanke stilten halen
> Snaren van verreind verlangen
> Aan tot hooger luchtger talen
> Van toekomstige gezangen,

1) Das blosse Ende einer geschriebenen oder gedruckten Zeile für das Auge, nicht für das Ohr, berechtigt uns nicht, eine Pause anzusetzen und Enjambement anzunehmen. Dieses ist für das Ohr nur dort vorhanden, wo zwei in der natürlichen Rede untrennbare Wörter durch eine rhythmische Pause getrennt werden. Das ist z.B. der Fall, wenn am Versschluss ein Takt oder ein Taktteil fehlt und der Sinn doch ununterbrochen übergeht. - Der sogenannte fünffüssige Jambus besteht sehr oft bloss aus freien Zeilen, nicht aus Versen. Das wichtigste Kriterium für solche Verse, wo der Rhythmus am Versschluss keinerlei Veränderung erleidet, bildet der Sinnesabschnitt. *Minor, Neuhochdeutsche Metrik. S. 197 ff.*

2) *bij Leopold*.

waar het steeds versnellend tempo en de zwelling van geluid de verzen meevoert in de stroom van het hijgend verlangen.

Als plasties element, dat gewoonlik in verbinding met alliteratie, een beweging voelbaar maakt. In de rekking van het enjambement wordt het karakteristieke klankgebaar geaccentueerd, te sterker doordat de alliteratie in het volgende vers het bewegingsgebaar overneemt en voortzet. In Perk's ‘Sluimering’ bijvoorbeeld:

> En in mijn dolend hulkje, dat er *glijdt*
> *L*angs 't kabb*l*end zi*l*ver, zet hij zich....

Bij Gorter:

> een droom
> leek 't zwarte stadje daar voor ons te droomen
> Met al zijn lichten uit, een man wien *loome*
> *l*eden ge*l*eiden naar zijn *l*eger.... *Mei 167*.

Gorter is biezonder fijn in deze bewegingssuggestie. Zie die reiger neerdalen op zijn nest:

> Meeuwen en grijze reiger, die *weerkeerd*
> *Des avonds* naar zijn boomnest.... *39*;

het afglijden van een kleed:

> *van haar arrem gleed*
> *Langzaam een plooi weg* uit het witte kleed.... *15*.

De svarabhakti in *arrem* zet de verglijdende beweging reeds in.

Ook waar de zin een pauze zou toelaten, smelt de alliteratie, ter wille van de bewegingsplastiek, de verzen samen:

> Een duivenpaar vertrok op *witte zwingen*
> *Het zwerk* met vlerkgeklepper in,.... *51*.

Maar rijker mogelikheden schuilen in het brekende enjambement, dat de stem zwevende houdt of stokken doet en alzo het tempo en het accent van de zin eigenaardig beïnvloedt.

Als merkwaardige geleding in het rythme, de eigen syntaxis van het vers, treft het in 't biezonder bij Guido Gezelle met zijn gevoelige rythmenplastiek. Een vergelijking van de bundels uit zijn eerste dichtperiode met de latere, *Tijdkrans, Rijmsnoer, Laatste Verzen*, doet opmerken een toenemende strofiese schakering, het verdwijnen van de alexandrijn en in het algemeen van de langere versregels voor kortere, die soepeler zijn in hun beweging, gevoeliger voor relief en daardoor meer mogelikheden

bieden voor de expressie van de zuiverder realistiese en tegelijk dieper doorlichte visie van zijn rijpe ontwikkeling.

Het gedicht ‘Van den ouden boom’[1], eerst in zesvoeters gezet, wordt later herwrocht in de gevoeligere drievoetige jamben:

> Met uitgestroopten arm
> ten halven afgeknuist,
> wie staat er daar, en steekt
> een onbestaande vuist
> ten hemel? Is 't een reus
> in beelde? Neen 't, 't en is
> geen menschenbouw, 't is eer
> een wangedaantenis;
> een steenen berggedrocht,
> dat staande fel en fier,
> de scherpe houwen torst
> van 't vonkend hemelvier.

De tekenende woorden krijgen in de krachtiger accenten sterker relief, de brekende enjambementen maken de verzen hard, als de knoestige boom zelve.

Onrustig, stotend, breken de vele enjambementen in samenwerking met het gebroken rijm de gang in gedichten als *Irrequietem*[2], *Op krukken*[3] en suggereren de stemming van zoekende onrust.

In ‘*Moederken*’[4] daarentegen bewerken zij die vertraging van rythme, waarin elk woord vertedert en verinnigt; - evenzo in ‘*o Lenteblomke*’[5], waar de blik het bloempje in zijn uchtendteerheid omstreelt, en de toevende woorden langzaam neerdruppen, parelend in de weerkaatsing van zijn vol genieten:

> O Lenteblomke,
> 'et moederhert
> der aarde eerst uit-
> gekropen,
> hoe heerlijk hangt
> uw halssieraad
> vol morgendauw
> gedropen!

1) *Rijmsnoer II, 84*.
2) *R.sn. I, 45*.
3) *R.sn. II, 116*.
4) *Laatste Verzen 8*.
5) *Tijdkrans I, 79*.

Hoe blijde baadt
mijne oogen beide
uw kraag, vol di-
amanten;
hoe mooi omvangt
uw vallend hoofd
dit groen, van wed-
erkanten!

Ook in Boutens' rijke strofiek buigt de ‘breking’ de verslijn in expressieve wendingen. Het moeielik voortzwoegen in het donkere bergland der smart:

Ver op lijdens hoogvlak
Aan 't duister uiteind
Van levens vastland
Komen aller smarten
Ketenen samen
Tot éenen steilen
Onnaakbaren top[1)].

Het zalig uitzuchten in het eindelik bereikte geluk:

Ik ben
Niet meer
Geheel verlaten en
Verdoold,
Hoezeer
Gefoold....

'k Hervind
Het spoor
Dat ik van weedom blind
En bang
Verloor
Zoo lang.

Gij zijt,
Mijn ster,
In uw verdonkerdheid
Niet meer
Zoo ver
Als eer[2)].

1) Uit: Genade. *Carmina 11*.
2) Uit: *Liederen van Isoude 89*.

Gevoelig bewegend in het rythme der visie:

> Het avondlicht, een hemelbreede zee
> Van glanzen gloed,
> Bevloedt
> Der aarde zaalge steê[1].

In de rythmiese schakering van het enjambement, vaak versterkt door de volgende alliteratie, weet de dichter ook de teerste levenstrillingen te vangen. Een fijn voorbeeld daarvan trof mij in Gezelle's 'O hemelmondig manna'[2], waar de hartslag voelbaar wordt in de rythmiese wending:

> Het doode in mij wordt levend weder,
> 't vat een lijf weêr aan;
> en zonder u, o dood, geen *ader-*
> *d*ans en *ded*e er
> meer mijn herte slaan.

Dit leidt ons tot het meest subtiele vermogen van het enjambement. 'On a souvent parlé de la couleur et de la saveur des mots. Mais on n'a jamais rien dit de leur *tension*, de l'état de *tension* qui les profère, dont ils sont l'indice et l'index, de leur *chargement*', schreef Paul Claudel[3] en wees daarmee op een fijn stilisties geheim in wat ik hierboven noemde de syntaxis van het vers. Dat menig taalelement, in het alledaags gebruik vervaald tot nietszeggend cliché, in het vers opglanst in nooit vermoede kracht, het komt doordat het, in een biezonder suggestieve rythmiese stelling geplaatst, als een brandpunt van dichterlike energie sterk belicht wordt. Zulk een stelling is het enjambement. Door de breuk in het gewone zinsverloop, hetzij die een werkelike rust wordt of slechts een tempo-vertraging is, ontstaat een spanning, die het woord aan het eind van de versregel, dat aan het begin van de volgende, of beide, tot biezondere activiteit wekt. Een spanning, die de diepere waarden van het woord als klank- en bewegingsgebaar, als gevoels- en betekenisdrager actualiseert.

Zo wordt de stemmingswaarde van het rijm verdiept in de rekking van het enjambement:

1) *Carm. 15*.
2) *Tijdkrans II 167*. Deze en voorgaande citaten uit Gezelle's gedichten nam ik reeds op in de studie Sprekende trekken in de kunst van Guido Gezelle. *Opw. Wegen. Mei 1930*.
3) *Positions et propositions, p. 15*.

Donder knalde en rommelde, groote *spoken*
Vlogen een oogenblik rond en *neergedoken*
Zaten ze saam, toen schrikten ze weer *heen*
En vloden hande' omhoog, huilend *uiteen*.
Balder stond hoog, hij leek een rots, diep *blauw*
Was heel zijn lijf, zijn haren zwart, en *grauw*
Handen en voeten. En hij zeide *hard*
Als steenen, woorden: 'Nooit, nooit, nooit', en *zwart*
Trilde hij zoo als een verbrande boom.
Hij zei het nog eens: nooit, en als een doem
Viel dat van boven op de *kleine Mei*
Die hande' en voeten uitgestoken, *bij*
Zijn voeten zat[1)].

Dit verschijnsel treft telkens weer in Gorter's *Mei*, waar het rijm zulk een belangrijk plasties en stemmingselement is. Ik wijs op de angstvertolkende rijmen in de passage 'En toen begon op het wijd tooneel / der zee....' (blz. 19-20), - op de suggestieve rijmmuziek, in gevoelige harmonie met de ontwikkeling der gedachte in het gedeelte 'Ach, er stonden veel zich dood / Te droomen....' tot 'lokgeluid'. (44-45), op de plastiese kracht van het rijm '*ver-ster*':

Mei was daar nog en zat een einde *ver*
In 't duister en ze blonk er als een *ster*,
Aandachtig kijkend naar den ouden god,

een rijmcombinatie, die zich, versterkt door enjambement, in het gedicht viermaal herhaalt[2)].

De sensitieve Gorter suggereert de gezichtsgewaarwording in de klank, door in sterke betoning (met accentverplaatsing) de heldere klank te doen uitspringen op een donker fond:

De stille boschkruinen waarin iets *wits*
Blonk[3)].

Ook onbetekenende verbindingswoorden kunnen in het enjamberende rijm dienst doen, door hun klankwaarde te lenen en daardoor het gevoels- en betekenisvolle rijmwoord te versterken, als in het bovenstaande citaat: *Mei-bij*. Elders bewerken zij een intensiteitsschakering in het rijm, die het gewichtige rijmwoord sterker accentueert:

1) *Gorter's Mei, blz. 146*.
2) *blz. 15, 16, 2 maal op blz. 129*).
3) *Gorter's Mei, blz. 43*.

De dauw die koelt mijn *mond en*
De schaduw in mijn borst,
Laaft maagdelijke *gronden*
Van onvermoeden dorst[1].

De breking actualiseert verborgen klankwaarden in het woord:

Zoo hoorde het een visch
En een zeevogel; dien dag was het *lis-*
bosch vol *geplas* en wuivend wit geveert',

en stemt ze tot fijne plastiek:

en de linden
Stonden aan grachten droomerig, gezwinde
Ríllingen voeren soms door boomkruinen[2].

Heil, heil, ik voel hier handen en den weeken *boog*
Van haren arm[3].

Haar knieën had ze hoog getrokken, daar /
Steunden haar armen op, het blonde *haar*
Omhulde ze[4].

Ze had een vaart genomen en was *af-*
Gesprongen van de rotsen[5].

Koepels zwollen omhoog met lichte *streek*
Als van penseelen en een *minaret*
Stond als een slank meisje[6].

Het woordgebaar volgt de waarneming. Zoals de langgerekte beweging van *streek* de koepelwelving volgt, spitsen de scherpe woorden *minaret* en *stond*, beide in sterke betoning, op als het beeld zelf.

Vaak gaat het enjambement gepaard met inversie. Komt de plastiese of de stemmingswaarde van een woord eerst ten volle tot z'n recht in de rythmies gunstige stelling, dan volgt hieruit de eis der vrije woordstelling, waarin de logiese zinsorde verbroken wordt tot de rythmies expressieve. Het is deze syntactiese stilering, waaraan gevallen als de volgende hun eigenaardige kracht ontlenen:

en juist *om*
Aan 't eind het logge kouter wendde,....[7]

1) *Boutens, Verg. L. 17*.
2) *Gorter's Mei, blz. 165. Hetzelfde op blz. 179*.
3) *Blz. 41*.
4) *80*.
5) *66*.
6) *97*.
7) *48*.

Zooals op zomermorgen *binnenzeilen*
De groote zee een schip komt, zwaar met zeilen[1].

de haan te pronken
Zijn dos opschudde en zijn roode kam[2].

Een biezonder expressieve plaats is ook die tussen enjambement en caesuur, waarin het zinsdeel geïsoleerd wordt, dat een plotse wending in het voorstellings- of gedachteverloop vormt:

Het joelende geruchten
Verstomt; / door 't late licht
Der waterklare luchten
Bleekt hemels naakt gezicht[3].

Prachtig beeldend werkt dit isolement ook in de volgende strofe:

In de spanne luwe stilte
In de wieg van 't glooiend mos
Lig ik: / boven vaart de zilte
Zeewind over 't neigend bosch[4].

Het meest abrupt lijken de rythmiese pauzen, die het grammaties ondergeschikte woord van zijn hoofdwoord scheiden, het lidwoord en het adjectief van het substantief, de praepositie van zijn bepaling. Toch schuilen ook hierin de teerste betekenisen gevoelsnuancen. Boutens' fijngevoelige taalmuziek geeft hiervan treffende blijken. Is Gorter's enjambement in hoofdzaak plasties, bij Boutens stemt het de woorden in zuiverste gevoelstoon. Hoor hoe de klank van het substantief verfijnt in de korte ademhaling na het breeduitdeinende adjectief:

Boven glansgewasschen pleinen
Waar de stille menschen loopen,
Juichen klokken uit haar open
Torens zuiver door de *reine*
Luchten naar verrukten droomer
Al den hartstocht van den zomer....[5];

hoe de aanraking vertedert na de zware betoning van ‘*steenen*’ in het volgende citaat uit ‘Bij een doode’. Plaats de woorden zonder pauze naast elkander en men gevoelt het verlies:

1) *185*.
2) *173*.
3) *Boutens, Zomerwolken 29*.
4) *Boutens, Carmina 17*.
5) *Verg. Liedjes 29*.

Lief, ik kan niet om hem weenen
Waar hij stil en eenzaam ligt
In het schoon doorzichtig *steenen*
Masker van zijn aangezicht
Dat de dingen er om henen
Met zijn bleeke toorts belicht.

Hoor hoe daarentegen het woord *sterren* stralend uitklinkt in het volle accent na het zwakbetoonde adjectief:

Lief, ik kan geen tranen vinden
Als mijn hart hem elders peist,
Waar zijn ziel met de *beminde*
Sterren van den avond rijst
En ons, dagelijks verblinden,
Hooger wegen wijst.

Biezondere spanning verwekt de ongewone pauze na het lidwoord of het bezittelijk voornaamwoord, waarin de verrukte aanschouwing in koesterende warmte van toon openbloeit:

Als een wolk van zalige oogen,
Uit het land waar 't eeuwig zomert
Opgevangen in de teêrheid
Van matzilvren spiegels, hangt *het* /
Wonder van den gouden middag[1)]
Over winterzee en -stranden,

Aan mijn hoofd genegen rust *uw*
Aangebeden aangezicht[2)].

Een dergelijke werking oefent de breking na de praepositie: De zoekende blik:

Gun mij, liefde, één blik *naar* /
De andre zij[3)].

De volle heerlikheid:

Daar uw verrukking uitziet *tot* /
Den troon van God[4)].

Het beeld verrassend opglanzend:

Waar 't water aan den weg voorbij stroomt, *bij* /
De blauwe wilgen[5)].

Voorbeelden genoeg om aan te tonen, welk een rijkdom van mogelikheden het enjambement voor de ware kunstenaar bergt.

W. KRAMER.

1) *Verg. Liedjes* 81.
2) *Verg. Liedjes* 83.
3) *Stemmen* 14.
4) *Verg. Liedjes* 69.
5) *Gorter's Mei* 52.

Hooft en Vondel. II. Het oordeel van het nageslacht over Hooft en Vondel. (*Vervolg van blz. 20*).

Hoe zeer er in de 18de eeuw en daarna, in oorzakelijk verband met den wisselenden tijdgeest - d.i. den geest der telkens bovendrijvende strooming of omhoogstrevende partij -, ook in de vereering of de waardeering, den naroem, van Hooft en Vondel getijden hebben gegaan, dat kan ons, naast de oordeelvellingen van schrijvers, waarvan hierboven slechts eenige proeven gegeven zijn, ook de b i b l i o g r a p h i e hunner werken leeren, die ons een blik gunt zoowel op de (soms teleurgestelde) verwachtingen, het aanbod der uitgevers - ‘herausgeber’ en ‘verleger’ - als op de vraag, de behoeften van het publiek, welks aantal ten slotte de meerdere of mindere ontvankelijkheid der lezers, de populariteit der schrijvers, hetzij volstrekt, hetzij in vergelijking met die van anderen, bewijst. Natuurlijk is hier geene volledige bibliographie van alle uitgaven van alle afzonderlijke werken bedoeld; slechts een overzicht van het voornaamste en meest kenmerkende.

Beginnen wij met Hooft (hier en elders, als de oudste, 't eerst genoemd). Eene uitvoerige bibliographie zijner werken staat ons helaas nog niet, zooals bij Vondel, ten dienste, doch is gelukkig eerlang te wachten van de zeer bevoegde hand van Dr. P. Leendertz jr. Het hier, na een vluchtig omzien, verzamelde beginne dus met een bescheiden waarschuwing: ‘S.E. & O.’!

Na de uitgave, nog bij zijn leven, eener verzameling van Hooft's ‘Gedichten’ door Van der Burgh in 1636 (in 1644, en na H.'s dood, vermeerderd, in 1668 herdrukt) gaven Arnout Hooft en Geraerd Brandt in 1671 zijne ‘Werken’, ‘ten deele nooit te vooren gedrukt’, in één foliant vereenigd, uit: Henrik de Groote, Rampzaligheden v.d.h.M., 208 Brieven, vele brokken ‘Vertaalingen’ uit Tacitus en andere geschiedschrijvers (de Germaansche en Bataafsche ‘geschiedenissen’ en ‘redeneeringen’), benevens ‘korte leeringen.... uit verscheide Schrij-

vers' (van nieuweren tijd); en daarachter al de reeds vroeger uitgegeven gedichten, weer vermeerderd, ditmaal o.a. met den (nu eerst in dit deftig gezelschap toegelaten!) Warenar. De Nederlandsche Historiën tot het jaar 1584, door Hooft zelf in 1642 uitgegeven, werden in 1656, met een na zijn dood in 1654 afzonderlijk verschenen vervolg tot 1587, en nogmaals in 1677 (met eene titeluitgave der 'Werken' van 1671 als tweede deel) herdrukt. Eene nieuwe uitgave dezer beide deelen in 1703-4 vond nog vele koopers; evenals een herdruk in 1714 zijner vertaling van Tacitus, die eerst lang na zijn dood, in 1684, door de zorg van G. Brandt volledig verschenen was. Tot zoover dus eene onverflauwde belangstelling[1)].

Doch daarna is en blijft het in de 18de eeuw ebbe of doodstroom voor Hooft; oogenschijnlijk zelfs meer dan voor Vondel. Waren de talrijke boekerijen der liefhebbers van boeken verzadigd door de exemplaren der edities van 1677 of 1704; stonden de zware folianten daar, fraai gebonden, van geslacht op geslacht met eerbied uit de verte aangestaard, maar weinig of niet gelezen? Mogelijk wel. Taal en stijl van zijn dicht en ondicht waren niet alleen 'ouderwetsch' geworden, maar stonden ook uiteraard ver af van die der 18de eeuw[2)]. En voor eene zuiver historisch-philologische belangstelling in oudere gedenkstukken van taal en literatuur waren de tijden nog niet rijp[3)]; veel minder natuurlijk voor eene liefhebberij van het publiek voor het 'antieke' (die anders, in het wisselend beloop van smaak - en mode! -, soms, met een plotselingen omslag, op een tijdperk van geringschattende verwerping van het 'ouderwetsche' pleegt te volgen). Toch valt er in de eerste helft der 18de eeuw, behalve eene uitgave van Geeraerdt van Velzen in 1736 en vier van den

1) Zie over de hooge waardeering van Hooft's Ned. Historiën, ook door Gereformeerden en Roomschen, vooral Breen, P.Cz. Hooft als schrijver der Nederl. Historiën, 286-9. Dat in de 18de eeuw 'de belangstelling in Hooft's geschriften.... meer de werken van den dichter dan den arbeid van den geschiedschrijver gold' (a.w. 289, zie ook 291), is mij geenszins gebleken en schijnt mij kwalijk juist.

2) Zie boven, blz. 14, noot 2, en voorts Breen, a.w. 286 vlgg.

3) Al hebben mannen als Brandt, Oudaen, Van Hoogstraten, De Haes, Vlaming, Poot en Spex zich in die tijden reeds verdienstelijk gemaakt door (her)uitgaven, met levensbericht en soms ook aanteekeningen, niet alleen van onlangsche dichters, maar zelfs van een zeer ouden als Spieghel: 't begin eener 'moderne philologie!'

Warenar - zeker wel in verband met de onverflauwde belangstelling der Amsterdammers voor vertooningen van dit stuk in den Schouwburg -, in 1739 nog eene her-uitgave te vermelden van Hooft's ‘Oude tooneelspelen’: Achilles en Polyxena, Theseus ende Ariadne; weliswaar, naar 't folio-formaat te oordeelen, bedoeld als supplement op de uitgave der ‘Werken’ van 1704, en dus eigenlijk vooral een speculatie van den uitgever op den wensch der bezitters van laatstgenoemde folianten naar vervollediging, maar toch misschien ook reeds een heuglijk blijk van een ontwakend historisch besef. Als zoodanig mogen wij zeker wel beschouwen de eerste afzonderlijke uitgave der verzamelde en veel vermeerderde (770) Brieven door Huydecoper in 1738, herdrukt (of titeluitgave?) in 1750. Maar dat is - voor zoover mij bekend - ook alles.

Strekte de ouderwetschheid van Hooft's taal en stijl - veel grooter zeker dan die van den 32 jaren na hem overleden Vondel - niet tot gedeeltelijke verontschuldiging of verklaring, dan zouden wij ons eigenlijk moeten verwonderen, dat ook in de tweede helft der 18de eeuw niemand schijnt te hebben opgemerkt hoeveel er in zijne werken, vooral de Historiën, de historische drama's en de brieven, is dat zoo wèl strookt met de idealen en ideeën dier tijden.

Immers - men gunne mij deze uitweiding - hoeveel van Hooft's gezindheden en denkbeelden, zooals wij die kennen uit zijn Nederlandsche Historiën, zijn drama's en zijn brieven, is terug te vinden in de 18de eeuw[1)] (die zoo menigen trek met de 16de en ook met de 20ste eeuw gemeen heeft)! Vooreerst de hooge vereering, de hartstochtelijke wensch naar den vrede, als het hoogste, onmisbare goed der menschheid, telkens weer in en na een langen tijd van gruwelijke oorlogen vanzelf zich openbarende - gedurende de oorlogen van Karel V[2)], na de Neder-

1) Verg. Huizinga, Cultuurverkenn., 130-1: ‘Het.... Nederland der achttiende eeuw heeft de groote geestelijke bewegingen van den tijd alle slechts met verzwakte spankracht meegemaakt. Ten deele wellicht, omdat van vele dier bewegingen een vóórvorm zich reeds in de Hollandsche beschaving der voorafgegane eeuw had doen gelden. Rationeel verlichte denkbeelden, vrijheids- en welvaartsidealen, weldadigheid, menschenmin en menschenrechten, - had het land van Grotius niet van alle reeds een voorsmaak gehad?’

2) Zie o.a. Versl. d. Vl. Acad. 1907, 460-3, 489-90.

landsche, Duitsche en Fransche godsdienst- en burgeroorlogen der 17de eeuw[1], na den Spaanschen successieoorlog[2], na het Napoleontische tijdperk, en nu ook weer na den wereldoorlog -; datzelfde worstelend streven naar den vrede, naar afweer en uitbanning van het oorlogsmonster; hoezeer ook telkens met verschillende, meer of minder ideale, politieke, sociale, economische of ook religieuse factoren vermengd, en met verschillende namen en leuzen getooid ('vredesconferentie, volkenbond, pacifisme, weerloosheidsbeweging enz.'):... vindt men veel van dit alles niet, met eigen kleur en nuance, reeds bij Hooft, vooral in zijn Baeto? Klinkt de rei achter het tweede bedrijf van dat stuk niet als een manifest, propaganda makende voor het hedendaagsch pacifisme (641-76)? Is niet het slot van den rei na het tweede bedrijf van zijn Geeraerdt (656-72) een felle aanklacht van den oorlogsgruwel?

Maar ook andere beginselen en leuzen, vooral uit de tweede helft der 18de eeuw, vinden wij, hoezeer hier en daar anders gekleurd, reeds bij Hooft. Zoo de af en toe (vooral in zijn jeugd?) bij hem te bespeuren neiging tot het wereldburgerschap[3], nauwverwant met de denkbeelden van Hugo de Groot en met de vredesidealen van den huidigen Volkenbond; maar, evenals deze, niet steeds vereenigbaar, soms botsende - internationaal tegenover nationaal - met de warme liefde voor eigen stad en land en volk, die toch stellig een der grondtrekken van Hooft's aard mag heeten. Zijne, in de Nederlandsche Historiën, in Geeraerdt en Baeto verkondigde, onhistorische, aristocratischrepublikeinsche denkbeelden over de eeuwenoude souvereiniteit der Staten, als vertegenwoordigers van het gansche volk, mogen dan al veel meer strooken met de beginselen van de staatsgezinde regenten der 17de en 18de eeuw, zij mogen kwalijk gelijk te stellen, slechts uit de verte te vergelijken zijn met het democratische begrip der volkssouvereiniteit, zooals dat van de 16de tot de 18de eeuw in Engeland, Frankrijk en ten onzent, beide door humanisten en Calvinisten, verkondigd en verbreid werd:

1) Zie b.v.C. Serrurier, Pascal, 112.
2) De vredespolitiek in het tweede stadhouderlooze tijdperk: zie b.v. Blok, Gesch. v.h. Ned. volk, VI 59, 66.
3) 'Daerom een oprecht man, bescheijden van verstant, Acht al de werelt ruim sijn lustich vaderlant' (Ariadne, vs. 107-8); en ook 'D'eenzeedighe zijn naeder bloedt als maeghen' (Ged., I 246).

zijne voorstelling van het aloude verdrag tusschen vorst en volk roept ons toch aanstonds Rousseau's Contrat social voor den geest[1]. En de dwepende verheerlijking der ‘Bataven’, als ‘het roemrijk voorgeslacht’, de ‘vaderen’ der Hollanders, in de verzen van Bellamy, Helmers en anderen, zelfs ook van Bilderdijk, in de namen van het ‘Bataafsch legioen’, de ‘Bataafsche Republiek’, de ‘Bataafsche Maatschappij’ en (‘van proefondervindelijke wijsbegeerte’, ‘van Taal- en Dichtkunde’ enz.) uit de vele jaren vóór en de luttele jaren na de omwenteling van 1795; het gewenschte (en gewaande) herstel der aloude Bataafsch-Germaansche ‘vrijheid’ uit de grijze oudheid, vóór het tijdperk der ‘duistere, barbaarsche middeleeuwen’, samenhangende met de ontwaking of ontwikkeling van het natuurgevoel, met den door Rousseau gepredikten ‘terugkeer tot de natuur’: dit alles kan ons nu achteraf - mutatis mutandis, vooral met veel drukker, rhetorisch-revolutionnair gebaar - welhaast een late nawerking schijnen van Hooft's geest en geschriften, van zijne reconstructie der ‘Bataafsch-Hollandsche vrijheid’ en van zijne voorstelling van den arcadischen natuurstaat, in Baeto en Granida; ja het zou ons mede door deze drama's geïnspireerd kunnen schijnen. En meenen wij, eindelijk, niet den naklank of echo van Hooft's pantheïstische of deïstischteleologische beschouwingen (in den Baeto) over den ‘natuurlijken’ en ‘redelijken godsdienst’, van zijne libertijnsche, verdraagzame beginselen, zijn kwalijk verholen afkeer van alle heerschen of drijven van priesters of predikanten te hooren in de natuurbeschouwing, het rationalisme, de verheerlijking der ‘Rede’, de ‘tolerantie’, kortom de ‘verlichting’, zooals wij die reeds bij Willem van Haren, maar vooral bij de dissenters, bij Betje Wolff en zoovele andere schrijvers uit de tweede helft der 18de eeuw vinden?

Wij zien in dit alles allicht dezelfde lijn, in de 19de eeuw voortgezet in het liberalisme; wij zijn allicht geneigd, in al deze opzichten Hooft als een voorlooper der achttiendeeuwsche ver-

1) Verg. Prinsen, Hooft en Vondel tegenover de idee der Volkssouvereiniteit, in Versl. en Meded. d. Kon. Vlaamsche Academie 1929, 477-91, en hier en daar gewijzigd, in Groot-Nederland (XXVIII) 1930, 401-11. - Ja, de drie machten in den staat: leger, recht en godsdienst, in Hooft's Baeto, herinneren even aan die andere trias politica, van Montesquieu: wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht.

lichting te beschouwen[1]. Des te meer mag het ons dan bevreemden dat zijne werken, vooral zijne historische drama's, in die 18de eeuw niet meer of weer gelezen en gespeeld zijn. Ook dat Vondel, schoon toch in menig opzicht veel verder dan Hooft van den geest der 18de eeuw af staande, bij de mannen (en vrouwen) der verlichting nog meer dan Hooft in eere schijnt te hebben gestaan. Kende men Hooft niet meer? Of was Vondel's hartstochtelijker toon meer in overeenstemming met de geestesgesteltenis van het laatste kwart der 18de eeuw?

Hoe het zij, teekenen eener herlevende, nu historische belangstelling in Hooft, die echter meestal meer den geschiedschrijver en den persoon dan den dichter gold, waren Siegenbeek's ‘Redevoering over P.C. Hooft, beschouwd als Dichter en Geschiedschrijver’ (1800) en Jacobus Scheltema's ‘Redevoering over de Brieven van P.C. Hooft’ (1807). En daarna volgen, nagenoeg te gelijker tijd, Witsen Geysbeek's afzonderlijke uitgave der ‘Apophthegmen’ (t.w. de kantteekeningen uit Henrik den Grooten, 1822); Bilderdijk's uitgave, met aanteekeningen, van alle Gedichten, in 3 deeltjes (1823)[2]; en de uitgave in 8 dln. (1820-4) der Nederl. Historiën, met aanteekeningen, door Siegenbeek, Simons en Van Cappelle: drie hooggeleerde vertegenwoordigers, te Leiden, Utrecht en Amsterdam, der toen heerschende gematigd-liberale richting, die, tegenstanders van Bilderdijk en zijn school, van het Réveil en de opkomende antirevolutionnaire partij, in Hooft's libertijnsch-liberale gevoelens zeker wel veel van hunne eigene denkbeelden teruggevonden hadden en, tegenover Bilderdijk's in die dagen veel gerucht makende - immers juist in 1822 in druk uitgegeven - Leidsche privaat-colleges over vaderlandsche geschiedenis, niet ongaarne het zoo gansch andere oude, meer met hunnen Wagenaar verwante geluid van Hooft, als van een bondgenoot, opnieuw lieten

1) Over het deels hooghartig-verstandelijk neerzien op, deels toch ook romantisch-arcadisch-gevoelig terugzien naar de oude tijden door de Renaissance der 16de en 17de en door de verlichting der 18de eeuw zie vooral Kampinga, De Opvatt. ov. onze vaderl. geschiedenis, 191-5.

2) Gelijkvormig met zijne latere uitgaven van Huygens in 6 dln. (1824) en van Antonides in 3 dln. (1827); verg. boven, blz. 19, noot 1. - Stoett vermeldt (II 360) ook een te Brussel in 1824 (ten dienste eener vertooning, of misschien met een nationaal-politieke bedoeling?) verschenen Fransche vertaling van den Baeto.

klinken[1]. Uit denzelfden geest, bij uitgever en lezers, zal wel te verklaren zijn dat reeds twintig jaar later, in 1843-6, een nieuwe volledige uitgave der Historiën in 5 deelen, met aanteekeningen, door Lulofs' bewonderenden leerling, den bekenden classieken en liberalen Groningschen hoogleeraar Hecker, schrijver van ‘Hippokreenontzwaveling’ en ‘Quos Ego’, opnieuw genoeg koopers vond om voltooid te worden. Voorts schreef de bovengenoemde hoogleeraar Van Cappelle eene vergelijkende verhandeling over ‘Hooft en Schiller als geschiedschrijvers’[2], en beantwoordde A.C. van Heusde eene prijsvraag over Hooft als geschiedschrijver, ook vergeleken met Tacitus, welk antwoord bekroond en in 1839 uitgegeven werd[3].

Is er aan die uitgaven van H.'s geschiedwerk misschien een ietwat polemisch-politieke tint, uit de toen, laat en langzaam, ontwakende belangstelling in Oudgermaansche en oudere Nederlandsche taal-, letter- en oudheidkunde vallen allicht ten deele te verklaren de afzonderlijke uitgaven, uit zijn Tacitus-vertaling, van de Germania door J.J. de Gelder (1845; te gelijk met die van Agricola in 1852 herdrukt) en van eene andere door prof. Schrant (1855): alle bestemd voor het gymnasiaal en academisch onderwijs in 't Nederlandsch; voor welk doel dezelfde S(chrant) ‘Uittreksels uit H.'s Nederlandsche Historiën’ (redevoeringen) uitgaf (1846) en een ongenoemde zelfs een nieuw uitgaafje van den Baeto (1847) het licht deed zien. Een ander heuglijk blijk der nu ook academische belangstelling in de moderne, met name in de Nederlandsche letteren was het uitschrijven, in 1841, door de Leidsche Literarische Faculteit, eener - natuurlijk nog in 't Latijn gestelde en ook beantwoorde - prijsvraag over ‘eene taal- en oudheidkundige verklaring (en

1) Denkelijk zal ook de nagenoeg gelijktijdige bewerking en uitgave van het ‘Uitlegkundig Woordenboek op de werken van P.K. Hooft’ door de Tweede Klasse van het Kon. Nederl. Instituut (4 dln., 1825-38), waaraan althans Siegenbeek en Van Cappelle medewerkten, met deze uitgave in min of meer nauw verband hebben gestaan. - Terzelfder tijd, in 1827, vestigde Jac. Koning, door zijne Gesch. v.h. slot te Muiden - waarvan de reeds aangekondigde veiling, ter afbraak, twee jaar te voren gelukkig ter elfder ure door de enkele toenmalige oudheidminnaars verhinderd was! - opnieuw de aandacht op Hooft en den ‘Muiderkring’.
2) In zijne Bijdr. t.d. gesch. d. Nederl. (1827) 337-63.
3) In de Ann. Acad. Gron. MDCCCXXXVI-MDCCCXXXVII.

vergelijking met Plautus' Aulularia en Molière's Avare) van den Warenar', waaraan wij de voortreffelijke uitgave door den student Matthias de Vries (1843), met de vermaarde critiek van Bakhuizen van den Brink, te danken hebben; terwijl in dienzelfden tijd Potgieter herhaaldelijk gehoor vroeg voor 'de luit' en de taal van Hooft[1]. In 1855-7 volgde Van Vloten's nieuwe, wederom sterk vermeerderde uitgave der (nu 975) Brieven, met vele bijlagen, nog ongedrukte dicht- en prozastukken van en over Hooft behelzende.

En in 1871-5 eindelijk kon ds. P. Leendertz Wz. - schoon niet zonder moeite, blijkens de nog geen 200 namen tellende lijst der inteekenaars[2] - de eerste volledige, en degelijk toegelichte, maar uiterlijk armoedige, in papier en druk droevig bij hare zeventiendeeuwsche voorgangers afstekende uitgave van Hooft's lyrische en dramatische gedichten, in twee afzonderlijke deelen, maar daarin naar tijdsorde gerangschikt, in 't licht zenden; welke uitgave zeker tot de weder meer algemeene en hoogere schatting van den dichter zooveel heeft bijgedragen. Een hoogtepunt heeft die gestegen vereering bereikt bij de feestelijke viering der 300ste verjaring van Hooft's geboortedag op 15 en 16 Maart 1881, 2 jaar na de herdenking van Vondel's sterfdag (1879), 4 jaar vóór de herdenking van Bredero's geboortedag (1885); waarvan mij nog zoo wèl heugen de onthulling van den - sindsdien, bij de vernieuwing van den gevel, helaas al weer verwijderden - gedenksteen in het woonhuis op de Keizersgracht over de Groenlandsche pakhuizen, de uitnemende voordracht, door prof. M. de Vries in Felix Meritis, van den (onverminkten) Warenar[3], en de bedevaart over de Zuiderzee naar het Muiderslot, met de bekroning van Hooft's borstbeeld; en waarvan het fraaie opstel van Busken Huet over Hooft (zeker wel een der beste, meest doorwrochte van zijne hand), het feestnummer van Eigen Haard: 'Hooft herdacht', en de reeks opstellen van Alberdingk Thijm, Jan ten Brink, D.C. Meyer jr. e.a. (over

1) Verspr. en nagel. Werken, Poëzy, I 309; zie ook Poëzy, II 209-16 (De Nalatensch. v.d. Landjonker, coupl. 57-72).
2) Een halve eeuw te voren had de uitgave der Ned. Hist. door Siegenbeek c.s. nog c. 300 inteekenaars gevonden! Verg. ben., blz. 95.
3) Als protest tegen de gelijktijdige vertooning in den Stads-Schouwburg van den op aandrang van Alberdingk Thijm gecastigeerden, van alle aanstootelijke passages gezuiverden tekst; tevens allicht als een (late) revanche op Bakhuizen's critiek!

de genealogie van het geslacht Hooft, de feesten en vertooningen, vooral die van den Warenar enz.)[1] de blijvende gedenkstukken zijn. Alle latere bijzondere, al dan niet geannoteerde schooluitgaven, alle philologische studiën over Hooft en zijn werken vinden hier geen plaats. Laat ik alleen Jacques Perk's vers: ‘De schim van Hooft’ noemen, als een blijk van warme vereering ook door de toen jonge generatie der ‘tachtigers’; en, als bekroning der wetenschappelijke beoefening, den door Stoett herzienen, met verscheidene aanteekeningen, een uitgebreid varianten-apparaat en een opgave van de wijzen der liederen vermeerderden herdruk van Leendertz' uitgave der Gedichten, in 2 dln. (1899-1900), ditmaal gelukkig in een kleed, door papier, druk, portret en band, meer den hoofschen dichter waardig.

En nu Vondel. Nadat nog bij zijn leven de verzamelde lyrische ‘Poëzy’ tot zesmaal toe, daarna in 1682 nog eens gedrukt was, en op 't eind der 17de en in 't begin der 18de eeuw de bekende kwarto-uitgaven (meerendeels in de vermaarde ‘putjesdrukken’) zijner verschillende dramatische, lyrische, epische en didactische werken door boekhandelaars of verzamelaars tot boekdeelen - meestal 11, niet steeds op dezelfde wijze samengestelde banden - bijeengevoegd waren, en nadat ook de voornaamste treurspelen in 1719-20 nog eens in twee banden waren bijeenvergaard, kwam het in den verderen loop der 18de eeuw niet tot eene volledige uitgave. Ook Vondel's stijl en taal waren, schoon in mindere mate wellicht dan die van den ouderen en 32 jaar vroeger gestorven Hooft, althans voor het publiek, verouderd. Er is zelfs meer stof tot verwondering, dat heel aan 't eind dier eeuw, omstreeks 1792, te gelijker tijd twee personen den lust en den moed hebben gehad om zulk eene uitgave op touw te zetten, dan daarover dat deze stoute ondernemingen, schoon tot ééne verbonden en versmolten, mislukt zijn. Inderdaad zijn er van de beloofde 15 of 16 deelen eener uitgave van ‘Alle de werken’, door den Diemenschen predikant Bern. Bosch, in 1793-9 slechts 5 verschenen, bevattende de lyrische poëzie en 4 bijbelsche treurspelen, in de toen gebruikelijke historische volgorde der onderwerpen: Lucifer, Adam, Noach en Joseph in Dothan. Geen wonder dat er in die troebele tijden geen aandacht en geen geld beschikbaar waren voor hetgeen zóó ver

1) Deze alle in De Dietsche Warande, N.R. III (1881) 252-88, 313-92, 402-14.

afstond van de nieuwe leuzen, die de harten - of althans, met veel rumoer, de lucht - vervulden!

In weerwil van die tanende belangstelling zijn echter in de 18de eeuw toch nog meer werken, vooral treurspelen, van Vondel herdrukt dan men, den geest dier eeuw in aanmerking nemende, allicht zou verwachten. Ziehier een aan Unger's rijke Bibliographie ontleend lijstje met enkele opmerkingen: Palamedes (11 maal), Joseph in 't Hof (3), Gijsbrecht van Aemstel (13), Maeghden (2), Gebroeders (1), Joseph in Dothan (3), Joseph in Egypten (4), Peter en Pauwels (1), Salomon (1), Edipus (1), Adonias (1), Batavische Gebroeders (1), Faeton (6), Adam (1), Noah (1): in 't geheel toch waarlijk 15 één- of meermalen herdrukte stukken!

In deze opsomming treft ons aanstonds de ontstentenis van Lucifer, maar ook van Vondel's ‘pronkjuweel’ Jepthah en zijn landspel Leeuwendalers; waartegenover b.v. de 6 herdrukken van Faëton ons zouden verbazen, ware 't niet dat althans van dit stuk duidelijk blijkt hetgeen ook van den herdruk van sommige andere gegist mag worden: dat zij niet zelden min of meer rechtstreeks samenhangen met herhaalde vertooningen, voornamelijk in den Amsterdamschen Schouwburg - waarvoor de drie eerstgenoemde stukken, om verschillende redenen, in de 18de eeuw allicht niet of minder in aanmerking kwamen -, m.a.w. dat zij gediend hebben als tekstboekjes bij de voorstelling, of wel als voedsel voor de daardoor gewekte belangstelling.

Achterstaand tabellarisch overzicht van de vertooningen der tooneelspelen van Hooft en Vondel in den ouden Amsterdamschen Schouwburg (1617-1772)[1] geeft (hoe onvolledig ook zeker, vooral voor het eerste tijdperk) althans een niet onbelangrijken kijk op den smaak der kijkgrage schouwburgbezoekers - denkelijk grootendeels een ander publiek dan dat der l e e s grage geletterden -; al hebben wij hier ook rekening te houden met den invloed van de mede- of tegenwerking der verschillende schouwburgregenten, die dien smaak (of die mode) trachtten te leiden[2], te beheerschen, en ook met ‘bijkomstigheden’ als Bidloo's opsiering van Faëton, die ons oordeel dreigen te vertroebelen.

1) In hoofdzaak getrokken uit Worp, Gesch. v.d. Amst. Schouwburg, aangevuld door enkele mededeelingen van Dr. H.C. Diferee. Voor nadere bijzonderheden over de vertooningen van Vondel's stukken tijdens zijn leven zie Wijbrands, in Dietsche War. III (1874) 423-30.

2) Zie boven, blz. 7.

HOOFT.	**1617-1637 (Worp 57-79, fragmentarisch)**	**1638-1664. (W. 93-9).**	**1665-1708. (W. 144-5).**	**1708-1738. (W. 174-5).**	**1738-1772. (W. 193-4).**
Achilles en Polyxena 1597	1597?				
Granida (1605-)1615.	1629?	35 m.	1666, 1684.		
Geeraerdt van Velsen 1612-3.	1618, 1637.	43 m.	tot 1683 herhaaldelijk, na 1703 opnieuw.	1712-20 4 m., 1736 2 m.	
Baeto 1616-7.	1626[1].	1643 7 m.	1692 2 m.		
Warenar 1617.	1617, 1627.	20 m.	tot 1696 herhaaldelijk, hoewel steeds zeldzamer, na 1703 opnieuw	20 m.	1762, 1765, 1766.
VONDEL.					
Pascha (1610)-1612.	1610? in de Brabantsche Kamer, vóór de uitgave in 1612 (blijkens 't slot van 'Tot den Leser').				
Hierusalem verwoest 1620, Amsteldamsche Hecuba 1625, Hippolytus 1628.	?				
Palamedes 1625.	?		1663, 1665 3 m.[2], 1707 3 m.	1720 4 m., 1738 8 m., ook 1734 en 1741, met ingevoegde vertooningen.	1742 4 m., 1743 3 m., 1747 3 m.

1) Zie hierover Tschr. L.
2) Zie Brandt, V. 113-4.

Joseph in 't Hof 1635[3].	1635?	1638; sedert 1654 zeer dikwijls, meestal alle drie	tot 1699 bijna jaarlijks éé- of meer malen, alle drie	1707 alle drie achtereen.
Joseph in Dothan 1640.				
Joseph in Egypten 1640.				

3) Bij Vondel's leven 69 maal gespeeld, vaker dan eenig ander stuk van V., buiten den Gijsbrecht (zie ed. Unger, 1630-1636, blz. 156-7).

	1641 - Jan. 1642 8 m.; sindsdien jaarlijks (behalve in 1644 en 1655) in Dec. - Jan. eenige malen.	len; 1707 voor 't eerst met Kloris en Roosje als nastukje; 1699-1705 het eenige stuk van Coster, Hooft, Bredero en Vondel (behalve Sp. Brab. 1703 1 m.).	len, sedert 1717 altijd met Kloris en Roosje als nastukje.	len.
Sophokles Elektra 1639.	1639 8 m., tot 1653 jaarlijks één- of meermalen.			
Maeghden 1639.	1650 3 m., 1651 1 m.			
Gebroeders 1639.	1641 12 m.; tot 1660 jaarlijks (behalve 1658), meestal eenige malen.	1670-1 4 m., na 1703 wederom 1707.		
Leeuwendalers 1647.	1648 5 m.			
Salomon 1648.	1650 11 m.; sindsdien tot 1660 18 m.	1671 2 m.		
Lucifer 1654.	1654 2 m., daarna verboden.			

VONDEL.	1617-1637.	1638-1664.	1665-1708.	1708-1738.	1738-1772.
Salmoneus 1657.		1657 8 m.	1685 5 m., 1686 2 m.		
Jeptha 1659.		1659 6 m., tot 1664 nog 4 m.			
Sophokles' Koning Edipus 1660.			1665 een paar m., 1666, na 1703.		
Koning David in ballingschap 1660.		4 m.			
Koning David herstelt 1660.		4 m.			
Samson 1660.		3 m.			
Batavische Gebroeders 1662.		3 m.	1690, 1707.		
Faëton 1663.		in 't geheel niet.	(door G. Bidloo gearrangeerd!) 1685 14 m., 1686-7 4 m.	(in Bidloo's bewerking) 1715 16 m., 1721 8 m., 1723 7 m., 1727 6 m., 1731 8 m., 1732 8 m.	(in Bidloo's bewerking) 1738 9 m., 1743 5 m., 1761 7 m.
Nooit in deze tijdperken gespeeld schijnen (afgezien van de eerste stukken, waaromtrent wij onvoldoende ingelicht zijn): Peter en Pauwels 1641, Maria					

Stuart 1646, Adonias 1661, Adam in ballingschap 1664, Euripides' Ifigenie in Tauren 1666, Noah 1667, Euripides' Feniciaensche 1668 en Sophokles' Hercules in Trachin 1668.

Is er tusschen 1772 en 1879, meer dan een eeuw lang, in den nieuwen Schouwburg op het Leidsche Plein, buiten den Gijsbrecht - en buiten de vertooningen door liefhebbers, als de bekende redenrijkerskamer ‘Achilles’ te Amsterdam (zie b.v. Worp, Gesch. v.h. drama en h. tooneel in Nederland II 400-1) - geen enkel stuk van Hooft of Vondel te Amsterdam

‘op de
planken’
gekomen?

Stellig zijn voornamelijk uit de welhaast jaarlijksche vertooning de 13 herdrukken van den Gijsbrecht in de 18de eeuw te verklaren: het eenige stuk van Vondel dat waarlijk, althans te Amsterdam, populair geworden en gebleven is, ook blijkens de talrijke aanhalingen (in boeken, in 'motto's' en in het dagelijksche leven), de parodieën en de anecdoten, die in de 18de en 19de eeuw als woekerplanten aan deze aloude Nieuwjaarstraditie gegroeid zijn[1)].

Verder is 't opmerkelijk dat de meeste dezer herdrukken nog dagteekenen uit de eerste jaren der 18de eeuw (c. 1704-11), toen V.'s naroem bij de geletterden nog in volle fleur was en het groote publiek, toeschouwers en lezers, onder dien indruk bleef. Vooral in 1705, en later ook weer in 1736, zijn verscheiden stukken herdrukt, is er dus vraag naar geweest; misschien onder invloed van de in diezelfde jaren zoo vaak opnieuw verschenen Palamedes met de Hekeldichten?[2)]

Beide laatstgenoemde werken dienen afzonderlijk besproken. Nadat in de twee laatste maanden van 1625 het toen pas verschenen stuk, zoo kort na Prins Maurits' dood, in niet minder dan 7 drukken grif koopers had gevonden, is het in de volgende kwarteeuw, tijdens het bewind van Frederik Hendrik, nog ten minste 2 (zoo niet 4) maal, herdrukt; totdat in 1652 de door den dichter, vooral op 't stuk van taal, stijl en rhythme herziene uitgave verscheen. Zeker heeft de dichter, in die 27 jaren gerijpt, en meer over zijne kunst, vooral ook over de taal, nagedacht hebbende (de Aenleidinge is van 1650) gaarne de gelegenheid aangegrepen om die gewijzigde inzichten toe te passen. Maar zou hij - of wel zijn uitgever, Abr. de Wees? - die gelegenheid toch ook niet des te eer, te liever, aangegrepen hebben na den dood van Willem II, die, onwaardige zoon van Vondel's vereerden en telkens bezongen oorlogsheld (maar ook en vooral vredevorst), de door hem eenmaal in zijn Geboortklock en elders te zijnen aanzien gekoesterde wenschen en verwachtingen zoo jammerlijk beschaamd had door den verwaten aanslag op Vondel's

1) Zie Unger, Bibliogr. v.V. 287-96, en de werken van Van Lennep (die, als echte oud-Amsterdammer en trouw schouwburgbezoeker, den Gijsbrecht zeker grootendeels van buiten gekend zal hebben), passim.

2) Opmerkelijk is zeker ook, in verband hiermede, de omstreeks diezelfde jaren oogenschijnlijk herlevende belangstelling der schouwburgbezoekers (of -regenten?): zie de tabel hiernaast.

dierbare woonplaats, het machtig en roemrijk Amsterdam: een misdrijf, in zijne oogen wellicht niet veel minder ergerlijk dan indertijd het aandeel van 's Prinsen oom in den gerechtelijken moord van 's Lands Bestevaâr? Zoo zal 't wel geen toeval zijn dat juist in 1652, ruim een jaar na diens dood, in den aanvang van het eerste stadhouderlooze tijdperk, de herziene Palamedes - en wederom vijfmaal in één jaar! - verscheen. In datzelfde eerste stadhouderlooze tijdperk, tot 1672, zien er nog 4 't licht; daarna, tijdens Willem III, daarentegen slechts 1 (of 3?). Doch in het tweede stadhouderlooze tijdperk, 1702-47, wordt de Palamedes aanstonds weer voor den dag gehaald: met en naast de (nu voor 't eerst bijeen en afzonderlijk uitgegeven) Hekeldichten, veelal daarmede samengebonden, wordt hij, als staats-, anti-Prinsgezind pamflet, wederom gretig gekocht. Het zijn de bekende Amersfoortsche uitgaven, met Brandt's(?) aanteekeningen en de befaamde prentjes met de openslaande 'luikjes': van den Palamedes 3 in 1705, 6 in 1707, en nog weer eens 2 in 1736; van de Hekeldichten 5 in 1705, 4 in 1707 en 2 in 1736. Samen in de 17de en 18de eeuw 34 drukken van Palamedes[1)], 11 in de 18de eeuw van de Hekeldichten. Zoo was de Palamedes, samen met de Hekeldichten, a.h.w. een barometer van den grooten partijstrijd in de Republiek: dreef de staatsgezinde partij boven, aanstonds kwamen beide weer te voorschijn en deden dienst als vinnige pamfletten en propagandamiddelen.

Hoe ook een halve eeuw later de 'verlichte' 'gemeente' op Santhorst weer het oude vuur oprakelde en Vondel's helden als heiligen vereerde is hierboven, blz. 15-6, in herinnering gebracht. Maar met V.'s naroem heeft al dit politieke misbruik zijner verzen eigenlijk niet te maken; het mag althans nauwelijks als blijk van waardeering van den d i c h t e r aangehaald worden.

Afzonderlijke vermelding verdienen ook de achttiendeeuwsche herdrukken van die (dramatische en didactische) werken, waarin de Katholieke bekeerling en propagandist aan 't woord is: behalve van de boven reeds vermelde treurspelen - Maeghden (2) en Peter en Pauwels (1) - ook van de Maeghdenbrieven (2), Altaergeheimenissen (2, waarvan 1 in Zuid-Nederland verschenen), Bespiegelingen (3), Joannes de Boetgezant (1, in Zuid-Nederland; benevens een Lat. metrische vertaling). Deze zullen wel meeren-

1) Brandt, V. 39 zegt (a°. 1682): 'binnen weinig jaaren omtrent dertigh maalen herdrukt': er zouden dus nog edd. verloren gegaan zijn.

deels door Katholieken gelezen zijn: het voorspel der herrijzenis van den Katholieken Vondel sedert het midden der 19de eeuw.

Doch ook andere, oudere werken uit zijn vroegeren tijd, waarvan wij in de nog weinig historisch georiënteerde 18de eeuw niet of nauwelijks een herleving verwacht zouden hebben, zijn in die eeuw, soms meer dan ééns, herdrukt: Gulden Winckel (3, waarvan 1 in Zuid-Nederland), Vaderen (3), Warande der Dieren (4, waarvan 1 in Zuid-Nederland), Helden Godes (1), Proza-Virgilius (3), Aenleidinge (1), Horatius' Lierzangen en Dichtkunst (3), Davids Harpzangen (2), Ovidius' Herscheppinge (2). Is het een te stoute gissing dat althans het 1ste, 3de en 4de dezer oudere werken ook, wellicht niet in de laatste plaats, om de prenten gezocht zijn gebleven; en dat de herdrukken van de Aenleidinge en Horatius' Dichtkunst mede aan de der 18de eeuw lang welgevallige, min of meer schoolsch-classieke neiging tot theoretiseeren en aesthetiseeren, in verre navolging van Horatius' Ars poëtica, toegeschreven mogen worden?

De eerste helft der 19de eeuw, thans veelal evenzeer als, neen nog meer dan voorheen de 18de eeuw gelaakt en bespot, als het tijdperk van slaperige slapheid en deftige dufheid, verrast ons hier met eene welgeslaagde volledige uitgave van Vondel's ‘Dichterlijke Werken’, door en bij M. Westerman, in 21 dln. kl.-8° (1820-4)[1)]: de treurspelen, in de oude, bijbelsch-historische volgorde, daarna de lyrische poëzie, eindelijk de oudste gedichten: eene ook uiterlijk, in druk en formaat, niet onverdienstelijke, handige uitgave. Terzelfder tijd echter knaagde en knabbelde Witsen Geysbeek, in zijn Anthol. en Crit. Wdb. (1821-7) aan den naroem van Vondel, dien hij beneden Antonides en Cats stelde! En eene kort daarop, in 1828, ondernomen samenvatting in één groot-8° deel, met twee kolommen, vergde te veel van de vereering en den kooplust van het groote publiek: zij werd gestaakt; slechts 224 bladzijden schijnen uitgegeven. En nu verschijnt er een kwart eeuw lang niet dan enkele bloemlezingen: van Bilderdijk's Doopsgezinden vriend J^{o} de Vries (1819); van den Groningschen liberalen hoogleeraar en romantischen redenaardichter Lulofs (1830 en 1838) - deze laatste alweer niet zonder politieke kleur en bedoeling, immers voorafgegaan door ‘dicht-

1) Gelijktijdig en nagenoeg gelijkvormig met Bilderdijk's uitgaven van Hooft, Huygens en Antonides (zie boven, blz. 83).

regelen tot zijn lof, als voorstander van regt, orde, vrijheid en verdraagzaamheid in *deze en gene* zaken van Staat en Godsdienst'[1] -; en van den gematigd-Katholieken gewezen Gentschen pastoor, na 1830 Leidschen professor Schrant (1846 en 1858), die ook in 1825 de Altaergeheimenissen en in 1840 Joannes de Boetgezant, daarna ook Gijsbrecht (1851) en Lucifer (1856) had uitgegeven. Wederom vogels van diverse pluimage!

Doch omstreeks 1849[2] zette Jacob van Lennep de stoute onderneming op touw om 'De Werken van Joost van den Vondel, in verband gebracht met zijn leven en voorzien van inleiding en aanteekeningen' uit te geven: een geweldige taak, waaraan hij de negentien laatste jaren van zijn vruchtbaar leven in onverdroten arbeid heeft gewijd, en die hij bij zijn dood, in 1868, zoogoed als voltooid had. De groote verdiensten dezer van 1855 tot 1869 in 12 kloeke, fraai uitgevoerde deelen verschenen uitgave zijn in den titel zeer juist omschreven: Vondel's werken, voor 't eerst in doorloopend verband gebracht en beschouwd met zijn, geheel herschreven, leven, voor 't eerst dus ook voor oogen gesteld in de historische volgorde van hun ontstaan, en bovendien ingeleid en toegelicht door tal van taal-, letter- en geschiedkundige aanteekeningen en beschouwingen. Die chronologische, in plaats van de tot dusverre steeds gebruikelijke systematische volgorde vereischte toen nog, en verkreeg ook, in de Inleiding tot Deel I, eene opzettelijke verdediging: vrucht eener historisch-genetische beschouwing, als men eigenlijk in dien tijd nauwelijks, vooral van den achttiendeeuwer, die Van Lennep toch altijd in vele opzichten gebleven is, verwacht zou hebben, die in allen gevalle toen nog verre van algemeen was[3], maar die voor 't eerst in staat stelde V.'s ontwikkeling als mensch en dichter gade te slaan en te bestudeeren. Sedert heeft de meergevorderde philologische methode er vele gebreken

1) Verg. ook Lulofs' rijmloos loflied op V., als hekelaar van Maurits (Te Winkel, Ontwikkelingsg.[2] VI 424).
2) M.F. van Lennep, Het Leven van Mr. J. van Lennep, II 29.
3) Men vergelijke slechts de te gelijker tijd begonnen uitgave (1856-9) van Bilderdijk's gezamenlijke 'Dichtwerken', door Da Costa - naar ik meen te weten trouwens vooral op sterken aandrang van den uitgever A.C. Kruseman - op de vanouds gebruikelijke wijze stelselmatig naar de 'dichtvakken' ingedeeld, alleen b i n n e n die 'vakken' naar tijdsorde gerangschikt.

in bevonden: de tekst niet steeds naar de oudste of beste uitgave; de aanteekeningen dikwijls geheel onvoldoende of onjuist - Van Lennep was ten slotte geen philoloog in modernen zin, als t a a l kundige stellig volslagen dilettant -, en niet zelden ontsierd door geheel misplaatste, uit den stijl vallende grappen en grollen; de moderne, zeer o n historische, tegen den stijl van den tekst vloekende prenten naar den smaak van dien tijd enz. Niettemin is het 60 jaar lang de standaarduitgave gebleven, een gedenkteeken voor Vondel, maar ook voor zijn uitgever Van Lennep[1]. En het inderdaad voor zulk eene uitgave, in ons land en in dien tijd, ongehoorde getal van c. 1325 inteekenaars, die de lijst vóór in het 12de deel opsomt[2], moge ten deele te danken zijn geweest aan de toenmalige groote populariteit, den gevierden naam van Van Lennep, voor een ander deel ook aan de handige, drukke boekhandelaars-bedrijvigheid der firma Gebr. Binger, uit dat getal blijkt toch ook eene, zeker voor een groot deel mede door deze uitgave zelve in den loop harer verschijning gewekte of versterkte vereering voor Vondel. Die vereering werd bovendien ook belichaamd in de onthulling, nog door Van Lennep in 1867, van Vondel's standbeeld in het (later naar hem vernoemde) ‘Wandelpark’ te Amsterdam.

Sindsdien heeft het Vondel waarlijk niet aan warme belangstelling en vereering, althans in verschillende groote letterkundige kringen, ontbroken. Getuige allereerst de reeks van volledige uitgaven: van Van Vloten in 2 dln. gr.-8° (1864) en eene andere, in 3 dln. kl.-8° (1879-84), de door Unger herziene herdruk[3]

1) Kenschetsend voor dien tijd, toen niet alleen het hof, maar ook een groot deel van het publiek ten onzent (en Van Lennep stellig niet in de laatste plaats) in cultureel zoowel als in politiek opzicht sterke Fransche sympathieën had (die in Frankrijk natuurlijk gaarne gezien, aangemoedigd en ook beantwoord werden), is de omstandigheid, dat de toen nog machtige Napoleon III, alleen reeds door de mogelijkheid, in een klein land, eener dergelijke, hem getoonde prachtuitgave overtuigd van de beteekenis van den dichter, aanstonds eene belangrijke bijdrage voor Vondel's standbeeld heeft geschonken: een ‘beau geste’, natuurlijk met grooten dank aanvaard en met hulde en lof beantwoord (zie Vondel, ed. V.L. XII 639, 649, 651).
2) Vergelijk enkele jaren later het schamele getal van nog geen 200 inteekenaars op Hooft's gedichten (zie boven, blz. 85).
3) Te gelijk (oogenschijnlijk eene andere) te Antwerpen, en later nogmaals uitgegeven: feitelijk steeds dezelfde druk.

van Van Lennep's uitgave in 30 dln. kl.-8° (1889-91), die van Alberdingk Thijm, mede door Unger voltooid, in 12 dln. (1887-98), die van Diferee in 2 dln. (1910-3), en eindelijk de thans, met veler medewerking, verschijnende, op 10 deelen begroote van de Wereld-Bibliotheek, en daarnaast, te gelijker tijd, nog weer eene andere, opnieuw van Diferee, geraamd op 7 dln.: te zamen een machtig getuigenis van den geweldig gestegen lees- en kooplust ook der ‘schare’ en den daarop rekenenden ondernemingsgeest der uitgevers. Daarnaast een heerleger bloemlezingen en afzonderlijke uitgaven van tooneelstukken, in de oorspronkelijke of in moderne spelling, met of zonder inleidingen, aanteekeningen, woordenlijsten. En eenige planken vol boeken, brochures, academische proefschriften, tijdschriftartikelen, studiën over Vondel's leven, zijne bekeering tot de Roomsch-Katholieke Kerk, zijne werken en hunne bibliographie, zijne bronnen, zijne dramatische kunst, zijn vers, zijn taal, zijn spelling: een heele literatuur, welker opsomming alleen vele, vele bladzijden zou vullen! Vruchten eener volijverige, gezette en toegewijde studie, aanvankelijk vooral in een kleinen kring van Amsterdamsche vereerders, die hun orgaan vonden in het jonge, in 1883 begonnen tijdschrift ‘Oud-Holland’ (Adr. de Vries, De Roever, Unger e.a.); later ook meer doorgedrongen of algemeen geworden aan de universiteiten, blijkens de talrijke dissertaties. Eindelijk herhaalde vertooningen, door beroepsspelers (Royaards!) en door liefhebbers, niet alleen van den Gijsbrecht - eene Amsterdamsche Nieuwjaarstraditie, die niet of nauwelijks, althans pas in tweeder instantie, een eigenlijk blijk van Vondel-vereering mag heeten -, maar ook van Lucifer, Adam in ballingschap, Joseph in Dothan e.a.[1)];

1) Behalve de drie bovengenoemde, in verschillende jaren meermalen gespeelde stukken - ik herinner hier alleen aan de beroemde voorstellingen van Lucifer door Royaards, en aan die van hetzelfde stuk door het Utrechtsch Studententooneel in 1904 - zijn o.a. ook de volgende één- of meermalen ten tooneele gevoerd (ik dank deze opgaven, die op volledigheid geen aanspraak maken, meerendeels aan den conservator van het Vondel-Museum, Dr. H.C. Diferee): Leeuwendalers in den Stads-Schouwburg te Amsterdam, 5 Febr. 1879, en nogmaals aldaar, door de Amsterdamsche Studententooneelvereeniging, 4 April 1905; Jeptha (in de Duitsche bewerking van Lina Schneider) te Keulen, 5 Febr. 1679 (zie Diferee, Vondel in den vreemde, app. bij deel II van D.'s Vondel-uitg., blz. 14 vlgg.), voorts te Amsterdam, in Aug. 1903 en 5 Mei 1906 (galavoorstelling, besnoeid), te Utrecht, door de R.K. Studentenvereeniging, 27 April 1914, en te 's-Hertogenbosch, 9 Mei 1914, te Rotterdam door het Rotterdamsch Tooneel, 16 Sept. 1919; Maeghden te Amsterdam, onder leiding van A. op de Laak, 16 Mei 1905; Samson te Amsterdam, door Het Nederlandsch Tooneel, 18 Aug. 1906; Joseph in 't Hof te Leiden, door het Studententooneel op 18 Maart 1925; Peter en Pauwels te Valkenburg (L.), als openluchtvoorstelling, 29 Juni 1917, en vervolgens te Delft en te 's-Gravenhage (te zamen meer dan 50 voorstellingen), wederom te Baarloo (bij Venloo), door een R.K. tooneelgezelschap, 31 Jan. 1918; eindelijk Maria Stuart te Amsterdam, door het Vereenigd Tooneelgezelschap van Verkade en Verbeek, 17 April 1929 en daarna nog eenige malen.

voordrachten van de Geboortklock, verschillende reien en andere lyrische stukken; tentoonstellingen zijner werken, vooral bij de talrijke herdenkingen van zijn geboorte- of sterfdag, op verschillende plaatsen, in 1879, 1887, 1929 enz. Te Amsterdam heeft eenige jaren een Vondel-vereeniging bestaan, die in 1908 één Vondel-Jaarboek heeft uitgegeven, en is in 1901 een blijvend gedenkteeken gesticht, het Vondel-Museum (in de Univ.-Bibliotheek), welks 13 Verslagen een reeks van kleine studiën bevatten. En ten slotte is onlangs een afzonderlijk tijdschrift opgericht: de Vondel-kroniek!

En ook buiten onze staatsgrenzen heeft zich zijn roem meer en meer verbreid. Niet alleen, wat niet meer dan natuurlijk is, in het gewest zijner vaderen, Zuid-Nederland, dat hem in meer dan één opzicht tot zijne geestelijke zonen mag blijven rekenen: ik noem slechts enkele namen van warme vereerders als Heremans, Salsmans, Segers en, uit Fransch-Vlaanderen, Looten. Maar ook elders, buiten de oude grenzen der Nederlanden, verschenen studiën, aan hem gewijd: in Duitschland (Baumgartner S.J., 1882), in Engeland (Edmundson, 1885), in Amerika (onze landgenoot Barnouw, 1925), in de laatste jaren ook meer dan één van Zuidafrikaansche hand[1]; waarnaast verschillende vertalingen in het Duitsch, Fransch, Engelsch (Van Noppen, 1898, 1917), Magyaarsch (Nagy, 1913) enz. enz.[2]

Zoo is, al kan men ook heden nog niet spreken van eene eigenlijke populariteit van Vondel's drama's en lyriek bij het groote publiek, althans bij alle min of meer letterkundig ontwikkelden zijn roem in de laatste halve eeuw aanzienlijk gestegen: de kring der oprechte bewonderaars van zijn werk en zijn persoon heeft

1) Zie Vondel-kroniek I 83-6.
2) Zie a.w. I 89-90.

zich, zoowel onder de kunstenaars als onder de philologen, sterk uitgebreid. En dit stellig, en natuurlijk, niet buiten invloed van den geest des tijds. Ook afgezien van de meestal majestueuse schoonheid zijner poëzie, den klank, den orgeltoon zijner verzen, vindt zijn vurige, hartstochtelijke, ja heftige natuur en zijne innige, mystiek-getinte vroomheid thans allicht meer dan een heele of halve eeuw geleden sympathie en weerklank bij vele der talrijke geestelijke stroomingen, die in de elkaar sinds ‘'80’ met verbijsterende snelheid opvolgende en afwisselende ‘generatiën’ naast en tegenover elkander staan. Terwijl na Jonckbloet's en anderer afbrekende critiek op Vondel als tooneelschrijver velen zich hebben beijverd om ook op de dramatische waarde zijner spelen door geschrift en door vertooning meer licht te doen vallen, heeft de meer verfijnde gevoeligheid van de leiders der ‘generatie van '80’ voor de schoonheid van het vers, in klank en in rhythme, de warme bewondering voor Vondel's vers gewekt ook bij dat gedeelte van het publiek, dat zich ten aanzien zijner drama's, als zoodanig, niet kon opwerken of laten meesleepen tot meer dan een kalme waardeering.

Daarnaast heeft Vondel's warme liefde voor het land, maar vooral voor de stad zijner inwoning - de stad, die weliswaar noch zijn eigenlijke ‘vaderstad’, noch zijn ‘geboortstadt’ was, maar wier wonderbaarlijken groei en bloei, aanzien en luister hij, sedert zijne vroege jeugd ingezetene en ‘poorter’, met geestdriftige bewondering aanschouwd en uit zijn volle hart telkens bezongen heeft, die inderdaad zijn stad g e w o r d e n was - hem de trouwe toewijding verzekerd van dien Amsterdamschen, telkens zich ververschenden kring van geschied- en letterkundigen, wien het roemrijk verleden van haar, ‘die als Keyserin, de kroon draeght van Europe’, een nimmer uitgeputte bron van studie en van genot is geweest en nog steeds is.

En ten slotte is en wordt een steeds grooter aandeel in de studie en de vereering van Vondel genomen door de Katholieken, die na hunne ‘emancipatie’ - zóó mag 't toch inderdaad wel heeten -, als geestelijke zonen dier Amsterdamsche ‘oude burgerij’ van vóór de ‘alteratie’ van 1578, het ‘erfdeel onzer vaderen’ met steeds grooter kracht en nadruk zijn komen opeischen, wier geweldig gestegen intellectueele ontwikkeling en krachtsoefening zich sedert het midden der vorige eeuw ook, en niet in de laatste plaats, geopenbaard heeft in de met hartstochtelijken ijver aangevatte, tot een waren cultus verheven,

genegen bestudeering van Vondel's leven en werken. Natuurlijk eerst en vooral van die werken, welke van zijne bekeering tot de Katholieke kerk den duidelijken stempel dragen: zijne rechtstreeks propagandistische leerdichten en treurspelen; maar allengs meer eveneens van die werken, welke ook maar de eerste sporen eener neiging daartoe vertoonden, kortom van al wat in of aan of om hem Katholiek was of scheen. Dit alles werd met des te gretiger geloofsijver naar voren gehaald en in 't licht gesteld, naarmate het vroeger, al dan niet opzettelijk, verwaarloosd was door de ‘verlichte’, ‘tolerante’ en ‘liberale’ Protestanten, die in hun strijd tegen den gemeenen vijand, de Gereformeerde orthodoxie (en soms ook Oranje), altijd bij voorkeur den vroegeren hekeldichter naar voren gebracht, verheerlijkt en als bondgenoot te hulp geroepen hadden[1)]: een gansch ander ‘aangezicht’ van Vondel dan de Katholieke Vondel der latere jaren, die nu uit de vroegere vergetelheid a.h.w. ‘voor den dag gehaald werd’. Waarbij wellicht aan beide zijden te zeer vergeten is en wordt dat zijne lyrische en dramatische poëzie na 1641 toch geenszins altijd en overal in onderwerp, geest en strekking aanstonds duidelijk blijk geeft van zijne veranderde geloofsovertuiging; zoodat zijne bijbelsche treurspelen - immers meerendeels van na zijne geloofsverandering - doorgaans meer algemeen Christelijk dan specifiek Katholiek zijn en dan ook slechts enkele van hen hier en daar aan Protestanten aanstoot gegeven hebben. Hoe het zij, de boven, blz. 92-4, genoemde bescheiden-Katholieke uitgaven van enkele zijner werken werden in kracht van overtuiging en gloed van uiting verre overtroffen door Alberdingk Thijm's historisch-romantische studiën en novellen, samengevat in zijne ‘Portretten van Vondel’ (1876); door Schaepman's gedicht: Vondel (1867); door de uitgave van Peter en Pauwels en Maria Stuart door Koets en De Rijk (1869, 1872), door de academische proefschriften van Moller en Brom (1907), door Sterck's biographische werken enz. enz.: te velen en te veel om hier te noemen, een steeds wassend getij, dat misschien zijn hoogtepunt gevonden heeft in de instelling van een afzonderlijk lectoraat voor Vondel-studie aan de R.-Katholieke Universiteit te Nijmegen[2)].

(*Slot volgt*).

J.W. MULLER.

1) Zie boven blz. 15-6, 91-2.
2) Zie over dit alles o.a.G. Brom, Romantiek en Katholicisme in Nederland, II 44-56.

Kroniek en kritiek.

Dativitus bij journalisten. In de vorige jaargang (blz. 218) wezen wij op de foutieve Datief-*n* bij het meervoudige *de*, in gevallen waar slechts een Accusatief past. Zelfs zo'n onjuiste *n* staat 'gekleed'. In de laatste tijd merkten wij op, dat journalisten die een bewijs willen geven van zorgvuldige taalopvoeding en artistiek taalgevoel, een biezondere voorkeur tonen voor de vrouwelike Datief *der*.

Een paar staaltjes: '*Der* zangeres werden bloemen aangeboden'; 'De directieleden hadden *der* onderhandelingscommissie verteld dat....'; 'Dat zal *der* gemeente een belangrijk bedrag kosten'; 'Wij hebben *der* drukkerij opdracht gegeven', enz.

Met verduideliking van de bedoeling heeft deze fijne onderscheiding niets te maken: de argeloze lezer zal er eer door in de war raken. Maar is het dan geen taalverrijking, een kostbare oude vorm op te diepen? Natuurlik kunnen oude vormen dienen om de stijl te verrijken en te verfijnen, maar het opsieren van een doodgewone zin, met alledaagse betekenis, door een precieuse taalvorm, staat gelijk met het steken van een pauweveer in de staart van een kraai. In plaats van stijlverfijning leidt dat tot stijlloosheid.

De ee-spelling in open lettergrepen.

Het denkbeeld om de *e* in open lettergrepen te verdubbelen, duikt telkens weer op. Onlangs werd zelfs een vereniging opgericht die deze regel wil propageren. De voorstellers geven er zich zelden rekenschap van, waarom deze zo prakties lijkende regel op verzet stuit, en bijna geen toepassing vindt en zal vinden. Zelfs het voorbeeld van Van Eeden heeft niemand verlokt. De verzwaring van de woordvorm (*deeze, veele, meede, degeene*) vindt het lezende publiek even 'raar', en dus 'lelik', als de 'vermagering' van *leren, menen, stenen* enz. Dat zou een spellinghervormer niet behoeven af te schrikken, al verdient het toevoegen van letters in onze tijd van 'efficiency' geen aanbeveling.

De hoofdzaak is evenwel, dat die regel oninvoerbaar zou zijn, als men de vreemde woorden ook twee *e*'s wilde geven (b.v. *reeactie*). Maar dan de honderden bastaardwoorden? Zijn *meeter, leedikant, peetroleum, meetaal, eelastiek, neegotie* en talloze andere, nog vreemde woorden? Het is duidelik dat die splitsing aanleiding zou geven tot nieuwe moeielikheden en een nieuwe

Woordenlijst. Naast *preeken* had men *preedikant* (of *predikant*?), maar *predicatie*, naast *reedevoering: reedeneering* (of *redeneering*?), maar *redenatie*; naast *meeter: decimeeter*; naast *bouwmateeriaal* (of *materiaal*?): *materie*, enz. Als de voorstellers veroordeeld werden om een dergelijke woordenlijst te ontwerpen, zouden ze het onpraktiese van deze schijnbaar eenvoudige regel inzien.

Vermoedelik is dat ook de oorzaak dat deze regel, die in de 17de en 18de eeuw, door de voorgang van mannen als Hooft en Wagenaar inderdaad een levenskans gehad heeft, sinds Siegenbeek het voorgoed heeft afgelegd. De enkele *e*-spelling, zich aanpassend bij de spelling van vreemde woorden, maakt het raadplegen van een Woordenlijst overbodig. Als De Vries en Te Winkel de *ee* niet op etymologiese gronden gehandhaafd hadden, zouden ze stellig, evenals Kollewijn, zonder aarzeling in de open lettergrepen de *e* gekozen hebben.

Voor de *ie-i*-kwestie kon nòch de oude spelling nòch de nieuwe dezelfde moeielikheid bij de bastaardwoorden ontgaan, om de eenvoudige reden dat geen prakties hervormer een zo ingrijpende verandering als *i* in alle open lettergrepen (*giten, biden, live*) aandurft. Ook hier in de geschiedenis leerzaam: de aanvankelike regeling, van 1892 (ook in bastaardwoorden *ie*), moest in 1903 als onhoudbaar teruggenomen worden.[1)]

C.D.V.

Aankondigingen en mededelingen.

A Dutch Phonetic Reader. In de onder redactie van prof. Daniel Jones uitgegeven serie *London Phonetic Readers* verscheen een *Dutch Phonetic Reader*, verzorgd door mej. E.E. Quick, lectrice in de fonetiek aan de Universiteit te Londen, in samen-

1) Een andere, geheel nieuwe regel van het 'stelsel'-Van der Wijk - zoals een dagblad het noemde - is even onaannemelik, nl. de bijwoorden op *s* die naast zich een adjektief op *sch* hebben, van een *ch*-staart te voorzien. Laat men dat maar eens proberen bij *rechtschomkeert*; hij keek *linksch* en *rechtsch* en kwam toen *rechtstreeksch* op mij af! Ongetwijfeld zal men dit een zonderlinge 'vereenvoudiging' vinden. Onderwees men deze regel op school, dan zouden onervaren spellers weer fouten gaan maken als *onverwachtsch, onverhoedsch* of zelfs *straksch*. Tegen het vereenvoudigen van *sch* tot *s* had zelfs de Staatskommissie geen bezwaar.

werking met mej. J.G. Schilthuis. Het boekje bevat een korte beschrijving van de Nederlandse spraakklanken; daarna volgen teksten in foneties schrift; van één van deze teksten is tevens de intonatie aangegeven. Vervolgens staan dezelfde teksten nog eens in de gewone spelling afgedrukt; de vereenvoudigde spelling is daarbij, naast de traditionele, vertegenwoordigd door een fragment uit ‘Kees de jongen’ van Theo Tijssen.

Het boekje bezit enige tekortkomingen. De samenstelsters verwaarloosden klankverschillen die ze, zelfs in een beknopt overzicht als het hunne, niet verwaarlozen mochten (het verschil tussen de twee korte o-klanken, de twee lange e-klanken). Een kort hoofdstukje over de verschillende spellingsystemen die tans in gebruik zijn, zou niet overbodig geweest zijn, vooral nu het aantal daarvan sinds het ministeriële spellingsbesluit met nog een vermeerderd is. De Nederlandse spellingstrijd maakt op terzake bevoegde buitenlanders geen minder bevreemdende indruk dan de Nederlandse radio-omroepoorlog!

Maar ondanks al deze tekortkomingen is dit werkje toch een aanwinst voor het modern georiënteerde onderwijs in het Nederlands aan buitenlanders.

Uitgever is de University of London Press Ltd.

J.H.

Valerius' eerherstel. In de vorige jaargang (blz. 68) schreef J. Hovy het eerherstel van Valerius aan het buitenland toe: de Oostenrijker Kremser zou voor het eerst enige Valeriusliederen hebben doen horen. De heer M.J. Leendertse merkte op dat dit onjuist is. Dertig jaar te voren was hij reeds door een Nederlander ontdekt, toen Dr. A. Loman zijn bundel *Oud-Nederlandsche Liederen* uitgaf (Utrecht 1871) en daarin een kleine keur, de beste liederen uit de *Gedenckclanck*, met muzikale begeleiding aan het Nederlandse volk schonk.

Een spellingpolemiek. Wij vestigen de aandacht van onze lezers op de merkwaardige en leerzame spellingpolemiek die in de *Maasbode* gevoerd werd tussen Prof. Jac. van Ginneken en P. Dr. Gerlach Royen. Op een twaalftal uitvoerige artikels van de eerste (Nov. - Des.) antwoordde de ander met een twaalftal (Jan. - Febr.) getiteld *Van Ginneken's Herfstoffensief*, waarin hij scherpzinnig aantoonde dat de Nijmeegse hoogleraar zich zelf telkens tegen spreekt.

Boekbeoordelingen.

Aug. A. Boudens en J.M. Weeterings: *Ons Taalboek voor de R.K. Lagere School*. L.C.G. Malmberg, Den Bosch - 1930.

Naar aanleiding van juist déze leergang had ik graag een klein essay willen schrijven, als niet ook dit tijdschrift met zijn ruimte woekeren moest, en als niet *Koopmans*' taalonderwijsartiekelen erin verschenen waren - artiekelen nòg up to date. Vandaar dat ik me in dit tijdschrift tot enkele ‘opmerkingen’ bepaal.

Al is de metode nog niet volledig uit, de 4 deeltjes - het eerste twee-derde - laten voldoende zien wat het Geheel worden zal, en onmogelik is 't dat 'k me binnenkort zal hebben te schamen voor de schampere opmerking waarin mijn oud-meestershart zich lucht gaf na een eerste kennismaking: *veel te productief*! - welteverstaan: de Maker. Immers binnen het tijdsverloop van enkele jaren hebben we ettelike kilogrammen boek geproduceerd gezien en deze ambtshalve (voor onze school of voor een tijdschrift) moeten wégen en, hopend tegen alle hoop in, bleef levendig de verwachting dat toch 's schrijvers vruchtbaarheid afnemen zou.[1)] Het Lager Onderwijs heeft bijna evenweinig behoefde aan nieuwe en nieuwste series taalboeken als het Mulo. Vanwaar dan toch zò'n ijver, juist-deze richting uit! 't Is waarschijnlik peilloos naïef, maar wij meenden zo dat de hr. Boudens allang een àndere richting had moeten zien waar hij niet de Uitgever ontmoet maar de Tijdschriftredacteur. Het school ‘vak’ Nederlands heeft zovele problemen - taalwetenschappelike en pedagogiese - dat elk schrijver bij z'n eerste taalboekje die zièn moet, en als onoplosbaar ondervindt. Zodat in verreweg de meeste gevallen het boekje-schrijven wordt gestaakt, zelden

1) Onder andere:
Opwaarts; - Uit onze Letterkunde, leesboek over (!) *Literaire Kunsten voor R.K.* (*M*) *U L O Scholen en.... andere inrichtingen voor voortgezet onderwijs; - Onze Auteurs; - Taalwerk voor de.... Examenklas der R.K. Mulo*. Daarop verscheen, tot opflikkering van ons laatste beetje hoop: *Het Laatste Jaar*.
't Heeft het laatste echter niet mogen zijn. Want *Ons Taalboek* nù, en straks *Onze Moedertaal* geheel, waarvan zoeven het eerste deeltje verscheen. Ik constateer: hier vormt zich een Oeuvre.

tot het eind - het bittere - volbracht, en waarna een twéède boekje jaren op zich wachten laat. De begonnen auteur heeft ondertussen een prachtig veld voor arbeid ontdekt: de bestudering van taalmetodologiese werken en de toetsing en verwerking daarvan in artiekelen Uit welke jarenlange toegewijde werkzaamheid zijn praktijk zich vormt en *misschien* een boekje groeit. Is er ook een betere waarborg voor het debiet van zijn werkjes door dat de collega's hem langzamerhand als een ernstig, inzichtig metodoloog hebben leren kennen? Is 't wel verantwoord - tegenover zich en tegenover de jeugd - ànders te doen en enkel zich aan het schoolboekjesbedrijf te associëren? Als zodanig alleen ken 'k de hr. Boudens. Nog dit weet 'k: dat hij als M.O. Grootheid middelpunt van de R.K. Mulokring, door z'n collega's M.O. wel in 't oog mag worden gehouden.

De 4 deeltjes zijn in aanleg en uitvoering in niets béter en anders dan de bestaande uitgaven voor het R.K. Onderwijs. Die van Reynders zijn beter; ook die van Alberts en Martens eveneens bij Malmberg verschenen.[1)]

Taal (levende taal) horen we er zelden, 't is alles taal*materiaal*, en voor het grootste gedeelte wordt 't aangewend om het *spellen* te leren. Vandaar, reeds in het (3e) boekje voor de 4e klas, een beknopt spraakkunstje. Voor tienjarigen echt spraaklêer. De verhoudingen in het L.O. Taalgeheeltje zijn dan ook onvindbaar zoek. En de vele niet-onaardige plaatjes, vullen - eufemisties gezegd! - geen gaatjes. *De* grote lacune: de afwezigheid van jeugdleven, blijft gapend. Het *Stellen* komt er armoeiig af - aan *Spreken* (Praten) en *Voordragen* wordt hoogstens gedacht. Kan het dan tòch waar zijn dat een metodeschrijver voor het L.O. nieteens *Nieuwenhuys*' 'Bronnenboek' (1925) kent? en er niet door overtuigd is, dat (zie bladzij VI en het hele 13e hoofdstuk) 'ons taalonderwijs in elk onderdeel van het leven moet uitgaan'? en hij niet tenminste wéét op welke wijze ongeveer?

Wel is Boudens' leergang heel geriefelik voor de onderwijzer. Van een *fatale* geriefelikheid zelfs, want 'alles' wordt hem als plakjes gesneeën ontbijtkoek (hele droge) vòòr en in de mond geduwd. Zo rustig en gerust is er met deze boekjes door gemak

1) De *Invuloefeningetjes, Synoniemen* en *Aardrijkskundige bijvoegelijke naamwoorden* erin, stel 'k 'hoger' dan de schijn-levenvertoninkjes met *Advertentien* en *Uit de Krant*.

zuchtige en ondeskundige onderwijzers te ‘werken’. Zulke ‘handleidinkjes’ dompelen de leerkracht in nog dieper staat van onmondigheid t.o.v. zijn vak. En te bedenken dat dit ‘vak’ hier *taal*, hoofdzakelik *kinder*taal is! Waarom in plaats van deze boekjes niet slechts het laatste blad van elk: de twee index-pagina's, uitgegeven? De onderwijzer had dan een voor hem en de jeugd *beter* boekske, waarmee in combinatie met het Leesboek, een zelfstandiger, zelfwerkzamer en frisser taal onderwijs te geven zou zijn.

De serie ‘Ons Taalboek’ is suf en duf, in-wikkelend in plaats van ont-wikkelend; in hoge mate verdommend voor jeugd en onderwijzers.

Desember 1930.

A.J. SCHNEIDERS.

M.J. Langeveld Jr. *Geboortklock van Willem van Nassav, door Joost van den Vondel, met inleiding en aanteekeningen*. Klassiek Letterkundig Pantheon, W.J. Thieme en Cie, Zutphen 1930, prijs f 0,90, geb. f 1,40.

Deze uitgaaf brengt ons de oudste druk van Vondels Geboortklok met verklarende aantekeningen en varianten aan de voet der bladzijden (48), voorafgegaan door een Voorbericht (1 blz.) en Inleiding (3 blzz.), en gevolgd door beschouwingen over deze varianten (32 blzz.) met een register van deze (3 blzz.).

Schr. erkent in zijn Voorbericht veel verschuldigd te zijn aan de nieuwe W.B.-uitgave. Hij had daaruit misschien wel iets meer kunnen overnemen, bijv. de toelichting van *Prieelnymf* in vs. 7, want de verwijzing naar vs. 1 verklaart niet prieel: lusthof, zomin als de verwijzing van *openhartigheden* d.i. vrijmoedige opmerkingen in vs. 11 van het voorafgaande klinkdicht naar vs. 13 aldaar. Zo mis ik ook een toelichting van vs. 325, de verklaring van *tempelsinlijckheden* in 814; door verkorting van Moller's aantekening lijdt hier de duidelikheid. In vs. 753 wordt *opkijkt*, d.i. komt plotseling boven water kijken, minder juist verklaard als: snel opduikt. In vs. 96 is *al heel*, d.i. heel en al, niet hetzelfde als de variant: alree; *Vrijpostig* in 119 betekent niet zozeer zonder aarzeling, als wel: zonder terughouding.

Node mis ik verklaringen bij vs. 20 *kaut*: langzaam en proevend geniet, 29 *stronkelen*: strompelen, 109 *beslagen*: bedekt, 195 *vroomheyd*: dapperheid, 265 *peynsen op en neder*: met allerlei gepeins, 331 *quynende*: ongezonde, 335 *dar*: durve en 352 *dart*:

durft, 338 *onthaelde*: ontving, 345 *aengrijnende*: aangrijnzende, 398 *werd*: wordt, 352 *deughd*: dapperheid, en 399 *deughd*: deugdelikheid, 420 *lentische landou*: het lentelandschap; 466 *leckere*: welige, 471 *bouwing*: opbouw. Bij vs. 497-498 had Schr. op de Latijnse constructie kunnen wijzen, bij 519 vermelden dat Paphos het lievelingsverblijf van Aphrodite en de hoofdzetel van haar eredienst is. In vs. 556 wordt wel *mengsels* verklaard, doch ik mis *En wey met vry gesicht de mengsels door en door*: En mijn blik onbelemmerd geniet van....; in 558 betekent *hebb*': heeft. In 616 had bij *Welhem* gewezen kunnen worden op deze voor Vondel veel gebruikte vorm met zinspeling op Wel hem: Heil hem. In 666 bet. *dat is u voor* ik zal u maar voorgaan (vgl. *Warenar*, vs. 1408), in 740 *wuft van trede*: met dartele tred, 793 *soo*: zodra, 811 *Te*: zeer, 896 *geheimenis*: wat God voor de mensen verborgen houdt. In 881 schijnt mij bij *hyacinth*: halfedelgesteente van geelachtig rode kleur vermeldenswaard in verband met het volgende *barrent*: brandt, in 898 *gesteltenis*: stand, constellatie.

Op de van het hedendaags gebruik afwijkende kleur van *smijt* (228), *paeyen* (330), *naer* (166-167) had Schr. wellicht de aandacht kunnen vestigen. In 745 betekent *Gulhartigh*: dartel, zie Ned. Wdb. IV, 1260, in 918 *noodlot*: voorbeschikt lot.

Onjuiste verklaringen schijnen mij: 63 *met ongerusten geest*: die niet tot rust komt i.p.v. met verontruste geest, 240 *voort*: spoedig i.p.v. eveneens, 287 *beschrijd*: zetelt op i.p.v. bestijgt, 293 *verdreven*: gedoezeld i.p.v. langzaam uitvloeiend (schildersterm), 322 *en kende Den soon, door ommetreck verbeeld van 's vaders aenschijn*: en kende de zoon in de omtrekken van 't gelaat van de vader i.p.v. in de gelaatstrekken van de vader, 341 *gluurende oogen*: doordringende ogen i.p.v. verliefd lonkende ogen, zie Ned. Wdb. V, 169; 375 *voor grijse suft*: voor grijsaards vervaard is i.p.v. onderdoet, 394 *stroopen*: doden i.p.v. op de hielen zitten, achtervolgen, zie Ned. Wdb. XVI, blz. 184; 429 *groothartige*: trotse i.p.v. moedige, zie Ned. Wdb. V, 1103; 430 *der dingen beurtige eeuwen*: de kortstondigheid van het geschapene i.p.v. de afwisselende tijdperken der gebeurtenissen (vgl. *Bruyloftsbed*, vs. 248 en *Harpzangen* XXVI, 11: ‘die den toom van 's weerelts beurten viert!’) 536 *bot*: knop i.p.v. het uitbottende, de spruit, 543 *greinverwe*: mineraalverf i.p.v. scharlakenrode verf. Mineraalverf is hier niet tekenend en m.i. ook onjuist, daar greinverf wordt bereid van de scharlakenbes, eigenlik

een soort van luis (cochenille), die op eikeblaren voorkomt. *En noch* in 652 betekent niet: en dan, maar: en bovendien, 699 *zonder ergh* niet: onbevangen, maar: argeloos, oprecht. Wonderlik vind ik de verklaring van vs. 765, *Het gansche vorstendom doock in oranjespruyten*: ging schuil in takken van de sinaasappelboom; de sinaasappel behoort wel tot de familie van de oranjeboom, maar kan dezen als symbool van het Oranjehuis toch niet vervangen. Voorts 850 *vast*: hevig i.p.v. voortdurend, 923 '*t westersch heir*: het leger in het Westen i.p.v. het leger uit het Westen d.i. het Spaanse.

Dat de kanttekeningen naar de voetnoten verhuisden, vind ik jammer.

In de aanhef van de behandeling der varianten (blz. 49) zegt Schr.: 'Hoewel er naast de "Verscheide Gedichten" van 1644 en de "Poezy" van 1650 ettelike andere uitgaven bestaan (1647 in twee drukken, 1660, 1682), waarin de Gblklk voorkomt, komen alleen de twee eerstgenoemde hier in aanmerking vergeleken te worden met de uitgaven van 1626, omdat de drukken '47 enz. niet het werk van Vondel zelf zijn.' Maar de Geboorteklok komt noch in Poesy 1647 II (beide drukken) noch in Poëzy 1660 voor. En Poëzy 1682 volgt steeds de tekst van Poëzy 1650, geeft alleen wel eens een gewijzigde titel en een extra aantekening. Er kon dus hier van geen andere varianten sprake zijn dan die Schr. behandelde.

Op het spoor van Kalff, Vondels Zelfcritiek en Ontstaan en groei van Vondels gedichten,[1)]; Walch, De Varianten van Vondel's Palamedes,[2)] en met gebruikmaking van Verwey, Vondels Vers[3)], gaat Schr. na, welke motieven Vondel geleid kunnen hebben bij de menigvuldige veranderingen, in de Geboorteklok aangebracht. Hij onderscheidt hier: I. Veranderingen uit hoofde van versleer, II. Hiaat en Krasis, III. Aanpassing, IV. Verduideliking, Presiezering e. dgl., V. Wijzigingen in de zinsbouw, VI. Grammatikale overwegingen en spelling. Veel moeite heeft Schr. zich getroost om de varianten uit Vondels veranderde inzichten te verklaren; in dit leerzaam betoog schijnt mij het zwaartepunt van deze uitgaaf te liggen.

Bij de vermelding op blz. 62: (in) vs. 189 wordt *dorst* door

1) Ts. van Ned. Taal en Letterk., 15de deel, 1896; 16de deel, 1897.
2) 's-Gravenhage 1906.
3) Santpoort 1927.

durf, niet door *dar* vervangen, wil ik opmerken dat dit laatste ook niet te verwachten is, aangezien *dar* de oudere vorm is, die meer en meer, sinds 1658 geheel, wijkt voor *durf*. Bij de behandeling van *wen* (blz. 67) dat de Gijsbrecht II van 1659 33 jaar jonger is dan de Geboorteklok, in welke tijd de dichter het gebruik van dit woord geheel gewijzigd heeft. Bij de wijziging van *na* tot *naer* (blz. 79), dat deze sinds 1640 geregeld voorkomt. Waardevol materiaal, ook voor het gebruik van *hen* en *hun*, kan Schr. vinden bij de Afwijkende Lezingen in de nieuwe Vondeluitgaaf der W.B., deel 3 en 4, waar de geregelde vervangingen worden meegedeeld.

Als drukfouten tekende ik aan: vs. 7 vergunne i.p.v. vergunme, vs. 378 japiszuil i.p.v. jaspiszuil, var. van vs. 300 vliegen i.p.v. springen, vs. 304 draeght i.p.v. draght, 500 gewenscht i.p.v. gewenschte, blz. 70, 3de r.v.o. 415 i.p.v. 579, blz. 71, r. 8 vs. 343 i.p.v. 347; de varianten van vs. 44, waarvoor het register verwijst naar blz. 79, vind ik daar niet behandeld.

Utrecht.

C. CATH. VAN DE GRAFT.

'n Uiting van Bilderdijk over Vondel.

In deze jrg., blz. 17, haalt Muller Bilderdijk's regels aan:

> Roemruchtig Nederland! door Vondels geest verheven!
> Waar Vondel slechts altijd uw Vondel niet gebleven!

met welken laatsten regel hetzelfde bedoeld *schijnt* als wat Potgieter van Da Costa zegt: dat zijne poëzie ‘t westlijk Europe zou hebben betooverd, Had slechts buiten Holland zijn taaltak gegroend’, maar toch veeleer bedoeld *is* de - naar achttiendeeuwsch, ook door Bilderdijk onderschreven, oordeel - door Vondel ontbeerde Fransche ‘beschaving’.

Toch valt Bilderdijk's oordeel over die ‘beschaving’ vaak anders uit. Ik heb dan ook de beide dichtregels steeds anders begrepen dan Muller verwerpt of aanbeveelt, en ik meende mijn opvatting niet achterwege te moeten houden, want m.i. doet ze beter recht aan het gedicht.

Achter elk van beide regels plaatst Bilderdijk 'n uitroepteken; ze vormen dus twee ontboezemingen; met is de eerste regel 'n hoofdzin en de tweede 'n bijzin die neerkomt op ‘indien niet....’, maar de eerste bevat 'n uitroep, de tweede 'n als onvervulbaar uitgedrukte wens. Tot zover gaat misschien Muller mee. Maar naar zijn mening wordt in elk geval de lof, zonder overgang nog wel, besloten met de wens dat Vondel 'n ander mocht geweest zijn dan hij was. Naar de mijne wordt die lof voltooid door, als krachtige samenvatting, zelfs de roem van Nederland iets te laten tanen om die van de bezongene te meer te laten blinken; want in de slotregel hoorde ik: Ware toch later weer 'n ander opgestaan, van wie men kon zeggen: die is nu onze Vondel! ware het toch niet bij deze onze enigste Vondel gebleven!

Groningen.

W. DE VRIES.

Uit de tijdschriften. (Januarie-Februarie).

De Gids. Jan. *Verduurzaamde verhalen* noemt André Jolles spreekwoorden of spreekwoordelike uitdrukkingen, die de herinnering bewaren aan een bekend vertelsel (b.v. ‘Het is maar kool’; ‘de kastanjes uit het vuur halen’). Daaruit kunnen soms weer nieuwe verhalen ontstaan.

Febr. W. de Vreese publiceert *Drie brieven van Potgieter aan J.F. Willems*, die een kijk geven op hun vriendschap en op Potgieter's oordeel over Nederlandse auteurs en geschriften tussen 1831 en 1834.

De Nieuwe Gids. Jan. Deze aflevering brengt een aantal korte *Brieven van E. Zola aan Frans Netscher*: een weinig diepgaande korrespondentie. - W. Kloos schrijft over H. Swarth en A. van der Leeuw.

Febr. W. Kloos prijst Roel Houwink als *Een auteur van de toekomst*.

Groot-Nederland. Febr. Frans Coenen oordeelt in een artikel *Een Schouwtooneel des levens* zeer gunstig over *De Klop op de deur* van Ina Boudier-Bakker. Hij verdedigt het realisme in het algemeen als typies-Hollandse kunst, en meent dat de schr. uitnemend geslaagd is om het Leven - de eigenlike ‘Held’ van dit boek! - in drie generaties naar werkelikheid uit te beelden en de personen voor ons te doen leven.

Leiding. Jan. P.N. van Eyck (*Verschijningen en Verschijnselen*) bespreekt uitvoerig het werk van J. Slauerhoff. Dezelfde schr. beoordeelt het gelegenheidsgedicht *Morgengedachten* van P.C. Boutens.

Stemmen des tijds. Jan. C. Tazelaar wijdt een afzonderlike beschouwing aan *De klop op de deur* van Ina Boudier-Bakker.

Opwaartsche Wegen. Jan. G. Kamphuis schrijft over *Religieuze Poëzie*, naar aanleiding van ‘Het Vaderland’ door Gerard Wijdeveld; Leo van Breen over ‘Parlando’ van E. du Perron. - C. Rijnsdorp vergelijkt *Van Deyssel en Marsman bij de kapper*. - Jan H. de Groot bestrijdt de opvatting van Leo van Breen in *Kunst en Levenswaarachtigheid*. - P.H. Muller maakt *Enkele opmerkingen over onze Christelijke lectuur*, waarmee hij de ouderwetse, door hem verfoeide ‘Christelike’ lektuur bedoelt.

Febr. Van Ham bespreekt enige *Nieuwe Christelike Letterkundige Studiën*. - W.A.P. Smit vat een aantal korte boekbesprekingen samen als *Potpourri*. - P.H. Muller noemt ‘Koningskinderen’ van C. Rijnsdorp *Een voorbeeld van Christelijke lectuur*. - Van Ham prijst *Smit's Revius-uitgave*, en is minder ingenomen met *Van Oosten's ‘Vuurwerk’*.

Roeping. Jan. Gerard Knuvelder bespreekt als *Nieuw Proza* een aantal romans: in het biezonder prijst hij Van Schendel en Aart van der Leeuw. - Anton van Duinkerken besluit zijn opstel *Over den roem van Tollens*: ‘een leerrijke vergissing’. - Henri Bruning schrijft afkeurend over de verzen van Willem ten Berge (*De Zoon van het Hemelsche Rijk*): hij ziet daarin gebrek aan zelfkritiek.

Febr. Israel Querido's *Simson* wordt met ingenomenheid besproken door Gerard Knuvelder. - Climacus Bayer geeft een Duitse studie weer over De roman; zijn verhouding ten opzichte van de moraal.

Den Gulden Winckel. Jan. Maurice Roelants hield *Een autointerview*. - Antonie Doncker is slecht te spreken over de kunstwaarde van onze *Revolutionaire Poezie*, o.a. van Jef Last, P.A. Begeer en M. Beversluis. - Roel Houwink bespreekt in de *Kroniek van het Proza* het werk van R. Blijstra, die ‘nieuwe wegen’ zoekt.

Febr. V.E. van Vriesland geeft een *Inleiding tot Defresne's Eethuis*, dat weldra verschijnen zal. - E. du Perron beoordeelt *Twintig Noord- en Zuid-Nederlandsche Verhalen*. - Antonie Doncker beoordeelt een aantal dichtbundels; Roel Houwink E. du Perron's *Nutteloos Verzet*.

Tydskrif vir Wetenskap en Kuns. Des. C.M. van den Heever geeft een studie over *Visser se eerste bundel*. Verder bevat deze aflevering de *Notule van de S.A. Akademie*, o.a. over de spelling van vreemde woorden.

De Vlaamsche Gids. Jan. Lode Monteyne kondigt in de *Vlaamsche Kroniek* een aantal nieuwe boeken aan.

Febr. E.W. Schmidt schrijft een kort In Memoriam Jaak Lemmers.

Dietsche Warande en Belfort. Jan. Het vervolg van *De Kritiek in Vlaanderen* brengt het antwoord van Gerard Walschap. - Urbain van der Voorde beantwoordt de beschouwingen van Joris Eeckhoudt over *Gezelle's Eros*. -

Febr. In de rubriek *Nederlandsche Letteren* beoordeelt Aug. van Cauwelaert poëzie van Van Duinkerke, Van Geuns en Binnendijk.

Leuvensche Bijdragen XXII, afl. 2-3. W. de Vries vervolgt zijn studie over *De uu-Expansie*, waarin hij de opvattingen en uitkomsten van Kloeke bestrijdt.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Okt.-Nov. A.J.J. van de Velde vertelt van *De hulde van de Letterkunde aan Jan Palfijn*, de beroemde Gentse verloskundige, o.a. in 18de-eeuwse Vlaamse gedichten. - Maurits Sabbe hield een Toespraak, bij de Viering van 's Lands Eeuwfeest, over de vooruitgang van de Vlaamse beweging.

Handelingen van de Kon. Commissie voor Toponymie en Dialectologie IV (1930). Dit omvangrijke boekdeel bevat verscheiden belangrijke bijdragen. J. Lindeman vond een compacte groep *Romaansche plaatsnamen te Assche*, midden in een zuiver Vlaamse streek. - Ad. Van Loey geeft een *Onomastiese studie over een oorkonde in Brabant van* 966. - A. Dassonville schrijft *Een ander Kapittel uit het Boek der Prosopo-Toponymie*. - H.J. van de Wyer bespreekt *De moderne spelling van de Vlaamsche gemeentenamen*, en geeft een overzicht van *De Vlaamsche Toponymie in* 1929. - Een dialektgeografiese studie van L. Grootaers en J.L. Pauwels gaat over *De Namen van het Onze-Lieve-Heersbeestje in de Zuidnederlandsche Dialecten*. Daarbij sluit zich aan een uitvoerige studie van J. Leenen: *Van 'Muis' naar 'Maus'*. Uitgaande van Belgies Limburg bestudeerde hij het gehele zo belangrijke overgangsgebied. In een tweetal kaarten worden de uitkomsten vastgelegd. - J. Grauls vertelt *Iets over de Hasseltsche voornamen*. - L. Grootaers geeft een overzicht van *De Nederlandsche Dialectstudie in* 1929.

Neophilologus, XVI, afl. 2. H. Logeman vervolgt zijn artikel over *Low-Dutch Elements in English*.

Paedagogische Studiën. Febr. R. Kuitert kritiseert 'Die ellendige Hoofdakte'; daarbij komt ook Nederlandse taal en letterkunde ter sprake: de schr. verwacht verbetering, als de candidaten geëxamineerd konden worden over zelfgekozen onderwerpen.

Tijdschrift voor zielkunde en opvoedingsleer, 1930. A.J. Schneiders geeft onder het opschrift *Le Roman expérimental*

het verslag van een stelproef, genomen met de tweede en derde klassen van een middelbare school. Zijn ervaringen met de ‘romans’ van de jeugdige schrijvers leidden hem er toe om de proef aan zijn kollega's aan te bevelen.

Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg à Maestricht Tome LXVI (1930). In een artikel *Raakpunten tusschen de dialecten van Aken en Maastricht* geeft E. Jaspar uitvoerige lijsten van woorden en Spreekwijzen en gezegden, die in de beide dialekten overeenstemmen.

Vondelkroniek, Jaarg. II, nummer 1. P.T.A. Swildens geeft een bijdrage over *Het kunstboek van Herman Saftleven*; W.M.A. van de Wijnpersse over *Vondels Elektra-vertaling*: hij wijst op het grote belang voor de beoordeling, om nauwkeurig na te gaan, welke edities (ook Latijnse vertalingen) door Vondel gebruikt zijn. Op grond van een gedeeltelik onderzoek prijst hij de vertaling ‘waarin poëet en interpretator met elkander wedijveren’.

Veertiende verslag van het Vondel-Museum. C.G.N. de Vooys maakt enige losse opmerkingen over *Herinneringen aan de Antwerpse moedertaal in Vondel's werken*. - J. Aleida Nijland publiceert een uitvoerige voordracht over *Vondels Godefroy of Hierusalem verlost*. Zij toont grote ingenomenheid met Vondel's prozavertaling en gaat na wat hem in Tasso's werk geboeid zal hebben. - J.F.M. Sterck vond een verduitsing van *Vondels Staetwecker*, van 1665. - P. Leendertz wijst op een klein stuk *Handschrift van Vondel*. - T. de Boone behandelt *Vondels rijmpje over de Denen*, waarbij het schimpwoord ‘Deense Ossen’ ter sprake komt.

Het Boek. Des. F. Kossman deelt een en ander mede over en uit het werk van de rederijker *Henrick Aerts van Boestel*, de auteur van de *Spieghel der Joncheyt*, maar ook van een bundel *Refereynen met liekens* (1576), alleen in twee Hollandse nadrukken bewaard. Een lijst van de refereinen is in dit artikel opgenomen.

Museum. Febr. F. Muller bespreekt Gerlach Royen's boek over *Die nominalen Klassifikations-Systeme in den Sprachen der Erde*; G.S. Overdiep bespreekt het proefschrift van Mej. Bülbring over de ‘Kampformeln’ in Mnl. poëzie.

C.D.V.

Anatomie.

In de Achterhoek van zeker land woonde een herder. Hem werd na jaren van wachten een zoon geboren, weliswaar een levende zoon, maar zie, het kind had twee hoofden, aan de linkerschouder zaten twee armen en aan de rechterarm een voet, en zo was er nog veel meer dat òf verkeerd zat òf overtollig was. Op aller raad ging hij nu naar een beroemde hogeschool, en toen daar het kind op een tafel was gelegd, nam de professor direkt het mes ter hand. De twee hoofden vielen nu van de romp, daarna de twee hoofden vaneen, vervolgens de twee armen van de schouder en de twee armen vaneen, en zo ging het verder met alle ledematen en met elk lid apart. Toen zo alle verband gebleken was en tegelijk duidelik was geworden dat zeker geen enkel lid ontbrak, toen.... ging men tevreden naar huis; een van de dienstbaren in het gebouw maakte als gewoonlik schoon schip en....

- En de herder die buiten op zijn zoon stond te wachten, op zijn verbeterde zoon?
- Men was niet gewoon aan zo iets te denken! gewoon was men alleen, lijken stuk te snijden, bij afwisseling ook levende mensen, maar steeds om de delen te onderscheiden en het verband na te gaan, niet om dat verband te beoordelen, nog minder om schiftend in te grijpen of het verband hechter te maken.

Dit onmogelik verhaaltje in de zichtbare wereld is werkelikheid geworden in de wereld van de geest. Steeds kan men, elk jaar opnieuw, officiële taalexamens met zo'n ‘ontleding’ zien beginnen, en op de voorbereidende scholen bestonden dan ook altijd hele verzamelingen van zinnen, getrokken uit de ‘belletrie’, gerangschikt naar de moeilikheid, liefst van die kanjers waar de studenten al de ogen voor openspalken vóór de ontleding begint. Men kan zeggen dat aan die monsters elk jaar millioenen uit de schatkist ten offer vallen, zonder enig positief resultaat. De titels van de schoolboeken zeggen al genoeg; zoals het volgende zijn ze in beginsel allemaal:

> Taal en Stijl voor M.U.L.O.
> 150 Voorbereidende Examenoefeningen in Taaleigen en Woordkennis,
> O n t b i n d e n en O n t l e d e n , Verbuigen en Vervoegen.

Als hier, na de ‘ontbinding en ontleding’, aan nog iets anders wordt gedaan, is dat slechts schijn, want die ‘verbuiging en vervoeging’ is er òòk om de ontleding, 't is de ontleding in de praktijk. Die praktijk geldt het schriftelik werk ook in de andere vakken, zodat, waar Nederland alle landen in geldelike zorg voor het onderwijs overtreft, men kan zeggen: ‘Nederland is het land van de Ontleding’.

Wordt daar nu ook het best geschreven?

‘De klacht is niet van de lucht’, publiceerde ongeveer een oud-hoogleraar, ‘onze Moedertaal wordt slecht gesproken, nog slechter geschreven’. En ik ervoer dat hij gelijk had; al lang te vòren had ik dat echec van de onderwijszorg ervaren, en ik vond dat altijd voldoende verklaard in de titels van schoolboeken; vindt men b.v. in het boven vermelde iets van ‘g e l eding’ van ‘binding’? Komen de kinderen bij zulke oefeningen in de school verder dan ze daarbuiten komen? Daar maken ze alles kapot, tot huizen toe breken ze af; in een snijkamer zouden ze werkelik doen als die gekke professor; in de taalles mòeten ze zo doen, de leraren gaan hun voor, de examens gebieden dat, de Staat richt dat allemaal zo in.

't Wordt tijd dat de publieke opinie zich wijzige, in Vorst en Volk. De schifting ‘goed en kwaad’, die op alle terrein het uitgangspunt van aktie is, geldt totnogtoe alleen het w o o r d , voortaan ga taalanatomie ook uit van gevoel voor ‘goede en slechte’ z i n n e n ; ook in de syntaxis zij dus de ontleding er om de verbetering; materiaal voor die cacografie is er genoeg in de achterhoek van onze literatuur; waggons vol staan daar te wachten, op doorzending naar Leiden.

> [+]1. Ik wil U nog eens herhalen, o wereldvrede met mij gesloten hebbende lezer, dat ik reeds nu geen oorlogsaanteekeningen meer maak.

[+]Gebrokenheid van het zinsdeel.

Als in dit zinscorpus het deel ‘lezer’ een arm is en dan dat ‘o!’ de hand, waarom zitten dan die twee zo ver van elkaar? kunnen ze dan nog samenwerken? is er dan nog wel van een ‘samen’ sprake? kan men het niet veelmeer ‘scheiding’ noemen? Welk anatoom verklaart me dat? en kan hij het dan misschien tegelijk verbeteren?

Elk scholier geeft hier een antwoord: Dat ‘wereldvrede met mij gesloten hebbende’, zegt hij, is bijvoeglike bepaling bij ‘lezer’, net als het middelstuk in ‘o vreedzaam lezer!’; en de

leerling van een nog hogere school voegt daaraan toe: dat ‘net als’ van mijn broertje heet analogie; zonder die analogie zou Couperus nooit op z'n wonderbare schepping gekòmen zijn. Zo vruchtbaar werkt die faktor altijd, in Schrijvers en in Sprekers, in redenaars en in babbelaars; daarom noemt men het ook in het algemeen een ‘taalscheppende faktor’.

Maar die rare arm! denk ik weer; waarom schept die faktor hier niet een beetje anders? zou men het niet beter opschepperij kunnen noemen? en als men toch erg aan het ‘literaire’ hecht, zou men het dan voor deze keer niet liever literaar willen achten?

Voor deze keer wel! geeft men misschien toe; want Couperus bracht het als taalkundige nooit verder dan de Middelbare Akte; het echt literaire ontstaat pas, als de letterkundigheid gesteund wordt door akademiese taalkundigheid; vooral als het een Neerlandicus is; bovenal als die op een tekstkritiek promoveerde. Zo'n volledig gevormde schept dan volkomen taal als het volgende:

> 2..... moordverhalen van e e n ijzingwekkende, de diepste gronden in het hart tot révolte omploegende k r a c h t .

In zijn boek over oude literatuur wemelt het van zulke creaties:

> 3..... een humor die iets heeft van d e n goedmoedig over het spitsvondig ijveren der menschen lachenden r e u s .

In de Bekentenissen van de H. Augustinus bewonderde hij de ‘ijl-zuivere zinnen’ en schreef toen, misschien in navolging daarvan, deze zin:

> 4. Dan kunnen wij beseffen hoe hij, die, in de IVde eeuw, bij h e t zooveel dialektiek vragend - door de ketterijen van Manichaeërs, Donatisten, Pelagianen, Semipelagianen en Arianen noodig geworden - f o r m u l e e r e n der dogma's de groote kracht bleek, enz.

Wie echter het latijn van Augustinus leest, zal daar het model van die akademiese zin niet terugvinden; zodat we aan een andere invloed gaan denken, en wel aan Duitse. Aanstaande Neerlandici doen veel aan spraakkunst, maar vooral aan Duitse. De Nederlandse is een beetje te naief; daar noemt men b.v. drie van de boven gespatiëerde woordjes ‘l i d w oorden’ en wel omdat ze zo één zijn met het volgende substantief: ‘e e n kracht’, ‘d e n reus’, ‘h e t formuleeren’; maar in de belletrie kan zo'n lidwoord mijlen ver van zijn substantief af staan, een bewijs dat de term ‘lidwoord’ op slechte waarneming berust. In Duitse

spraakkunsten nu komt die term niet alleen niet vòòr, maar men formuleert er z'n meningen tegelijk zò, dat het lidwoord er werkelik ook geen l i d w oord blìjkt; in Duitsland is men dus zelfs in spraakkunsten belletristies. Hoezeer zal men het in de belletrie-zelf zijn! en nog meer in de Geschiedenis van de belletrie! Daar lijken ook andere woordjes zoals *mijn, zijn*, in de verste verte niet op 'l i d w oorden'! Zo schreef een biograaf van Goethe:

> 5. Frau von Stein besass Eigenschaften, die seinem Innern ebenso förderlich waren wie seinem Einleben am Hofe i h r e , der Hofdame der Herzogin Louise, K e n n t n i s s e der höfischen Sitte.

Zo ver brachten Nederlanders het nooit! nog nooit las ik bij onze akademies gevormde historici:

> 6. Toen de prins zijne studiën beëindigd had, hoopten alle Nederlanders dat zij eens de vruchten zouden plukken van Z i j n e , des Toekomstigen Staatshoofds, k e n n i s onzer moedertaal.

Maar toch, vèr brachten onze Neerlandici het wel, want op examens wordt ook hun kennis van het oudere Duits beproefd en ook dat weet aan het zinscorpus steeds goed, de leden te scheiden. Zo schreef eens Sandrart over Bernini:

> 7. Er war seines V a t e r s , als zu welche fast ganz Rom in Schul' gangen, L e h r j u n g .

We begrijpen daarom de klacht niet van gemelde oud-hoogleraar: 'Neerlandici komen zomaar, zonder praktiese voorbereiding, in de volksschool terecht'. Acht hij die voorbereiding misschien ònprakties, door de Duitse invloed? Maar daartegen waakt de krant! In Amsterdam b.v. kwam het vroeger nog al eens voor, dat een leraar aan de H.B.S. zei: 'We moesten voor die demonstratie een interessant lijk kunnen laten voorvoeren'; maar tegen zulke w o o r d germanismen is onder de lezers van een Amsterdams dagblad een Wacht opgericht; alleen stuit men nu nog weleens op vreemde z i n s k onstrukties. Zo vierde onlangs de hoofdredakteur van bedoeld blad het honderdjarig jubileum met deze zin:

> 8. Genoemd dient te worden Struycken, die z i j n van buitengewone kennis van het volkerenrecht, van zijn fijn onderscheidings vermogen en groote hardnekkigheid in het staan op onze rechten getuigende a r t i k e l e n schreef.

Voorbeeldigheid in allen dele mogen we hier alleen van de Staat verwachten, en dan zowel wat nationaliteit betreft als literariteit. In de kleinste officiële geschriftjes bewonderen we dan de echte zinskonstruktie b.v. op brievenbussen:

> 9. Licht bij adresveranderingen uw correspondenten door middel van d e aan de postkantoren tegen den prijs van 2 cent verkrijgbaar gestelde k a a r t e n in.

Vooral op aanmaningsbiljetten moet de welsprekendheid door biezondere figuren verhoogd worden; daarom wordt dan de breuk op zich zelf òòk nog gebroken:

> 10. Vermits h e t door U wegens *de* aan de adreszijde vermelde *belasting* v e r s c h u l d i g d e niet op den bepaalden tijd is aangezuiverd....

Dat vooral overheidspersonen zulke zinnen weten te 'bouwen', komt ook daarvandaan, dat Bestuur uiteraard op stevigheid is bedacht en Stevigheid het in Konstruktie zoekt. Zo is het niet toevallig dat we direkt na enige voorbeelden van de Staat er een van een ingenieur mogen plaatsen:

> 11. De bouwondernemers hebben bezwaar gemaakt tegen d e z e n , zoowel uit het oogpunt van de commerciële exploitatie alsook voor de zedelijkheid en voor de gezondheid ongewenschten, slechts op een architectonische gril berustenden e i s c h .

Ten slotte een model-zin van 'onze grootste prozaschrijver' (zoals de uitgever hem pleegt te noemen):

> 12. Men moet zien, zijn tegenwoordigheid van geest te hervinden wat aangaat h e t geheele - voor het oogenblik dus nog gemakshalve als iets van het gedachtenleven onderscheidens aldus genoemde - l e v e n van de daad. (*De Nieuwe Gids* April 1929 blz. 448).

In al deze zinnen was nog slechts een zinsdèèl gebroken,[+] maar als die literariteit de zin zelf treft, is het nog veel fraaier. Een voorbeeld in dezen geeft eerst de aestheticus van beroep, b.v. de sekretaris van een Vereniging van Letterkundigen. In dezelfde tijd dat hij eens de Minister van Onderwijs een ongevraagd advies gaf in zake de verbetering van onze 'Schrijftaal', schreef hij de volgende zin:

[+] Gebrokenheid van de zin.

> Cornelis Troost is....

Hier zat de kop (*C. Troost*) wel op de schouder (*is*), maar

daaronder zat nog geen romp; eerst volgde een groep armen en benen:

> 13. (Cornelis Troost is) zoowel door de schoonheid en hetspiritueele in zijn werk als door zijn vrij blijven van de in zijn decadenten tijd algemeene gebreken als valsche pathos en valsche zwier....

en toen pas volgde de romp: ‘een groot schilder’. Moest een taalleraar die zin in de school brengen ‘ter ontleding’, dan zou hem dat niet moeilik vallen; immers als hij het zinslichaam op de tafel heeft gelegd, hoeft hij er alleen het mès maar in te zetten, voor de ontbindende ràngschikking heeft de Schr. zelf al gezorgd; het onderwerp van de zin ligt dan vanzelf aan het ene eind van de tafel, het gezegde aan het andere eind, allerlei bepalingen er tussen. Dank zij ook weer de medewerking van de Analogie. Immers die grote zin is precies gebouwd als deze kleine: ‘C. Troost i s door deze kwaliteiten e e n g r o o t s c h i l d e r’.

In die spontane kunst wordt de aestheticus natuurlik weer overtroffen door de architect, d.i. iemand die die naam nooit wil dragen tenzij hij naast de bouwtheoriè ook het bouwen-zelf beoefent. Als dan die schone praktijk zich in zijn zinsbouw weerspiegelt, zien we niet, zoals boven, aan het afgehakte hoofd nog een stuk schouder zitten, neen, radikaal is het hoofd van de romp gescheiden:

> 14. Een stroeve h a n d e l i n g tusschen den officiëelen architect, die zonder met praktische wenschen rekening te houden, voor de uit te geven terreinen reeds plannen uitgewerkt en gedetailleerd heeft, en den architect van den ondernemer, die dikwijls voor dezen al reeds verscheiden keeren heeft gewerkt, en ten slotte nog den dienst van Bouw- en Woningtoezicht, die in het geheel niet bereid is tot volgens de verordening mogelijke compensaties tegenover zeer schadelijke eischen van den ambtelijken architect, is van dit alles het gevolg.

Baasbovenbaas is hier natuurlik de letterkundige die eens een hymne op het Proza zong; en zoals men toen van een ‘prozagedicht’ sprak, zou men nu aan een ‘prozagedrocht’ kunnen denken. (*Tweemaandel. Tijdschr.*, Juli 1898, blz. 415):

> 15. In een kamertje, des avonds, terwijl de kleine lamp midden op de tafel brandde, had zij mij reeds gezegd, - en haar zacht rose gelaat in angstige droefheid werd oneffen gelijk muursteen, in haar oogen waren tranen, zoodat zij waren als vensters met zwarte gordijnen in regentijd, en zij sprak zoo fluisterend alsof haar stem uit een ver huis kwam, waar iets plechtigs gebeurde....

Ja, wat nu! Schr. heeft ons als vriend van Amsterdamse schilders met allerlei kleuren bezig gehouden, als vriend van Amsterdamse beeldhouwers ons een figuur gehouwen, als vriend van musici ons over toonnuances onderhouden en daarbij.... z'n eigenlike onderwerp zo lang vergeten; de tweede helft daarvan volgt nu:

.... dat hij toch zoo heel anders geworden was.

Als we zulke zinnen van Schr. hebben gelezen, vinden we zijn 'gedicht' erg retories; we geloven dan niet meer aan 'proza dat klinkt als stemmen die stijgen en zingend doorklinken hoog in de lucht'; wie hoort in de geciteerde zin gezegde en voorwerp samen k l i n k e n ? Als hier ten slotte nog iets gehoord wordt, hoog in de lucht, dan zijn het w o o r d e n ; de zin is op aarde gebleven, heel laag bij de grond; die hoeft men niet met moeite te hòren, als een steeds stijgende leeuwerik, neen, men kan hem duidelik zièn, stuk voor stuk, als op een snijtafel: hièr een hoofd en dààr een romp, en daar tussenin allerlei andere dingen. Als zulk 'proza als een man op mij afkomt', dan vrees ik niets: het spook is te zwak gebouwd.

Zulk talent doet ons de literariteit nog op een andere manier[+] bezien, nl. met oog voor wat tussen de gebrokenheden in ligt; en aan een tèrm voor dit geval helpen ons dan de beeldende kunstenaars: 'superfetatie'. Niet minder beelderig is de oorsprong van die term: het kan nl. voorkomen, dat een haas als die reeds een foetus draagt, andermaal bevrucht wordt; in ons literaar geval boort zich dan de nieuwe vrucht tussen kop en staart van de eerste in, en dan geeft het dus niet zoals in de hazenwereld twee worpen kort na elkaar, neen het wordt één vrucht. Als om deze reden de taalkunde zich boven de dierkunde verheven voelt, dan vindt die adeldom in het zelfde geval nog een tweede grond: de superfetatie in de taal kan nl. super-super worden, ja zo dikwijls super als men maar wil. In elke Vereniging van Letterkundigen kan men waarnemen (zowel bij de sekretaris als bij de voorzitter), dat twee of drie bijvruchten tussen de twee helften van de eigenlike vrucht worden ingedraaid. Als men dan te Leiden zo'n produkt wil plat leggen, ter ontleding (citaat 13), dan is er geen één tafel groot genoeg: tussen hoofd en romp zitten dan op een rijtje de 'Schoonheid', de 'Spiritualiteit', een 'Decadente Tijd', zekere 'Pathos' en een 'Valsche Zwier', of wel (citaat 15) een hele kunstenaarsbent nestelt zich tussen kop en staart

[+]Superfetatie.

van de eerstgeborene in, beeldhouwers, schilders en musici. Dat deze supersuperfetatie tegelijk superieur is, zegt ook ons grote Woordenboek der Nederlandsche Taal; daar vindt men i.v. ‘eenheid’ ook ‘een hoogere eenheid’ vermeld, als er nl. ‘eenheid’ bestaat tussen heel ‘vèèl dingen’; de k w a l i t e i t ‘eenheid’ wordt dus pas echt door de k w a n t i t e i t . Tot die hoogste kunst brachten het, dank zij de kompositie, de genieën op allerlei gebied: Veronese met zijn ‘gastmaal’, Bernini met zijn ‘kolonnade’, Dante met zijn ‘comedia’; maar niemand wist totnogtoe, dat ook een zin kompositie heeft en daarmee alle scheppingen der kunst overtreffen kan. Wij waren zo gelukkig dit met voorbeelden uit onze taal aan te tonen en zo van onze belletrie te getuigen wat Rembrandt inzake schilderkunst zei: ‘in ons eigen land is zoveel moois te genieten dat het tijdverlies mag heten naar Italië te reizen’.

Bij zo'n fameuze taalpraktijk hoort een hoge theorie. Deze neemt dan ook een eerste plaats in onder de wetenschappen, ja op zeker officieel examen, dat berucht is om zijn zinsontleding, woog bij de becijfering van iemands bekwaamheid het vak taal altijd zwaarder dan alle andere vakken bij elkaar. Zeker is taalkunde dus meer dan de dierlikste van alle kundigheden, de zoölogie. We vragen dus de lezer verschoning dat we het zinscorpus bij een menselik lichaam vergeleken en we geven nu toe, dat, in principe reeds, deze vergelijking mank gaat. Onze Schrijvers zullen zich daarenboven kunnen verheugen, dat die vergelijking ook in concreto zal mank blijken; zij mogen daar dan zelfs een bewijs in zien, dat ons vonnis er neven was; kunstenaars mogen alles!

[+]Waarschijnlik zal de lezer nu liefst van dezelfde artiesten voorbeelden zien, hoe aan één lichaam twee hoofden zitten of aan één schouder twee armen. Dit toch is ‘doublering’, denkt de lezer, dit weer is ‘pleonasme’, en pleonasme was ook de ‘superfetatie’, allemaal taalwèèlde dus, en wie biezonder weelderig en beelderig is op één punt, zal het ook wel op andere punten zijn. Inderdaad, we kunnen direkt in de reeds gegeven citaten terecht, om doublering aan te tonen. Maar het zou de lezer tegenvallen, want nù vooral, bij die tweehoofdigheid e.d., verwacht hij pas een echt wonderkind, en het is o zo gewoon! want mensetaal is op de eerste plaats zin, dus geest; en dat de mens meer is dan het dier, toont hij dus vooral door geestelike weelde, ja wat in

[+]Doublering.

de dierenwereld nog een wonderkalf heet of zo iets, dat is in de wereld van de geest dageliks werk; bijna al onze zinnen zijn tweehoofdig, driearmig of vierbenig. De volgende vrucht van Nederlandse geest is zelfs een tweelings z i n :

> 16. De klachten over het slecht gebruik van onze moedertaal zijn niet van de lucht; overal kan men ze horen.

waarom zou een zin niet een tweelings d e e l vertonen?

> 17. Hoofdzaak is wat a c h t e r b a k s a c h t e r d e s c h e r m e n gebeurt.

zei nog pas een waakzaam politicus, en zo creatief is ook de Z.-Hollandse boer als hij van een ‘steeldief’ praat. Maar juist omdat het zo veel voorkomt, heeft men er geen erg in, tenzij eens in het jaar, bij een logiese bevlieging; als men dan b.v. een kind ziet schrijven ‘ik heb niets geen honger’, meent men een hele ‘fout’ te ontdekken. Maar valt ons zo iets op bij een beroemd auteur, dan noteert men een ‘stijlfiguur’; ‘een wrede Nero’ is dan niet iets als ‘een ronde cirkel’ maar als ‘de snelvoetige Achilles’, en dat ‘achterbaks achter de schermen’ van een geliefde tribuun is dan ‘welsprekendheid’, in elk geval iets ‘goeds’. Wij voor ons vinden de schifting ‘goed en kwaad’ hier wel wat àl te aprioristies; exakte waarneming zou kunnen leren, dat doublering frekwenter is naarmate iemand jonger is of inniger verwant aan ‘de brede lagen der bevolking’; in een aparte beschouwing zouden nog andere oogpunten benut moeten worden om de schifting menskundig te verrichten, o.a. literair genre, natie, maatschappelike positie; in het gegeven bestek houden we onze waarneming zeer algemeen en konstateren dan vooral de frekwèntie van het verschijnsel en hoe het daarom juist zich aan de makkelike waarneming onttrekt, zo goed als bakteriën en alles wat veelvuldig is. Wie zal b.v. pleonasme ontdekken in die zin van de aestheticus, over C. Troost! We zullen er even het licht op laten vallen (citaat 13).

Als Schr. ‘de algemene gebreken van zijn tijd’ signaleert, dan acht hij die gebreken ‘algemeen’ omdat ze tot zekere ‘tijd’ behoren en hij acht ze tot zekere ‘tijd’ te behoren omdat ze ‘algemeen’ zijn; het een konkludeert hij stilzwijgend uit het ander en het ander uit het een, nuchter bezien: het een ìs het ander. Maar zo exakt denkt niemand want dan zou men haast nooit meer doubleren. En dat zou jammer zijn; want in de meeste

gevallen heeft het zoals hier een wetenschappelik tintje: de twee gelijkheden voelt een Schr. als kausaal samenhangende ongelijkheden; zo lijkt het verschijnsel van de straat iets van de akademie. Maar de taalpsycholoog laat zich niet bedriegen; hij signaleert zelfs andermaal doublering in dezelfde zin; als nl. Schr. mededeelt, dat in de tijd van C. Troost 'valsche pathos en valsche zwier algemene gebreken' waren en als hij dan tegelijk niet zwijgen kan, dat die tijd 'decadent' is, dan is hij zo loslippig als wie van 'een ronde cirkel' spreekt. Of het daarom even 'slecht' is? Màg een zinslichaam geen twee hoofden hebben of twee armen aan éne schouder? Moèt een Vereniging van Letterkundigen hier de Minister tot scherper toezicht manen? Wij maanden boven reeds tot verschil van oogpunt. Maar als wij ons nu tot algemener waarneming moeten beperken, dan kunnen we bij een schifting ook alleen zùlke zinnen slecht noemen die in geen enkel geval in geen enkel opzicht 'goed' te achten zijn. Zo lazen we eens bij een hoogleraar in de biologie:

> 18. Zoo straks zullen wij zien tot welke, fundamenteel foutieve, gevolgtrekkingen men komt, indien men o v e r h e t h o o f d z i e t, dat onder bepaalde omstandigheden een parasiet zijn differentiaties kan verliezen, z o n d e r d a a r b i j t e b e d e n k e n dat dit verlies slechts schijnbaar is. (*Ontwikkeling en Beteekenis der moderne bacteriologie*, blz. 14).

Vervang de twaalf laatste woorden door deze vier: 'slechts in schijn verliest', en men heeft precies dezelfde zin, maar.... zonder doublering.

Of zou ik Schr. verkeerd begrepen hebben? ik ben geen bioloog, (tenzij misschien op taalkundig gebied; van 'biotiek' spreek ik dan liever!); wellicht begreep ik de volgende zin beter:

> 19. Die stof kon geen weerstand weerstaan.

Dit citaat is wel van een hoogleraar in de scheikunde, maar het betreft toch direct niet de geleerdheid. Het gaat nl. over de eerste kunstzij, de zgn. nitraatzijde; die kon, als ze nat werd, niet tegen rekking; dit drukte de docent op verschillende wijzen uit:

> die zij kon g e e n invloed van de vocht w e e r s t a a n; die zij kon die invloed g e e n w e e r s t a n d bieden

een derde maal bracht hij het gespatieerde van die twee zinnen in één zin samen. En toen was het onzin. Maar toch voor de

taalpsycholoog heel begrijpelik: Spreker was vòl van die weerloosheid in de kunstzij, en hij offerde toen aan zijn emotie de bouw van zijn zin op; hij deed a.h.w. niets dan van twee lichamen de hoofden bij elkaar rapen en die verbinden tot.... één lichaam.

Dat gaf toen wel een zeer àrm pleonasme! meestal blijft het rijk, een komplete v e e l e enheid; maar dan gewoonlik àl te kompleet. Dat dan de eenheid verzwakt, blijkt vooral, als het losser verband een scheiding wordt, ja een snee die de Schr. z'n[+] eigen kind toebracht. Dit is b.v. in de volgende zin van een gevierd pedagoog:

[+]Snee.

20. Idealen zijn e i g e n aan, s p e c i f i e k voor de menschheid.

Het gespatieerde is synoniem en die doublering wordt gemarkeerd door de voorzetsels, want het eerste voorzetsel (‘aan’) is van zijn vervolg afgesneden en die snee wordt bij het voorlezen hoorbaar aan de klem (op ‘aan’), en dan wordt evenwichtshalve ook het voorzetsel ‘voor’ betoond; zo wordt dan de hele zinsmelodie iets biezonders: twee keer hoort men een mès door het zinscorpus gaan. Vooral die muzikale begeleiding van de anatomie schijnt heden in de smaak te vallen en onze voornaamste Schrijvers blijven dan ook niet achter, noch in de taalkundige wereld:

21. Schoolopstellen leunen aanvankelijk tegen, steunen op een voorbeeld.

noch in de letterkundige wereld:

22. Men heeft vastgesteld dat een mensch zekere handelingen alleen dan met k a n s o p, ja nagenoeg met z e k e r h e i d v a n, welslagen, kon doen, indien enz. (*De N. Gids*, April '29 blz. 442).

Uit die komma achter ‘van’ blijkt, dat deze Schr. toch wel met recht onze grootste prozaist wordt genoemd, immers met die komma geeft hij aan de ongewone klem nog een aparte klem, als zinsanatoom hanteert ie dus niet het mes maar de bijl, en als dan bij een gewoon mens ‘het proza doorklinkt hoog in de lucht’, dan dringt het bij hem tot in de wolken.

Die bloei van onze belletrie is door Geel voorvoeld, maar als man van zijn tijd kon hij natuurlik onze smaak nog niet delen; begrip ervan had hij echter wel, want hij koos een epitheton dat tamelik wel past bij het beeld van een hakkende man: ‘knorrige of gemelike stijl’ noemde hij het, en in die stijl gaf hij een verhaal van een groot man, Hein Knap. Als ik daar ten

overvloede een stukje uit citeer, is het om de overgang naar de volgende paragraaf te maken.

> 23. Is er iets groots dat d o o r , iets vreemds dat o n d e r de lectuur den lezer trekt, treft, streelt?.... Zijn vuur, zijn drift t o t , zijn vordering i n een vak werd gesmoord in den draf waarin 't lot hem smeet. (*Jacob Geel*, Nederl. Bibliotheek, blz. 119).

De gespatieerde sneeën in die zin worden niet overal voorafgegaan door doublering, o.a. ‘groots’ en ‘vreemds’ zijn geen synoniemen; ook in citaat 22 waren ‘kans’ en ‘zekerheid’ verschillende begrippen; dat zijn in citaat 23 ook ‘drift en vordering’; ‘drift’ en ‘vuur’ zijn weer wèl synoniemen, en tamelik synoniem zijn hier ‘trekt’, ‘treft’ en ‘streelt’; 't staat echter vast, dat wie vaak doubleert, ook zònder synoniemen graag twee woorden voor één geeft: de two-step schijnt hem in het bloed te zitten; (dit zal eens apart worden verklaard, hier konstateren we alleen het feit) de taalkundige die in citaat 21 de synoniemen schreef

> leunen tegen, steunen op een voorbeeld

hakte ook op honderd andere plaatsen in zijn geschrift een zinsdeel door, en dan niet altijd om de synoniemiek maar dikwels om het tegendeel, om de Onderscheiding nl. Dit verschijnsel is na Superfetatie en Doublering apart te bezien en wel onder de naam Deling.

[+]We ontlenen die naam aan wat in het oerleven te zien is en dus vooral in de oerdiertjes: zo'n cel vermenigvuldigt zich door deling; en zo zou in een minimum tijd de hele wereld met de exemplaren van één oerdiertje gevuld zijn als niet andere faktoren belemmerend optraden. In sommige Schr.'s is het verstandsleven zo fel, dat ze er doorlopend op uit zijn, een begrip te delen in twee onderscheidingen, en, als de beperktheid van Plaats en Tijd hun niet in de weg stond, zouden ze zelf in de Onderscheiding verdrinken. Die soort leefpassie illustreerden we eens met ambtenarentaal. (*De N. Taalgids* XVIII). We zouden het hier met geleerdentaal willen doen; maar, om niet in schijnbare herhaling te vervallen, bepalen we ons tot een enkel citaat; trouwens daaruit zal genoegzaam blijken, hoe voor de anatomie van bedoeld pleonasme de akademie-zelf het meeste materiaal levert. [+]Deling.

> Het bekende ‘l e z e n e n v e r k l a r e n ’ der schoolprogramma's mag niet b e s t a a n in, althans niet v o l s t a a n met de v e r-

> klaring en bespreking van enkel moeilijke woorden of zinnen, veel minder mag het misbruikt worden als aanloop of voorwendsel voor de herhaling of inscherping der grammatica of der spellingles.

De muziek van de zeven delingen drukte ik in de spatiëring uit; dit was werkelik een leesteken; jammer dat het bestek mij belette, liever een citaat te kiezen waarbij die melodieuze delingen de honderd naderden, in één en dezelfde zin. Voor een andere gelegenheid heb ik het bewaard; deze keer wil ik er slechts één deling uitlichten, omdat het een biezonder geval illustreert. Er is daar nl. gezegd, dat 'het examenopstel moet doen zien of en in hoever

> de candidaat in staat is om zijne gedachten mee te delen, of hij of zij de kunst verstaat enz.'.

De deling 'hij of zij' is hier het opmerkelike; daaraan had[+] de onderscheiding te voren 'zijne of hare' moeten beantwoorden, en die deling vindt men dan ook elders meermalen in de geschriften van dezelfde geleerde[1)]. Omdat hij geleerd is? In de kleinste krant vindt men tegenwoordig hetzelfde zo ijverig mogelik toegepast. In een apart opstel *Taalcrisis* (*De Vrag. d. Tijds 1927*) is dat eens nagegaan; toen bleek hoe in zinnen over 'voetgangers', 'wielrijders', 'toneelspelers', 'erwtenpellers', al deze a-sexuele begrippen trouw worden getweeendeeld en hoe dienovereenkomstig ook bij a-sexuele voornaamwoorden *iemand, hij* e.d. steeds wordt onderscheiden in 'hij of zij'. Zulke dubbelheden zijn van huis uit akademiese creaties; alleen gold ook hier, dat de leerling de meester in 't onwezenlike overtrof; de abnormale geslachtelikheid, in de School begònnen, is in het Leven doorgezet. 't Is dus niet toevallig dat ook het oerleven zich in de zaak ging mengen. Hoe we dat bedoelen? In de laatste jaren is ontdekt, dat enkel Deling op den duur tot degeneratie leidt. Daarom gaan nu en dan twee oerdiertjes, hoewel op zich zelf ongeslachtelik, paren, en daaruit ontstaat dan weer een exemplaar waarin de soort blijkt verjongd en met nieuwe kracht de oude Deling kan toegepast worden. Zo'n soort abnormale geslachtelikheid schijnt nu ook op taalgebied noodzakelik geworden, ook daar schijnt de meest verwoede

[+] Geslacht.

1) Bv. 'Zo spreken dienstboden tot hunne of hare meesters(essen)' (ik citeer dit uit het hoofd).

Onderscheiding op den duur ontoereikend om de moed er in te houden. Niet dat dan, zoals bij de oerdiertjes, de Deling een wijle wordt stopgezet, maar er doet zich toch ook een ongewone behoefte aan geslachtelikheid gelden: de Delingpassie wordt t e g e l i j k een Paringswoede, en zo zien we nu bij alle ontwikkelde mensen de zinnen wemelen van ‘hij of zij’, ‘hunne of hare’, ‘leraars en leraressen’; en diè soort Deling is nu tegelijk dè Onderscheiding geworden in de taal van de menigte; wat wel te begrijpen is! want van sexe heeft iedereen verstand en het bloed van de Meerderheid vernieuwt zich altijd met elementen die in massa's voorradig zijn. Bedoelde verjonging onder de spraakmaeckende gemeente heeft direkt ook de Akademie bevangen, en dat is weer een bewijs hoe de Wetenschap altijd de Overheid vòòr is; terwijl nog altijd de ambtenaar één keer schrijft: ‘waar in dit wetsartikel van leraars sprake is, zijn ook leraressen bedoeld’, springt de leraar zelf het hele opstel door van de ‘mannelikheid’ op de ‘vrouwelikheid’; op het punt ‘menselikheid’ vindt hij geen rust meer, want nu dat eenmaal te weinig ‘ontwikkeld’ is, is 't ook onwetenschappelik. Verblijdend mag het daarom heten, dat tans eindelik ook de Overheid, op advies van bedoelde geleerden, het Paringstadium gaat intreden en dus niet alleen voor wetenschàppeliker taal gaat zorgen maar ook voor frisser d.i. voorlopig.... geslachteliker. Vast is begonnen, met van de genus-kwestie uitsluitend een sexe-vraag te maken. Dat heeft al direkt in hoger en lager kringen een onderzoek levendig gemaakt omtrent a-sexuele wezens zoals een engel, een vos (= slimmerd), en zo is tegelijk aan de bevolking een nieuwe aanleiding gegeven om met allerlei *hij of zij*'s hun geschriften op te knappen. Terecht wordt dit ‘een nieuwe regeling van de s c h r i j f t aal’ geacht; immers bij het s p r e k e n zijn de zinslichamen nog weleens éénhoofdig, en een S c h r i j v e r die naar die goede taaln a t u u r z'n zinsbouw zou regelen, zou slechts een ‘wilde’ zijn en dus zeker geen ‘kunstenaar’ d.i. noch een ambtenaar, noch een geleerde, noch een journalist, noch een vlijtig scholier, noch een groot prozaïst; hij zou alleen maar een normaal mens wezen. En normale zinnen schrijven.

(*Slot volgt*).

PH.J. SIMONS.

Hooft en Vondel. II. Het oordeel van het nageslacht over Hooft en Vondel. (*Vervolg van blz. 99*).

Staat Vondel dus tegenwoordig in het volle licht eener warme vereering, die ook aan de geringste bijzonderheden van zijn leven aandacht wijdt, ja die soms voor het kleinste versje eene bijkans religieuse vereering vergt, Hooft schijnt, naast hem, thans meer in de schaduw te staan. En dit geldt misschien niet in de eerste plaats van zijn 'dichtwerk', in omvang zeker verre achterstaande bij den vollen, rijken en rijpen oogst van Vondel's lang, werkzaam, vruchtbaar leven en verwonderlijk groenen ouderdom, maar ook nòg minder dan V.'s poëzie voor de 'schare', meer uitsluitend voor de intellectueelen bestemd en geschreven, en ook door dezen alleen begrepen en bewonderd. Het geldt wellicht niet minder, neen nog meer en vooral, zijn persoon, zijn karakter en zijn maatschappelijke figuur, die inderdaad niet bijzonder geschikt zijn om in den tegenwoordigen tijd algemeene waardeering te vinden. Een karakter als het zijne: rustig-beheerscht, standvastig, evenwichtig, zich zelf altoos gelijkblijvende, voorzichtig, welberaden, ten slotte vooral verstandelijk, in zijne opvattingen en beschouwingen altijd gematigd en objectief of daarnaar strevende, geniet in onzen tijd niet zoo licht algemeene sympathie als eene voor verschillende indrukken vatbare natuur als Vondel: snel ontvlambaar en opbruisend, door zijn gevoel, en door zijne wisselende gevoelens overheerscht en licht tot onstuimige uiting verleid, en ten slotte geneigd tot mystiek. Hooft's quietisme en gemakzucht - 'Ghemackelijck is vaylichst gaen: En groote rust cleen ondervinden'[1)] zal wel niet ver afwijken van zijne eigene, persoonlijke opvatting -, die hem het voorzichtige, den ambtenaar, tijdens en na het Bestand, passende zwijgen en buiten den

1) Slot van den Rey van Amstellandsche Joffren, achter het vierde bedrijf van den Geeraerdt van Velsen, vs. 1286-7.

partijstrijd blijven niet al te zwaar deden vallen - ook al was de onderliggende partij die zijns vaders en zeker toch ook wel de zijne -, vinden allicht minder bewonderaars dan de gevaarlijke, maar onvervaarde opene strijd voor de ‘vermoorde onnoozelheid’, voor zijne overtuiging en voor zijn geloof van den man, die Hooft toescheen ‘geenes dings eerder moede.... te worden dan der ruste’. En het zijn stellig niet alleen Katholieken, die hem zijne hooghartige, steeds afstand bewarende houding tegenover Vondel, bovenal zijn koel, afgemeten antwoord op diens ontroerenden, om verzoening vragenden brief van 1646 niet vergeven kunnen[1)]. De aristocratische houding en manieren van dezen ‘opkomeling’, die op de ‘gemeente’ uit de hoogte neerziet en zich zelf gaarne ‘anders van 't volck niet’ noemt en ook inderdaad acht, worden hem in dezen democratischen tijd al evenzeer kwalijk genomen als zijne onderdanige houding en vleierij jegens Frederik Hendrik, zijne overgroote beduchtheid voor diens oordeel over zijn werk en zijne achter gemaakte nederigheid schuilgaande ijdelheid en adelzucht. Maar ook zijne aristocratisch-republikeinsche gezindheid, zijne libertijnsch-liberale denkwijze, zelfs zijn Nederlandsche vrijheidszin en zijne sterke Hollandsche, vooral Amsterdamsche vaderlands-en-stadsliefde vinden wellicht in dezen tijd, die geen provincialisme, zelfs nauwelijks een sterke gehechtheid aan de stad der geboorte of inwoning meer kent, ja het woord ‘vaderlandsliefde’, als ouderwetsch, liefst vermijdt, vrijwel buiten koers stelt, die veeleer ‘in het teeken staat’ van democratie en internationalisme, niet meer dezelfde algemeene waardeering en instemming als een heele of nog een halve eeuw geleden; terwijl de humanistische, en soms cosmopolitische, moderne gevoelens, die reeds vroeg zijn vaderlandsliefde doorkruisen en althans van alle chauvinisme vrij houden, niet aan ieder bekend zijn[2)]. Anderen weer ergeren zich over zijne verliefde hulde aan Anna Spieghels, zóó kort, slechts weinige maanden na den smartelijken dood harer door hem toch kennelijk zoo innig beminde en diep betreurde zuster Brechje, en over zijn dingen naar de hand der schoone Susanne van Baerle, slechts ruim een jaar na den dood zijner hartelijk geliefde eerste vrouw. Velen zijn ook voor 't minst verwonderd over de zangen, door den teleurgestelden vrijer zóó kort na zijne eigene afwijzing

1) Verg. N. Taalg. XXIV 164-5, 175-6.
2) Zie boven, blz. 81, noot 3.

gedicht voor de bruiloft eener vroeger aangebedene met een ander: eerst de bruiloft van Ida Quekels met zijn neef Willem Janszoon Hooft[1)], later die van Susanne van Baerle met zijn 15 jaar jongeren vriend Constantijn Huygens[2)]. En ten slotte vindt het thans levende jongere geslacht allicht ook nòg minder dan het oudere smaak in de ‘concetti’, de oververnuftige woordspelingen, de precieuse taal en trant zijner verzen en zijner brieven, in den gedrongen en gewrongen stijl en de ‘puurduitsche’ taal (wel te recht door hem zelf ‘harnasduitsch’ genoemd) van zijn proza, in de zwierige buigingen, de op honderd kunstige wijzen gevarieerde hoofsche zinswendingen, die moeten leiden tot de eindelijke onderteekening zijner brieven. Dat alles druischt rechtstreeks in tegen den geest van dezen tijd, die op al deze punten gansch anders denkt en gevoelt; ja het is eer geschikt om thans bij vele lezers ontstemming, zoo al niet afkeer, te wekken dan bewondering en sympathie.

In die ongunst deelen ook Hooft's drama's. Alleen de Warenar is in de latere jaren meer dan ééns, en met succes, herspeeld; ook van de Granida herinner ik mij een enkele vertooning; maar aan Geeraert noch aan Baeto is, zoover mij bekend, ooit een kans gegeven. En de betrekkelijk hooge waarde van zijn (Theseus en) Ariadne (door hem zelf later afgekeurd en verstooten) is voor 't eerst en alleen door Te Winkel erkend en aangetoond[3)]. Daarom moge er eens aan herinnerd worden, dat men, Hooft als dramaticus met Vondel vergelijkende en beneden hem stellende, den eerste toch in meer dan één opzicht onrecht doet. Immers vergeet men daarbij dat Hooft wel een slechts enkele jaren oudere tijdgenoot van Vondel was, doch als tooneelschrijver tot een gansch ander, veel ouder tijdperk dan deze behoort, dus alleen met den j o n g e n Vondel vergeleken mag worden. Geen der zes door Hooft voltooide oorspronkelijke

1) Ged., ed. Leendertz-Stoett, I 43 (1605); verg. I 28-35 (1603).

2) A.w. I 256-62 (1627), verg. I 226-46 (1625). - De befaamde wijzigingen in de verzen aan Susanne van Baerle zijn door Te Winkel (Ontwikkelingsg.^{2} III 388) op vrij aannemelijke wijze verklaard; al mag niet vergeten worden dat een tweede, gewijzigd gebruik van verzen voor een ander doel bij H. wel eens meer voorkomt: de acht eerste regels van den bovenbedoelden ‘Bruiloftsang’ voor Ida Quekels hebben later nog eens dienst gedaan als aanhef van een ‘Echtzang’ voor een ander bruidspaar (Ged. I 43 en 278)!

3) Ontwikkelingsg.^{2} III 127-32.

tooneelstukken (Achilles en Polyxena, (Theseus en) Ariadne, Granida, Geeraerdt van Velsen, Baeto en Warenar) is jonger dan 1617; zijn eersteling is geschreven vóór of in 1598, toen hij nauwelijks 17 jaren telde; na zijn 36ste jaar, in zijn rijpen manlijken leeftijd, heeft hij alleen nog in 1618 de bewerking van de Isabella - een gelegenheidsstuk voor Maurits' bezoek aan het Muiderslot - op het getouw gezet (maar de voltooiing aan Coster opgedragen), in 1622 den Schijnheiligh geheel in proza overgezet (de berijming weer aan een ander overlatende), en in 1625 de Medea gedeeltelijk vertaald.

Hoe anders Vondel! Zes en een half jaar jonger dan Hooft, en niet, als deze (en Huygens) door een zorgvuldige classieke opvoeding vroegrijp, integendeel in gansch andere, veel moeilijker omstandigheden slechts langzaam rijpende, zich zelf ontwikkelende, schrijft hij zijn eerste drama, Pascha, eerst op 25-jarigen leeftijd (1612) - nagenoeg te gelijk met Bredero's en Coster's eerstelingen (Rodderick en Alphonsus en Teeuwis de Boer, beide van 1611) en Hooft's Geeraerdt (1612/3) -; na een pauze van 8 jaar zijn Hierusalem Verwoest (1620), 5 jaar later De Amsteldamsche Hecuba en Palamedes (1625), weer 3 jaar daarna den Hippolytus (1628). Maar de groote stroom zijner tooneelspelen begint pas in 1637, op zijn 50ste jaar, met den Gijsbrecht, om dan met verwonderlijke, onverzwakte kracht te blijven vloeien tot in zijn hoogen ouderdom (Noah, 1667 en nog twee vroeger vertaalde Grieksche treurspelen, 1668). Derhalve: Hooft c. 1597-1617, Vondel 1612-1667! Vondel begint 15 jaar later, en, vooral, gaat een halve eeuw langer voort met het schrijven van tooneelstukken. Zijn eigenlijke bloei als dramaticus vangt eerst aan, als Hooft reeds lang afscheid van het tooneel heeft genomen, ja ook de lyrische poëzie vaarwel heeft gezegd, om zich geheel te verdiepen in zijn historischen proza-arbeid[1)], die zijn geheele verdere leven zal vullen: den Henrik den Grooten en de Nederlandsche Historiën.

Ik bedoel hiermede geen ‘rettung’ van Hooft als dramaticus; geen poging ook om hem als zoodanig in wat hij ons gegeven heeft boven of met Vondel gelijk te stellen; niet alleen de omvang,

1) Zijne lyrische gedichten na 1629 beslaan te zamen slechts 25 à 30 bladzijden van de 323 zijner verzamelde lyrische gedichten in Leendertz-Stoett's uitgave. Verg. de bekende plaatsen in zijne Brieven: II 5 (a^{o}. 1630) en 286 (a^{o}. 1632).

maar ook de hoedanigheid van V.'s tooneelwerk, de vlucht en de adel zijner poëzie, de rijkdom zijner verbeelding, zijner figuren en toestanden overtreffen stellig verre die van Hooft. Maar voor eene billijke beoordeeling van den laatste mag er toch op gewezen worden dat hij, als dramaticus, tot eene oudere generatie behoort dan Vondel; dat hij niet, als deze, het voordeel heeft genoten der verrijking van zijn geest zoowel door de rijpere levenservaring als door de kennismaking met de Grieksche tragedie en met de theoretische geschriften van Aristoteles, Horatius, Scaliger, Heinsius, Vossius en Grotius, door Vondel in zijn lateren manlijken leeftijd zoo vlijtig en toch zeker niet zonder vrucht bestudeerd. En men vraagt zich daarbij af, of een ‘wereldwijs’ man als Hooft, de objectieve kenner en beoordeelaar van menschen en toestanden - naast wien Vondel immers meestal een meer naïef-kinderlijken indruk maakt -, die in zijne Nederlandsche Historiën en in zijne Brieven (reeds in de oudste) toch zeker getoond heeft de kunst te verstaan om personen zoowel, episch beschrijvend, te schilderen en te karakteriseeren[1] als, dramatisch, in hunne redevoeringen, ‘contiones’, naar hun eigen aard en karakter sprekend te laten optreden, en die in zijn Geeraerdt, Baeto en Warenar ook blijk heeft gegeven levendige tooneelen te kunnen samenstellen, waarin inderdaad iets gebeurt, waarin beweging, handeling is en den toeschouwer ook iets te zien gegeven wordt[2], - of deze man, ware op lateren leeftijd nog weer eens de geest over hem vaardig geworden, niet in staat gebleken zou zijn om een drama te scheppen, waarin, zeker niet minder dan in die Vondel, levende menschen, niet alleen overeenkomstig hun karakter sprekend, maar ook handelend optreden en eene belangwekkende actie de toeschouwers boeit.

Doch dit zijn ijdele bespiegelingen over hetgeen hij ons misschien had kunnen schenken; wij moeten en mogen ons over dit gemis van dramatische en lyrische poëzie uit Hooft's lateren tijd troosten met het bezit en het genot van het proza zijner Historiën en zijner Brieven.

Hoe het zij, thans staat Hooft vermoedelijk bij velen, èn als mensch èn als dichter, in vrijwat minder hoog aanzien en eere

1) Al mogen zijn karakteristieken soms grootendeels aan anderen ontleend zijn (Breen, a.w. 261-7).
2) Zie Hand. Lett. 1928/9, 11-14.

dan Vondel. Sommige vurige bewonderaars van Vondel kunnen hunne geringe ingenomenheid met Hooft kwalijk verhelen; ja men krijgt soms den indruk, alsof deze ‘afkeerigheid’ hen geneigd maakt den eerste te verheerlijken ten koste van den laatste.

En toch zullen anderen zich door zijne poëzie en zijn andere werk, maar ook door zijn persoon, ondanks al de bovengenoemde, meerendeels onloochenbare gebreken en zwakheden, telkens weer aangetrokken en geboeid gevoelen. Zijn persoon; zooals die zich aan ons van alle zijden vertoont in zijne Brieven: dien kostbaren schat onzer aan persoonlijke heugenissen, gedenkschriften (‘mémoires’) niet overrijke literatuur. Zeker, wij bezitten thans, verzameld en behoorlijk uitgegeven, de vele honderden brieven van en aan Huygens, De Groot (en diens echtgenoote), Coen, De Witt, en andere groote mannen en ‘onwaerdeerlijcke’ vrouwen[1)] uit onze ‘gouden eeuw’. Hoe gaarne zouden wij ze eveneens, in grooteren getale, hebben van Vondel en Bredero; ook, uit zijn vroegeren tijd, van Hooft! Maar wij kunnen toch de 20 laatste jaren van zijn rijk, welgevuld leven, van omstreeks 1627 af (dus sedert zijn tweede huwelijk), soms van dag tot dag, gadeslaan: een groot intellectueel genot, dat den geheelen bundel als een roman achtereen doet door- en uitlezen! Het is het rustigbedrijvige leven van een door de zon van den voorspoed bestraald zondagskind: zeker niet het hoogste voor een mensch bereikbare, maar toch een vriendelijk, schoon, harmonisch tafereel.

Wij zien hem vooreerst - immers zelf zou hij dit zeker vooropgesteld hebben - in zijn openbaar leven, als lid van de maatschappij en den staat, in zijn ambt van drost van Muiden, baljuw van Gooiland en hoofdofficier van Weesp en Weesperkarspel. Regent in den besten, edelsten zin des woords, ook als zoodanig een goed zoon van zijn vader, door Vondel vereerd en herhaaldelijk gevierd als de ideale regent; in zijne talrijke ambtsbrieven,

1) Welke jonge vrouwelijke doctor (of doctoranda) voelt zich opgewekt om eens een bloemlezing te geven van karakteristieke brieven van Nederlandsche vrouwen uit ouderen tijd: Tesselschade, Huygens' moeder en zusters, Dorothea van Dorp, Maria van Reigersberch, Wolff en Deken enz.? Er zou een aardige bundel, van groote verscheidenheid, samengesteld kunnen worden, die, met oordeel en smaak gekozen, uitgegeven en toegelicht, stellig vele koopers zou vinden!

zoowel aan zijne superieuren: den Prins, de Staten, de Heeren van de Rekeninge enz., als aan de hem ondergeschikte schouten, burger- en buurmeesteren van het Gooiland, zich aan ons vertoonende als een rechtschapen en rechtvaardig, trouw, eerlijk, stipt, nauwgezet magistraat: het hem toevertrouwde rechtsgezag hooghoudende, maar een onpartijdig, billijk, gematigd rechter, ook tegenover andere gezindten en andersdenkenden; jegens arme, geringe of door hartstocht of gebrek tot kwaad vervallen personen geneigd tot zachtheid en genade, en te hunnen behoeve gaarne zelf, met aanvoering van alle verzachtende omstandigheden en met gemoedelijke overwegingen van deernis en medegevoel, bij den Prins gratie bepleitende[1]. Welke aardige kijkjes geven vele dier ambtsbrieven ook niet op het toenmalige leven der 'buren' van 'Hilfersom' en der overige 'Goyerskinderen': rouw volkje, heidebewoners zonder eenige cultuur, twistziek, licht het mes trekkende en tot doodslag en allerlei ongeregeldheid overgaande!

Goed patriot, in den besten zin des woords, blakende van eene edele vaderlandsliefde; liefhebber bovenal van 'Amsterdam, mijn gewenscht vaderlandt', 'dat maghtigh Amsterdam, het welk all' Hollants steden Zoo verre zeilt voorbij, als Hollant Neêrlands leden'[2], de stad, welker roemrijken opgang hij met bewonderende liefde aanschouwd, mede beleefd en in zijne Historiën en zijn Geeraerdt beschreven en bezongen heeft. Vervuld ook van oprechten vrijheidszin (zooals hij die 'vrijheid' verstond); in zijn hart aristocratisch republikein; maar nog niet 'staatschgezind', in den zin van anti-stadhouderlijk, immers vol oprechten dank en lof voor wat Oranje voor zijn land gedaan heeft[3]. Geenszins echter in zijne belangstelling beperkt tot zijn vaderland; integendeel, met eene gelukkige, evenwichtige vereeniging van nationaal patriotisme en internationaal cosmopolitisme, dezelfde warme, levendige belangstelling koesterende en uitdragende naar den gang der wereldsche zaken buitenslands; tijdens zijne zomersche afzondering te Muiden telkens bij zijne trouwe briefschrijvers te Amsterdam en elders, zwager Baeck, neef Van Wickevoort en anderen, vernemende naar 'loopmaren', 'nieumaren', die hem in staat moeten blijven stellen om het beloop en het beleid der veldtochten en krijgsbedrijven, niet alleen van Frederik Hendrik

1) Zie ook D.C. Meijer jr., in De Gids 1881, II 137-40.
2) Br. II 443 (Reis-heuchenis); Ged. I 272 (Dankbaar Genoegen).
3) Zie Breen, a.w. 147-9.

in de zuidelijke - een enkele maal ook nog in de noordelijke - Nederlanden, maar ook van Gustaaf Adolf, Wallenstein en andere veldoversten in Duitschland, Frankrijk en Italië, en den ganschen 'handel' in de (nu samengevallen) 80- en 30-jarige oorlogen op den voet te volgen.

In zijne beschouwingen altijd weer blijk gevende niet alleen van eene uitgebreide kennis der oude en der nieuwe geschiedenis, maar ook, vooral - en reeds zéér vroeg, in dien merkwaardigen, te recht vanouds geprezen brief van 1609 aan zijn neef Willem Janszoon Hooft over het Bestand[1)], die het verlies van meer andere oudere brieven te meer doet betreuren - van een schrander en helder inzicht, een rijp en voorzienig oordeel en een zoowel uit het leven als uit de boeken geputte wereld- en menschenkennis en levenswijsheid[2)], en die uitende in een rijken schat van spreuken en van aanhalingen (meerendeels ontleend aan geliefde Latijnsche, Italiaansche of Fransche dichters). Nogmaals: een 'wereldwijs' man, gelijk hij zelf zijn 'Zwijger' (Tacitus) en 'den Godlijken Gascoen' (Montaigne) zoo gaarne noemt[3)]. Een man ook, die telkens verrast door zijne moderne denkwijze, die ons dan ook - evenals trouwens Huygens -, nader staat dan andere zeventiendeeuwers, hetzij in zijn warm, diep natuurgevoel, hetzij in de breedheid en objectiviteit van opvatting, de veelzijdigheid en de wijsgeerige gematigdheid[4)] van zijn rijken, door levenservaring en door studie der geschiedenis gescherpten en gerijpten geest.

Maar ook in zijn huiselijk leven is hij aantrekkelijk. Goed, trouw echtgenoot; ondanks eene sterke, gezonde zinnelijkheid vrij van allen zedelijken smet, 'vlek of rimpel'; te voornaam, te edel om zich, als andere mannen uit zijn kring, te laten verleiden tot, zich te verkneukelen in gewaagde, schuine of schouwe woordspelingen, grappen en grollen in intieme verzen of brieven; een liefhebbend man en vader, bij ziekten van vrouw en kinderen teeder bezorgd[5)], met nauwgezetheid toeziende op

1) Brieven I 18-29 (no. 5).
2) Zie b.v ook Ged. I 103-5, 191-2 (vs. 41-61).
3) Ned. Hist. 4; verg. Ged. I 75, vs. 81; daarentegen noemt hij, met een zweem van voorname deernis, de Doopsgezinden 'deeze weerlooze en wereldonwijze luiden' (N.H. 81).
4) Zie b.v. den karakteristieken lof der 'maat' in alle dingen (Ged. I 207).
5) In de brieven aan Dr. Tulp (zie V. Vloten's register).

de studie en het gedrag van zijn zoon als Leidsch student[1)]; over het lot ook zijner vroegere dienstboden bekommerd, ze, zoo noodig, gestreng vermanende, maar ook weer vriendelijk met raad en daad helpende[2)].

Nauwgezet, eerlijk en zuinig beheerder, zoowel van het hem, als 'kastelein', toevertrouwde domein, het Muiderslot, als van zijne eigene en zijner vrouw bezittingen; een goed 'man van zaken' en 'daarop passende', de geldelijke belangen zijner vrouw in (Staats- en Spaansch-) Brabant met ijver behartigende en bij het proces over een 'majoraat' te Brussel moeite noch kosten ontziende; als zoovelen in dien tijd belang stellende en metterdaad nemende in de droogmaking en bedijking, ontginning van meren en plassen in Holland en Friesland; met zorg de koersen van de actiën der V.O.C. nagaande; rijk en onafhankelijk, ook hier een gunsteling der Fortuin.[3)]

Voortreffelijk gastheer, telkens zijne uitgelezen vrienden en vriendinnen noodigende tot het genot van keur van geestelijke en stoffelijke spijzen op het hooge huis te Muiden, soms ook op uitstapjes, van Amsterdam of Muiden uit, magen en vrienden bezoekende; een voornaam heer, in zijn denken en doen, zijn houding en manieren, zijn stijl en taal; opkomeling ja, maar zonder eenig 'snobisme', waarlijk 'grand seigneur'.

Ondanks alle beredeneerde verstandelijkheid toch een man met een warm hart. Zeker meer wijsgeerig deïst dan geloovig Christen[4)]; allerminst Gereformeerd-Protestant. Toch in den grond een vroom gemoed, dat behoefte gevoelt om zijn dank aan zijn 'Schepper' voor de vele in zijn leven genoten weldaden en voorrechten te uiten in dat (helaas onvoltooide) gedicht 'Dankbaar Genoegen'[4)].

1) In de brieven aan Arnout Hellemans Hooft (zie V. Vloten's register).
2) Zie de curieuse brieven aan en over Aeltjen de Lange: I 358-61 (no. 210) en III 217 (no. 661).
3) Zie onlangs Leendertz in De vrije Fries, XXIX (1929) 61-72.
4) Zijne psalmberijmingen (Ps. 23, 45, 103, 6, 113, 104, 7: Ged. I 185, 224, 247-54) zal men wel eer als een soort van 'dichtoefening' mogen opvatten - welk zeventiendeeuwsch Nederlandsch dichter heeft niet wel eens één of meer psalmen berijmd? - dan als uitingen eener innige zielsbehoefte. Eenig verband te willen leggen b.v. tusschen het dichten der vijf laatste psalmen in 1626 (zie brief 142) en 'Arbele's afzeggen' in hetzelfde jaar lijkt mij althans hoogst gewaagd, ja ongerijmd.
4) Zijne psalmberijmingen (Ps. 23, 45, 103, 6, 113, 104, 7: Ged. I 185, 224, 247-54) zal men wel eer als een soort van 'dichtoefening' mogen opvatten - welk zeventiendeeuwsch Nederlandsch dichter heeft niet wel eens één of meer psalmen berijmd? - dan als uitingen eener innige zielsbehoefte. Eenig verband te willen leggen b.v. tusschen het dichten der vijf laatste psalmen in 1626 (zie brief 142) en 'Arbele's afzeggen' in hetzelfde jaar lijkt mij althans hoogst gewaagd, ja ongerijmd.

Eindelijk - ik zwijg hier nu van zijne poëzie - zijn stijl en taal, met name in die brieven. Welk een verwonderlijke rijkdom en afwisseling! Het meest algemeen bekend, befaamd is de stijl en taal der brieven aan zijne geleerde vrienden en zijne ‘kunstrijke’ vriendinnen: Barlaeus, Huygens, Tesselschade, Van Reigersberch, Van Wickevoort, Van den Hoonaert enz.; in den zwierigen, kunstigen, oververnuftigen en overhoofschen trant der literaire, Italiaansch-Fransche mode van den dag, vol ingewikkelde complimenten, woordspelingen, ‘concetti’ enz., ‘puurduitsch’ alleen in de woorden, geenszins in den geest.

Maar naast of tegenover deze, wel te recht min of meer beruchte, brieven staan gansch andere, veel minder algemeen bekende, waarin een heel andere schrijver zich aan ons vertoont: de talrijke bewaarde ambtsbrieven van den drost. Hier geenerlei purisme: de toen algemeen gebruikelijke ‘stadhuistaal’, vol van de half verfranscht-Latijnsche, technisch-juridische termen, dezelfde zware, logge, omslachtige zinsbouw van den ouden kanselarijstijl, door de Bourgondische heerschappij naar Vlaanderen en de andere ‘landen van herwaerts overe’ gebracht; zonder eenige poging om die ‘bastaardtaal’ te ‘schuimen’, te zuiveren. Waarschijnlijk achtte hij zulk een pogen hopeloos, en ook zijn eigen ‘puurduitsch’ in die hooge Haagsche kringen niet alleen onwelkom, maar ook kwalijk verstaanbaar[1)].

En dan weer de zuiver zakelijke brieven aan zwager Baeck, den dienstvaardigen Amsterdamschen afschrijver zijner Historiën, zijn zaakwaarnemer en boodschaplooper, aan andere ‘zaakwaarnemers’, ook enkele aan vrouw en kinderen: kort en krachtig, eenvoudig en natuurlijk, recht op den man af. Soms in denzelfden brief, ter bespoediging, een plotselinge overgang van den eenen toon, trant en stijl in den anderen.

En deze zelfde man, die u soms door zijne gekunstelde, onnatuurlijke, onhollandsche taal kan ergeren, hoe verrast hij u, niet alleen in zijn Warenar, maar ook in zijne brieven en zijne Historiën, telkens weer door zijn echt idiomatisch, natuurlijk Hollandsch. Welk een rijkdom van frissche, sappige, smeuïge woorden en uitdrukkingen, spreuken en spreekwoorden, met volle hand uit de hem kennelijk geheel gemeenzame Noordhollandsche, Amsterdamsche volkstaal geschept; welk een geestig spelen vaak met

1) Zie ook Kalff's karakteristiek van Hooft's brieven in zijn Gesch. d. Ned. Letterk., IV 234-40.

de eigenlijke, oorspronkelijke, nog welbewuste beteekenis der woorden; welk een beeldrijke taal, welk een krachtig, klankrijk en te gelijk smijdig, sierlijk Nederlandsch! Neen, deze, in zijn taal zich afspiegelende, gezonde, echt Hollandsche geest is niet bedorven, verbasterd, van het eigene vervreemd[1] door de innige vertrouwdheid met drie vreemde Romaansche talen: Latijn, Italiaansch, Fransch, die hij alle beheerscht en met gemak en zwier hanteert: ondanks de beruchte latinismen van zijn historiestijl is zijn taal echt Hollandsch gebleven. Mij dunkt, ook nu nog mag men met Vollenhove, tot alle ‘studenten’ (in den ruimsten zin) in het Nederlandsch zeggen:

Begint toch niet in 't Neêrlantsch zonder Hooft[2].

Ten slotte een vraag, een wensch! Wie zal ons nog eens eene uitgave schenken van ‘alle de werken’ van Hooft: poëzie en proza (ook de brieven en de kleinere stukken: de ‘Reis-heuchenis’, de ‘Reden over de waerdicheit der Poesie’, de ‘Larissa’ enz.): volledig, in chronologische volgorde, vergezeld van alle varianten, toegelicht met verklarende aanteekeningen, in doorloopend verband gebracht met zijn leven, en versierd met de reproductie der oorspronkelijke titels, prenten enz.? En daarnaast een grammatische, dialectologische, lexicologische en stilistische studie over zijne taal? Een gedenkteeken ware het, gelijk er voor Vondel reeds 80 jaar geleden een begonnen en in 20 jaar voltrokken is, gelijk er thans opnieuw een wordt opgebouwd. En ook: Vondel heeft sedert 1867 - Cats zelfs reeds sedert 1829! - een standbeeld; Huygens sedert 1897 een borstbeeld, benevens de moderne, volledige uitgave zijner gedichten en zijner brieven. Voor Hooft is tot dusverre het eenige gedenkteeken - behalve de laatste, nu ook alweer 30 jaar oude, gezamenlijke uitgave zijner Gedichten - het in 1825, dank zij den invloed der toenmalige oudheidminnaars[3], gespaarde en nu ook inwendig gerestaureerde Muiderslot!

Welk jong Amsterdamsch student in de Nederlandsche letteren voelt de roeping en de kracht, om zich tot deze schoone taak, welhaast een levenstaak, aan te gorden?

Oestgeest, November 1930.

J.W. MULLER.

1) Over het gebruik van het Nederlandsch aan 't Hof en in 't verkeer met vreemde diplomaten zie de merkwaardige briefwisseling tusschen Hooft en Huygens (Br. III 8, 10).
2) Zie boven, blz. 6.
3) Zie Koning, Gesch. v.h. slot te Muiden (1827), 43, 141-50.

Naschrift.

Tot mijn spijt heb ik eerst na het schrijven van het eerste gedeelte van dit artikel (in den vorigen jaargang, XXIV 113-30, 161-76) kennis gemaakt of hernieuwd met de degelijke en belangrijke opstellen van J.B. Meerkerk, Iets over Hooft en Vondel (in De Bibliotheek, Bijbl. van Noord en Zuid VIII (1885) 74-89); J.B. Witlox, Hooft en Vondel (in Van onzen Tijd XIX (1919) 100-6); en J.F.M. Sterck, Vondel's Verhouding tot Hooft (a.w. XIX 107-8; nagenoeg onveranderd herdrukt in zijn Hoofdstukken over Vondel, 47-50); waarin Wet loffelijke onpartijdigheid, zonder blinde vereering of vooringenomenheid met een van beide (of met beide) personen, de oorzaken der verwijdering tusschen hen reeds besproken zijn, en waarnaar ik dus had kunnen en moeten verwijzen. Tevens vermeld ik hier het opstel, ter verheerlijking van Vondel, van C.R. de Klerk, Tusschen Hooft en Vondel (in Van onzen Tijd III (1902-3), 15-25, 228-31).

Voorts mogen hier nog enkele verbeteringen en aanvullingen volgen.

N.T. XXIV, 126. Ik heb hier het bezoek over 't hoofd gezien, door Vondel, in gezelschap van Coster (inderdaad, naar 't schijnt, uit eigen beweging), op 29 Juli 1631 aan Hooft op 't Muiderslot gebracht (zie H.'s op dienzelfden dag geschreven brief aan Baeck, ed. V. Vl. II 191); toen, zooals wij wel mogen opmaken uit het later onleesbaar maken van eenige woorden, op zeer openhartige wijze gehandeld is over ‘'t ontkomen der gevange Leeraeren op Loevestein’. - Hiernaar dient nu ook noot 1 op blz. 172 verbeterd.

Blz. 164, noot 4. Zie ook Huygens, Ged. (ed. 1672) II 191.

Blz. 167, r. 3 v.o. Zie over de benoeming van G. Bicker tot drost van Muiden ook Elias, Het Regentenpatriciaat van Amsterdam, 125-6. - Noot 2, r. 5: Leidsche Univ.-Bibl., l.: Mij. d. Ned. Letterk. - Er bestaan inderdaad twee drukken der Rampzal. van 1649: zie Leendertz, Bibliogr. v. Hooft, n°. 132 en 133.

N.T. XXV, 3, r. 5. Zie echter ook Vollenhove's, ten deele op een heel anderen toon geschreven, brieven aan Brandt over Vondel en zijn werk, achter De Haes, Lev. v. G. Brandt, 150, 177-182. 197-9, 207-9, 214, 221, 223-6.

Blz. 6, noot 2. Zie over het jaar dezer huldiging (1653 of 1654?) ook Moller, in Tschr. XLIII 70-6; Leendertz, in a.w. XLV 190-209; Sterck, Lev. v. V. (1926) 160-3.

Blz. 18, noot 2: VI 20, 1.: VI 520 (zie ook 522: eigenlijk *enz.*). - Bilderdijk's aanhaling, t.l.a.p., der woorden van J°. de Vries: ‘Een tweede Vondel is my nog niet voorgekoomen; en wie toch zou zich aan hem gelijk durven verklaaren’ schijnt de door Dr. W. de Vries, hierboven, blz. 108, voorgestelde opvatting der door mij op blz. 17 aangehaalde verzen inderdaad te steunen.

Blz. 20, r. 1 v.o.: per, l.: pro.

Blz. 99. Hier ontbreekt ten onrechte de herinnering aan Kalff's opstel: Vondel-vereering en Vondel-studie, in Vragen des Tijds XLV (1918/9), II 101-22, waarin V.'s naroem in vroeger en later tijd eveneens behandeld is.

Ten slotte zij hier, als een treffend blijk der minder algemeene en warme vereering van Hooft in dezen tijd, vermeld dat de 350ste verjaring van zijn geboortedag (15 Maart 1581) nu onlangs, voor zoover mij bekend, alleen herdacht is in enkele Amsterdamsche dagbladartikelen: van M(aurits) U(yldert) in het Alg. Handelsblad van 14 Maart, Avondbl., van W.A. in De Tijd van 15 Maart, Ochtendbl., en van M.W. in Het Volk van 16 Maart. En dat in onzen tijd, die geen gelegenheid tot openbare, luidruchtige huldiging en feestviering laat voorbijgaan!

O., April 1931.

J.W.M.

Aankondigingen en mededelingen.

Woord en gedachte. Met deze titel schreef Prof. G. Mannoury een ‘inleiding tot de signifika’ (Groningen - P. Noordhoff - 1931. Prijs f 1.50), die hoewel ‘inzonderheid met het oog op het onderwijs in de wiskunde’ geschreven, door het eerste hoofdstuk (*Hoofdbegrippen der signifika*, blz. 1-25) ook van algemeentaalkundig belang is.

Isidoor Teirlinck-Album. De tachtigjarige folklorist en taalkundige Is. Teirlinck werd geëerd door een lijvig *Album* met een groot aantal ‘verzamelde opstellen’ (Leuven - De Vlaamsche Drukkerij - 1931). Behalve folkloristiese en toponymiese bijdragen, bevat dit werk een aantal filologiese bijdragen, die onze lezers rechtstreeks zullen interesseren. Daarvan noemen wij: N. van Wijk: *Een desideratum der taalgeografie*, nl. een ‘oriënterend internationaal orgaan’; L. Goemans over *Een*

phonetische puzzle in het Mechels dialect; A. Dassonville over *De verkleinwoorden in Kortrijk*; J. Jacobs *Over Middelnederlandsche herbaria*; J.W. Muller: *Een en ander over het 'Wilhelmus van Nassouwe*', o.a. de onderstelling van Zuid-Brabantse oorsprong, op grond van de rijmen; A. van Loey: *Lexikologiese sprokkelingen*; R. Verdeyen over het woord *Kletsoor*; L. Willems: *Reinardiana*, waarin hij Pollanen verklaart als Polen; J. van Mierlo over *Hadewijch en de Reinaert*.

Johannes Stalpaert van der Wiele. Bij de herdenking van de sterfdag van deze dichter sprak L.C. Michels een *Rede* uit, die welverzorgd, opgeluisterd door een portret en een facsinule, uitgegeven is door de drukkerij Henri Bergmans te Tilburg (Prijs f 0.75).

Bibliographie van de Moderne Vlaamsche Literatuur 1893-1930. In een breed opgezet werk, waarvan de eerste aflevering verscheen (Kortrijk - Steenlandt - 1930; Den Haag - M. Nijhoff) stelt Dr. Rob. Roemans zich voor, een volledig bibliografies overzicht te geven: 1° van alle Vlaamse tijdschriften, 2° van alle Vlaamse medewerking aan Hollandse tijdschriften, 3° van het gebundeld werk der Vlaamse schrijvers. De eerste aflevering (prijs f 1.50) bevat nog slechts de tijdschriften van 1893-1910.

Woordenschatonderzoekingen bij leerlingen van zesde klassen van Amsterdamse lagere scholen. Dit systematies onderzoek door het schoolhoofd I. van der Velde ingesteld voor het Amsterdamse Nutsseminarium (uitg. J.B. Wolters - 1931) heeft behalve een pedagogiese, ook een interessante taalkundige zijde.

Oost-Nederlandse verkleinwoorden. In het *Jahrbuch des Vereins für Niederdeutsche Sprachforschung* 1929 *Heft LV* publiceert Dr. G.G. Kloeke een uitvoerige studie over *Ostniederländische Diminutiva*, aansluitend bij een vroegere dergelijke studie van Erick Nörrenberg over de Westfaalse diminutiva. Een bijgevoegde kaart verduidelikt de uitkomsten.

Namen van de letters. In een studie *Über Aussprache des Lateinischen und deutsche Buchstabennamen* (Sitzungsberichte der Akad. der Wissenschaften in Wien, 1930) betrok Max Herman Jellinek ook de Nederlandse namen.

Herdrukken van tekstuitgaven. De reeksen *Bibliotheek van Nederlandsche Letterkunde* en *Van alle Tijden* zijn samengesmolten

tot één reeks, met de gecombineerde titel, onder redaktie van Dr. C.G.N. de Vooys en Dr. D.C. Tinberger. In het nieuwe gewaad verschenen twee herdrukken: Vondel's *Gijsbrecht*, opnieuw herzien door Dr. C.G.N. de Vooys, en de *Esmoreit*, eveneens opnieuw bijgewerkt, door Dr. R. Verdeyen.

In het *Klassiek Letterkundig Pantheon* verscheen een tweede, herziene druk van Langendijk's *Don Quichot*, door Dr. C.H.Ph. Meyer.

De Historie van den vier Heemskinderen. Het 'populairste van alle onze Volksboeken' was tot nu toe slechts uitgegeven door Matthes naar een druk van 1802, terwijl bekend was dat er nog een exemplaar van een volledige druk, door Jan Seversoen te Leiden, van 1508, bewaard was. Deze tekst werd nu, keurig verzorgd, met facsimilé's en oude houtsneden, uitgegeven door Dr. G.S. Overdiep (Groningen - J.B. Wolters - 1931. Prijs geb. f 5,90). Zowel voor de taal- als voor de letterkunde is deze tekst van belang. De uitgever voegde er een beknopte *Inleiding* (blz. 209-214) en een *Woordenlijst* bij.

Een nuttige handleiding voor bibliografen schreef Dr. H.E. Greve, met het opschrift: *Praktijk en Theorie der titelbeschrijving* (Groningen - J.B. Wolters - 1930. Prijs geb. *f* 2,90).

Boekbeoordelingen.

W.Ch.A. Schilling. *Een proeve van Stilistiek bij Ruusbroec 'den Wonderbare*'. (Proefschrift). Uitg.: D.B. Centen's Uitg. Maatsch. Amsterdam.

Deze Nijmeegse dissertatie mag een verblijdende verschijning genoemd worden als een der nog weinige, die ontstonden op het schaars betreden terrein der stilistiek, waar taal- en literatuurstudie elkander ontmoeten tot wederkerige rijke winst. De beoefenaar der taalwetenschap toch speurt hier in de expressieve physionomie van het taalkunstwerk de fijnere karakterologie van klank, woord en zin; de literatuurhistoricus wint in de indringende beschouwing van het taalkunstwerk als zodanig dieper inzicht dan door het uitsluitend histories, biografies en psychologies onderzoek.

Mejuffrouw Schilling koos zich een rijk, maar subtiel object van studie: het krachtig levende proza van de mysticus Ruusbroec, een uiting, gedreven door de hoogste lyriese drift, de ziel in zijn ‘Gebedsakt’ opstijgend tot God. Indien stilistiek, naar de definitie van Winkler, in de eerste plaats is beschouwing van de taal als ‘Trägerin von Seelenwerten’, dan is Ruusbroec's proza een dankbaar onderwerp.

Na in twee hoofdstukken, ‘Religieuze karakteristiek’ en ‘De Gebedsakt’, de geestesstructuur en het hoge geestelike leven van de mysticus getekend te hebben, omschrijft zij haar doel aldus: ‘De opgave die wij ons stellen is uit Ruusbroec's zinnen zijn staat van gebed in het licht te stellen, ja, te doen voelen en tasten’, - en het vertrouwen in de onfeilbaarheid van haar experiment spreekt in de woorden: ‘onder de zin van “den Wonderbare” moeten we nu nog zijn levende hart voelen kloppen; kunnen we het niet, dan heeft hij ons bedrogen en zijn zijn heilige woorden alleen gesproken zonder dat diep in zijn hart waarlijk de algeheele vereeniging met God bestond’.

Dat hier telkens wordt gesproken van ‘de zin’ is karakteristiek voor de aard van haar onderzoek. Dit richt zich namelijk in hoofdzaak op de syntactiese bouw van de zin. ‘Niet de uiterlijke woordenkeus alleen, maar nog zooveel andere verborgen, als het ware meer innerlijke en niet bij de eerste oogopslag gemerkte dingen, kortom de geheele stijl kenschetsen Ruusbroec's zin als symbool van zijn gebedsstaat’, aldus de schrijfster. Met die ‘meer innerlijke dingen’ bedoelt zij blijkbaar de syntactiese eigenaardigheden. ‘De *uiterlijke* woordenkeus’, een minder gelukkige uitdrukking, waar het gaat over zo gevoelige taal als die van Ruusbroec, komt vrijwel alleen ter sprake in de twee slothoofdstukken, ‘Ruusbroec's visueele fantasie’ en ‘De andere zintuigelijke gewaarwordingen’.

Ik acht dit een groot tekort in deze stilistiek. Juist in het proza van de schouwer Ruusbroec worden de woorden van zo geestelike energie doortrild, zo gevoelig geaccentueerd, dat zij als bloemen onder de koesterende zonnewarmte al hun geheime waarden openstralen, hun begripskern, hun begripsdominant, als hun atmosferiese gevoelswaarde kleuren op tot treffend leven. De climaxen die hij treft in zijn veelvuldige werkwoordsverbindingen, de doorlichting van zijn substantieven door het contact met hun begeleidend adjectief, het overvloedig opdringen der rijk schakerende synonieme uitdrukkingen, en zoveel andere

eigenaardigheden in zijn woordgebruik zouden zeker even treffende, zo niet sprekender bijdragen tot een stijlkarakteristiek van de mysticus kunnen leveren als een ontleding van zijn vrij eenvoudige syntaxis. Wel geeft Mej. Schilling enkele opmerkingen in die geest[1)], maar ze gaan schuil onder de overweldigende hoeveelheid statisties materiaal betreffende de zinsbouw.

Zo vormen de hoofdstukken 'De zin', 'De zinsaanhef', 'Het "en" verbindingsgevoel' en 'De clausule' het hoofddeel van haar werk.

Zij volgt in haar onderzoek de statistiese methode. Nagegaan werd allereerst het gemiddelde aantal woorden van Ruusbroec's zinnen, onderscheiden in die van zijn meer mystieke en van zijn meer didactiese geschriften, want de schrijfster wees reeds in haar 'Religieuze karakteristiek' op de twee lijnen in Ruusbroec's werk: de mystiek-contemplatieve en de didactiese. De uitkomsten worden vergeleken met die van tellingen in enkele gelijksoortige werken van Eckhart. Een onderzoek dat leidt tot de volgende conclusies: 'Eckhart is *korter* van adem dan Ruusbroec (Immers bij R. heeft het grootste aantal zinnen 20, bij E. 15 woorden). 2. Wanneer R. en E. meer mystiek zijn, neemt bij beide het aantal lange zinnen toe en komt bij R. van 29.5 op 39.4 %, bij E. van 24.3 op 43.5 %. E. is onevenwichtiger dan R. Dit bewijst n.l. zijn véél grootere percentage sprong van didactiek naar mystiek. Bij R. is deze 10 %, bij hem 20 %. De sprong

1) Zo deze mooie duiding van het participium praesens: De bekoorlijkheid, niet alleen van het groepvormende-, maar van alle partic. pr. is voor mij gelegen in het duratieve karakter ervan, waarmee ze zoo schoon het durende van Ruusbroec's gebedsstaat vermogen uit te drukken. Toovert U in 'Dat Boec van VII Trappen' b.v. de kleine zinssnede: 'Hem meynende en minnende boven alle dine', niet een geheel leven van in God verzonken zijn voor oogen? En wanneer gij in cap. 12 hoort spreken over 'alle minnende gheeste in hemel en in erde', verschijnt U dan niet het beeld van de eeuwige liefdevlam flikkerend tusschen hemel en aarde? Ligt in 'scouwende, minnende, starende ende neyghende in uwen God (Dat Boec van Seven Sloten', cap. 17 bl. 93) niet de eeuwige algeheele passieve overgave aan God en voert Ruusbroec U met zijn 'noet van minnen die in hem berrende en wallende ontsprinct' (Seven Sl. c. 17 bl. 100) niet heele tijden naar climaxen van extase? Altijddurend was voor hemzelf die vereeniging met God en daarom zegt hij ook tot zijn lezers (S. Sl. c. 19 bl. 107): 'Hierin selen wi *altoes wonende* bliven', Blz. 40.

naar de mystieke staat is voor R. niet zoo groot als voor E. Zou hieruit mogelijk niet ook een conclusie kunnen getrokken worden voor de grootere of mindere in God-verslondenheid van één van beiden?'

Is deze laatste gevolgtrekking, zonder gegevens langs andere weg verkregen, niet wat gewaagd? Ook lijkt me de grondslag voor deze tellingen, - 'punten, uitroep- en vraagteekens beschouwd als zinseinde' -, niet in allen dele betrouwbaar, waar het middeleeuwse tractaten betreft.

Voorts werden geteld en procentsgewijze vergeleken het aantal een-, twee- tot zeslettergrepige woorden bij beide schrijvers. De uitkomst is, dat de 5- en 6-silbige woorden bij R. zeer sporadies voorkomen, 'hij is dan ook té warm en eenvoudig om zijn lezer toe te spreken in plechtig-lange en hierdoor vaak vreemde woorden'. De onderstelling dat de veel abstractere Eckhart een groter aantal meerlettergrepige woorden zou gebruiken, wordt ingetrokken op grond van de uitkomst der tellingen. Het groter aantal eensilbige bij E. dan bij R. (56.1 % in de mystieke en 56.6 in de didactiese tegen 48.1 en 51.4 % bij Ruusbroec), leidt tot de slotsom: 'Eckhart's zin is minder lang dan die van "den Wonderbare", eveneens zijn woord. Het heeft vaak iets kort afgebetens en hartstochtelijks. Kortom in E. is *meer spitse onrust* dan in Ruusbroec, minder geleidelijk glijdende bezieling.'

Andere tellingen betreffen het aantal hoofd- en bijzinnen (zonder nadere onderscheiding), van mededelende, vragende, gebiedende, wensende zinnen, anacoloeten, inversies. Wat de laatste betreft merkt de schrijfster op: 'Inversie, zegt Overdiep, wijst op een springerig, gevoelig intellect. Uit de kleine schommeling in het procenten aantal ("Van den kerstenen Ghelove" n.l. heeft 36 %, "De Spiegel der ewiger Salicheit" 43 % inversie) kunnen we met alle waarschijnlijkheid Ruusbroec's grootere gevoeligheid in dit meer mystieke werk concludeeren'.

Hoezeer overtuigd van het nut van statistieken bij het stilisties onderzoek, n.l. als controle-materiaal, lijken ze me toch te ruw globaal, te weinig gedifferentiëerd om als enige grondslag voor zo vèrstrekkende conclusies te dienen. 'In *einem* Sprachlichen nisten unzählige seelische Attituden' en 'andere Seelen, anderer Sinn des sprachlichen Ausdrucksmittel' waarschuwt Spitzer terecht. In een zo subtiele materie als hier voor ligt moet meen ik met fijner instrument geëxperimenteerd worden. Mijns inziens

was hier meer te bereiken door de indringende beschouwing van een enkel mystiek en een didacties werk, of nog liever van met zorg gekozen fragmenten, terwijl de vondsten werden gecontroleerd en geverifiëerd door overeenkomstige bevindingen in de lectuur van Ruusbroec's overige geschriften.

Trouwens de statistiese methode liet de schrijfster ook wel eens in de steek, zo in het hoofdstuk over ‘De Zinsaanhef’, het minst overtuigende. Uitgangspunt was hier Overdiep's onderscheiding van de normale zin met de gewone volgorde zijner delen en de zinnen met aanloop, lichte of zware. ‘Door deze zinsvorm’, (de lichte), aldus op blz. 52, ‘worden duidelijk de aaneengeschakelde handelingen omschreven. Ander effect kent Overdiep deze vorm van aanloop *niet* toe. De invloed van de zware aanloop op de stijl daarentegen is van veel meer gewicht’. Na een brede opsomming van de gevonden gevallen dchter wordt geconstateerd: ‘uit zijn talrijk aanwenden van ee zware aanloop durven wij (geen) gevolgtrekking te maken voor zijn leven in een staat van mystieke Godsvereering. Tòch is de beschouwing van Ruusbroec's zinsaanhef zeker ook van nut geweest. Immers wijst niet het vrij veelvuldig gebruik van de zéér zware aanloop op zijn gevoel voor synthetische syntaxis?’ Het is een pover resultaat en doet denken aan andere weinig zeggende conclusies in dit proefschrift, als: ‘er valt hier dus niet zoozeer iets te leeren over het mystieke element van den schrijver, dan wel over zijn meesterschap in de taal’ en ‘De verschillende afgescheiden zinssoorten gaven dus *gedeeltelijk* een indruk van Ruusbroec's mystieke toestand en *allen* een bewijs van zijn meesterschap over de taal’. Waarin schuilt het meesterschap over de taal anders dan hierin, dat de schrijver de adaequate vorm schept voor de geest die naar uiting dringt, in dit geval de mystieke?

Ook het hoofdstuk over ‘De clausule’ stelt teleur wie hier een sprekende karakteristiek verwacht van Ruusbroec's prozarythme en van zijn persoonlik accent, bepaald door de aard van zijn intuïtie. Uitgaande van Van Ginneken's vier grondtypen bij de Nederlandse prozaschrijvers, onderzocht Mej. Schilling 369 clausules, (het zinseinde is haar naar de regel van Padberg[1] het criterium, daar hier het rythme het sterkst voelbaar

1) Hier aan Padberg toegeschreven. Maar dit beginsel werd reeds vroeger toegepast door Sievers e.a.

is), en bevond dat Ruusbroec's mystieke zinnen sluiten: ‘krachtig, ingehouden, met de top voorop en met staand einde’. Zij besluit: ‘*Krachtig*, want Godsliefde en daarmee diens kracht was in hem gevaren om alles te kunnen zeggen, wat in hem gloeide en brandde, *ingehouden*, want begenadigd mensch als hij was, bezat onze prior de gave van voorzichtigheid en daarmee de zelfbeperking.’

We vragen, of de zo belangrijke, want diep in het wezen der persoonlikheid ingrijpende studie van het prozarythme en de zinsmelodie, niet vruchtbaarder geleid kon worden langs de wegen door Sievers in zijn laatste studiën ingeslagen.

Samenvattende, mogen we dankbaar zijn voor het materiaal in dit proefschrift verzameld, maar een overtuigende synthetiese stijl-karakteristiek van Ruusbroec's proza geeft het niet. Die had kunnen ontstaan, indien Mej. Sch. Ruusbroec's kunst scherper gezien had als de noodwendige vorm van zijn *mystieke* intuïtie, een levensvorm, waarvan b.v. *Ribot* de grondlijnen aangaf in het 3e Chap. van zijn *Essai sur l'imagination créatrice*. Dan waren de nu vrijwel losstaande h. st. ‘Ruusbroec's visueele fantasie’ en ‘De andere zintuigelijke gewaarwordingen’ in het middelpunt der beschouwing gekomen. ‘Le fond de l'imagination mystique’ toch ‘consiste’, als Ribot opmerkt, ‘en une tendance à incarner l'idéal dans le sensible, à découvrir une idée cachée dans tout phénomène ou événement matériel. - Elle emploie la langue des images, *surtout* visuelles.’

Dan zou ook het overwegend synthetiese van Ruusbroec's syntaxis, dat de schrijfster constateerde, gezien zijn als noodwendig verschijnsel in de uiteraard synthetiese wijze van uitdrukken van de mysticus.

W. KRAMER.

A. de Kempenaer. *Vermomde Nederlandsche en Vlaamsche Schrijvers*. Leiden z.j. (1928).

Mejuffrouw de Kempenaer heeft met het samenstellen dezer lijst van Pseudoniemen alle beoefenaars van de geschiedenis onzer letterkunde grootelijks aan zich verplicht. Immers het laatste deel van Mr. van Doorninck's gelijknamig geschrift verscheen in 1885, en zoowel van vóor, als nà dit jaartal is sindsdien nieuws bijeengebracht. Het wekt zelfs eenige beklemming, als ons uit dit ‘Masker der litteraire wereld afgetrokken’ blijkt,

dat ± 5000 verdere anonymi naast de andere verhulde en onverhulde mededingers zich verdrongen voor den Tempel des Roems, of tenminste der Publiciteit. Reeds de keuze der namen op zichzelf geeft den mijmeraar stof: naast beroemde namen als ‘Lodewijk van Deyssel’ of ‘Jan Prins’, die den echten naam verduisterd hebben, vinden wij obscuurlingen, die zich hier zeker niet tot hun genoegen ontmaskerd zullen vinden, gezien de zelfkennis in namen als ‘Jantje van Leiden’ of ‘Zanikvent’.

Een behoorlijke kritiek op een dergelijk doorwrocht werk is maar in twee gevallen te leveren: òf men moet het jarenlang gebruiken en contrôleeren, òf men moet zelf een dergelijke lijst hebben aangelegd. Ondergeteekende nu heeft niet meer gedaan dan te hooi en te gras aanteekenen, wat hij van 't onderhavige bij zijn lectuur ontmoette, en kan zoo ± 10 % dezer gegevens toetsen, wat dan toch meer dan een steekproef mag heeten.

In de bewerking heeft mij een zekere onregelmatigheid getroffen: soms wordt (bijv. bij Joh. Breevoort, Stijn Streuvels en and.) voor de werken naar Brinkman's catalogus verwezen, elders echter (bijv. bij veel minder belangrijke figuren als A.v. Redichem, M.v. Walcheren en and.) de heele ceel der meesterwerken ons geschonken. Mijns inziens had de schr. kunnen volstaan met de namen, waar nu volledigheid toch zoek bleef, die immers ook den omvang zoowel van haar bemoeienis als van haar boekwerk aanmerkelijk zou vergroot hebben. Bepaald overbodig acht ik de tallooze letters, waarmee tijdschrift-redacteuren artikels in hun periodieken teeken(d)en. Wie niet listig genoeg is om in geval van onzekerheid even op het titelblad te zoeken, zal wel met geen middel te bewegen zijn een Pseudoniemen-lexicon te raadplegen, gesteld dat hij het bestaan ervan vermoedt!

Voorts treft een enkele maal een kleine beschouwing (naar aanl. van V. Deyssel's ander pseudoniem ‘Duyrcant’) en zelfs eens de qualificatie ‘fel anti-van-Eeden-artikel’ van Aert (lees: Aart) van der Leeuw (kol. 495). Hier en daar wreekt zich, dat wij met specialisten-werk te doen hebben: als de schr. behalve namen en titels ook beter de boeken en menschen zelf kende, zou zij bijv. niet aan prof. G. Kalff tooneelkritieken in het *Handelsblad* toeschrijven, waar bovendien de redacteur Mr. J. Kalff Jr. dichter bij 't vuur zat (van welken laatste het ps. ‘Gabriel’ niet voorkomt). Evenmin zou het haar passeeren,

dat zij ‘L.N.’ oversloeg, onder welke letters Van Eeden brak met de andere Tachtigers; laat staan dat zij mevrouw Roland Holst zou verdenken de kronieken van ‘Opmerker’ in de *Nieuwe Tijd* geschreven te hebben - al was 't alleen maar, omdat in jaargang 1920 mevr. R.H. noten zette onder een brief van den ander, die dan ook Langeraad heet.

Ik doe thans mijn aanvullingen volgen.

Kol.

3. A. d' A. (brochure over Pisuisse's dood) = Leo Lauer.
7. Adeodatus (Z. Afrik.) = R. Wassenaar.
11. Aemstel (B. van) = B.H. Molkenboer.
13. Agnotos = Dr. B.D. Eerdmans.
16. Alea Nijgaard = Theo Thijssen.
20. Alta Leda = Omer de Laey.
24. Amstel (A. van) = Andries van Gool.
Amstel (Diderik van) = F. van der Goes?
Amstel (Ernst van) = Ernest Michel.
28. Anonymus van ‘De examenidioot’ (1929) = Theo Thijssen?
29. Antares (‘Minerva’) = J.W. Schotman.
30. Oom Anton = Arnold Davids.
Bakker (Mr. R.J.H.) in N. Gids = Jeanne Reyneke van Stuwe?
52. Louise B.B. = Mej. L. de Neve.
53. Beersma (Hugo) = Mr. J.A. Rosenveldt.
54. Belga = Jan Kalf.
62. “Boekenwurm” (“Het Vaderland”) = Dr. J.L. Walch.
Boersma (Marten) = M.H. Bottema.
66. Breeze (Gaston) = W.H.A. Smulders pr.
Brands (Joh. G.) = J. Greshoff.
66. Brevier (H.) = Corns. Veth?
67. “Dr.” Carel Brensa = A. de Geus van den Heuvel.
Breull (A. van) = J.C. Hol.
73. C. (Max) = K.J.L. Alb. Thijm.
84. (Chonia) Kindermann: lees Kindermans?
88. Claudius Severus = L. Serverijns.
92. (Constant) Mevr. v.d. Myll, of mevr. Snijder van Wissekerke?
103. Dam (v.) in social. bladen ± 1895 = v. Rijn of Harms.
113. Thomson geen Dr.
119. Doolaard (A. den) = C. Spoelstra Jr.
120. Dorval (B. van) = M. van Leeuwen.
121. Dré = A.A.L. Graumans.
Dreest (W. van) = W. ten Kate Jzn.
Driessen ter Meulen (W.) = Dr. P. Oszwald.
123. (Dumaar) staat P.N., lees: P.H. van Moerkerken.
125. E. = Elisabeth Bürstenbinder.

130. Eeckel (Herwin) = Dr. H. Allaeys.
137. Emerson (Blanchet) = M.L. Graeter.
140. Erik (lees: Eric) = F. Domela Nieuwenhuis.
141. Erp (Frans van) = ?
Zoowel aan Mevr. Boxman-Winkler als aan Elise Soer wordt ‘Gebroken licht’ toegeschreven.
149. Favonius (voluit Anoxos Favonius).
157. Filofotos = F.J.W. Sandel.
160 Forambus (‘Handelsblad’) = E.W. de Jong.
172. Gent (Lodewijk van) = Oscar Tijtgat.
181. Grave (P.W.M.) = Dr. P.W. Merkes.
182. Greeve = ir. P. Hekmeyer.
184. Guido Filius = Adolf Schmahl?
189. H. (Fr. v.d.) = Frans Netscher.
191. Harrow (Vincent) = Mr. H.M. Merckelbach?
195. Heemstede (Leo van) = Tepe.
197. Helman (A.) = Lou Lichtveld?
200. Hermelijn = Herman Teirlinck.
205. Hiërophylax (Guil.) = Dr. W.J.W. Koster.
207. Hoek (C. van den) = H.J. Schimmel.
210. Hoog (Jos. van der) = Gerard Bruning.
Hooghe (Andries de) = Dr. P.C. Boutens?
Horius = K.J.L. Alb. Thijm.
Hoogleeraar = Prof., geen Dr.
212. Hroswitha = Elisa Haighton.
221. Niet: Oom, maar: Ou' oom Jan (cf. kol. 349).
223. Janszen Jr. (J.) = J. Greshoff.
249. Interviewer (‘Sportkroniek’) = D. Hans.
252. Joesken (H.C.) = René de Clercq.
254. Jong van Damwoude (Suze de) = Jeanne Reyneke van Stuwe?
244. Ikkink (C.A.) m.i. (zie mijn boek over Van Eeden p. 73)
M.J. Acket.
272. K. (Marie van) = Marie van Kranendonk.
274. Keerom = Dr. W. Doorenbos.
279. Koster Jr. (Bern.) = Joh. C. Zimmermann.
282. Kuneman (L.) = L. Sirks-Harmeyer.
283. Laafs (Archibald) = J. Zoetmulder.
285. Lauters (Arnold) = W.H.A. Smulders pr.
288. Leiden (Jantje van) = George C. Verenet.
289. Leo = Aart van der Leeuw.
299. Lize (Tante) = E. Dopheide-Witte.
310. M:. A:. H:. = A.E. Thierens.
314. Maring (H.) = H. Sneevliet.
315. Evert Masdorp = Rosmade (M.P.).
316. (Maurits) staat: P.A., lees: P.Q. Daum?

326. Momper (Hieronymus de) = Erich Wichmann.
329. Multafero = ?
332. Nadi = Dr. H.E. Helderman.
342. Noveem (Nella) = ?
348. Ondere (Jochem van) = A.J. Vitringa, wel in het register, doch niet op zijn plaats.
349. Oom Gideon = B.R.F. van Vlijmen.
360. Patricius (Joh. = H.W. Heuvel.
388. Prikkebeen (‘Locomotief’) = J. Greshoff.
394. (Pyrophylax) Prof. te Winkel's gedichten worden niet vermeld.
396. R. (L.v.d.) = Mr. v. Loghem.
397. Rana = S. Abramsz.
398. Ravenhoff (John) = J. Slauerhoff.
408. Rose (Felicitas) = J.R. Moersberger.
417. Sani van Bussum = S. Schmidt-Pryes.
419. Schotje = A. van der Meer-Brondgeest.
420. Scrutator = A. Keppler c.i.
423. Sherry = Omer de Laey.
425. Sinus = ook mevr. Gelderman-Boddaert.
429. Sperber (Heinz) in de ‘Vorwärts’ = H. Heyermans.
437. (Sylvanus) staat; Walda, lees: Wolda.
438. Taco = T.H. de Beer.
440. Tapeinorroös, zie bij Quintus.
442. Terduyn (P.) = P.H. van Moerkerken.
Tempel (Rud) = P. Mulder.
445. Thineus = F. van Duinen.
446. Thijssen (E.W.) = H. Heyermans.
448. Tis (Grieksch) = ?
450. Totòk (2) = Albert Kloppers.
452. Troubadour = Frans Schneiders.
453. Tuno = Theo Frenkel Sr.
455. Uitenhage = Dr. P.H. Ritter.
457. Dr. V. te Z. = Dr. Vitringa te Zwolle.
463. Veenenbos (K.) = Dr. C.G.N. de Vooys (in samenwerking met J.H. van den Bosch).
466. Vermeer (G.) = D. Keesing.
Vermeer (Jef) = D.L. Daalder.
Verreyn (Alfred) = A.E.K. Bolland. (‘N. Gids’).
470. Visu (de) = Jnte Onsman.
472. Voce Vibraute = Emil Wegelin?
Voet (H.H.) = J. Greshoff.
473. Vorden (Johan van) = Joh. Phil. Beernink.
476. Vrouwke (2) = Mevr. Akkerhuis-Eikema.
482. Waernaar = Arn. de Vos.
501. Zeidit (Paul) = P. Tideman.

Het is te hopen, dat bij de door mij niet getoetste 90 % minder verbeteringen noodig zijn (Een deel trouwens betreft gegevens, die de schr. in 1928 nog niet kennen kon). Het is te betreuren in ieder geval, dat zij niet gebruik heeft gemaakt van de gelegenheid, haar indertijd geboden naar mij bekend is, om bovenstaande gegevens mee te verwerken.

Maar in ieder geval, ook zóó bevat dit werk een schat van voorlichting, en is als zoodanig op alle bibliotheken en leeszalen in gewaardeerd gebruik.

Bussum.

G. KALFF JR.

Dr. H. de Buck: *De studie van het Middelnederlandsch tot in het midden der negentiende eeuw* (Gronings proefschrift. - Groningen - J.B. Wolters - 1931. Prijs geb. f 4,90).

Een uitvoerige geschiedenis van de Nederlandse taalstudie bezitten wij nog niet. Des te dankbaarder ontvangen wij dit proefschrift, dat een groot deel van het terrein bestrijkt en grondig behandelt. De schrijver beperkte zich tot de studie van het Middelnederlands, maar de houding die de taalgeleerden aannamen tegenover deze oudste periode van onze taal, is vaak typerend voor hun gehele taalbeschouwing.

In de 16de en 17de eeuw is de belangstelling uitsluitend van oudheidkundige aard. In Melis Stoke - de enig bekende Mnl. tekst - zocht men slechts historiese gegevens. Ook in de 18de eeuw blijft de taalkennis aanvankelik gering: het beste bewijs daarvoor is, dat men de kroniek van Klaas Kolijn voor echt kon aanzien. Eerst Huydecoper bezat een degeliker kennis van Mnl. taal en handschriften, blijkens zijn Stoke-uitgave. Tegenover hem is Isaac le Long weer een dilettant in de slechte zin van het woord. Echte studielust komt tot uiting in de studentengezelschappen te Utrecht en te Leiden, waaruit de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde voortgekomen is. Bij de gelijktijdige studie in Duitsland blijven de Nederlanders vooreerst nog achter. Dat blijkt uit een reeks van hoofdstukken, waarin we kennis maken met alle geleerden, die hun krachten aan dit vak van studie wijdden. Minder bekende figuren, als Henrie van Wijn, die voor 't eerst een overzicht van de Mnl. letterkunde gaf, en de verdienstelike J.A. Clignett, komen in een nieuw licht te staan. Interessant is ook het optreden van Duitsers als Hoffmann von Fallersleben, Mone en Kausler.

Het tijdperk van Willem I, met de ouderwetse Clarisse, G.J. Meyer en L. Visscher brengt niet veel vooruitgang: de toongevende Siegenbeek onthoudt zich van Mnl. studie, en steekt in dit opzicht ongunstig af bij zijn tegenstander Bilderdijk.

Een leemte in dit werk is, dat aan de Zuid-Nederlanders in dit tijdperk niet een afzonderlik hoofdstuk gewijd is: Jan Frans Willems en zijn volgelingen verdienden toch meer dan een korte vermelding[1)]. In het laatste gedeelte, waar het optreden van de 'Nieuwe School' van Jonckbloet en De Vries beschreven wordt, in hun optreden tegen de ouderen, in 't biezonder tegen Lulofs, wijst de schrijver terecht op de betekenis van mannen als de oorspronkelike J.H. Halbertsma en de degelike P.J. Vermeulen, wier verdiensten door de jongeren te veel overschaduwd werden.

De zwakke zijde van dit proefschrift is de compositie, waarmee de schrijver blijkbaar niet altijd raad geweten heeft. Op blz. 42-48 geeft hij een te zeer herhalende 'terugblik', waarvoor het juiste ogenblik nog niet gekomen was. Aan het einde van het zevende hoofdstuk handelt hij reeds over 'de geest van de Nieuwe school ten onzent', dus over het optreden van Jonckbloet en De Vries, dat aan het einde van het boek thuis hoort, want het volgende, achtste hoofdstuk voert ons weer terug naar 1820. Omgekeerd paste de regeringsopdracht aan Ten Broeke Hoekstra en het passeren van Mone, eerst tegen het einde besproken (Hoofstuk IX), beter in een vroeger verband. In het laatste hoofdstuk is de stof meer afgebroken dan afgerond.

De behandeling van de botsing tussen de 'nieuwe school' en de 'oude' zou aan helderheid gewonnen hebben, als er scherper onderscheid gemaakt was tussen de taalkundige kritiek op dilettantisme en slordigheid, door M. de Vries, die op wetenschappelike degelikheid aandrong, vooral gericht tegen zijn ambtgenoot L. Visscher, en de botsing van de romantiese beschouwing van de Middeleeuwen bij Jonckbloet, met de minachting voor de Middeleeuwse kultuur bij een ouder geslacht, als erfenis van de achttiende-eeuwse 'verlichting'. Terecht wijst De Buck er op, dat van taalkundig standpunt gezien, eigenlik geen scherpe grenslijn omstreeks 1840 te trekken is (blz. 234).

Als de schrijver zijn werk zou willen uitbreiden tot een geschiedenis van de Nederlandse taalstudie - en hij heeft er de

1) Zie blz. 217 en 225.

gaven voor - dan zou een strengere, meer chronologiese bouw aan te bevelen zijn. De enigszins brokkelige samenstelling doet intussen geen afbreuk aan de grote verdiensten van de afzonderlike delen, waarin degelike bibliografiese kennis en juiste waardering van feiten en personen te prijzen is. Ongetwijfeld overtreffen deze bijdragen al wat tot nu toe op dit gebied geleverd was.

C.D.V.

De aansluiting. *Spraakkunst met Oefeningen voor de Hoogste Klassen van Lagere, en de Laagste Klassen van Middelbare Scholen, Handelsscholen en Gymnasia* - door Dr. F.C. Dominicus. - Nijgh en Van Ditmar N.V. Rotterdam - 1931.

Uit de actuele kwestie, die van de overgang naar het M.O., is reeds menig boekje voortgekomen, en bijna alle moeten ze een uiteraard kwestieuse waarde hebben, omdat elke communis opinio aangaande het wezenlike van die overgang: aangaande het einddoel van het lager en aangaande de bazis voor het middelbaar, nog ver te zoeken is. Daarom reeds komt mij het nut van boekjes als ‘De Schakel’ en ‘De Aansluiting’ zeer twijfelachtig voor: als een vooruitlopen op, een forceren van overeenstemming. Dit laatste doen boekjes als ‘De Aansluiting’ nù, en ‘Het Contact’, ‘De Brug’, ‘Het Pontje’ straks. Een hoofdkenmerk ervan is: al- of niet bewust stellen ze 't voor dat de oplossing van de Overgangs Puzzle gevonden is, want ziehier de *examen*opgaven van diverse middelbare scholen: van Zierikzee tot Steenwijk toe. Of de stellers ervan ter zake (n.l. vak- èn lageren middelbaar-onderwijs) *deskundig* zijn, blijft buiten debat. Dr. Dominicus, de verzamelaar ervan, staat aan deze examenopgaven zelfs een apart deeltje af van zijn twee-delige taalcursus ter voorbereiding op het M.O. Blijkbaar heeft hij zich evenmin afgevraagd of examenopgaven wel de meest geschikte taaloefeningen voor de hoogste klas van het L.O. zijn. Mij komt 't voor dat ze ‘tests’ zijn, en ‘tests’ moeten blijven, m.a.w. ze kunnen enige waarde als peilingsproef hebben. Nu meent Dr. Dominicus wsch. dat toch het eerste van z'n deeltjes buiten beperkt examen-verband te zien is. Gedeeltelik is dat zo, ofschoon ook hiervan 20 bladzijden ouderwetse dicteetjes zijn, aan een uitgave waarvan tochwel geen behoefte zal bestaan. Al die onnozele zinnetjes; al die losse vreemde-woorden: ‘alliteratie’, ‘localiseeren’, ‘essentieel’ (onder dictee 30); ‘manoeuvres’

en ‘philosophie’ - als examinator ben ik bàng voor zulke geschoolde spellers, voor taalkenners zó thuis op dit als op heel het De Vries en Te Winkel-terrein. Moest ik niet ‘abdice(e)ren’? - Toch, ook de 70 bladzijden die de dictee's voorafgaan, lijken me een wrakke taalgrondslag: 't is een verouderd grammaticaatjein-notedop. Zo volledig: van de stemloze klinker af tot de bepaling(en) van gesteldheid toe. En zeer pedagogies is een paragraaf (§ 53) gewijd aan ‘Bijzinnen, die vaak met elkaar verward worden’. Dat zijn dan ‘opdat-’ en ‘zodat-’zinnen, en die van ‘oorzaak’ en ‘reden’. Behoeft er nog wel papier over zulke dingetjes bedrukt te worden?

Wat het eerste deeltje is blijkt al dadelik op de eerste bladzij:

‘De teekens,[1)] die men gebruikt om de spraakklanken *voor te stellen*, heeten letters. Men onderscheidt bij die klanken: de klinkers. Deze komen o.a. voor in de volgende woorden: wees, kroost, kaars, muur,.... gele, droge, spade, duw’. En vlak daarop: ‘een klinker kan dus *lang* of *kort* worden *uit*gesproken en kan door een enkel of een dubbel letterteeken worden voorgesteld’. Is 't niet of mensen als Van den Bosch voor de leraren-Nederlands nièts gedaan hebben! Als Dr. Dom. klank en teken in hun juiste relatie kan zien (wat 'k graag aannemen zou), voelt hij dan niet dat het allereerste begin van z'n boekje misleidend is! Waarom apart ‘w*ee*s’ en ‘g*e*le’, terwijl - even naar onder - er geen tweeklanken blijken te bestaan als: ē (in zee) en ō (in zoo). - En wat is dat: in 2, waar de medeklinkers worden opgesomd, schrijft Dr. D. over de *ch*: ‘deze laatste wordt door 2 teekens voorgesteld, die *als één worden uitgesproken*’. Watvoor taalkennis voor jongens, en watvoor formulering!

Dit boekje § na § te kritiseren, is reeds na zo'n eerste proefje overbodig. Er is inderdaad '*n* taalwetenschappelike en '*n* pedagogiese *eenheid* in Van beide kanten bezien is 't een star stukkie dor dogmatisme. Ik heb me deerlik vergist in het boekje, dat me, door de aankondigings-circulaire, zo hevig interesseerde. Daarin sprak de auteur over ‘het *wezen* van het lijdend voorwerp’, over het belang van ‘de bepalingen van gesteldheid voor het onderwijs in.... Engels’. Ik waande het vorige-eeuwse in verrassend nieuw licht herleefd! En dan valt 't wel bitter tegen als je in § 3 n.a.v. Loopen! - Rijden? - Varen lezen moet: ‘Maar heel duidelik is dit niet, als men de omstandigheden, die er bij behooren, niet kent. Daarom zegt men liever: Denk je

1) Cursivering van mij.

dat ik loop! Rijd je dan? Wel neen, ik vaar'. - Alsof men ook hièrbij 'de omstandigheden die er bij behoren' niet kennen moet! Wat is taal zonder 'omstandigheden'! Puilt hier geen 'taalbeschouwing' uit?

En ben ik ridicuul of de Schrijver,[1)] als 'k § 16 over het Lijdend Voorwerp *dol* vind. Eerst al de noot bij het Opschrift, die luidt: 'Van belang voor het onderwijs in Hoogduitsch'. Laat dit een duitser 'ns lezen, die al van 1908 geleerd heeft 'das der Unterricht der deutschen Sprache nicht wie der einer fremden Sprache zu betreiben is' (Aanhaling uit de 'Lehrpläne'-1908). Dr. Dom. doet 't niet alleen 'wie' maar ook 'für'. - Het Paragraafje begint dan met de zin - natuurlik met deze -: 'De slager slacht de koe', waaruit hij concludeert: 'Het is duidelijk, dat men koe lijdend voorwerp noemt'. (N.B. 'voorwerp'!). En mir nichts dir nichts springt de auteur van dit-over-de-koe op: 'Ik lees het boek', waarvan men 'moeilijk kan beweren dat het boek dit lezen ondergaat. Toch noemt men *boek* dan ook lijdend voorwerp'. 'k Wrijf me (meewerkend voorwerp!) de ogen uit, want, is dat nu alles wat me de circulaire over 'het wezen van het lijd. voorwerp' scheen te beloven! En dan lees 'k in de oef. eronder waaruit de lijd. voorwerpen moeten onderstreept worden, 'zinnen' als 'De koe slacht de slager'.

Laat 'k alleennog vermelden de wetenschappelike en pedagogiese vondst van Dr. Dom. uit § 20, déze n.l.: *Koppelwerkwoorden doen in de taal den dienst van het gelijkteeken in de wiskunde*. Toen 'k déze vondst deed verscheen me het wezen van de auteur: z'n wiskundige taalopvatting.

Nog veel zou 'k kunnen aanhalen, maar moge dit den goeden verstaander volstaan. Dat mijn ergernis in deze recensie hier en daar doorklinkt zal de lezer (en Dr. Dominicus) me vergeven, als 'k beken dat 'k zulke hoge verwachtingen van het boekje had. Ook herinnerde 'k me een Ingezonden van Dr. D. in 'Het Vaderland' van 18 Februarie, waarin hij er blijk van gaf, te beseffen wat hij noemde de *harmonie* in het nederlandse-taal-onderwijs. Maar, kàn zo'n boekje daarin deel en functie zijn?

Ik zou zo graag zien dat de Schrijver het werkje terugnam.... Zo niet, dan stel 'k hier en elders dringend de vraag:

zijn er nog Rechters (desnoods Scherprechters) in Den Haag?

Maart '31.

A.J. SCHNEIDERS.

1) Mogelik beiden, maar dan toch niet onder hetzelfde opzicht.

Vondel en Pers.

Dat de Rei achter het vierde bedrijf van Jozef in Dothan een motief verwerkte, door Vondel ruim twintig jaar vroeger al in zijn Warande der Dieren (123 De Vogel Phoenix) gebruikt, mag bekend genoeg heten. Het bevestigt trouwens alleen de geleidelikheid van zijn ontwikkeling. Eigenaardiger is 't geval, hoe de uitgever van de Warande zelf drie jaar tevoren, dus in 1614, zijn eigen ‘Bellerophon of Lust tot Wysheyd’ had laten verschijnen, waarbij Nr. XII ook dezelfde wondervogel behandelde. Aan vier strofen ging er deze bondige beschrijving van het plaatje (een heel ander dan in de Warande) vooraf:

> ‘Phoenix is de eenighe vogel, die in Arabia (soo men schrijft) gevonden wort, met den name alleen bekent, maer noyt van den ouden gesien: hoe wel veele Fabelachtigh daer van geschreven werdt: een geleert Man is een seltsaem voghel, daerom wordt die dickwyls by desen Phoenix vergeleken. Wort ooc wel geestlycker wyse op Christum geduydet.’

Zonder een bepaalde gevolgtrekking uit zo'n overeenkomst te maken, mogen we wel opnieuw vaststellen, dat de zeventiende-eeuwse kunst op een gemeenschap van gegevens teerde, waarbij elke dichter zijn oorspronkelikheid bewees door het vernieuwen van een gangbaar thema. De opdrachten, die Vondel voor Pers uitvoerde, hadden bovendien zijn leertijd gevormd. Geen wonder, wanneer een verdubbelde herinnering hem levenslang door het hoofd bleef spelen.

Ofschoon er vormelik geen gelijkenis bestaat met de verschillende gravures, waarop Pers en Vondel hun rijmen schreven, is 't misschien de moeite waard te herinneren aan Rembrandt's allegoriese ets, die de blijkbaar geliefde stof in 1658 voorstelde.

G.B.

Uit de tijdschriften. (Maart - April).

De Gids. Maart. N(ijhoff) bespreekt de verzenbundel *Sine Nomine* van Jan Engelman.

April. N(ijhoff) beoordeelt *Het Vaderland* van Gerard Wijdeveld en de *Bibliographie van de moderne Vlaamsche literatuur* door Rob. Roemans; J.C. Bloem beoordeelt *Het carnaval der burgers* van Menno ter Braak, *Het verlost verlangen* van J.J. de Stoppelaar, *Het andere land* en de bloemlezing *Prisma* van D.A.M. Binnendijk en *Wijn* van Jan H. Eekhout.

De Nieuwe Gids. Maart. Willem Kloos schrijft een artikel *Over Willem Kloos*.

April. W. Kloos schrijft onder het opschrift *Willem de Mérode* weer voornamelik over zich zelf.

Groot-Nederland. April. Onder het opschrift *Naar verruiming van den horizon in onze Vlaamsche letterkunde* schrijft Rob. Roemans over de roman *André Terval* van Raymond Brulez.

De Stem. April. Top Naeff publiceert een lezing over *Vraag en Aanbod in de Litteratuur*; Anthonie Donker behandelt in een artikel *Op weg naar een Protestantsche Poëzie* de dichters Gabriël Smit, Martin Leopold, G. Kamphuis, Willem de Mérode en Roel Houwink.

Leiding II. Maart. Albert Verwey geeft het eerste gedeelte van een studie over *Ritme en Metrum*. - Onder het opschrift *Verschijningen en verschijnselen* bespreekt P.N. van Eyck zeer uitvoerig de persoon en het werk van *J. Slauerhoff*. - P. Geyl beoordeelt het proefschrift van H. de Buck over *De studie van het Middelnederlandsch tot in het midden der negentiende eeuw*.

Stemmen des tijds. Maart. A.J. van Dijk schrijft met bewondering over *De Steile Tocht* van Willem de Mérode. - H. Burger beschouwt *De muziek van Bernard Zweers bij Vondels 'Gysbreght van Amstel'* in het licht van Vondel's lyriek.

April. C. Tazelaar bespreekt in de Literaire Kroniek *Romans van beteekenis*, nl. twee historiese verhalen van Marie van Zeggelen, een roman van Marie Koopmans en *Koningskinderen* van C. Rijnsdorp.

Opwaartsche Wegen. Maart. J. Haantjes beoordeelt de roman *Daden die keeren* van mevrouw Sevensma-Themmen. - A. Wapenaar publiceert een lezing over *De dichter A. Roland Holst*. - Van Ham schrijft over *Van Looy's afscheid* met zijn gedegen boek *Jacob*. - D. Wouters gaat de produkten na van *De dichtader in 1830 en 1831*.

April. J. Haantjes beoordeelt *De klop op de deur* van I. Boudier-Bakker. - J. van Ham schrijft over *Albert Verwey en Bilderdijk*, naar aanleiding van Heyting's jongste boek over dit onderwerp, dat eigenlik van 1912 dagtekent, en aan Verwey's latere uitlatingen over Bilderdijk te weinig aandacht geeft. - H. van der Leek beoordeelt *Van Schendel's 'Fregatschip Johanna Maria'*.

Studiën. Tijdschrift voor Godsdienst, Wetenschap en Letteren. Maart. F. Vercammen bespreekt uitvoerig de monografie van Dr. E. Rombauts over *Leven en Werken van Pater Adrianus Poirters*.

April. Jos. J. Gielen geeft een uiteenzetting van *Folkloristiese methoden bij 't onderzoek der volksverhalen*, die hij toepaste toen hij voor zijn proefschrift de oorsprong der Ahasveruslegende wilde opsporen. In beknopte vorm gaat hij de voorgeschiedenis van deze legende na.

De Vlaamsche Gids. Maart. In de *Vlaamsche Kroniek* bespreekt Lode Monteyne verzenbundels van Arnold Sauwen (*De Zingende Krekel*), van Constant Eeckels (*De eenzame Tuin*); van de jongeren prijst hij Aimé de Marest (*De Wassenaar*).

Dietsche Warande en Belfort. Maart. In de *Poëzie-Kronijk* bespreekt Aug. van Cauwelaert: Karel van de Woestijne, Jan van Nijlen, Maurice Roelants, Zr. M. Jozefa en Maurice Gilliams.

Roeping. Maart. Anton van Duinkerken toont niet veel waardering voor de dichter *Jan Vos*, maar werd toch getroffen door een enkel zuiver godsdienstig gedicht.

April. Gerard Knuvelder bestrijdt de aesthetiese beginselen die D.A.M. Binnendijk ontwikkelt in de bloemlezing *Prisma*. In hetzelfde artikel bespreekt hij het *Lyrisch Labyrinth* van Anton van Duinkerken, in wie hij voornamelik een wijsgerig dichter ziet, wiens latere gedichten ‘te zeer naar de verstandelike kant gedreven zijn’.

Vondelkroniek II, afl. 2. L. Simons schrijft een geïllustreerd artikel over *Vertoonwaardigheid en Vertooningswijze van Vondels Gysbreght van Aemstel*. - J. Aleida Nijland geeft als proeve een fragment uit Vondel's vertaling *Godefroy of Hierusalem Verlost* (*Darde Boeck*). - J.F.M. Sterck toont aan dat *Een handschrift van Vondels Kinderlijck* niet van de dichter kan zijn, maar waarschijnlik door Aernout van Overbeke uit de herinnering, met veel variatie, opgeschreven is. - A. Geerts vindt aanleiding tot *Vondels rehabilitatie als vertaler* in zijn drama ‘De Feniciaensche’. - C. Cath. van de Graft putte uit rekeningen een *Bijdrage tot de kennis der vertooning van Vondels tooneelstukken*. Een aantal *Kantteekeningen* besluiten deze aflevering.

Tijdschrift voor Taal en Letteren XIX, afl. 1. In een artikel *Bredero's ‘Moortje’, zijn Franse bron en Van Ghistele* toont J.F.J. van Tol aan, dat Bredero twee bronnen raadpleegde: de Terentius-vertaling van J. Bourlier (Anvers 1566) en die van Van Ghistele: ‘als hij het Frans niet volkomen begreep, zocht

hij steun bij de Zuid-Nederlander.' Daarop gaat hij de 'uitbreidingen' na. - J. Persijn bespreekt *Twee merkwaardige proefschriften*, nl. J. Smit: *Bilderdijk et la France* en H.J.A.M. Stein: *Boileau en Hollande*. - Jef Notermans bestudeerde een stuk *Dertiend' eeuws proza van Maastricht*, nl. een charter uit het Limburgse Rijksarchief. - L. Hermans geeft een paar *Vondeliana*.

Den Gulden Winckel. Maart. Gerard van Eckeren herdenkt F. Smit Kleine. - Jef Last verweert zich tegen Anthonie Donker's kritiek op de *Revolutionaire Poëzie*. - Gabriel Smit beoordeelt de bloemlezing *Prisma*, door P.A.M. Binnendijk. - A. Donker's bundel *De draad van Ariadne* wordt door J.C. Bloem besproken onder het opschrift *Terug naar de traditie*. - V.d.B. bespreekt *De zin van het Komische* van J.D. Bierens de Haan. - De *Kroniek van het Proza*, door Roel Houwink, handelt over Johan van Vorden's *Maja*.

April. J.C. Bloem acht *Bilderdijk* eer een 'grote figuur' dan een groot dichter. - Jef Last en A. Donker zetten hun polemiek voort, waaraan E. du Perron *Nog iets over revolutionaire poëzie* toevoegt.

Leuvensche Bijdragen, XXII, afl. 4. Deze aflevering brengt het slot van het artikel van W. de Vries over De *uu*-expansie. - D. van Coppenolle schrijft over *De klankleer in de Nederlandsche Spraakkunst*.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Des. M. Sabbe publiceert *Twee onuitgegeven Brieven van H. Conscience en J.B. van Hemel* over de omwerking van het Wonderjaer, onder Katholieke aandrang.

Jan. H.J. van de Wijer deelt een en ander mee *Uit de geschiedenis van de spelling der Vlaamsche gemeentenamen*. - M. Sabbe geeft een bijdrage over *De aanstelling van den Prins Kardinaal tot Landvoogd en onze Volkspoëzie*, met aardige aanhalingen uit de gedichten waarin de feesten van Don Ferdinand's intrede bezongen werden.

Volkskunde XXXV, afl. 4-6. Victor de Meyere vertelt *Vlaamsche Dierensprookjes*; V. Verhaegen over *De Vlaamsche Volkspelen*. - A. Janssens vervolgt zijn bijdrage over *De Folklore in Bestuur en Gerecht*. - V. levert een bijdrage over *Kwâboeken en Toovercirkels*. De aflevering besluit met *Dokumenten* en een groot aantal *Boekbesprekingen*.

Eigen Volk. Maart. Mej. A.J. Portengen schrijft een artikel over *De Jagerstaal en andere talen*.

April. E. Franquinet tekent, als tweede van zijn *Figuren uit de geschiedenis der Maastrichtsche dialekt-litteratuur*, de Limburger Theodoor Weustenraad.

Berichten en Mededelingen van de Vereniging van leraren in levende talen. Maart. In deze aflevering is afgedrukt de voordracht van W.L.M.E. van Leeuwen over *Moderne Nederlandse Poezie op de Middelbare Scholen*. - Een bijdrage van P. Dezaire behandelt *Kunst en Idee*.

Tijdschrift voor Zielkunde en Opvoedingsleer 1930. In *Le roman expérimental* beschrijft A.J. Schneiders een stelproef, die hij genomen heeft in de 2de en 3de klas van een middelbare school, nl. de leerlingen een ‘eigen roman’ te laten schrijven om hun belangstelling voor taal en compositie te prikkelen en hun schrijfdurf aan te wakkeren. Hij vertelt uitvoerig het verloop van de proef en deelt enkele fragmenten mee. Op grond van zijn ervaring meent hij de proef te kunnen aanbevelen.

Tijdschrift voor Wijsbegeerte, afl. 1. In de *Philosophie der Sprachlehre*, een hoofdstuk uit een groter werk, verwerpt T. Goedewaagen elke metaphysiese ‘Begründung’, om de ‘Sprachlehre’ logies te funderen op ‘Das Zeichen’, ‘Die Bedeutung’ en wat hij ‘Das Konsignium’ noemt.

English Studies. April. In dit ‘Defoe Memorial Number’ geeft W.H. Staverman een bijdrage over *Robinson Crusoe in Holland*.

Museum. Maart. J.W. Muller beoordeelt het tweede deel van *Jan van Styevoort's Refereinenbundel*. - A. Zijderveld bespreekt het proefschrift van A.C. de Jong over Spiegel's *Hertspieghel*.

April. L. Knappert bespreekt het proefschrift van J. Leest over *Duitsche invloed op het Nederlandsch der protestantsche theologen*; Mej. A.W.C. Zuidema Walch's *Boeken die men niet meer leest*.

C.D.V.

De weerspiegeling der historie in de taal van Hulst en Hulsterambacht.

Bij 't onderzoek der taal van Hulst en Hulsterambacht vallen er drie merkwaardige verschijnselen te konstateren, die alle voor 'n groot deel hun verklaring vinden in de geschiedenis van stad en streek. Zij hebben betrekking op:

I. de algemene taaltoestand in de stad Hulst.
II. de klanken van 't dialekt der stad Hulst in hun verhouding tot die van de dialekten van Hulsterambacht.
III. de Franse ontleningen.

Zonder op 't vraagstuk der verhouding van taal en historie in 't algemeen te willen ingaan, geloof ik, dat de behandeling hiervan een merkwaardig feit toevoegt aan die reeks, die door 't dialektonderzoek reeds gevormd is. Men zal n.l. zien, dat een komplex van krachten werkzaam was en is, een komplex waarin de verhouding van Stad en Land de grootste rol speelt niet alleen, maar ook in onderscheiden historiese perioden tot andere resultaten voert. Terwijl in de Middeleeuwen de invloed der taal van Hulst t.o.v. 't Ambacht er door bevorderd werd, wordt zij er tans door tegengewerkt.

I. *De algemene taaltoestand in de stad Hulst*. Het is reeds 'n vijftal jaren geleden dat ik de verschijnselen die hierop betrekking hebben, onderzocht. De snelle groei der stad naar 'n minder geïsoleerde toestand toe, alsook de emancipatie der arbeidende bevolking gevoegd bij de invloed van de moderne tijd in het algemeen, heeft tengevolge gehad, dat in die taaltoestand tendenzen zijn gaan werken, die naar meer of minder revolutionaire veranderingen voeren. Nog is, wat volgt, goed waarneembaar; of dit over een tiental jaren nog het geval zal zijn, betwijfel ik.

Teneinde het inzicht in de situatie te vergemakkeliken vereenvoudig ik het grondplan der stad tot een sirkel. De buitenste sirkel is die der wallen, de binnenste omsluit ruim de Mart. Deze driedeling is histories ontstaan; concentries om de Mart heen zijn twee kringen waarneembaar met een duidelik te konstateren toename van Hulsters dialektmateriaal en een afname van invloed van 't Algemeen Nederlands.

Hulst is centrifugaal gebouwd. Al de talrijke straten en straatjes lopen uit op de Mart òf de drie hoofdstraten, die naar de Mart voeren. In omgekeerde richting lopen zij dood tegen de wallen.

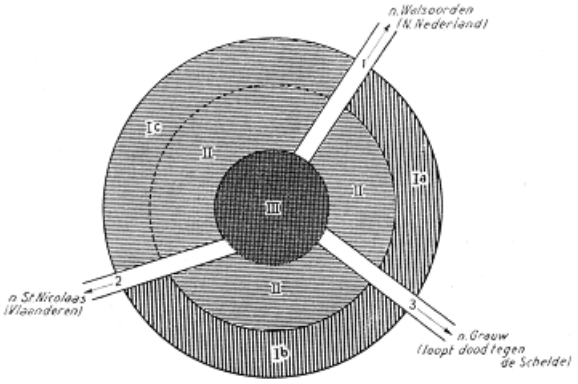

Verklaring: 1. Dubbele Poort. 2. Gentse Poort. 3. Bagijnepoort.

≡ mengelmoes van Hulsters dialekt en Alg. Nederl., met overwegende invloed van 't Ic.

|||| zeer geringe invloed van 't algem. Nederl.

▦ geringer invloed van 't dialekt, vaak zuiver Alg. Nederl.

In 't schetskaartje is aangegeven hoe drie taalkringen te onderscheiden vallen: I (die het minst), III (die het meest), en daartussen II (die meer dan I maar minder dan III, de invloed van het Algemeen Nederlands onderging. Nu zijn er in I nog drie delen te onderscheiden: ‚n boog *a* (die het zuiverst de volkstaal van Hulst bewaarde), 'n boog *b* (die minder goed konserveerde) en 'n boog *c* (die men vrijwel gelijk kan stellen met II). Hoe dit alles verklaren? Hoe is 't mogelik, dat op zo'n klein terrein (in drie kwartier wandelt men de fraaie wallen rond!) 'n waarneembare driedeling kon ontstaan? En waarom in I. weer die typiese afscheiding? De historie geeft het antwoord Zij leert ons twee feiten: 1° dat de krachtigste invloeden van buitenaf, natuurlikerwijze eerst uit Vlaanderen (door de Gentse Poort, 2) en daarna uit Holland kwamen (door de Dubbele Poort, 1). De hoofdverkeersweg verbindt deze twee poorten via de Mart, buigt zich om *c* en raakt *b*; wel raakt hij ook *a*, maar z'n richting keerde zich van *a* af, welke boog anderzijds door

de voor ons doel onbetekende weg naar Grauw werd begrensd; *a* lag (en ligt nog) geïsoleerd. 2° In *c* (vrijwel gelijk aan II!) lagen tot vóór een tiental jaren uitgestrekte tuinen, die tans in 'n nieuwe stadswijk zijn herschapen; daar wonen ambtenaren, meer ontwikkelden, inkomelingen uit II. Een dergelijke ‘invasie’ in *a* en *b* is alleen reeds door terreingebrek buitengesloten.

Men bedenke - wat de mogelikheid van Hollandse expansie via III betreft - dat de lagere standen vrij immuun waren en zijn voor invloed van de hogere. Dat vloeit voort uit de scherpe standenafscheiding, die in Hulst bestaat en die veel sterker is dan in stadjes van ongeveer gelijke grootte. Wie de taal der hogere standen zou napraten, zou voor iemand ‘met veel praats’ (‘trots’) worden aangezien en gemeden worden. Juist de jongere generatie evenwel, met z'n grotere invloed van lektuur en onderwijs hebben invloed van III, voor wat de Hollandse expansie betreft, overbodig gemaakt.

De hier genoemde isoglossen hebben betrekking op de klanken van Hulsters taal (straks te bespreken) en op syntaktiese eigenaardigheden. Voor deze laatste 'n kleine toelichting: in I zal men de dubbele ontkenning gebruiken: (ik heb) *geen* (senten) *niet* (meer); in II komt dit ook veelvuldig voor, veel minder echter in III. Presies eender is het gelegen met de herhaling van het pronomen: '*k* ĕb ək*ik* ('t niet gedaan) - *gij ĕ gij* (daar niks over te zeggen; en met 't gebruik van 'n eigenaardige datiefkonstruktie: ik kocht *mij* een boek, en ging lezen.

Misschien vraagt men zich af: zijn deze twee driedelingen in dit oude stadje nu wel zo zeker aan Hollandse invloed te wijten. In punt II en III komen we daar nader op terug, maar speciaal voor Hulst wijs ik op de volgende drie feiten:

1. Bij het invullen der lijsten van de Zeeuwse Vereniging voor Dialektonderzoek is 't me opgevallen, hoe *vaak* Hulsters taal Algemeen Nederlandse woorden kent en gebruikt, voor woorden, die op de lijsten staan opgegeven als in gebruik zijnde in Z. Vl. O.D. (d.w.z. ook in Hulsterambacht).

2. Zeer sprekende feiten zijn in archiefstukken te vinden. In de notulen van 't St. Sebastiaansgilde van Hulst, schrijft *dezelfde* thesaurier (nl. J. VAN DORTMOND) vóór 1790 steeds *sting*, daarna *steng*. 'n Enkele maal gaat de natuur nog boven de kultuur; zo schrijft hij b.v. in 1790 nog 1 × sting tegenover 4 × steng. Daarna evenwel behoudt hij het Hollandse ‘steng’.

Zo treffen we in een afschrift der eerste notulen van het St.

Sebastiaansgilde van *Lansweirde* aan 18 × *gulde* tegenover 19 × *gilde*. Een latere hand heeft van ‘gulde’, wat hij blijkbaar ‘fout’ altans niet ‘mooi’ vond, ‘gilde’ gemaakt.

3. Juist het Protestantse deel der bevolking (nog geen 10 %), spreekt 't zuiverst Algemeen Nederlands. Nu is 't uit de geschiedenis der stad voldoende bekend, dat de Protestanten bijna zonder uitzondering, inkomelingen uit 't Noorden zijn. Zij wonen 't meest in II.

II. *De klanken van het dialekt der stad Hulst in hun verhouding tot die van de dialekten van Hulsterambacht*. Ter verduidelijking van de situatie geef ik eerst weer 'n schetskaartje.

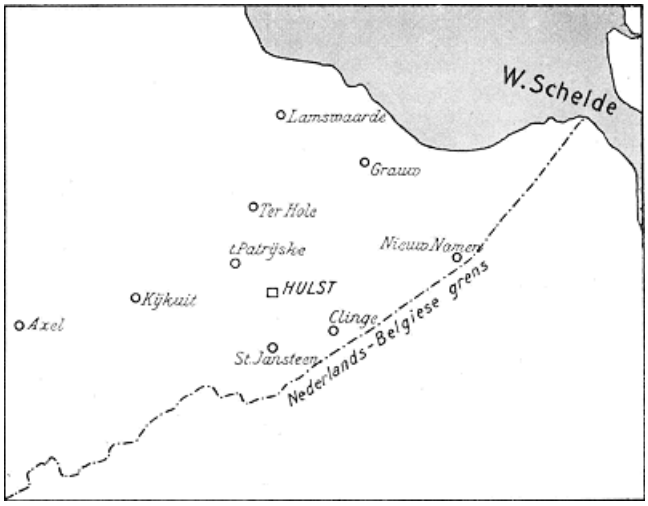

We hebben de klankverschillen nagegaan met behulp van enkele onderwijzers, meest allen geboren en getogen in de op het schetskaartje aangegeven plaatsen. Aan de hand van Dr. W. SCHOTHORST'S dissertatie ‘Het Dialect van de N.W. Veluwe’ (Utrecht 1904) werd de ontwikkeling der West-Germaanse klanken gevolgd, eerst in Hulst, daarna in St. Jansteen, Clinge, Nieuw Namen, Grauw, Lamswaarde, Kijkuit (soms) en Ter Hole.

1. W.G. ă in gesloten lettergreep is Hulsters ă. In de omringende dorpen heeft, hier meer, daar minder, rekking plaats gevonden[1]. Voor gedekte nasaal trad overal enige verlenging in, maar voor nasaal + dentaal werd a > a.
   b.v. al - da.nk - ba:nt -.[2]
2. Umlaut van ă in gesloten lettergeep leverde overal *ɛ* op, voor nasaal vernauwd tot *i*, b.v.
   bɛst - iŋst (hengst).
   In Hulsters taal ontbreekt evenwel de semivokale *j* na anlautende *p, w, v*; deze komt regelmatig voor in de taal van Hulster Ambacht; dus:
   pɛ:rt n. pjɛ:rt - vɛ:s n. vjɛ:s - wɛ:r n. wjɛ:r.
3. *Ditzelfde verschil* konstateren we in woorden als:
   tɛ.riŋ n. tjɛ.riŋ -. Ɔ:rdə. n. jɛ.rdə -.
   wɛ:rt n. wjɛ:rt - stɛ:rt n. stjɛ:rt -.
   bɛ:r n. bjɛ:r (beer, mannelik varken) -.
   kɛ.rəl n. kjɛ.rəl - wɛ.rəlt n. wjɛ.rəlt.
4. *Een ander verschil vertoont de behandeling van W.G.* ĭ in open lettergreep. Deze werd in Hulsters taal òf *e.* òf ø.. In 't Land is dit steeds *e.* b.v.
   spø.lə - zø.və - vø.l. n. spe. lə, enz.
5. Gelijk is de behandeling wat betreft de ò in gesloten lettergreep b.v. òs.
6. W.G. ŭ is overal in open of oorspronkelik open lettergreep o. òf ø.. In 't Land vindt men evenwel steeds:
   zø.n - kø.niŋ - wø.nə, *tegenover* Hulsters
   zo.n - ko.niŋ - wo.nə.
7. De behandeling van W.G. ā is gelijk, *uitgezonderd* Hulsters sχɔ:tsə en sχɔ:ts, tegenover 't Land sχɛtsə en sχɛts.
8. *Een typerend verschil* is weer de ontwikkeling van W.G. ē in ontleende woorden (waar 't Alg. Nederlands ij heeft), W.G. ī en W.G. ai (waar 't Alg. Nederlands ei heeft). In de stad werd dit steeds ai, in 't Land steeds *ɛi* of *ɛ*. - b.v. zai n. zij(de) - wai n. w*ɛɪ* of w*ɛ* (wij en wei).

1) Of dit betekent: terugdringing der rekking in Hulst is niet uit te maken. Wel is 't *mogelik*.
2) Ik gebruik de fonetiese tekens uit 't Leerboek der Phonetiek van Zwaardenmaker en Eykman.

9. *Eveneens typerend* is het verschil der ontwikkeling van W.G. iu vóór r: Hulsters y: 't Land i., b.v.
   sty:rə n. sti.rə - dy:r n. di.r.
10. Wat de medeklinkers betreft is opmerkenswaard: Hulsters: sne.f, ni.f, sχre.fə, tegenover in 't Land: sneu, niu, sχreuə.

Laat me hieraan nog toevoegen, dat er ook 'n groot verschil in het gebruik der aanspreekvormen bestaat: in de Stad komen Brabantse en Hollandse vormen (u, gij, ge, jij, je, gullie) veelvuldig voor; op 't Land evenwel is er een chaos van echte Zeeuws-Vlaams-dialektiese aanspreekvormen, met zéér weinig invloed van Brabants of Hollands.

Men ziet: op deze korte afstanden (St. Jansteen en Ter Hole liggen ± 1 K.M. van Hulst) zijn aanmerkelike klankverschillen te konstateren. Dit is te meer opvallend omdat Hulst voor Hulster Ambacht in alle opzichten een centrum was en is. Men dient dit te bedenken, als men vergelijken gaat met de verhouding tussen andere steden en hun omgeving. Voor Hulsterambacht was en is niets anders mogelik dan zich te orienteren naar Hulst.

Gaat men nu de typiese verschillen na, dan zal men konstateren:

1. Bij het onderscheid, genoemd in 2, 3, 6 en 9 neemt Hulst een bemiddelende plaats in tussen Hulsterambacht en 't Algemeen Nederlands (d.w.z., *in de historie*: Hollands). Vlaamse invloed zou aannemelik kunnen zijn voor 'n enkel geval, maar voor een verschil als in 6 en 9 kan dit niet worden aangenomen. Evenmin brengt 't Brabants ons uit de moeilikheid. Zonder twijfel hebben we hier met Hollandse invloed te doen. Zeer w.s. zijn ook 2 en 3 ontstaan door Holl. invloed: 't aangrenzende Oost. Vl. kent n.l. deze Hulsterse vormen niet. Intussen is autochtone ontwikkeling voor deze 2 gevallen mogelik.

2. In 4, 7 en 8 is een Brabantse invloed aannemelik. Deze invloed is dan ongetwijfeld veel jonger dan de Hollandse; zij dateert uit de laatste tijd. Vooral in 't onderwijs spelen Brabanders de grootste rol. Speciaal 4 en 7 wijzen m.i. met zekerheid op Brabantse invloed.

Misschien kan men de mening zijn toegedaan, dat ik te ver ga. Maar er zijn in het voorgaande toch ook onomstotelike *feiten* van Hollandse (en Brabantse) expansie aangewezen. Wie de geschiedenis van stad en streek kent, verwondert zich daarover niet. Integendeel, het zou verwondering moeten wekken, indien

géén Hollandse invloed te bespeuren is, òf indien deze in Hulsterambacht groter zou zijn dan in Hulst.

III. *De Franse woorden*. Bij 't invullen der lijsten van de Zeeuwse Vereniging voor Dialektonderzoek, is het me opgevallen - ik vermelde 't reeds - hoe Hulst vaak zuiver Nederlandse woorden kent en gebruikt, die in Hulsterambacht niet gebruikt worden. Dat geldt ook voor de Franse woorden. Ontleningen die door hun vorm en betekenis op hoge ouderdom wijzen, komen b.v. voor in Hulsterambacht, maar niet in de stad.

Voor Hulst en Hulsterambacht heb ik in de loop der jaren in totaal ongeveer 1750 Franse woorden genoteerd.[1)] Dit materiaal betreft vnl. min of meer in gebruik zijnde woorden der Volkstaal. De woorden zijn aldus gerangschikt: 1. worden gegeven de Franse woorden *volgens de sociale taalgroepen*: de taal der boerderij, der schilders, van loodgieter en koperslager; de taal der smeden, bakkers, wagenmakers, klompenmakers, schoenmakers, timmerlieden, rijwielreperateurs, kleermakers, metselaars, slagers, de taal van de molenaar, der duivensport, van 't biljartspel, van 't muziekleven, der kinderspelen en - liederen, en der wielersport. Hierbij moest ik konstateren, dat er zo goed als geen verschil bestaat tussen Stad en Land. Wel trof me een andere merkwaardigheid: hoe snel n.l. deze sociale talen in de 20e eeuw veranderden. *Zonder enige twijfel geschiedde dit door Nederlandse invloed*. In een opstel 'Het onderzoek van vaktalen' heb ik dat b.v. aangewezen voor de taal der schoenmakers en der boeren.[2)] Deze noordelike invloed werkt o.m. ook in 't vervangen der Franse woorden door Nederlandse. Aangezien deze invloed via onderwijs en vakpers werkt, blijft zij niet beperkt tot één gebied maar is zowel in de Stad als op het Land in dezelfde mate merkbaar.

2. Na de sociale taalgroepen volgen de overige Franse ontleningen in *alfabetiese* volgorde. Onder iedere letter is in drie groepen aangegeven; *a.* welke woorden in Hulst, Hulsterambacht en het Algemeen Nederlands voorkomen; *b.* welke woorden alléén in Hulst voorkomen en *c.* welke woorden wèl op 't Land (eventueel ook in 't Algem. Nederlands) maar niet in de Stad voorkomen. Deze indeling doet ogenblikkelik zien: 1°. dat vele

1) In 't Jaarboek 1930 van de 'Oudheidk. Kring De Vier Ambachten' p. 91-116, zijn deze gepubliceerd.
2) N.T. XXII, 197.

ontleningen gemeenschappelik bezit zijn van 't Alg. Nederlands en de taal van Hulst; gedeeltelik komt dit doordat zowel Hulst en Hulsterambacht als 't ganse Noordelik Nederland door dezelfde kultuurvloed zijn overstroomd; voor 'n deel evenwel vindt dit zonder twijfel z'n oorzaak in 't feit dat Franse woorden niet direkt van 't Frans (dus vanuit het Zuiden), maar *via het Noorden, via het Algem. Nederlands* zijn ontleend. M.a.w. een zeer groot deel der le groep onder iedere letter moge uit het Zuiden zijn gekomen (‘Zuiderlingen’ zou ik ze willen noemen), een ander, kleiner deel is ongetwijfeld te danken aan Noord-Nederlandse, Hollandse, expansie (‘Noorderlingen’). Ook in de sociale taalgroepen horen heel wat Noorderlingen tuis. Een gedeelte hiervan is gemakkelik te determineren. Begrijpelik is, dat Zuiderlingen meer langs mondelinge weg zijn overgenomen; Noorderlingen meer langs schriftelike weg. Dit is hoorbaar aan de klank en 't aksent. Zijn ze zowel uit 't N. als 't Z. overgenomen, dan vormen zich paren als: Józef - ʒozɛ́f, fortuin - fortyn, karákter - karaktɛ́.r, Belg - bɛ́ls, korsét - korsé.i, boekét - buké., pá.stər - pastóor, mótor - motór. - Een ander middel ter determinatie is de betekenis: produkten, die men hier uitsluitend uit het Noorden betrekt, hebben als naam 'n Noorderling. Daartoe behoren heel wat woorden uit sociale taalgroepen. D.e.t. zijn echte Zuiderlingen, de woorden, die in m'n woordenlijsten met O. (d.w.z. gebruikt door ouderen), staan aangegeven. Zij worden meestal door 'n zuiver Nederlands woord vervangen, en het jongere geslacht gebruikt alleen het laatste, al kènt het de oudere ontlening nog wel. Daartoe behoren woorden als: *materieel* (Jongeren: materiaal); fi. lé. i (= filet; **J.**: bieske); maʃɔ́n (**J.**: mof); attaque (**J.**: beroerte); enz.

2°. Door deze indeling wordt op eenvoudige wijze geïllustreerd hoe Hulsters taal in sommige opzichten een *sterker* invloed van 't Frans onderging[1)], veroorzaakt door z'n geografiese ligging. Groep *b* onder iedere letter toont dit duidelik aan. Dat deze groep ver uit het kleinst is, zal wel niet verwonderen: ongeveer 50 woorden, tegenover ongeveer 1025 in groep *a* en 170 in groep *c*. Wat het lot dezer groep zal zijn? Of ook deze op de duur bestand zullen zijn tegen Hollandse (of andere) expansie? Daarvan valt niets met zekerheid te zeggen, al is een vermindering van deze groep eer te verwachten dan een vermeerdering. Deze

1) dan het Nederlands.

groep is trouwens van 't minste belang; zij kan 'n illustratie zijn der konserverende kracht van het eigene.

3°. Anders staat 't weer met groep *c*, welke woorden omvat, die op een verschil met de woordenschat van Hulsterambacht wijzen. Het Land moet dus hierin sterker Franse invloed hebben ondergaan, of wel zijn het woorden, die eenmaal voor 't merendeel ook in de stad gesproken zijn, maar tans door Algemeen Nederlandse woorden zijn teruggedrongen. De geschiedenis leert, dat het veiliger is het laatste te onderstellen.

* * *

Ik konstateer dus:

1°. in de stad Hulst een duidelik merkbare invloed - in verschillende graden - van het Algemeen Nederlands (en Brabants: in veel mindere mate!)

2°. een opmerkelik verschil tussen de taal van Stad en Land, zowel wat klankstelsel als wat woordenschat betreft. Ook hierin spiegelt zich ongetwijfeld voor 'n deel N. Nederlandse (Hollandse) invloed af. Naast enkele hypothesen hieromtrent, staan ook enkele onbetwistbare feiten.

Leggen we naast deze taalfeiten nu de gegevens der historie. We zullen dan bemerken, dat bovenbedoelde onderstellingen en feiten, berusten op een natuurlike stand van zaken. Daartoe een beknopt overzicht der geschiedenis van stad en streek, voorzover ‘taalkundige’ krachten daaruit geboren werden[1)].

De *politieke* toestand leidde vóór ongeveer 1300 tot verfransing van Vlaanderen, en derhalve ook van Hulst en Hulsterambacht. Verfranste graven en verfranste edelen waren oorzaak, dat de taal van hof en bestuur 't Frans was. Eerst Lodewijk van Male (1346-1384) laat vele keuren in het Vlaams opstellen. Zelfs Gent en Brugge gebruikten tot in de 13e eeuw nog het Frans als bestuurstaal. Ook de *ekonomiese* toestand leidde tot deze gevolgen: drukke handelsreizen o.a. naar Champagne, maakten 't gebruik van 't Frans noodzakelik en op jaarmarkten was zeer lang de Franse taal voorgeschreven voor schuldbrieven en zegels. Daarbij kwamen dan nog *kerkelike* toestanden, die tot verfransing leidden: vele Franse kloosters hadden uitgestrekte bezittingen in Vlaanderen. Eerst ongeveer 1300 vragen de Vlamin-

1) Verwezen zij naar mijn opstellen in Jaarboek 1930. p. 119 en Jaarboek 1929 van ‘De Vier Ambachten’ 59.

gen een eigen diocees, ‘quod maxima pars comitatus habet in usu ydionem theutonicum.’

Hulst en Hulsterambacht werden, door hun geografiese ligging alleen reeds, in deze invloedssfeer getrokken. Vooral *kerkelike* krachten hebben de Franse vloedgolf naar deze streken gestuwd. Wel behoorden Hulst en Hulsterambacht tot het bisdom Utrecht, maar de Hulsterse heren van Maelstede hadden het ‘jus patronatus’ over de parochiekerk der stad; en Wulfaert en Gerard van Maelstede droegen dit over aan de Deken en 't kapittel der Kollegiale Kerk van Kortrijk, welk kapittel zeer veel eigendommen in deze streek bezat, die de Kortrijkse Heren in de 15e eeuw jaarliks met veel feestvertoon kwamen verpachten. Datzelfde kapittel kreeg 't patronaatsrecht over Hontenisse. Zo werden ook reeds in 1264 de heerlikheid van Saeftinge en de parochie van Sint Jan ten Steene door scheidsrechterlike uitspraak onder de jurisdictie van Doornik gebracht.

Veel sterker krachten werkten van uit de abdijen, die hier enorme uitgestrektheden bedijkt of gekocht hadden. Zo de Benediktijnerabdijen van Sint Baafs en Sint Pieter van Gent. Dit was reeds van vóór 1000 het geval. Ook de abdijen van Drongen, Ter Doest en Duinen (bij de Franse grens) bezaten hier gronden, evenals de zuiver-Franse abdij van Cambron (te Castenau in Henegouwen).

Ook *politiek* was er een levendig verkeer tussen Stad en Land van Hulst en Vlaanderen; de Zeeuws-Vlaamse adel was eigenlik Vlaams; volgens een keure van 1242 moest de baljuw der Vier Ambachten van buiten deze streken komen. Ieder jaar op 29 Aug., of in 't oktaaf daarvan trokken vier mannen naar de graaf, om nieuwe schepenen ter benoeming voor te dragen. In de naaste drie jaar mochten deze vier niet opnieuw deze taak vervullen.

Ekonomies bestond er eveneens 'n druk verkeer met Gent: in 1325 werden Hulst en Gent door 'n kanaal verbonden. Hulst kreeg in 1180 van Philips van den Elzas vrijdom van alle tollen (behalve van die te St. Omer). Welke betekenis kon dit gehad hebben, indien de handel weinig betekend had?

Tot in de 14*e eeuw* staat dus histories vast:

1°. Hulst en Hulsterambacht liggen in de Franse invloedsfeer. 2°. Hulst was èn politiek èn ekonomies èn kerkelik het centrum voor 't Ambacht. In Hulst immers zetelde de baljuw van 't Ambacht, Hulst was de mart-plaats, alleen in Hulst mochten lange tijd de gelovigen uit 't Ambacht ter kerke gaan.

In de 14e eeuw komt er evenwel verandering. De band met Vlaanderen wordt losser. Gent en Hulst liggen meermalen overhoop: vanaf 1326 tot ongeveer 1350 werden de Vier Ambachten door Gent bezet. Opnieuw geschiedde dit door de Witte Kaproenen onder Jan Hyoens in 1379. In 1381 werden de Vier Amb. door Gent stelselmatig verwoest. Dit werd herhaald in 1385 door de Franse koning Karel VI. In 1452 of '53 werd Hulst door de Gentenaars platgebrand; in 1488 en '89 werd verwoed gestreden bij Hontenisse; 't Ambacht werd in 1488 en '89 bij vergeefse aanvallen op de stad, door Gent gebrandschat. En in 1491 werd Hulst nogmaals geplunderd.

Deze burgerstrijd deed niet alleen de verhouding Hulst-Gent, maar ook de verhouding Stad-Ambacht grondig veranderen. Wat voordeel had 't Ambacht van deze krijg, zelfs indien Hulst de overwinning behaalde? Immers geen enkel! 't Was de stad die al deze rampen over 't Ambacht neertrok.

Deze kloof werd uitgediept door de godsdienststrijd. In 1578 deden de Gentse Kalvinisten onder van Deynse - die reeds in 1566 als hoofd der beeldstormers in Hulst en Axel was opgetreden - 'n aanval op de stad; 28 Junie werd de uitoefening van de katolieke godsdienst op lijfstraf verboden. Een achtergelaten bende beroofde kerken en kloosters van Stad en Land; predikanten werden aangesteld. Na vele wederwaardigheden kwam de Stad in 1645 definitief in 't bezit der Republiek: de katolieke godsdienst werd voorgoed verboden en alle kerken hun ontnomen. Toch bleef de overgrote meerderheid katoliek; de protestanten waren meest inkomelingen, en 't geringe aantal dat uit afvallige katolieken bestond, sloot zich gemakkelik hierbij aan. Belangrijk waren de gevolgen hiervan in taalkundig opzicht: Hollandse invloed kwam binnen met de protestanten, (ook al door hun konnekties met het Noorden) die daarenboven allen leidende funkties uitoefenden; in 't Ambacht groeide 't wantrouwen in en de afkeer van de Stad, van waaruit de onderdrukking kwam.

Zo heeft de historie een zeer onvriendelike verhouding tussen Stad en Land doen ontstaan, een verhouding, die ik in die mate nergens anders weet te bestaan. Rivaliteit tussen twee plaatsen is heel gewoon, maar hier is veel meer dan dat aanwezig. Een bekend filoloog, die hier eens 'n bezoek bracht, had dadelik gelegenheid dit te konstateren.

Hoe Hulsters taal - veel meer dan die van 't ‘Land’ (=

Ambacht) - vreemde invloed wel moest ondergaan, illustreert ook nog 't volgende feitelike gegeven uit 't Hulsters archief. In 'n tableau de Population van 1808 tot 1812 lees ik, dat Hulst toen 2012 inwoners had; An 7 had het er 1150. Dat is dus in 'n negental jaren bijna een verdubbeling. Daarvan móet wel 'n groot deel toegeschreven worden aan inkomelingen. Trouwens in bedoelde Tableau staan aangegeven 80 Franse, 339 Zeeuws-Vlaamse en 156 Noord-Nederlandse inkomelingen.

Met deze taalfeiten naast de gegevens der historie, kan ik mij alleen het volgende verloop als het meest-natuurlik voorstellen:

tot in de 14e eeuw ondergaan Stad en Land gelijke invloeden van Vlaanderen (en daardoor van 't Frans); Hulsters taal beïnvloedt h.w.s. die van het Land;[1)] vanaf deze tijd, maar vooral in de 15e eeuw, ontstaat een zodanige afscheiding tussen Stad en Land, dat 't Land daardoor voor ‘Stadse’ invloeden vrijwel immuun wordt. Deze afscheiding wordt - en dan voorgoed - bevestigd en verscherpt door de godsdienstige en politieke toestanden der 16e en 17e eeuw. Hulst ondergaat van die tijd af natuurlikerwijze veel Hollandse invloed (en in de jongste tijd ook Brabantse); deze invloed uit zich zowel in klankstelsel als in woordenschat. Het minst wordt de syntaxis er door geraakt. Ofschoon - evenzeer als in de Middeleeuwen - Hulst hèt centrum van 't Land is, weerstaat dit laatste aan z'n invloed, 'n gevolg van de meer dan rivale mentaliteit ,die er heerst.

Anders zal 't geval misschien wel staan, als we 'n eeuw verder zijn. De tegenwoordige invloed van 't Nederlands komt immers overal. Wat daarvan het gevolg zal zijn?

In ieder geval: in deze streek vertoont zich het feit, dat de omgeving ener stad aan de invloed daarvan *weerstaat*; een feit tegenovergesteld aan wat door Frings, Schrijnen, Kloeke, van Ginneken e.a. is gekonstateerd nl. de (meestal kringsgewijze) invloed, die door 'n stad over z'n omgeving wordt uitgestraald.

Hulst.

JOS. J. GIELEN.

1) Men vergelijke: Dr. H.J.E. Endepols: Enige opm. over Algemeen Beschaafd in de Middeleeuwen en Volkstaalevolutie. Ts voor T § L (Tilburg) 1926-.

De twee dialecten van Guido Gezelle.

Het West-Vlaamsch omvat twee groote dialectgroepen. De kuststreek met het oude Westland en Fransch-Vlaanderen vormt een gesloten geheel met belangrijke gemeenschappelijke eigenaardigheden naast enkele kenschetsende verschillen, als b.v. het wegvallen der *g* van het voorvoegsel der verleden deelwoorden, een kenmerk van de noordwestelijke tongvallen. Het Zuidoosten met de steden Thielt, Rousselare, Iseghem, Meenen en Kortrijk is sterker Frankisch gekleurd, hoewel ook daar de diphthongeering van Germ. *î* en *û*, die tot aan de Oostvlaamsche grens en in het Zuiden tot aan de Leye is doorgedrongen, geen toegang vond. De huidige stand van het dialectgeographisch onderzoek laat niet toe, dit gebied nauwkeurig af te bakenen. De stad Rousselare is niet in alle opzichten bij de zuidelijke groep te voegen, maar vertoont nog enkele noordelijke eigenschappen. De kaarten van de Bo en Jacobs (Het Westvlaamsch, Groningen-Den Haag 1927) laten ons hier in den steek.

Tot de beide dialecttypes, vooral echter tot het zuidelijke, behoort het West-Vlaamsch van den Bruggenaar Guido Gezelle. Het is ook in West-Vlaanderen van geringe bekendheid, dat de dichter, wanneer hij geen ‘gezuiverd Vlaamsch’ hoefde te spreken, dus in zijn persoonlijken omgang, meestal niet het sappige dialect van zijn geboortestad sprak. Zijn vroegtijdig vertrek naar het klein seminarium te Rousselare, in 1845 - hij was toen een jongen van vijftien jaar - kan niet als verklaring van dit feit worden aangevoerd, hoewel we weten, dat hij als portier voldoende gelegenheid had om met beide ooren wijd open te luisteren naar het Vlaamsch van de straat, wat hij ook werkelijk heeft gedaan. Toch heeft hij het Rousselaarsch dialect, afgezien van den voor hem nieuwen woordenvoorraad, niet aangenomen. Dat Gezelle hoofdzakelijk den zuidelijken tongval gebruikte, hoewel hij natuurlijk ook wel zuiver Brugsch kon spreken, is aan den invloed van zijn ouders, vooral van zijn moeder te wijten. Vader Gezelle was geboren te Heule bij Kortrijk en moeder te Wynghene bij Thielt. Proeven door mij ter plaatse genomen, hebben mij bewezen, dat het Wynghensch de grammatische grondslag is van Gezelle's West-Vlaamsch. We weten dat de dichter de volkstaal nooit geheel zuiver schreef,

maar ze steeds het gekleed gaan in het slechtzittend pakje der algemeen Nederlandsche spelling en buiging; ook haalde hij telkens archaïsmen en Westvlaamsche woorden die in andere streken gebruikelijk zijn, uit zijn zoogenaamden 'woordentas' te voorschijn.[1)] Naar hij zelf herhaaldelijk verklaard heeft, was zijn gewone omgangstaal het dialect van zijn moeder en het was zeker onafscheidbaar van haar beeltenis, die den grijs geworden Gezelle nog steeds onuitwischbaar voor den geest stond, al bezat hij van haar noch 'lichtdrukmaal', noch 'beitelwerk' (z.W. X, 8).[2)] Dikwijls kwam hij te Wynghene op de hoeve 'Het Walleke', die door zijn oom bewoond werd, zijn vacantie doorbrengen.[3)]

Hier laat ik een overzicht volgen van enkele der voornaamste eigenaardigheden die de noordelijke en westelijke tongvallen van de zuidelijke onderscheiden.

Karakteristiek voor het kustgebied is, dat de Germ. *u* vóór *n* + *dentaal* haar qualiteit behoudt, terwijl ze in het Zuiden tot *o* wordt. Gezelle bezigt de zuidelijke, met het Nederlandsch overeenstemmende vormen, maar we vinden een Brugschen vorm *zoenger* (Reinaert de Vos 1860, no. 10) in een zuiver dialectischen tekst. Op dezelfde wijze wordt ook de Germ. *i* vóór dezelfde consonantenverbinding in het Noorden hooger gearticuleerd dan in het Zuiden, zoodat ze met *î* kan samenvallen. Brugsche rijmen bij Gezelle zijn b.v. *schijnt - vindt* (W. III, 161), zuidelijke rijmen: *vindt - gezind* (W. V, 112). De uitspraak is in dit laatste voorbeeld *ɛ* in het Zuiden, maar *i-ɛ* in het Noorden. De woorden *twintig - fijntig - welgezindtig* (W. IV, 116) rijmen noch in het Noorden, noch in het Zuiden. Het eerste en het tweede rijmen te Brugge, het eerste en het derde in het Zuiden, maar het tweede en het derde rijmen in het West-Vlaamsch heelemaal niet.

De umlaut van Germ. *u* is in het Noorden en Westen meestal *i* (ontrond), in het Zuiden meestal *u*, b.v.: *dinne* (VIII, 27, XI,

1) Dit is een woordenboek uit fiches bestaande, dat thans bij den Zeereerw. Heer Caesar Gezelle berust.
2) Ik verwijs in dit artikel telkens naar de Amsterdamsche uitgave van Gezelle's *Werken* (W. I-XIV).
3) Deze inlichtingen ontving ik van den heer notaris Persyn te Wynghene, die mij ook bij mijn dialectische proefnemingen bereidwillig te woord stond.

115) naast *dunne* (VIII, 64, Kleene Hertog, 139); *pit* (VI, 81, Biekorf X, 9) naast *put* (II, 26, VI, 33); *rik* (niet bij Gezelle) naast *rugge* (III, 122, V, 57); *stik* (V, 29, 160, VIII, 30) naast *stuk* (I, 152, III, 10, VIII 66).

In open silben luidt de *e* vóór *r* (door de Bo de zware *e* genoemd, om ze van de zachtlange te onderscheiden) in het Noorden en Westen *aē* (ook te Rousselare), in het Zuiden *ɛ*. Dat Gezelle *ɛ* uitsprak, kunnen wij uit de spelling *hairel* = aar (Rond den Heerd I, 152, 276) opmaken. Hij verbeterde later: *herel* (I, 94, Kleene Hertog, 23). De Fransche klank door *ai* aangeduid stemt phonetisch geheel met den zuidelijken Westvlaamschen overeen.

Het belangrijkste verschijnsel der noordelijke en westelijke klankleer is zeker de in het Hollandsch algemeen voorkomende monophthongeering van Germ. *au*, die in het West-Vlaamsch der kust alleen vóór labialen en gutturalen, niet vóór dentalen plaats heeft. In het Zuiden daarentegen blijft de diphthong vóór alle consonanten behouden. Gezelle steunde ook hierin meestal op de zuidelijke uitspraak en beeldde den tweeklank door *oo* af, zoodat zijn spelling, behalve in de sterke werkwoorden, gewoonlijk met de Nederlandsche overeenkomt, b.v.: *boomen, oogen*, enz. (in het Noorden met *ō*, in het Zuiden met *ōə* of *ūə*). Historisch juist is de spelling *droogen* (I, 29, VIII, 39), met Germ. *au*, naast Ndl.-Wvl. *drogen* (Warande, 159, 160, 162), misschien met Germ. *u* evenals Hd. trocken. De noordelijke vorm kan evengoed van *au* als van *u* afstammen. Op de aangewezen plaatsen in de *Warande* staat in de eerste uitgave *oo* (Rond den Heerd II, 412, III, 243, 244), doch op blz. 31 heeft Gezelle den scherplangen vorm niet verbeterd; in lateren tijd spelde hij het woord ook weer scherplang (Elisabeth van Ungarn, 77, 187). Hij was met dergelijke wijzigingen nooit geheel consequent. Het gebeurde ook soms, dat hij zich onbewust naar de noordelijke uitspraak richtte en zachtlang spelde, b.v.: *dopen* (XII, 10, XIV, 144, Warande, 56); *knopen* (Warande 111, Rond den Heerd I, 219). In het praeteritum der sterke werkwoorden van de IIe klasse werd het verschil tusschen Germ. *au* en *u* door consonantischen en analogischen invloed uitgewischt; het vocalisme van het enkelv. werd aan dat van het meerv. ‘angeglichen’, ofwel omgekeerd. Niet alleen werd in de noordelijke en westelijke tongvallen Germ. *au* gemonophthongeerd vóór labialen en gutturalen, doch werd daarentegen Germ. *u* of *o* vóór dentalen gediphthongeerd, zoodat het vocalisme van het praeteritum

en van het particiep in het eerste geval tot *ō*, in het tweede geval tot *ōə* samenviel. Hetzelfde geldt voor het deelwoord der IVe klasse. In het Zuiden echter bleef de historische toestand beter bewaard; alleen het praet. mv. werd aan het enkelv. ‘angeglichen’ en bekwam *ōə* vóór alle consonanten. Hier nu wijkt Gezelle's spelling van de Nederlandsche af. Vóór dentalen vertoont het praet. dus ook aan de kust een tweeklank, b.v.: *wij boon*, bij Gezelle *wij booden* (Ring van 't kerkel. Jaar, 39, Rond den Heerd I, 277); *wij schooten* (Rond den Heerd I, 51, 157) naast Ndl. *wij schoten* (Doolaards, 46, 136); *ik verlooze*, conj., (Rond den Heerd VIII, 343), later verbeterd: *ik verloze* (III, 105); *wij verlooren* (Ring, 71); enz. De noordelijke en westelijke deelwoorden *geschooten, verlooren* heeft Gezelle niet gebezigd. Alleen in het *Messeboekske* vindt men den vorm *gebooren* (IVe kl.). Vóór labialen en gutturalen zegt men in het Zuiden: *wij kroopen* (Rond den Heerd I, 141, 188); *ik looge* (XIII, 8); *wij schooven* (Rond den Heerd I, 299); *wij vloogen* (IX 6, 61, Warande, 89), enz., maar in het Noorden: *wij kropen* (Doolaards, 120, 166), *wij schoven* (II, 17, Kleene Hertog 43), *wij vlogen* (Doolaards, 35). De deelwoorden zijn overal zachtlang: *geschoven* (IV, 102, Rond den Heerd I, 194), *gevlogen* (I, 39, Warande, 60), enz. Gezelle heeft tot circa 1880 in het praeteritum volgens de zuidelijke dialecten scherplang gespeld; toen heeft hij de Nederlandsche spelling aanvaard, maar daarom niet de Nederlandsche uitspraak. Hij had deze Westvlaamsche eigenaardigheid aangenomen naar het voorbeeld van *Vaelande* (van Daele, Tyd-verdryf, Yperen 1805-06), doch het spreekt vanzelf, dat zijn scherplange vormen niet konden overeenstemmen met die van den Yperschen geneesheer en taalliefhebber, die b.v. *verlooren* spelde, waar Gezelle volgens zijn eigen dialect *verloren* schreef. Zonderling genoeg heeft de dichter later in *Hiawatha's Lied* opnieuw den *oo*-vorm gebruikt. Duclos, van geboorte een Veurnaar, aan wien Gezelle in 1872 de redactie van zijn weekblad *Rond den Heerd* had afgestaan, had waargenomen, dat de meester in sommige gevallen anders spelde dan hijzelf en trachtte het fijne van de zaak te weten. In zijn dialect namelijk worden Germ. *u* en *o* vóór dentalen gediphthongeerd. Hij vroeg Gezelle in het jaar 1875 schriftelijk om uitleg over het gebruik van de scherplange *ee* en *oo*, maar de dichter kon, met het oog op de dialectische verscheidenheid, geen regel formuleeren die voor alle West-Vlamingen bindend zou zijn geweest. Trouwens wist

hij zelf niet waarop de verschillen berusten en had hij een hekel aan regels of formules, daar hij van eenheid niets weten wou. Hij dreef den spot met Duclos en antwoordde: ''t Is mij al gelijk; ik houde aan 't onze.'[1)] Hiermede bedoelde hij, dat zijn briefwisselaar maar volgens zijn eigen uitspraak moest spellen, doch de ijverige Duclos begreep niet, dat de groote Westvlaamsche aanvoerder voor deze gewichtige en netelige quaestie, zooveel onverschilligheid kon aan den dag leggen, en maakte zich niet weinig boos op 'Doctor Spoker'. Het is waarschijnlijk, dat het vraagstuk eenige beroering in het Westvlaamsche kamp heeft verwekt en dat Gezelle ten gevolge van de moeilijkheid der oplossing het liefhebberijtje met *ee* en *oo* ten slotte heeft laten varen.

Het niet-bepalend lidwoord voor het mannelijk is in de zuidelijke dialecten *ne*(*n*), evenals in het Oost-Vlaamsch en Brabantsch, in het Noorden en Westen echter *e*(*en*). Gezelle heeft meestal den Nederlandschen vorm verkozen. Noordelijke vormen zijn door de spelling, wegens hun overeenkomst met het Nederlandsch, zelden te herkennen, b.v.: *kom e keer hier* (III, 125); *peist e keer* (Rond den Heerd I, 213); *t' Alveringhem, als ze over 'en dijk springen* (Biekorf VII, 223). Wanneer Gezelle den dialectvorm gebruikte, was het gewoonlijk de zuidelijke, b.v.: *ne keer* (I, 158); *bij 'nen boom* (III, 147), Wvl. *nem; ne man* (IV, 70); *ne kogel* (IV, 94); *nen ijzeren arm* (V, 27); *nen avocaat* (XII, 160); *elk schoot in ne lach* (XIV, 7).

In het Noorden en Westen is de gewone aanspreekvorm het pronomen *je* (*ie*), in den derden en vierden naamval *je* of *joe*(*n*). De Frankische vorm *gi* wordt daar uitsluitend met klemtoon gebezigd, ter versterking, verbonden met *je* (*ie*). De derde en vierde naamval *u* is er onbekend. Het gewone possessief is *je*(*n*), *joe*(*n*), waarvan de uitgang vóór bepaalde consonanten wegvalt of op verschillende wijze wordt geassimileerd. In het Zuidoosten is het pronomen *gi, ge*, in den derden en vierden naamval *u*, algemeen in zwang. De vorm *je* komt er alleen enclytisch voor: in hoofdzinnen met omzetting der woordorde na werkwoorden met een vocalischen stamauslaut, in ondergeschikte bijzinnen onmiddellijk na het voegwoord. De vorm *dje, tje*, palataal uit te spreken zooals in het Ndl. woord *Jantje*, (vgl. Oost-Vlaamsch en Brabantsch *de, te*), wordt in hoofdzinnen gebezigd na werk-

1) Caesar Gezelle, Guido G., blz. 177.

woorden met consonantischen stamauslaut. Het bezittelijk voornaamwoord is in het Zuiden altijd *uw*. Te Rousselare gebruikt men het pronomen *gi, ge* in hoofdzinnen met rechtstreeksche woordorde; de derde en vierde naamval luidt er echter altijd *je, joe*(*n*) en ook het possessief vertoont het noordelijke type. Het op korten afstand ten Oosten liggende stadje Iseghem behoort, wat zijn aanspreekvormen betreft, reeds geheel tot de zuidelijke dialectgroep. De isoglosse van het enclytische voornaamwoord *ge* in ondergeschikte bijzinnen bevindt zich verder oost- en zuidwaarts en is zonder twijfel één der grenslijnen van het Oost-Vlaamsch. Op het Brugsch dialect berusten dus bij Gezelle de volgende vormen: *blijft, smed, je vier omtrent, blijft, bakker, vóór jen trog* (VIII, 145); *je laet je werk weír staen* (XIII, 10); *maakt dat je aan je brood komt* (Rond den Heerd I, 6); *zet je plat up je gat* (Biekorf III, 248); *dank ik zoen begunnen êp me brugs te gon schriven no joen* (Reinaert de Vos 1860, no. 10); *wêtje wal dass' ier klagen vajje* (Reinaert de Vos 1860, no. 10). Te Wynghene en verder naar het Zuiden zegt men: *uw vier, uwen trog; ge laat u*(*w*) *werk weer staan; maakt da*(*t*) *je aan u*(*w*) *brood komt; zet u plat ip u*(*w*) *gat; te gon schriven nor u; dass' ier klagen van u*. Voorbeelden van zuidelijk taalgebruik zijn bij Gezelle: *rechte voor u, zie-je dat kleen kruiske*? (Biekorf I, 20); *wil-je mijn pakske dragen, 'k geve u 't avond een naalde* (Rond d. Heerd I, 6), juister: *wil-dje; 'k zal u gaan hêen* (Rond d. Heerd I, 201); *ge zult gij wel een beetje naar 't huis kijken, doe-je niet*? (Rond den Heerd I, 213); *draagt uwe peren meê* (Rond den Heerd I, 202); enz. In het Noorden luiden deze zinnen: *rechte voor je....; ....'k geve*(*n*) *je t'avond een naalde; 'k zal je gaan hêen; je zal gij wel een beetje naar 't huis kijken....; draag je peren meê*. Gemeenschappelijke, te gelijk noordelijke en zuidelijke vormen zijn b.v.: *waar zit-je gij dan*? (III, 62); *he'j't onthouden*? (IV, 82); *waarom sla-je 't gij*? (Rond den Heerd I, 309); *wat zou-je gij daarmeê doen*? (Doolaards, 18); *wat dat-je zegt*! (Rond den Heerd I, 213).

Het voornaamwoord *dje, tje* komt bij Gezelle niet voor, daar hij in de voorafgaande dentaal den uitgang van het werkwoord meende te herkennen; we vinden wel verkeerde afbeeldingen ervan: *en kent-je dat nog niet*? (III, 172); *wat zegt-je*? (Kleene Hertog, 58); *slaapt-je nog*? (Rond d. Heerd I, 14); *wat zeg-de*? (Rond d. Heerd I, 213), eig. de Ovl. en Brab. vorm. In het voorbeeld *slaapt-je*? is het op zichzelf stemhebbende pronomen *dje*

stemloos geworden onder den invloed van den stemloozen stamuitgang van het werkwoord. Tegen Gezelle's opvatting spreekt het feit, dat de uitgang *t* van den stam of van de vervoeging vóór consonantenverbindingen regelmatig wegvalt. Bovendien is de anlautsvervorming *dj* uit *j* of *d* een typisch Wvl. verschijnsel, b.v.: *Djoren* = Joris, *Djoos* of *Tjoos* = Joost, *djakke* = zweep, Kil. jacke, waarbij Ndl. *jakkeren; djokken, djuiken* = wvl. dokken (= stooten, slaan), *djolen, tjolen* = dolen. Het pronomen *dje* kan dus op *je*, ofwel, evenals de Brabantsche vorm *de*, op het Mnl. enclytische voornaamwoord *di* teruggaan. Gezelle heeft dezen voor hem raadselachtigen vorm trots zijn voorliefde voor de zuidelijke tongvallen dikwijls door den noordelijken vervangen, b.v.: *wat peis-je*? (IV, 37); *hoor-je 't*? (Kleene Hertog, 26); *wat zeg-je*? (Kleene Hertog, 114). Ook de aanspreekvorm *je* was Gezelle onsympathiek en werd door hem verworpen, omdat hij te gelijk Hollandsch is. In de *Dichtwerken* is hij daarom vrij zeldzaam. We vinden hem een paar malen in de eerste uitgave der *Dichtoefeningen*, op blz. 29 in de directe woordorde volgens het noordelijke gebruik en op blz. 37 in een ondergeschikten zin, verbonden met het voegwoord, volgens het algemeen Westvlaamsch gebruik, maar Gezelle heeft er bij de verbetering voor de tweede uitgave (Leuven-Rousselare 1878-80) den Frankischen vorm *gij, ge* voor in de plaats gezet (blz. 37 en 48 van de Amsterdamsche editie). Op deze wijze zijn talrijke kunstmatige mengvormen ontstaan als b.v.: *als ge 'r gij nog zijt* (VI, 146); *van als ge gij uwe neuze buiten steekt* (Rond d. Heerd I, 213); *ze zeggen dat gij zoo fraai zijt* (Rond d. Heerd I, 213), Wvl.: *a*(*ls*) *je gij uwe neuze*.... (in het Noorden *je neuze*); *ze zeggen da*(*t*) *je fraai zijt*.

Een gewichtig kenmerk van de zuidelijke dialecten is ten slotte nog het gebruik van den verkleinvorm *ke*, na gutturalen *ske*. De uitgang *tje* komt daar alleen voor na *n* en de uitgang *je* na de dentale explosieven; in dit laatste geval bezigt men ook in het Noorden *je*, maar in verbinding met gutturalen *sje, stje, schi* en in verbinding met andere consonanten *tje, tji*. In het Westland en in Veurne-Ambacht, eveneens te Rousselare, bestaat er een uitgang *ige, igi*, die na een helderen vocalischen auslaut, alsook na de meeste oorspronkelijk stemhebbende labiale en dentale consonanten algemeen verspreid is, b.v.: *koeige* = koetje, *strooige* = strootje; *dievige, glazige, hovige, huizige, rebbige, windige, wuvige* = wijfje, enz. De dentale stem-

hebbende explosief wordt na open silben gesyncopeerd; aldus: *brooige, draaige* = broodje, draadje, enz. Ook komt na de *d* dikwijls deze uitgang voor, of zijn de beide uitgangen te gelijk mogelijk, b.v.: *hondje* naast *hondige, kindje* naast *kinnige, smedje, vriendje*, enz. Na de *l* vindt men regelmatig het suffix *tje* wanneer de vocaal gerekt is, b.v.: *schooltje, boeltje, paaltje*, enz., doch daarentegen: *bollige, hollige, wallige*. Na de *r* is *tje* met verkorting van de vocaal algemeene regel: *boertje, zweertje*, enz. Na de nasalen voorafgegaan door een gerekte of een verkorte vocaal (de verkorting is gewoon vóór de *m*) staat *tje: boontje, kleentje, maantje, schoentje* naast *schoeige* (met vocalischen auslaut!), maar: *kannige, mannige; boomtje, oomtje, raamtje*, doch: *lammige, kommige, blommige* naast *blomtje, kammige* naast *kamtje*, enz. Na *f* (*v*) is *tje* niet zeldzaam, b.v. *brieftje, kloeftje* = klomp, *snuiftje*, wel na *s* (*z*), b.v. *basje* = baasje. Na *w* treft men regelmatig *tje* aan, b.v.: *duwtje, mouwtje, schouwtje, vrouwtje*. Substantieven die op stemlooze consonanten uitgaan, krijgen dus volgens bovenstaanden regel den uitgang *tje, je, sje, stje: aaptje, koeksje, koekstje, kousje, koustje, mutsje, mutstje, ventje*, enz. In het Zuiden, b.v. te Iseghem en te Kortrijk, gebruikt men den vorm *ije* (*i* + *j*) in dezelfde gevallen als *ige, igi* in het Noorden en Westen. Dit suffix is het aequivalent van het eveneens zeer verspreide *etje* (b.v. te Brugge en te Yperen) en van het zuidelijke, te gelijk Ovl. en Brab. *eke*, waarbij de ingelaschte *e* als dissimileerende factor tusschen de medeklinkers is te beschouwen waarvan de articulatieplaatsen dicht bij elkaar liggen, ofwel als overgang tusschen twee moeilijke articulaties. De beide consonanten in de suffixen *ige* en *etje* worden palataal uitgesproken; elders wordt de Wvl. *g* nauwelijks hooger gevormd dan het Ndl. blaasgeluid *h*, en wel met zeer geringe vernauwing. In het Brugsch wordt de palatale klank *tj* in de onmiddellijke nabijheid van de gutturale explosief gevormd, zoodat het gehoor van den dialectsprekende niet altijd met zekerheid kan onderscheiden, of het een *t*-klank, dan wel een *k*-klank heeft waargenomen. De beide articulaties komen daarom te Brugge werkelijk naast elkaar voor. De dubbele uitspraak, ofwel de twijfel van den luisterende uit zich vaak bij de phonetische transcriptie, zooals b.v. in den tekst van Frings en Van den Heuvel (Die Südniederländischen Mundarten, Marburg 1921, blz. 70, 71). In historisch opzicht zijn deze Brugsche klanken, waarvoor het phonetisch systeem van Passy geen teeken opgeeft, als

tusschenvormen te beoordeelen van de in andere Wvl. dialecten alsook in het Nederlandsch verder gevorderde voorwaartsche verschuiving van *k* tot *tj*. Dat deze palataliseering, die hier door de volgende *i* werd vergemakkelijkt, als een Friesche eigenaardigheid van het West-Vlaamsch moet worden beschouwd, heeft reeds Johan Winkler in zijn *Dialecticon* ('s-Hage 1874) aangetoond. *Tj* voor *k* schijnt evenals in het Friesch en Engelsch, ook in den anlaut mogelijk te zijn. Wvl. *tjeffen, tjikken*, voor keffen, kikken, kunnen als voorbeelden aangehaald worden. Gezelle geeft in zijn *Loquela*, als bewijzen van de verwantschap tusschen West-Vlaamsch en Friesch, nog andere woorden op, maar ze zijn, afgezien van den verkleinvorm *tje*, niet overtuigend. De klank gaat in het West-Vlaamsch haast altijd op *d, t* of *s* terug, b.v. *tjateren* = tateren, *tjolen* = dolen, *tjuffen* = suffen, *tjukkelen* = sukkelen, enz.

Gezelle heeft de *ke*- en *ske*-vormen boven de Holl.-Wvl. *je*- en *tje*-vormen verkozen en zich over 't algemeen naar het zuidelijk gebruik gericht. Soms bezigt hij echter ook den uitgang *ke* na de dentale explosieven, dus geheel in afwijking van de Westvlaamsche dialecten, maar in overeenstemming met de Oostvlaamsche en Brabantsche. Hij steunt hierin op de oudere schrijftaal; in zijn dichtwerken beslist vaak het metrum over het gebruik van een korteren of langeren vorm. Na *d* en *t* spelde hij gewoonlijk *tje* voor Ndl. *je*. In geheel West-Vlaanderen verspreid zijn de Ndl. diminutieven *beentje* (IV, 143), *bladtje* (IV, 67, V, 123), *hertje* (I, 16, III, 166), *kindtje* (I, 97, III, 168), *kottje* (Doolaards, 143) naast *kotje* (Rond den Heerd I, 166), *liedtje* (I, 9, III, 143, XIV, 47), *linttje* (Warande, 42), *pottje* (Biekorf VII, 165) naast *potje* (XIII, 51, Rond d. Heerd I, 213), *steentje* (II, 26), enz. Algemeen gangbaar zijn in het Zuiden de vormen *aapke* (XIV, 124), *blomke* (I, 14), *frakske* (VII, 140), *mutske* (VII, 140), *oogske* (I, 98, X, 56), *vlerkske* (III, 166), *vogelke* (I, 35), Wvl. *veugelke*, enz. Het zuidelijke aequivalent van het westelijke en noordelijke suffix *ige, igi*, van het zuidelijke *ije*, van het Ndl.-Wvl. *etje* hebben we in *billeke* (IV, 143), waarnaast dus in het Zuiden *billije*, in het Westen *billige, billigi*, te Brugge *billetje, billetji; glazeke* (Rond d. Heerd I, 213) naast *glazije, glazige, glazigi, glazetje, glazetji; kobbeke* (Warande, 63) = spin, naast *kobbije, kobbige, kobbigi, kobbetje, kobbetji; manneke* (X, 57) naast *mannije, mannige, mannigi, mannetje, mannetji*; enz. Wanneer de *d* door een andere consonant is voorafgegaan of

wanneer ze ongedekt na een niet gerekte vocaal staat, kan men in het Zuiden drie vormen aantreffen, b.v.: *puideke* naast *puidije* en *puidje* (IV, 146), daar Germ. û in het West-Vlaamsch steeds verkort is; *hoofdeke* (III, 102) naast *hoofdije* en *hoofdtje* (III, 58); *endeke* (Rond. d. Heerd I, 201) naast *endije* en *endtje* (III, 182); *baardeke* naast *baardije* (in het Westen *barrige*) en *baardje* (XIV, 44); *woordeke* naast *woordije* en *woordtje* (XIV, 116); enz. Het gebeurt echter ook, dat slechts één vorm gebruikelijk is, b.v.: *bladtje* (IV, 67, V, 123), in het Westen *blaaige; handtje* (I, 97); *kindtje* (zie hooger). Wanneer de *d* na een gerekte vocaal in ongedekte positie staat, is de *je*-vorm ook in het Zuiden de gewone: *kleedje* (XII, 6) of *kleedtje* (Biekorf I, 19); *liedje* (VI, 99, XI, 197) of *liedtje* (I, 9, III, 143); *zaadje* (Rond den Heerd I, 102) of *zaadtje* (I, 17); enz. Vormen als *kindeke* (I, 96), *handeke* (I, 118, Warande, 77), *potteke* (Rond den Heerd I, 213) zijn Oostvlaamsch en hooren in de streek tusschen Leye en Schelde thuis. *Liedeke* (XIV, 48), *vorsteken, vorstken* (Kleene Hertog, 106), *spleteke* (Biekorf V, 339) zijn oudere schrijftaalvormen, maar *liêken* (X, 10) is Oostvlaamsch en Brabantsch. De noordelijke, grootendeels ook Nederlandsche verkleinwoorden als b.v. *krulletje* (III, 168), *Walletje* (IV, 167), *asemtje* (X, 108), *broedertje* (Wvl. *broertje*), *zustertje* (XI, 31), *dutsje* = knul, *mutsje* (XIV, 30), *vlerksje* (Rond den Heerd XIII, 57), een Veurne-Ambachtsche vorm (te Brugge *stji, stje, ski*), zijn bij Gezelle zeldzaam. In de eerste uitgave der *Dichtoefeningen* (1858) staat op blz. 170 het Hollandsche diminutief *lachje*; Gezelle heeft het later vervangen door het Westvlaamsche (zuidelijke) *lachske* (I, 173). Den uitgang *ige, ije* schijnt hij niet te hebben aangedurfd. We vinden slechts eenmaal den Kortrijkschen vorm *capelleje* (Biekorf II, 32).

Münster i.W., December 1930.
R. VAN SINT-JAN.

Anatomie. (*Vervolg en slot van blz.* 126).

[+]De anatomie van de zin heeft zo goed als die van het lichaam twee zijden, een binnen- en een buitenzijde, resp. geraamte en uiterlik, of knook en vlees. Dit is wel makkelik aan te tonen, want er zijn zinslichamen waarin één knook van nature helemaal bloot ligt. Hier gaat onze vergelijking dus mank en de lezer zal te benieuwder zijn, dat in concreto waar te nemen.

[+]Knook en Vlees.

26. Het gaat goed met de zieke.

Op dat ‘het’ zitten de taalkundigen al eeuwen te turen, want ze verwachten er vlees, zoals in

27. De zieke wordt beter

of zoals in ‘Hij wordt beter’, want dit ‘hij’ weet ieder te verklaren als ‘de zieke’ en daarom houdt ieder dat ‘hij’ voor hetzelfde als ‘zieke’ nl. voor iets dat evenals een lichaamsdeel uit twee helften bestaat: een knook en vlees, resp. onderwerp en (voor)naamwoord. Maar in ‘H e t gaat goed met de zieke’ ziet nooit iemand die knook met vlees bekleed, geen mens toch kan eigenlik zeggen, wat dat ‘het’ eigenlik betekent, m.a.w. l e x i c o l o g i e s is het niets, alleen s y n t a k t i e s is het wat. Dat bloot syntaktiese nu hebben alle impersonalia. En nu wij daarmee zoveel blòte knoken ontdekten, zal men ook wel willen aannemen, dat er bedekte zijn, ja dat elke zin voor het merendeel uit geraamte èn uit vlees bestaat m.a.w. een syntaktiese helft heeft en een lexicologiese. Die eerste helft nu kan aanleiding zijn, de kinderen uit de Achterhoek dieper te ontleden, te meer omdat in elk hoger ontwikkeld lichaam, dus ook in een menselik, de kompositie vooral op het geraamte steunt.

Wie die ontleding nu op de reeds gegeven citaten wil toepassen, zal in acht moeten nemen dat b.v. doublering niet alleen dubbel vlees maar ook dubbel been geeft, d.i. een te veel aan w o o r d e n èn aan z i n s delen; dat laatste is het juist wat een zin zo zwaar maakt en zo onbehaaglik voor de z i n stilist, want de ‘w o o r d kunstenaar’ is juist met vèèl woorden gebaat zoals de kanarie

met vele trillers en de impressionist met veel kleuren. (Denk aan de taal van sommige Tachtigers; maar daarover eens apart!) Zo mishaagt aan de z i n stilist ook de taal van de geleerde, inzover nl. ook diè er toe komt, in een zin de w o o r d e n op te hopen en, mèt die ‘onderscheidingen’ of ‘betekenissen’, ook de z i n s delen.

[+]Behalve die geleerde ‘Deling’ en de vulgaire ‘Doublering’ kan nu een derde geval van Pleonasme worden begrepen; al is het het minst bekend van alle, en ook het minst vermoede, het is in syntakties opzicht het meest belangwekkend, want 1°. de lexicologie valt er helemaal buiten en 2°. juist de meest fraaie voorbeelden blijken er toe te behoren o.a. die zin van Couperus (citaat 1) en van de andere grote Schrijvers, terwijl juist omgekeerd de kleinste auteurs (zoals Pascal, Voltaire, Vauvenargues) dat syntakties pleonasme hebben geschuwd. Bezien we zo'n geval uit de intreerede van een Delftse hoogleraar: [+]Syntakties Pleonasme.

> 28. En toch mag van deze plaats met vreugde en dankbaarheid tevens worden getuigd van het groeiend besef bij particulieren en overheid van de waarde eener goede bouwkunst voor onze samenleving en van de plaats, die enz.

Hier is niets overbodigs, elk woord is er om een eigen begrip, doublering is er dus niet; en ook overstelpt ons hier niet de geleerde Deling of de ambtenaarlike Sekurigheid; en toch is er een te veel, menig zinbouwer zal dat intuïtief konstateren; zijn oor zal nl. als hij die zin hoort voorlezen, aan het eind van de zin een te vroege verflauwing van de stem konstateren (tenzij de voorlezer kunstmatig pauzeerde!), en met een psychologies instrumentje zou vast te stellen zijn, wat 'n energie de geest van de hoorder verbruikt, om in die zin, tot het eind toe, alle begrippen samen te houden. Daar zijn niet de w o o r d e n de schuld van, niet het vlees, maar de knoken die er ònder zitten en die het vlees mèèbrachten, die z i n s delen zijn het die de zin zo zwaar maken. Verdeel ze over meer lichamen! en de normaliteit is herkregen:

> 29. En toch mag van deze plaats met vreugde en dankbaarheid tevens worden getuigd dat particulieren en overheid steeds meer inzien hoeveel waarde een goede bouwkunst voor onze samenleving heeft en welk een voorname plaats daarin de architect behoort in te nemen.

Deze parafrase onzerzijds wil niets zijn dan een toepassing van zekere norm; die toepassing tegelijk ‘de verbetering’ te doen zijn, dat laten we natuurlik aan de Schr. zelf over. Dat is hem dubbel toevertrouwd; want behalve architekt is hij ook taalkundige: meermalen hoorden wij hem als docent afgeven op w o o r d germanismen; welnu, die aandacht voor de stenen moet te eniger tijd ook aandacht voor de konstruktie medebrengen; wij, hoewel niet-architekten, zeggen: het menselik lichaam als geheel is allereerst met de bòuw gebaat; en zelfs als het daartoe nodig is ook aan de dèlen te denken, dan komen eerst de konstruktieve delen in aanmerking, dat is niet het vlees maar de knoken; en dan komt het verder bij die knoken niet alleen op verschil van aard aan maar ook op aantal. Zo mag ook in een z i n slichaam het aantal delen noch te klein noch te groot zijn.

+Bij het s c h r i j v e n komen er meest te v e e l knoken in; de Delftse hoogleraar had zijn rede ook te voren g e s c h r e v e n . Wàt er toen echte ‘schrijftaal’ van maakte, dat is eens apart nagegaan, en wel onder de naam ‘Centratie’ (*De N. Taalg.* XX). 't Betrof wat op ander gebied ‘Centralisatie’ heet of ‘concentratie’, allemaal variaties van hetzelfde begrip: ‘Schepping van eenheid rondom een vast punt’. De lezer zal het nu wel kwalik nemen dat ik ‘op dit reeds behandelde onderwerp terugkom’; maar was hij er ooit op tegen, dat men hem voor de honderdste maal bezighield met ‘Oorsprong’, ‘Contaminatie’, ‘Analogie’ e.d.? Zoals Analogie is ook Centratie iets dat de helft van de taal raakt en dus in heel veel verschillende taalgevallen niet onbesproken kan blijven, alleen.... het is nog geen ‘gangbaar’ begrip! Maar daardoor misschien te geschikter om inzicht te geven o.a. in zake Pleonasme, i.c. S y n t a k t i e s Pleonasme. +Centratie.

Dit soort teveel zou door Centratie zijn slechte aard kunnen verliezen en dat gebeurt dan ook vaak; b.v. in die Delftse gedachte:

30. Wij getuigen dat van deze plaats met vreugde en dankbaarheid!

zijn zeven begrippen verenigd; dat is in principe vijf te veel; toch geeft het in concreto een hechte eenheid. Hoe dat kàn, is een centratie-probleem, op te lossen in een positieve zinsleer; maar onze beschouwing is voorlopig negatief, een kritiek op literariteiten; en dan wijzen we er direkt op, dat centratie te ver kan gaan en dan, zoals al het te goede, in z'n tegendeel kan verkeren: 't wordt decentratie. Dan wordt door centratie het pleonasme niet verholpen, er wordt een nieuw pleonasme door

geschapen, o.a. werden in de rede van de architekt de knoken van vier zinnen tot één zin gecentreerd, lees: opgehoopt.

+Toch behoort dat produkt nog niet tot de opmerkelikste soort zinnen die we ontmoeten; ook hier blijkt weer, dat niet één faktor alles doet: behalve Teveel kan ook Misplaatsing werken en dan het Pleonasme dubbel gedrochtelik maken. Dat was bv. toen Couperus de twee zinnen: +Woordorde.

> 31. Ik wil U mededelen, o lezer, dat ik geen oorlogsaantekeningen meer maak;
> als bewoners van één wereld hebben we immers vrede gesloten!

tot één zin samendraaide (citaat 1).

Minder fraai maar toch ook nog literaar werkte de woordorde in het volgende geval:

> 32. Dit gemeenteraadslid sprak ook nog over de onrechtvaardige levering door de gemeente aan particulieren v a n k o l e n .

't Gespatiëerde kan iemand even vrèèmd in de oren klinken als wanneer hij een voet zag die per abuis aan een arm was gegroeid. Ook zulke misplaatsing kan voorkomen worden door minder te centreren d.w.z. door de v e l e zinsde l e n over meer zinnen te verspreiden:

> 33. Hij sprak over het feit
> dat de gemeente op onrechtvaardige wijze kolen leverde aan particulieren.

+Wie alzo Syntakties Pleonasme vermijdt, voorkomt ook, dat de toeschouwer het vreemde zinscorpus v e r k e e r d ziet. Ik las eens: +Onduidelikheid.

> 34. De Regeering maakt bezwaar tegen het lidmaatschap van die vereeniging van ambtenaren.

Bedoeld bleek later, dat de ‘Regering bezwaar had, dat haar ambtenaren lid waren van die vereniging’ nl. van extreme politici. Een hele tijd echter had ik verstaan dat het

> 35. ‘een vereniging van ambtenaren’

gold, en zo was het ook geformuleerd geworden. Door die onlogiese zinsbouw had ik nu ook de daaropvolgende zinnen verkeerd verstaan, en dus, als ik bij het geval was geïnteresseerd geweest, had ik al het reeds gelezene moeten herlezen.

Niet zo ongelukkig uit is iemand, als hij bij een rare zin direkt de noodzakelikheid van herlezing inziet. Dat geluk bij een ongeluk overkomt hem nl., als een zin niet zò is gebouwd dat iemand hem alleenmaar verkèèrd ziet, maar als de konstruktie zò is mis gelopen dat iemand uit het vreemde corpus heel niet meer wijs wordt.

[+]Met deze opmerking geven we ons eerste gezichtspunt geheel prijs; 't gaat nu heel niet meer over het ongenietbare maar enkel over het onverstaanbare; het prozagedrocht is nu niet alleen geen prozagedicht meer maar zelfs geen prozageschrift, altans niet in de zin van publikatie. Vervalt nu met onze aesthetiese kijk ook onze anatomiese vergelijking? Neen! alleen zal de ontleding weer wat dieper moeten gaan; dan zal niet elk lichaamsdeel uiteenvallen in knook en vlees, maar tussen de lichaamsdelen onderling zal blijken een onzichtbaar verband te bestaan; van[+] 'ziel' spreekt men ook wel; zo heeft ook een zìn een ziel. Waarin dat bestaat? waardoor die ziel geschapen wordt? Dat is weer een vraag voor een positieve zinstheorie; in onze kritiek op de zinspraktijk bepalen we ons er toe te konstateren hoe die ziel verloren kan gaan (of uitblijven) m.a.w. hoe een zin z'n leven kan verliezen. Reeds bij de geboorte! Een massa van zulke literariteiten zagen we eens op een feest van Pallas ter wereld gebracht, o.a. toen een taalgeleerde-historicus ook zijn bijdrage publiceerde. Eén zin daaruit acht ik voor een demonstratie hier biezonder geschikt, omdat hij op zo'n begrijpelike wijze onbegrijpelik werd toen de Schr. hem neerpende. Onbegrijpelik voor mij alleen? Om dit te weten te komen, plaatste ik er een accountant voor, iemand dus die gewoon was, zijn hoofd te gebruiken en toevallig ook iemand die literair genoeg ontwikkeld was. Toen hij nu die zin halfluid was gaan lezen, hield hij onderwege halt en zag mij hulpeloos aan. 't Betrof het volgende:

[+]Onbegrijpelikheid.

[+]De Ziel van de Zin.

> 36. Men zou, zonder al te veel den samenhang te forceeren, gelijk de klassieke philologie aan het Humanisme, zoo de opkomst der oudere Oostersche studiën aan het Barok (Golius' Perzen en Rembrandt's Oosterlingen!) en die van de Germaansche studiën en het Sanskrit aan de Romantiek.... (*Pallas Leidensis* MCMXXV).

Het laatste woord hield ik hier opzettelik in, om de lezer nog eens goed te laten voelen, wat hij miste, doorlopend miste; heel de zin dòòr zat de lezer op dat woord te wachten. Waarom? Omdat zolang na het hoofd ('Men zou....') de romp niet kwam, al

het andere zijn zin miste. Wat doen armen en benen als hoofd en romp gescheiden zijn? Helpt het of men ze er tussen legt? Hersens en hart moeten in meer onmiddellik kontakt staan, anders is het lichaam dood en daarmee alle ledematen. Zodra in 's lezers geest dat kontakt tot stand komt, krijgt de zin zin en die zin deelt i dan mee aan de komende bij-delen. Maar in bovenstaande zin kwamen die bijdelen vòòr het vereiste kontakt; ik wist als lezer nu niet, wat ik met ‘Rembrandts Oosterlingen’ moest doen en wat met die ‘philologie’ en dat ‘Sanskrit’ en die ‘Barok’ en wat niet al; ik moest het allemaal zo lang vasthouden en tegelijk op de aanstaande koppeling van onderwerp en gezegde bedacht zijn; op die koppeling zat mijn ziel te wàchten zoals de zin op z'n èigen ziel. Die ziel kon pas komen toen - eindelik! - het gezegde werd meegedeeld:

‘... kunnen verbinden’.

Ja, toen wàs er de zin! Maar toch niet helemaal voor mìj, want in die tussentijd had ik die ‘philologie’ half los gelaten en zo ook dat ‘Sanskrit’ en die ‘Barok’ enz.; en toen daarna de ziel kwam om een en ander te beleven, toen stond ik een beetje met die ziel te hòuden, zoals ik te voren met de lédematen had verlegen gestaan. Conclusie? De Schrijver had mij de delen van het zinscorpus in verkeerde volgorde gegeven; daardoor gaf hij mij een dode zin; alleen op het laatst kwam er leven in. Te laat? Ja, als ik niet herlezen had; Schr. was dat waard; bij die herlezing nu vatte ik van begin af aan met de kop (‘Men zou....’) ook de romp in de gedachte (‘.... kunnen verbinden’); dat bracht toen van begin af aan lèven in mijn zin en het bezielde ook de vèrdere delen achtereenvolgens.

[+]Dat Schr. van heel dat proces in mijn hoofd niets vermoedt, is te begrijpen: hij staat er heel anders vòòr! Als hij die zin gaat pennen, heeft hij hem als samenvattend concept reeds in zijn hoofd (‘Men zou een en ander kunnen verbinden’); in analogie met die grondvorm geeft hij de grotere zin daarnà, stuk voor stuk; maar de lezer krijgt eerst die stùkken, het levend geheel moet in hem nog kòmen. Als het komt. Meestal blijft het een miskraam, 't lijkt zelfs of de Schr.-zelf te voren met messen de vrucht verbrokkelde. Voor de lezer! voor Schr.-zelf is het een gaaf kind. Werkelik? Waarom niet! Wat voor de een goed is, is vaak voor de ander slecht; des enen dood is des anderen brood, een dode zin voor de een is een levende voor de ander; egoïsme maakt

[+]Situatie.

alles betrekkelik, ook op taalgebied; daar kan geen leuze van Broederschap iets aan veranderen. In principe niet; in concreto kan die leus de antithese verzachten, een enkele maal zelfs te niet doen; in het laatste geval spreekt men van ‘heiligen’ of ‘dwazen’. Op taalgebied nu kan die dwaasheid wijsheid zijn, ja noodzakelikheid, als nl. de Schr. zich wil geven d.w.z. werkelik een publicist wil zijn; dan is hij er voor de lèzer! Uit zijn ‘ivoren toren’ moet hij dan treden en gaan tot een ‘huis met vele woningen’. Zéker is tot die socialiteit verplicht, wie op kòsten van de Gemeenschap publiceert; vooral dàn zal de leus moeten gelden: ‘Aan de lezer het oordeel!’ Dat zal vaak niet mals zijn, want - we zeiden het al - een Schr. is, wat de genesis van de zin betreft, het tegendeel van de lezer. Vooral in geval van superfetatie zal die tegenstelling dodend voor de lezer werken; dat blijkt ten overvloede als de Leidse Schr. tussen kop en staart van zijn zin (‘Men zou een en ander kunnen verbinden’) allerlei gedachten indraait, over Rembrandt, het sanskrit e.d.; de Schr. moge dan in de vrucht een levend portret van hem zelf zien, de verloskundige ziet ons hulpeloos aan.

Toch is het òns in het gegeven geval niet onmogelik, een mensekind te ontdekken; als lezers zijn we in de regel van goede wil, nu we tot zo grote eerbied voor ‘de Kunst’ werden opgevoed; in het biezonder voor ‘Onze Schrijvers’; die zijn nu allemaal herhaalde herlezing waard, is het niet om de ongewone inhoud dan toch om de biezondere vorm, de s c h r i j f t a a l zin; die moeilike vorm waarborgt onze Schrijvers ook op de scholen de meeste attentie d.i. de drukste ontleding en dus ook de meest genoemde naam.

[+]Voor die renommée zijn de Schr.'s niet ongevoelig zomin als de uitgevers; de Schr.'s betonen zelfs hun dank, door nu en dan de lezer te helpen bij diens rekonstruktie van misgeborenen. Het middel daartoe zagen zij van de volksredenaars af, de socialen bij uitstek. Op hun spreekgestoelte formuleren die als volgt: [+]Retorika.

> 37. Het Vaderland heeft, hoe men ook over patriotisme moge denken, - of men dat patriotisme in gebiedsuitbreiding zoekt te realiseren of in gebiedsontginning -, hoe men ook over militarisme moge denken, - of men zich tot verdediging bepaalt dan wel tot offensief overgaat, ja tot een kwaadaardig alleen door strijdverlangen gemotiveerd offensief -, h e t V a d e r l a n d , z e g i k , heeft behoefte aan mannen van de daad.

Dat ‘zeg ik’ zou men een haakstok kunnen noemen; wie zo'n

zin hoort, kan de kop naar zich toe halen, als eindelik ook de romp voor de dag treedt. Profiteert van dat struktuurmiddel de lézer, dan kan men in plaats van de W e l s p r e k e n d heid de S c h r i j f kunst prijzen en dan natuurlik ons beste literaire tijdschrift ten voorbeeld stellen, te meer omdat juist door de hoofdredakteuren gezegde literariteit het volhardendst wordt beoefend. Gelukkig! want in zake Retorika is onnatuurlike beeldspraak sinds '80 verboden waar; minnaars van kunstmatigheid kunnen nu ten minste nog retoriese zìnsbouw genieten. Als we daarvan nog een staaltje uit gezegd tijdschrift aanhalen, is het om tegelijk naar een volgende paragraaf over te gaan, want behalve kop en romp zal men er ook andere delen op onbereikbare wijze gescheiden zien:

> 38. En zijn vriend Foxworthy, met wien wij ons òòk dadelijk, zoodra hij bij ons zat en met ons praten ging, heel gewoon konden voelen: de Schotten laten, zooals men waarschijnlijk weet, de medeklinkers in het Engelsch, meer duidelijk verstaanbaar hooren, dan de bewoners van 't eigenlijke Engeland plegen te doen, zoodat hun conversatie met ons, hoe rad ook voortgestuwd, even vlot te begrijpen valt als een Engelsch boek, dat men vlug leest, - de heer Foxworthy, z e g i k , zond mij thans, naar zijn land teruggekeerd, zijn hierboven vermelden bundel, met verzoek, of ik hem in ‘Holland’ dus wat wij Nederland, of met onze koloniën mee het Nederlandsche rijk plegen te noemen, eenigszins meer bekend maken willen zou. (*De N. Gids* April '29 blz. 466).

[+]Moest ik het gevoel vertolken, dat de lezer bij deze zin beving, dan zou ik zeggen: de boel bleek zo verhapstukt dat de lezer zelf als een hoop gehakt werd en het boek op de grond liet vallen. Zo vermorzeld, maar dan nòg erger, werden de middeleeuwers, met hun ‘boekje in een hoekje’, ook zij werden dan struktuurloos, gingen op in extase. Maar dan niet dank zij de vorm maar door de inhoud. Tot die gewenste eindtoestand komen wij modernen alleennogmaar, als èn vorm èn inhoud ons buiten ons zelf brengen. Die inhoud kan dan niet mystiek zijn, want ‘sinds lang is de Religie door de Filosofie vervangen.’ In dìt tijdschrift is dat natuurlik de Tàalfilosofie, en zo ben ik in staat, de lezer een zin voor te houden, die hem van alle gebondenheid aan Vorm zal bevrijden. Wat die zin ‘betekent’, heb ik totnogtoe nog niet kunnen achterhalen, maar dat is juist het verdienstelike, want met ‘betekenis’ (een zijde van de lexicologie) heeft zuivere syntaxis juist niets te maken. Ik was zo gelukkig, die zin reeds

[+]Extase.

op de tweede blz. te ontmoeten van ‘Proeve eener voorbereiding tot wijsgeerige spraakleer’ in *De Idee* (1928):

> 39. ‘Reden’, zeggend wat de rede doet, om meteen te zeggen, op welke wijze de rede doet, naam voor het *werken* der rede, die slechts werkelijk *is*, indien zij *werkt*, wier *werken* haar *zijn*, wier zijn haar *werken* is, bij welk ‘werken der rede’ wij daarom evenzeer hebben te denken aan het werken door de rede als werkend subject, als aan het werken van de rede in den zin van het gewerkt wordende, dus doorloopend gewerkte object, - ‘reden’, dat wij als ‘werkwoord’ en in zijne, wat de *rede* aangaat, rijkere beteekenis missen[1)], om het als ‘zelfstandignaamwoord’ in zijne algemeen békende en dáárom reeds meer arme beteekenis in voorraad te hebben als een woord, wat voorkomend naast den ook wel algemeen békenden en als zoodanig dus ook nagenoeg zinledigen vorm zonder *n*, eenvoudig maar iets anders zal beteekenen, - ‘reden’ is geen Nederlandsch (meer) indien het *spreken* moet beduiden en geen Duitsch, indien het meer moet beteekenen dan dat doen van een *ik*, zonder het hiervan wel te onderscheiden, maar toch niet te scheiden doen van een *gij*, - indien ‘reden’ zal moeten beteekenen: *spreken in zijne volledigheid*, dat is niet het zich *uit-spreken* alleen, maar evenzeer het bij wijze van vernemen en verstaan zich *weder-verinnerlijken* of *zich herinneren* der rede.

De rest van het geschrift heb ik toen maar niet meer gelezen; de Schr-taalfilosoof kan zich troosten dat een nog erger lot eens de lètterkundige filosoof wedervoer; om wille van de symmetrie in dit literare geval vermeld ik het nader. Hebbel nl. achtte zich de vader van het burgerlik treurspel en dat bewees hij niet alleen met zijn *Maria Magdalena* maar ook met een Voorrede. Dit principieel proza nu was zo kostelik gekonstrueerd, dat men het eigenlike stuk er na òòk maar niet las. Eerst in onze tijd is het weer uit de stoffige bibliotheek gehaald en daarmee ook de Voorrede; uit *De Wereldbibliotheek* citeer ik één zin ervan:

> 40. Het lijdt echter geen twijfel dat, zoo al in het heldentreurspel de zwaarwichtigheid van de stof, het gehalte der zich daaraan onmiddellijk vastknoopende overwegingen, eerder tot op zekere hoogte voor de gebreken in den tragischen vorm schadeloos stelt - in het burgerlijk treurspel *alles* ervan afhangt of de *ring* van den tragischen vorm *gesloten* d.w.z. of het punt bereikt is, waar ons eensdeels niet meer de poovere eisch gesteld wordt belangstelling te

1) Waarmede ik niet zeggen wil, dat de Duitscher het met de hier te denken beteekenis bezit.

> koesteren voor het *individueele lot* van een door den dichter willekeurig gekozen persoon, maar dit in een, zij het dan ook slechts in extreme gevallen zoo scherp naar voren tredende *algemeen menschelijke lotsbedeeling* wordt opgelost; en waar ons anderdeels náást het, van de zoogenaamde *verzoening* onzer aesthetici, welke zij in een, in de *ware* tragedie - waarvan de kern het volstrekt *onoplosbare* is en slechts door een onvruchtbaar wegdenken van het a priori toe te geven feit ware op te heffen - *onmogelijke*, in de op *conventioneele* verwarringen gebouwde echter ten slotte *gemakkelijk aan te brengen eendrachtige versmelting* der aanvankelijk *in doodelijke tweespalt* verkeerende tegendeelen gewoon zijn te aanschouwen, streng te onderscheiden *resultaat* van den strijd, tevens de noodwendigheid, het juist op *dezen* en geen anderen weg te bereiken, voor oogen staat.

De hoogte van die prozakunst blijkt pas, als we er een gedicht van dezelfde auteur naast plaatsen; b.v. over Das Alte Haus:

> 41. Der Maurer schreitet frisch heraus, | Er soll dich niederbrechen; | Da ist es mir, du altes Haus, | Als hörte ich dich sprechen:....

Hoe naïef zijn toch dichters! Neen, dan is hun eigenlike schrijftaal heel wat anders! dan blijkt pas, wat Geel's leuze betekende: Laat ons het proza bewerken!

[+]Waarin die ‘bewerking’ ten slotte bestaat, heeft de lezer kunnen nagaan: De geest van de Schr. was dan zo vruchtbaar, dat het hem onmogelik bleek, omtrent één puntje alle gedachten tot één zin samen te dringen. Toch kon hij dan als ‘kunstenaar’ niet laten, er in schìjn éne zin van te maken, door nl. veel zinnen als b ijzinnen te formuleren; door die onderschikkende vorm werden het a.h.w. zinsd e l e n , en zo werd het getuigenis van het geweten dat er toch mèèr zinnen waren, gesmoord. Dat zelfbedrog wordt in niet geringe mate in de hand gewerkt door het feit dat er werkelik samengestelde zinnen zijn die als modeleenheid mogen gelden; maar het meest werd hier de schrijver misleid door de School, die alle samengestelde zinnen nooit ànders dan ‘samengesteld’ zag en wel om twee redenen 1°. omdat dat t a a l k u n d i g neutraal was en 2°. omdat die School zich l e t t e r k u n d i g verplicht achtte, als ontleder het standpunt van de Schrijver in te nemen en niet dat van de Lezer.

[+]Onderschikking.

Maar zelfs op dat belangeloze standpunt blijft nog stof voor kritiek; de creatie kan nl. zo gebroken zijn, dat het de Schr.-zelf moeite gaat baren. Zo'n geval merkte de menskundige lezer

boven al op; die ‘haakstok’ immers moest evenzeer de geachte Spreker dienen als zijn auditorium. In nog kritieker gevallen[+] durven we zelfs konkluderen, dat de Schr. heel niet meer wist, welke stukken eigenlik bij elkaar hoorden. Dat is bv. met de volgende zin:

[+]Misgeboorte.

> 42. En de drie moderne talen doen, sedert het nieuwe Akademisch Statuut hare studie aan de Universiteit mogelijk gemaakt en wettelijk goed geregeld heeft, n i e t s l e c h t s d a a r, evenals aan het Gymnasium, door het aantal der studenten en der veelal omvang- en belangrijke proefschriften - een ware, waarschijnlijk slechts ten deele tijdelijke stortvloed - der moedertaal een geduchte concurrentie aan; m a a r er valt voor de Nederlandsche philologie o o k ten opzichte van de vorming der aanstaande leeraren een en ander van de academische beoefening der moderne talen te leeren.

Als Schr. zijn zin herleest, zal hij het gespatiëerde deel ‘niet slechts’ vlak vòòr ‘daar’ vinden ofschoon het bij ‘concurrentie’ hoort; nu hij ‘niet slechts daar’ schreef, is de lezer doorlopend in verwachting van een ‘maar ook hier’; er volgt echter niets dat daarop lijkt, dus is herlezing noodzakelik. Toen ik voor mij dat gedaan had, (meermalen en scherp o n t ledend!) toen zag ik, hoe eigenlik de zin geleed had moeten zijn. Op nog een tweede punt in dezelfde zin was de geleding misgelopen, maar dààr werd Schr. intijds de fout gewaar nl. bij ‘de moedertaal’. Ook ik wist bij eerste lezing werkelik niet, waar dat deel bijhoorde. Had Schr. dus de fout niet hersteld? Jawel, maar op de gangbare manier! Schr. plakte nl. de verdwaalde een tekentje op het voorhoofd, een *r*. Zo doen ook moeders op een drukke badplaats: ze hangen hun kind een naambordje op de borst; ze kunnen dan rustiger flirten! Zo was bedoelde auteur met De Schrijftaal uit en hij kon zijn Centratie-behoefte botvieren! want ieder die nu ‘der moedertaal’ ontmoet, weet dat dat een Datief is. Zo meende Schr.! Ongelukkig echter betekent zo'n *r* meestal een Genitief, de lezer moet dat zelf maar uitzoeken, door herlezing, ontledende herlezing. Maar dan heeft-i daarnà die *r* niet meer nodig! Schr. deed te veel, en tegelijk te weinig, hij ‘ontleedde’ en ‘verboog’ ijverig, maar aan ‘g e l eden’ deed hij eigenlik niet[1)].

1) En zelfs als de r alleenmaar ‘Datief’ betekende, was Schr. er nòg niet. Het geval illustreert het verkeerde princiep dat de hele taalen stijlkunde kenmerkt: onkunde omtrent ‘*Aanduiding*’. De woorden ‘Datief’ en ‘Genitief’ zijn *Noem*woorden, Schr. meent dat die op één lijn te stellen zijn met een *Aanduidend* taalelement i.c. een r. Schrijver dezes mag daar niet apart op terugkomen, want ‘Aanduiding’ in de zin waarin hij dat verstaat, is nog geen gangbaar begrip en hij mag het dus nog niet op al de gevallen van de praktijk toepassen. Daarom kort en goed dit: De traditionele Spraakkunst is maar hàlf, alle Aanduidingen zijn daar als Noemingen behandeld; trouwens dat brengt de lagere dienst van de Spraakkunst méé, nl. het verstaan van de tekst. Dan betekent bv. ‘hij’ hetzelfde als ‘A. Jansen’ of als ‘de zieke’, en zo betekent dan een *r* een ‘genitief’ of een ‘datief’ en een *n* een ‘akkusatief’. Was het maar waar!
Op het volgend stramien

$$\text{Taal} < \begin{matrix}\text{Woord}\\ \text{Zin}\end{matrix} < \begin{matrix}\text{Noeming}\\ \text{Aanduiding}\end{matrix}$$

valt nog heel wat te borduren! Grimm en Bopp en Kern en De Vries hebben ons in de steek gelaten.

Nog veel chaotieser zinnen van dezelfde soort zouden in menigte aan te halen zijn, maar dan zouden we bij geachte Sprekers terecht moeten of bij kinderen en onontwikkelden, want in een land waar veel wordt ontleed, is ieder ‘Schrijver’ wel zò getraind dat hij meestal zinnen schept die altans voor hèm goed geleed zijn.

[+]Willen we dus na de laatst geciteerde zin nog een climax in de voorbeelden brengen, dan zal het op een punt moeten zijn waar onkunde omtrent zinstruktuur lezer èn Schr. duizelig maakt en zij beiden in één Orakel worden opgenomen. Tot die allerhoogste taalkunst bracht het natuurlik alleen onze ‘allergrootste prozaïst’. Ziehier een staaltje: [+]Phraserie.

> 43. Men moet niet handelen op grond van het voorzien der bevangenheid in eene gewaarwording of gevoel van verlatenheid indien men de handeling nalaat (*De N. Gids*, April 1929 blz. 448.

Deze metaphysiese zin betekent eenvoudig:

> Men moet nooit iets doen omdat men zich anders verlaten zou gaan voelen.

In deze parafrase heeft elk woord zin; in de zin van Schr. hebben veel woorden aan de eigenlike gedachte geen deel, ze zetten in het zinscorpus geen vlees aan, tenzij in schijn; in werkelikheid gaf de woordenkramerij slechts een knokenmassa. Wie de zin met gevoel voor levende taal hardop leest, hoort niets dan gerammel, en wie met hetzelfde taalgevoel de zin op een snijtafel

zou leggen, zou menen een kist met stenen te hebben verplaatst.

Met die kritiek sta ik niet alleen. Ook Vauvenargues verklaarde: ‘Wie wil weten of een auteur werkelik iets nieuws zei, moet diens gedachten tot zo'n eenvoudig mogelike vorm terugbrengen’ (*Maxime* 371). Dat dèden wij, natuurlik slechts ter illustratie van onze beschouwing; als het op verbetering aankomt, laten we dat aan de N.-Gidser-zelf over. Als hij daartoe besluit, zal het hem misschien blijken, dat hij niet alleen niets nièuws zei maar zelfs helemààl niets!

Daarmee kwam hij op het peil van de krant d.i. van het ‘mondig’ geworden publiek. Hoe dat bedoeld kan zijn, zegt Larousse i.v. *phraséologie* (d.w.z. z i n kunst):

> 44. La phraséologie politique est l'art de ne rien dire en parlant beaucoup (*Larousse universel en* 2 *volumes*).

Dat de N.-Gidser het niet over een staatkundig maar over een psychologies onderwerp had (‘Psychologische Aanteekeningen’ gaf Schr.), dat is juist het meest tekenend: In de algemene mondigheid zijn behalve de Staatkunde nog drie andere ‘wetenschappen’ betrokken, drie nieuwe, De Oeconomie, de Paedagogiek en de Psychologie. Met hun vieren nemen ze de halve Moedertaal in beslag, taal is nu voor de helft phraserie geworden. Nu die nieuwe wetenschappen de Akademie hebben veroverd, is de onzinnige Volzin nog aanzienlik geworden erbij! en, uit de ‘Mondigheid’ geboren, gaat hij zelf die mondigheid weer tot luister strekken; de pedagoog van boven met zijn

> .... eigen aan en specifiek voor.... (citaat 20)

is tegelijk een van ‘onze grootste psychologen’; als zodanig is hij natuurlik al lang door de Krant binnengeroepen, en ook hem zien we nu geregeld de kunst beoefenen de ne rien dire en parlant beaucoup. Wat zouden indertijd Kern en De Vries hebben kunnen profiteren van die nieuwste kollega's, van diè ‘Schrijftaal’!

[+]Die Kunst is nu de taal tegelijkertijd aan het beroven van wat men in de menselike Gedachte het Daadelement zou kunnen noemen; l'art de ne rien dire kweekt ook de kunst van niets te doèn! als ‘schrijftaal’ verliest de taal in het algemeen z'n kracht, in het biezonder z'n scheppingskracht. Creatief zijn we heden buitengewoon, op s t o f f e l i k terrein! de laboratoria doen wonderen. Maar dat hoort als handwerk meer te Delft en te

[+]Gedachte en Daad.

Wageningen thuis dan te Leiden! Op geestelik terrein neemt de steriliteit hier en daar toe; het gevaar dat Alberdingk Thijm eens vreesde, blijkt niet louter denkbeeldig te zijn geweest: ‘de Akademie kan het Volk tot zich opheffen, zij kan ook tot het Volk afdalen.’ 't Resultaat van een en ander na te gaan, o.a. in de verhouding tussen Wetenschap en Krant, laten we op allerlei terrein aan de vaklieden over; in ons vak zouden we de stelling willen wagen:

Nu de Zin uiteenviel in W o o r d e n, heeft de taal opgehouden, een prikkel tot D a d e n te zijn, tot i n t e l l e k t u e l e daden. Daarom zal een nieuwe zinsleer op de eerste plaats de c r e a t i v i t e i t in de taal moeten blootleggen, alsook de eerste vruchten daarvan: de g r o n d v o r m e n van de Zin.

[+]Op stoffelik terrein is zo iets al gebeurd, en wel in de rìchting van het geestelike, nl. op kunstterrein. Talenten als Cuypers, Berlage, hebben niet alleen in de bouwkunst maar ook in de zgn. toegepaste kunst de logika weer vooropgesteld en dus het gedaas met vormen veroordeeld. Zo werden de gebruiksartikelen gezuiverd van pleonasme en zieke struktuur, en zo kon het zelfs als massa-artikel iets edels worden: de Mekanisering was van de morele ondergang gered. Ook op taal- en -stijlgebied zal de schifting ‘goed en kwaad’, van edeler vormleer moeten uitgaan; want als er één massa-artikel heden is, dan is het de geschreven zin; Eenvoud zal het parool moeten worden. Daarmee hoeft Romantiek niet doodgezwegen; in zijn sfeer kunnen we bv. een Potgieter genieten; maar hij is daar niet zoals totnogtoe ons èèrste voorbeeld; een voorbeeld is hij ons eigenlik helemààl niet! er zijn goede dingen die men nooit na moet doen, ze zijn te veel eigen aan een Tijd of aan een Persoon, een ander maakt er slechts etalage van, in ons geval woordgeschitter.

[+]Grondvormen.

Alleen het Klassieke is voor alle tijden goed en voor alle mensen, vooral voor de middelmaat. Een zinsleer dus voor de School, d.i. voor de Meerderheid, zal dat klassieke moeten zien te vìnden. Dat eist niet alleen de Aesthetica maar ook de Doelmatigheid; de Zin moet niet alleen een schoon lichaam hebben, maar ook een gezond. Wanstaltigheid hebben we reeds gekonstateerd en ook Ziekte, Dood zelfs; mochten we eens in meer positief opzicht een goede anatoom blijken!

PH.J. SIMONS.

V e r b e t e r i n g. Op blz 116 citaat 7 staat ‘welche’, lees: ‘welchem’.

Voor een fonetiese beschrijving van het modern Nederlands[1)].

Er wordt dikwijls gezegd dat het verloop van elke wetenschap een opeenvolging vertoont van analytiese en synthetiese momenten: materiaalverzameling, en dan optrekken van een geestelik gebouw, dat optorent tot een eenheidsgedachte. In feite kan en mag dit slechts ten dele waar wezen. Inderdaad, waar gearbeid wordt aan materiaalverzameling of aan een kleinere of grotere zijde van een vak, krijgt het materiaal en krijgt het onderdeel slechts dan zijn volle waarde, wanneer de bewerker zich de plaats en de rol bewust is, die zijn onderwerp in het gezamenlike werk te vervullen heeft; elk analyties onderzoek moet geleid worden door de geest der synthese.

Wil men deze zienswijze toepassen op de huidige stand van de fonetiese beschrijving van het modern Nederlands, dan komt men al spoedig tot het inzicht dat deze zijde onzer taalwetenschap verwaarloosd wordt, niet door gemis aan aktiviteit, maar door gemis aan synthetiese geest.

Welke eisen dienen aan een fonetiese beschrijving van het Nederlands, en meer bepaaldelik van het algemeen beschaafd, te worden gesteld? Aan welke vereisten werd totnogtoe niet genoeg voldaan? Hoe kan aan deze toestand worden verholpen? Ziedaar drie vragen welke ik dan bondig wens te beantwoorden.

De moeilikheid van het juiste inzicht in de eisen die aan een fonetiese beschrijving onzer taal dienen gesteld zit niet zozeer in de stof van het werk, als in de methode. De stof zelve is algemeen bekend. Men moet rekening houden met de fysiologie en de anatomie van de spreker en van de hoorder; men kan achtereenvolgens, met inachtneming van hun vorming en van hun geluids-effekt, de spraakklanken op zichzelf beschrijven, dan hun verbinding tot silben, woorden, zinnen, en daarbij letten op het aksent, op de talloze spelingen van duur, kracht, hoogte en timbre, hetzij op zichzelf, hetzij in hun onderlinge beïnvloedingen; en zo komt men tot de bij uitnemendheid verleidelike,

1) Lezing gehouden op het XIVe Nederlands Filologenkongres te Amsterdam, op 10 April 1931, en voor deze publikatie licht gewijzigd.

maar ook moeilike studie van het rythme: een litterair-psychologiese, maar niet minder fonetiese kwestie. Is dit alles beschreven en onderzocht, en heeft men ook rekening gehouden met de wisselwerkingen tussen fonetika, woordgeschiedenis, fleksie en syntaksis, dan kan eindelik een syntheties hoofdstuk de kenmerken van het foneties systeem van het Nederlands tegenover andere talen en taalperioden samenvatten, de tendensen aanwijzen waarmee het zijn verdere toekomst tegemoet gaat, en ten slotte al deze fonetiese gegevens ter beschikking stellen van een meer algemeen taalkundige synthese, die m.i. zou kunnen luiden: taal is een weefsel in eeuwige wording, uit materiële schering en geestelike inslag.

Ziedaar dus, bondig geschetst, de stof, de ‘Aufgaben’ onzer fonetiese beschrijving. Maar de methode?

Ik verwerp als oppervlakkig en onwezenlik de vaak misbruikte en al te absoluut geformuleerde tegenstelling tussen genetiese en akoustiese methode. Een verschijnsel met enerzijds overwegend genetiese en anderzijds overwegend akoustiese aspekten, moet in zijn verschillende aspekten, en zonder enig eksklusivisme worden bestudeerd, en met alle mogelike middelen: dus, inachtneming van het werk der voorgangers, eigen waarneming met het oor, het oog en de tastzin, waarneming ook met de verdere hulpmiddelen van de eksperimentele fonetika.

Maar hier juist beginnen moeiliker eisen op te duiken. Het waarnemingsmateriaal moet beantwoorden aan de doeleinden waarvoor de fonetiese beschrijving zal moeten dienen; en deze doeleinden kunnen van zeer uiteenlopenden aard zijn. De taalhistorikus kan het modern Nederlands beschouwen als een eindpunt of als een vertrekpunt; de komparatist, als een element van zijn vergelijkingen; maar geen van beide kan er buiten. De dialektgeograaf beroept zich maar al te dikwijls op Nederlandse ‘type’-klanken die nog niet precies en volledig genoeg werden beschreven, en blijft dienvolgens met zijn eigen gegevens in het vage. Waar hij trouwens meer en meer met overgangsvormen tussen oorspronkelik dialekt en uitstralend beschaafd te doen heeft, is de nauwkeurige beschrijving van dat beschaafd voor hem ook alweer een onmisbaar iets. Dat het prakties taalonderwijs, vooral op het huidig, zo gewichtig keerpunt in de geschiedenis van het Vlaamse volk, een stevig houvast nodig heeft, hoeft hier wel nauweliks te worden betoogd. Onder de drang onzer kulturele heropleving komt een algemeen beschaafd er in

Vlaanderen toch, en is er reeds bij velen. Wij allen, in Noord en Zuid, hebben er belang bij dat ons Nederlands één taal blijft, en wij moeten er dus iets voor doen.

Opdat elke belangstellende, de taalhistorikus, de linguist en de praktiese taalleraar er zijn gading zou in vinden, moet dus een standaardwerk tot stand komen dat tevens volledig en overzichtelik, rijk geïllustreerd en met ruime repertoria voorzien, met alle beschikbare middelen een beeld geeft van 'het' Nederlands onzer eeuw. De grote vraag is echter: Wat is 'het' Nederlands?

Er wordt beschaafd gesproken met aanzienlike nuances, in verband met de leeftijd, de sociale taalkring, de opvoeding, het onderwijs, en vooral de dialektiese of gewestelike ondergrond. Ik weet wel dat de meest gangbare definitie van het beschaafd juist is: het dialektvrije. Maar deze negatieve bepaling is een pedagogies ideaal, geen wetenschappelike, positieve werkelikheid; wij zitten ermee in een cirkelgang; de dialektspreker, die tot het beschaafd wil opklimmen, moet zich immers kunnen richten naar een beschaafd model; en dat onder de beschaafd sprekenden toch nog schakeringen bestaan, die men tot in een zekere mate kan lokaliseren, wie zou dat kunnen lochenen? De gevolgtrekking die hieruit af te leiden is, ligt voor de hand: De fonetiese beschrijving van ons modern A.B. moet in de eerste plaats een beschrijving zijn van een groot aantal individuële gevallen, van het Nederlands, gesproken door Nederlanders uit de meest verschillende gewesten: minstens een paar personen uit elke Noorden Zuidnederlandse provincie. Uit hun mond moet kunnen worden nagegaan wat een modern Nederlandse [a.] of [*a.*] is, een Ndl. [*ɪ*, e of *ɛ*], een Ndl. media met of zonder stem, een Ndl. [r] of [ʀ], een [w of v], Ndl. sandhi, Ndl. ekspiratories aksent, Ndl. intonatie en dies meer. Pas na een dergelijke materiaalverzameling op grote schaal zal blijken wat gemeenschappelik en eenvormig Ndl. mag heten, en wat genuanceerd voorkomt[1)]. Deze nuanceringen kunnen dan ofwel naast elkaar burgerrecht ontvangen, ofwel aan een nader onderzoek onderworpen worden: Bestaan zij slechts in één of twee provincies, dan zijn ze natuurlik als minder algemeen, dus minder beschaafd te bestempelen; is haar verspreiding groter, dan kan er ook prakties bestaansrecht

1) Cf. VAN HAERINGEN: *Eenheid en Nuance in Beschaafd-Nederlandse Uitspraak* (N.T. XVIII, pp. 65 vv.).

worden aan toegekend; de ingewonnen gegevens, hoe men er nadien ook met pedagogiese of andere doeleinden wil aan snoeien, zullen in elk geval een objektieve beschrijving van het beschaafd Nederlands eener bepaalde generatie mogelik maken, zooals onze taalwetenschap er nog geen bezit.

Nemen wij inderdaad in ogenschouw wat op het gebied der fonetiese beschrijving totnogtoe werd gepresteerd, dan moeten wij een aanzienlijk deficiet boeken. Ik wil niets afdingen op de hoge waarde van de fonetiese studiën van GALLEE, ZWAARDEMAKER, EYKMAN, COLINET, GOEMANS, GROOTAERS, VERSCHUUR, BOEKE, HOOGERWERF, KAISER, DE GROOT, ABAS en a.m.; het spijt mij, hun verdiensten hier niet in het licht te kunnen stellen, en mij integendeel te moeten beperken tot een algemene kritiek, die echter veeleer de algemene stand en de algemene gang van het onderzoek dan een van deze onderzoekers in het bizonder aangaat. Hun onderzoekingen blijven beperkt tot één of tot een paar proefpersonen en tot bepaalde problemen of probleempjes, gebeuren bijna telkens naar verschillende methoden, betreffen dikwijls een of ander dialect, dikwijls ook het beschaafd van een enkele provincie, zijn, met een woord, interessant op zichzelf, maar bevorderen de vooruitgang van het vak niet half zoveel als bij een beter coördinatie van de afzonderlike pogingen mogelik zou zijn.

Eén grootscheeps pogen moet hier rechtvaardigheidshalve toch speciaal worden vermeld: Het *Leerboek der Phonetiek, inzonderheid met betrekking tot het Standaard Nederlandsch* door ZWAARDEMAKER (Prof. Dr. H.) en EYKMAN (L.P.H.). Met dit werk wordt ons, in het licht der algemene fonetika, en met de meest verschillende eksperimentele hulpmiddelen, een eerste uitvoerige, en naar haar plan vrijwel volledige schets gegeven van het Standaard-Nederlands, zoals het door de auteurs wordt gesproken. Dat ik dit Leerboek echter nog slechts een schets noem, een vertrekpunt en geen eindpunt, zal wel niemand, en allerminst den overlevenden auteur zelf verwonderen, wanneer wij even terugdenken aan de gestelde eisen; maar er wordt hier niettemin gestreefd naar den uitbouw van een geheel, daar waar wij totnogtoe enkel veel bescheidener materiaal-toevoer mochten boeken. Ik beschouw ZWAARDEMAKER-EYKMAN'S Leerboek als een nalatenschap die ons, jongeren, als het ware de plicht oplegt om ze verder uit te bouwen. Hoe kan deze uitbouw nu prakties geschieden? - Wil men, zooals ik voorafgaandelik

heb betoogd, ‘het’ Nederlands omvatten met beroep te doen op A.B. sprekende proefpersonen uit al onze Noord- en Zuidnederlandse provincies, dan houd ik voor het meest doelmatige, zoniet het enige middel daartoe: samenwerking.

Samenwerking, enerzijds van taalkundig of pedagogies belangstellenden met de laboratoria waar de fonetiese beschrijving van het Ndl. wordt beoefend; samenwerking anderzijds tussen deze laboratoria onderling. Voor het eerste soort samenwerking richt ik hier een oproep tot de belangstellende lezer. Waar onze nog jonge taalwetenschap mag bogen op monumenten als het *Middelnederlandsch Woordenboek*, het *Woordenboek der Nederlandsche taal*, breed aangelegde literatuurgeschiedenissen en niet minder weidse taalgeschiedenissen in aanbouw, grootse tekstuitgaven, dialekt-onderzoekingen in steeds wijder omvang, daar mag de beschrijving van het modern algemeen Nederlands, inzonderheid de fonetiese, niet ten achter blijven. Het voorbeeld van de veelzijdige GALLEE, die reeds lange jaren geleden als filoloog samenwerking heeft gezocht met ZWAARDEMAKER, verdient meer navolging. Van hun kant zijn de leiders van diverse laboratoria reeds meer en meer aandacht gaan wijden aan de eksperimentele fonetika; centra als Amsterdam, Leiden, Utrecht, Luik, Leuven, Gent en misschien nog andere beschikken over de middelen om aan eksperimentele taalbeschrijving mee te werken.

Naar mijn bescheiden mening zou een centraal bureau moeten tot stand komen voor samenwerking tussen belangstellende laboratoria, op het gebied van de eksperimenteel-fonetiese beschrijving van het Nederlands. Van dit bureau zouden volgende initiatieven kunnen uitgaan:

1°. Overleg te plegen over het aanvaarden van een gelijke methode voor bepaalde onderzoekingen.

2°. De zegslieden die voor deze onderzoekingen in aanmerking komen, zó te doen uitkiezen dat enerzijds de verschillende Noord- en Zuidnederlandse gewesten vertegenwoordigd zijn, en anderzijds aan bepaalde eisen wordt voldaan om de nodige homogeneïteit te verkrijgen wat betreft hun leeftijd, ontwikkelingsgraad en dgl.

3°. Er voor te zorgen dat het verkregen materiaal gereproduceerd en beschikbaar gesteld worde voor uitwisseling tussen de verschillende laboratoria, zodanig dat elk arbeidscentrum over de gegevens van de andere vrij kan beschikken, met, als enig voorbehoud, de verplichting om, bij een eventuele ver-

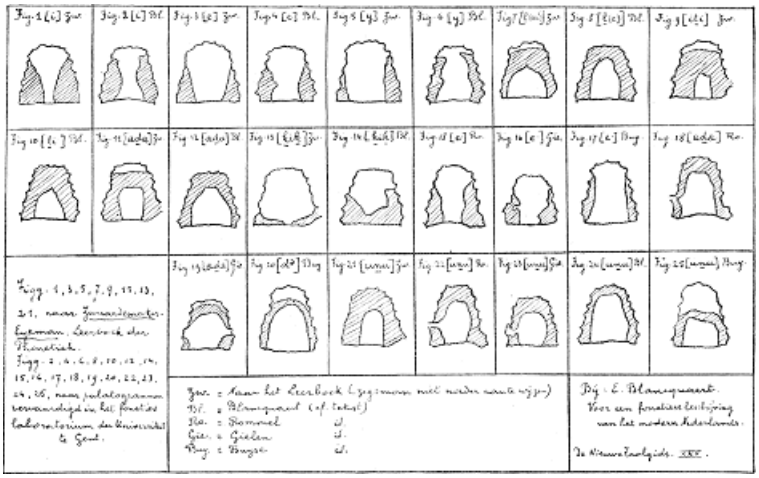
Fig. 1 [ɑ] Gron
Fig. 2 [ɑ] Ndl.
Fig. 3 [ɑ:] Gron
Fig. 4 [ɑ] Ndl.
Fig. 5 [ɣ] Gron
Fig. 6 [ɣ] Ndl.
Fig. 7 [ɛ:ɪ] Gron
Fig. 8 [ɛ:ɪ] Ndl.
Fig. 9 [ɛ:ɪ] Gron
Fig. 10 [ɛ:] Ndl.
Fig. 11 [ɑɑ:ɑ] Gron
Fig. 12 [ɑɑ:ɑ] Ndl.
Fig. 13 [ɛ:ɛ:] Gron
Fig. 14 [ɛ:ɛ:] Ndl.
Fig. 15 [ɑ] Ndl.
Fig. 16 [ɛ] Gron
Fig. 17 [ɑ] Burg.
Fig. 18 [ɑɑ:ɑ] Ndl.
Fig. 19 [ɑɑ:ɑ] Gron
Fig. 20 [ʌ] Burg.
Fig. 21 [ɛɪɛɪ] Gron
Fig. 22 [ɛɪɛɪ] Ndl.
Fig. 23 [ɛɪɛɪ] Gron
Fig. 24 [ɛɪɛɪ] Ndl.
Fig. 25 [ɛɪɛɪ] Burg.
Figg. 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 21, naar Jaarsveld-Enneman. Leerboek der Phonetiek.
Figg. 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, naar fotalogrammen vervaardigd in het fonetisch laboratorium der Universiteit te Gent.
Gron. = Naam het Leerboek (zie ook niet verder vermeld wijzen)
Ndl. = Blommaert (cf. tekst)
Vla. = Sommer id.
Gie. = Gielen id.
Burg. = Burgers id.
Bij: E. Blancquaert. Voor een fonetische beschrijving van het moderne Nederlands.
De Nieuwe Taalgids. XXV.

werking voor een publikatie, de herkomst nauwkeurig te vermelden.

Op deze wijze zou bij de materiaalverzameling de noodzakelike eenheid en veelzijdigheid worden gewaarborgd, en toch alle mogelike speelruimte worden gelaten aan het persoonlik initiatief. Ik verdedigde deze opvattingen voor het eerst in een mededeling[1] op het Internationaal Kongres voor Eksperimentele Fonetika te Bonn, in Juni 1930, en lichtte ze toe met lichtbeelden van palatogrammen en intonatie-diagrammen[2]; de eerste deel ik hier in verkleinden vorm mee; van de tweede geef ik de voornaamste trekken weer, in een cijfer-tabel.

Figg. 1-25 stellen dus palatogrammen voor: Vooreerst zijn 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13 telkens die welke bij Zwaardemaker-Eykman (Leerboek) voorkomen (Zw.), en 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14 die welke in mijn laboratorium te Gent, naar mijne uitspraak, werden vervaardigd (Bl.). De vergelijking van de Noordnederlandse vokalen en konsonanten met de mijne schijnt al dadelik te wijzen op meer palatale artikulatie bij mij dan bij de Noordnederlandse proefpersoon; dit blijkt reeds bij de [i] en de [e] als in *dief* en *beek*; nog beter bij de [y] als in *nu*; het sterkst treft het verschil echter bij de liquida [l] en bij de eksplosivae [t, d en k]. Besluit: Een Zuidnederlandse palatale tendens tegenover een Noordnederlandse gutturale of minder palatale? - toch niet. Want bekijkt men nu op figg. 15-25 dezelfde of gelijkwaardige fonemen, uitgesproken door een andere Zuidnederlander en door twee andere Noordnederlanders, dan zal men bij de eerste oogopslag kunnen konstateren dat van de mooie, regelmatige tegenstelling van daarnet niets overblijft. De [e] van de beide andere Noordnederlanders, de H.H. Rommel (Ro.) en Gielen[3] (Gie.), is inderdaad meer palataal dan die van het Leerboek; en die van mijn landgenoot, Dr. Buyse (Buy.), Oostvlaming als ik, is de minst palatale van de vijf! Nog meer wijken zijn [d en n] af in

1) Samenvatting in *Bericht über die I Tagung der Intern. Gesellsch. f. Exp. Phon. in Bonn*, 1930.
2) Dezelfde lichtbeelden, met enkele andere erbij, werden ook te Amsterdam vertoond.
3) De eerste, geboren Limburger, verbleef te Terneuzen, maar studeerde te Deventer en te Groningen, waar hij sedert een tiental jaren Frans onderwijst aan de H.B.S.; de twede is een geboren Noord-Brabander, nu werkzaam als leraar te Hulst. - Dat, naast deze zegslieden, er nog andere moesten optreden? - Dit wil ik juist bewijzen.

gutturale richting, en terwijl de dentale [n] van het Leerboek enigszins overeenstemde met de mijne, wordt die van de andere drie zegslieden gradueel alveolaar, prae-palataal en post-palataal. Het enig mogelike besluit is hier dus: voorlopig is op grond van palatogrammen geen regelmatige Noord-Zuidnederlandse antithese te formuleren; de grote subjektiviteit van de palatogrammen, o.m. in verband met de sterk verschillende bouw van verhemelte, kaakbeenderen en gebit[1] is hier gedeeltelik de schuld van; pas na een onderzoek op enkele dozijnen zegslieden zal men kunnen zeggen of de palatogrammen kunnen bijdragen tot een enigszins vertrouwbare formulering van de artikulaties van ‘het’ Nederlands.

Een duideliker tegenstelling dan de zuiver artikulatoriese zal men wellicht tussen de verschillende Nederlandse gewesten kunnen waarnemen op het gebied der intonatie. Om deze tegenstelling toe te lichten citeer ik hier uit het Gentse proefschrift van Mevr. Dr. Pée - van Crombrugge[2] enkele specimens van Zuidnederlandse intonatie - in casu de mijne - tegenover de Noordnederlandse van den Heer D. Rommel. De opnemingen geschiedden met de kymograaf, de ‘oreille inscriptrice’ van Rousselot en het ‘signal Deprez’. Het zijn de toonvariaties van Ndl. ‘*ja*’ met verschillende betekenissen.

Ik vat de omschrijving van elk ‘ja’ uit Mevr. Dr. P. - v. C's proefschrift hier bondig samen, en beperk mij ook tot een minimum van kommentaar, omdat ik hoop dat Mevr. Dr. P. - v.C. eerlang zelf de hoofdzaken uit haar hoogst verdienstelik werk zal publiceren.

1. Een geruststellend *ja-ja*, als antwoord op de vraag: ‘zou dat voldoende zijn?’
2. Antwoord op de vraag: ‘zou je er niets kunnen op vinden?’, enigszins langgerekt en twijfelend, met toondaling aan het einde: *ja*.

1) Cf. o.m.O. RUBBRECHT: *Les variations maxillo-faciales sagittales et l'hérédité*.. Rev. Belge de Stomatologie. Nos. 1, 2, 3. 1930 (met een rijke bibliografie).

2) *Bijdrage tot de studie v.d. intonatie in het algemeen, en van de Nederl. inton. in het bijzonder* (1929). De aangehaalde vbb. werden door Mevr. P.v.C. bedoeld als staving van haar opvattingen omtrent het verschil tussen spreken en zingen, maar illustreren ook zeer goed de hier bedoelde tegenstelling tussen Noord en Zuid.

TOONVARIATIES VAN NDL. ‘JA’ MET VERSCHILLENDE BETEKENISSEN.

	Abs. duur[1)]	**Aanvangshoogte**[2)]	**Hoogte- en laagte-toppen**[2)]	**Slot-hoogte**[2)]
1 (R.)	10; 10; 9.5	110; 110; 120	135, 90, 100, 90; 135, 90, 95; 140, 85, 100	90; 85; ± 90
1 (Bl.)	10; 10; 9	130; 140; 140	150, 90, 100, 90; 160, 100, 105; 150, 90, 95	90; 90; 90
2 (R.)	14; 12.5; 12.5	110; 110; 110	160, 70; 170; 180	80; 80; 85
2 (Bl.)	14; 14; 13	120; 120; 115	100, 160; 105, 160; 110, 160	70; 75; 80
3 (R.)	12; 13.5; 11.5	120; 120; 120	160, 100; 160, 100; 160, 85	130; 140; 120
3 (Bl.)	14; 14; 14	120; 110; 130	130, 100, 190; 130, 100, 180; 140, 110, 180	180; 170; 170
4 (R.)	8.5; 9; 7.5	110; 100; 110	———————	340; 340; 240
4 (Bl.)	6.5; 6; 7	140; 150; 120	....; 340; ———————	300; 320; 300
5 (R.)	12; 12; 14	80; 80; 75	120; 120; 120	70; 70; 75
5 (Bl.)	21.5; 21.5	90; 90	260; 85, 260	90; 80
6 (R.)	4; 4; 4	110; 110; 110	130; 120; 120	90; 70; 80
6 (Bl.)	7; 7; 6.5	150; 140; 120	....; ....; 110, 120	60; 60; 60

2) Uitgedrukt met het aantal trillingen per seconde.
2) Uitgedrukt met het aantal trillingen per seconde.
2) Uitgedrukt met het aantal trillingen per seconde.
1) In 1/20 sec.; hier en in de volgende kolommen staan de gegevens van de drie gesproken exx. door; gescheiden.

7 (R.)	12; 12; 13	110; 140; 130	160, 90; 170, 70; 160, 90	130; 150; 150
7 (Bl.)	10; 10; 10	145; 145; 140	140, 220; 135, 220; 130, 220	200; 200; 200
8 (R.)	6; 6; 6.5	110; 120; 120	120; 115, 130; 100, 135	115; 110; 110
8 (Bl.)	6; 6; 6	110; 120; 120	140; 155; 140	80; 90; 90
9 (R.)	6.5; 7; 6.5	130; 130; 140	160, 120; 165, 125; 165, 120	170; 170; 170
9 (Bl.)	8.5; 8; 8.5	120; 125; 120	.....	270; 245; 250
10 (R.)	12.5; 12.5; 11.5	140; 140; 140	160, 110, 170; 160, 110, 170; 160, 100	140; 140; 140
10 (Bl.)	9; 8; 8	120; 150; 130	.....	240; 240; 230
11 (R.)	2.5; 3; 2.5	100; 100; 100	.....	120; 120; 120
11 (Bl.)	5.5; 6.5; 6	140; 120; 130	160; 160; 160	90; 80; 90

3. Een ander antwoord op dezelfde vraag, ook twijfelend en gerekt, echter met stijging aan het einde: *ja*.
4. Een uitroep van verbazing, b.v. op de vraag: ‘weet je dat ik volgende week naar Kongo vertrek?’ - *ja*?!
5. Een *ja*, waarop in gedachte zou volgen: ‘als 't zoo is!’ - Bij 1-4 is de gang van beide intonaties *grosso modo* dezelfde gebleven. Ook bij 5 is dit het geval; maar de omvang van de Zndl. is veel groter dan die van de Nndl.

6. Groter omvang vinden wij ook in het volgende geval: Antwoord op de vraag: ‘ben je daar nu mee klaar?’ - kort en laag: *ja*.
7. Een gans anders klinkend antwoord op dezelfde vraag: beperkend, met, in den toon, de aankondiging van een verder volgende verklaring: *ja*.... Hier begint zich een vrij sterk verschil tussen beide zegslieden te doen gevoelen. En dit verschil gaat crechendo in de volgende gevallen.
8. *ja*, kort, laag, onbedacht, zonder bepaalde bedoeling gemompeld.
9. Een belangstellend-verwonderd *ja*, als antwoord op het gezegde: ‘Ik heb je iets dringends te vertellen.’
10. Antwoord van een persoon dien men op een afstand bij zijn naam heeft geroepen.
11. En ten slotte, kort en beslist, het antwoord op de vraag: ‘Moet ik dat nu toch zó doen?’ - *ja*! Wij konstateeren hier, zoals dit reeds herhaaldelik het geval was, een aanzienlik verschil in omvang, en bovendien is ook de gang van deze intonering totaal verschillend; de Nndl. toon stijgt van het begin tot het einde, de Zndl. is, na een stijgend begin, in hoofdzaak dalend.

Ik heb reeds gezegd, waarom deze diagrammen voorlopig niet nader zullen besproken worden - al zou het de moeite lonen. Het was ook maar mijn bedoeling er mee aan te tonen welk een vruchtbaar terrein ook hier nog bijna geheel braak ligt, en hoezeer het wenselik zou zijn, dat dergelijke onderzoekingen op grote schaal zouden gebeuren.

En er zouden méér voorbeelden aan te voeren zijn van materiaal dat gemakkelik kan verkregen en uitgewisseld worden. Zo beschik ik te Gent ook reeds over enkele films van de mondbewegingen bij de Ndl. type-klanken; ook over een gramofoonplaat met de Ndl. spraakklanken en met voorbeelden van Ndl. sandhi. Kleine en goedkope film-apparaten zijn in de handel; en ook over een registreer-apparaat op harde platen of banden, die men dadelik en een groot aantal malen kan afhoren, wordt ons door PANCONCELLI - CALZIA in het jongste Februari-nummer van ‘Vox’ bericht. Met ditzelfde toestel, de *Literaphon* worden trouwens ook radio-uitzendingen geregistreerd. Ik bedien mij te Gent voorlopig nog van een *dictaphone* met wasrollen, en registreerde daarop onlangs voor het eerst een Hollandse radiouitzending, met behulp van een *pick-up*. Ook de klankfilm is m.i. een kostbaar technies middel voor moderne klankbeschrijving.

Maar het zou overbodig wezen hier al de experimentele middelen op te sommen waarmee de leemte van de moderne Ndl. fonetika in onze taalwetenschap zou kunnen aangevuld worden. Het ontbreekt ons, veeleer dan aan middelen, aan de geschikte methode, en voornamelik aan het besef dat 'het' Nederlands bij een veel groter aantal zegslieden van Noord en Zuid moet onderzocht worden dan totnogtoe gedaan werd. Ik hoop in hetgeen voorafgaat die noodzakelikheid voldoende te hebben aangetoond om er de HH. Kollega's van te overtuigen met wie ik nu verder over samenwerking en uitwisseling van verkregen materiaal wens te onderhandelen.

Gent, April 1931.

E. BLANCQUAERT.

Braam in spreekwoorden.

De versregels: Die bie trect honech uter brame, / Dats der coppen onbequame (Maerlant, Der Kerken Claghe, 12) zijn stellig overbekend. Het lag dus voor de hand, daaraan te denken, toen ik in een stuk over het beheer der Utrechtse kapittelgoederen van 1585/6 een soortgelijk spreekwoord aantrof[1]. Tot goed verstand van dat gezegde neem ik hier de passage in zijn geheel over:

'In den eersten moet men considereren ende aensien die gelegentheyt des tegenwoordigen turbelenten tijts, daar wij Godt betert jegenwoordich inne zijn, ende overzulcx ons bedunckens nyet mogelick en is voor eenen man ofte twe, hoewel hy die neerstichste waere die men solde mogen vinden, oock die bequaempste, omme alle onse goederen incomen te vorderen, uut te manen ende te innen, om oorsaecken zoe het gelt nu ter tijt uut die huyslieden *als honich uuten braem, nae een gemeen spreeckwoerdt, te halen is*, gelijck als men dagelix by experientie bevindt, die huysluden overmits dese quade jaren - bysonder quade papenjaren, rontuut geseyt - mit onse officieren int manen schempende, seer qualick spreeckende, veel ongelden ende contributiën allegerende (om) niet te willen betalen, presupponerende die gemeente - alias dcapittule - geen haest ofte gebreck te hebben, oock mede met weynich voor die landen in huere te loven ende niet te geven ofte yet te betalen voor dese tijt wel (te) mogen volstaen ende voldoen, in der vuegen dat geen gelt van heurluyden met gemack ofte goetwillicheyt enichsins te becommen is dan met rigeur van justicie ende executie,' etc.

1) In: Rechtsbronnen van den Dom van Utrecht uitgeg. door Mr. S. Muller Fzn., Rechtsbronnen II, 5 (1905), p. 191. Vgl. ook het opstel: De Utrechtsche Kapittelen en de Hervorming, in: Schetsen uit de Middeleeuwen, Nieuwe bundel, p. 333 vgg. van dezelfde schrijver, waar op p. 342 het spreekwoord wordt aangehaald.

Uit het verband blijkt duidelik, dat deze ‘braem’, in dit geval de huisman, zich bizonder ongaarne zijn ‘honich’, d.w.z. zijn geld, laat ontfutselen. Het hier genoemde spreekwoord schijnt op het ogenblik niet meer gebruikt te worden, altans Stoett vermeldt het niet. Het Woordenboek der Nederlandsche Taal noemt het in het derde deel, kol. 963 i.v. Braam (I). De betekenis wordt hier, geheel overeenstemmend met de zin, die er in de boven aangehaalde passage aan moet worden gegeven, als volgt omschreven: ‘zich te vergeefs aftobben voor iets onmogelijks of zeer moeilijks.’ Ook de bewerker van het Woordenboek heeft dadelik aan de bekende plaats bij Maerlant gedacht: ‘Reeds bij Maerlant, Kerk. Cl. 12, doch in een gansch anderen zin: het goede uit iets halen, iets ten goede uitleggen’; verder wordt er o.a. verwezen naar Harrebomée en Tuinman. Bij Tuinman I, 286 komt voor: ‘'t Is uit den braam gehaald, van een gevaarlijk werk; wellicht ontstaan door verwarring met 't Is uit den brand gehaald’. Alleen van deze laatste, kortere uitdrukking wordt dus in het Ned. Wdb. als verklaring voorgesteld een verwarring van braam en brand.

Harrebomée, III, p. 143 b, is veel uitvoeriger. Er worden een aantal plaatsen uit oudere spreekwoordenboeken aangehaald, zo b.v.J. de Brune's Nieuwe wijn in oude le'erzacken, p. 460: ‘'T is heunigh uyt de braemen halen’; J. Sartorius' Adagiorum Chiliades tres, etc., sec. II, 26: ‘Hoonich uyt den braem halen’. Tenslotte vindt men hier o.a. ook nog verwezen naar de Proverbia Seriosa in de uitgave van Hoffmann von Fallersleben (Horae Belgicae, IX, p. 42): ‘Tis daer uut te winnen als honich uten bremmen’. Hierbij valt dus op te merken, dat hier in plaats van ‘braemen’ de vorm ‘bremmen’ gebruikt wordt. Harrebomée zegt daarvan: ‘Bremmen is alleen eene klankwisseling van bramen’. In een andere lezing van de Proverbia Seriosa komt de vorm ‘breems’ voor, waarbij Harrebomée opmerkt: ‘Bij breems en bremmen zou men hier ook aan horzels of wespen kunnen denken. Deze geven geen honig, gelijk de bijen doen.’

't Is duidelik, dat de gedachte aan Maerlants spreekwoord Harrebomée bij deze verklaring door het hoofd heeft gespeeld. Men moet hierbij trouwens opmerken, dat laatstgenoemd spreekwoord talloze malen in de litteratuur voorkomt, al staat in de regel ‘bloem’ voor ‘braam’. Van dit veelvuldig voorkomen heb ik mij kunnen overtuigen, doordat de heer P.J. Meertens zo vriendelik geweest is, mij inzage te geven van de verzameling litteratuurplaatsen, die hij van dit spreekwoord aangelegd heeft. Doch deze groep kunnen wij hier verder buiten beschouwing laten.

Over de verklaring van ‘breems’ of ‘bremmen’ als horzels of wespen kan men kort zijn. 't Geeft immers geen zin, wanneer men zegt: 't Is daar uit te halen als honing uit de wespen.

Maar ook de betekenis braam is onmogelik. Als men er zich nl. rekenschap van geeft, wat de uitdrukking ‘honich uuten braem halen’

betekent, moet men tot de slotsom komen, dat het vergeefse moeite is, om te proberen honing uit een braamplant te halen. Niets is nu minder waar. De braam heeft een grote rijkdom aan honing, terwijl de bloem zeer toegankelijk is, zelfs voor insekten met korte tong (vgl. b.v. H. Heukels, De Flora van Nederland, dl. II (1909), p. 532: Rubus).

Wij moeten dus omkijken naar een andere verklaring en deze wordt geredelik gegeven in de Proverbia Seriosa, op de plaats, die Harrebomée aangehaald heeft! Daar staat namelik (Horae Belgicae IX, 683, p. 42):

Tis daer uut te winnen / als honich uten bremmen.

Sic dat dona sua sicut dat mella *genista*.

Met 'bremmen', waarvan hier gesproken wordt, wordt dus eenvoudig brem bedoeld. Door de vorm van de bloem is de brem lastig voor insekten te benaderen, terwijl ook zijn honingvoorraad zeer gering is.

Dat op verschillende plaatsen 'braam' in plaats van 'brem' wordt aangetroffen, kan verklaard worden door het feit, dat deze woorden vaak verwisseld zijn (zie Ned. Wdb., III, kol. 964, i.v. Braam (2 b) en kol. 1269, i.v. Brem). Misschien is ook aan invloed van het bij Maerlant voorkomende spreekwoord te denken.

Onze conclusie moet zijn, dat de uitdrukkingen 'Die bie trect honech uter brame / Dats der coppen onbequame' en 'honich unten braem halen' niets met elkaar te maken hebben.

T.S. JANSMA.

Kroniek en kritiek. *Taalschut van hoger hand* (*Aan de schim van Bilderdijk*).

De behoefte aan vastheid, eenheid en stiptheid, naast verantwoordelikheidsbesef en de natuurlike zucht van de staatsburger zich door hoger gezag gedekt te weten, deden wellicht het Bestuur der Regelingscommissie voor de Mulo-examens 1931 naar de pen grijpen, om naar aanleiding der ministeriele circulaire No. $10383^{III}/1526^{IV}$ Afd. V.H.M.O./L.O.A. dd. 12 Sept. 1930 onder meer de vijf volgende vragen aan het oordeel van de Minister v. Ond., K. en W. te onderwerpen:

1e. Moet in de derde naamval meervoud de buigings-n gehandhaafd blijven? Dus: We hebben *den* arme*n* jongens een surprise gegeven. De oppasser gaf twee *jongen* leeuwen een lekker hapje. *Mogen* of *moeten* we in de gedachtengang der vereenvoudigde regels zeggen: We hebben *de jonge* dames een bloemstuk geoffreerd?

Antwoord. Op grond van het voorschrift onder II, *a, b* en *c* van het overzicht van toegelaten afwijkingen, gevoegd bij boven-

vermelde aanschrijving, moet in den derden naamval meervoud de buigings-n gehandhaafd blijven in de eerste twee der door U als voorbeeld gegeven volzinnen en mag zij worden weggelaten in het derde voorbeeld.

2e. Moet het in een opstel als een fout worden beschouwd, als een candidaat, zich overigens aan deze regels houdend (dus met verwaarloozing van het grammaticaal geslacht) in een zin schrijft: Wij zetten *den* stoel bij het raam. En hoe moet het oordeel zijn, als de candidaat b.v. schrijft: De oppassers dreven *den* olifant naar het midden van het circus.

Antwoord. Wanneer een candidaat zich in het algemeen aan de toegelaten afwijkingen houdt, mag het niet als fout worden aangerekend, wanneer hij een of meermalen terugkeert tot de tot dusver het meest in gebruik zijnde schrijfwijze, juist omdat die afwijkingen niet voorgeschreven zijn.

3e. Moeten de attributieve bepalingen op *en* voor namen van mannelijke personen, enz. verbogen worden, of blijft hier de vrijheid? b.v. Verscheidene leden waren van meening.... (Voorloopig verslag Tweede Kamer).

Antwoord. Aangezien, zooals ik vooropstelde, de toegelaten afwijkingen niet mogen worden uitgebreid, blijft met betrekking tot de hier gestelde vraag de tot dusver het meest in gebruik zijnde schrijfwijze van kracht.

4e. De tweede naamval mannelijk en onzijdig enkelvoud van het lidwoord *de* is thans *des*. Deze verbuigingsvorm komt minder vaak voor dan de 2e naamval *der*, die ook bij de naleving der hierboven gegeven regels in onze taal levend blijft. Het ligt voor de hand, dat een leerling b.v. schrijft: De stralen *der* cirkel. Moet dit fout gerekend worden? Op grond waarvan?

Antwoord. Ten opzichte van het gebruik van den tweeden naamvalsvorm ‘der’ dient de tot dusver geldende regeling gehandhaafd te blijven: hieromtrent zijn in het rondschrijven van 12 September 1930 geen aanwijzingen gegeven.

5e. Moet gehandhaafd blijven verschil tusschen *sommige* en *sommigen, enkele* en *enkelen, eenige* en *eenigen*, enz.? *Sommigen* meenen, dat toeneming der democratie beteekent: toeneming van dilettantisme. Trekvogels ondernemen hun reis niet op dezelfde tijd. *Sommige* beginnen reeds in September, andere wachten tot eind October.

Antwoord. Hiervoor geldt geheel hetzelfde als het hierboven onder 3e opgemerkte.

-

Een enkele kanttekening bij deze vragen en antwoorden.

1e. Wat is de wetenschappelike of practiese basis van dit antwoord? Die is niet te vinden. En aangezien willekeur uitgesloten mag worden geacht, rest: gehechtheid aan de tradities van de taalgeleerde Bilderdijk (of tijdgenoten). Inderdaad vind ik in het paradigma van zijn *Nederlandsche Spraakleer* van 1826 (o verzuimd jubileum!) op pag. 98: Dativus *Den braven mannen*. Maar ook.... *Den braven vrouwen*. Wel schreef hij dit à contrecoeur, daar hij niet op kon roeien tegen een door hem gedoemd gebruik, maar inmiddels stelde hij in grommend opportunisme een buiging met.... zes naamvallen voor, ‘om aan de gewone Latijnsche vorm tegemoet te komen, die toch ieder in 't hoofd is geprent.’ Overigens was zijn *theorie* juist en modern: ‘Willekeurigheid en zucht om onze taal, zoo veel men slechts kon, te verlatijnen, heeft onderscheidingen doen opdringen waar de taal die niet kende, en wezendlijk bij haar oorspronkelijke eenvoudigheid bleef.... De Indianen laten zich met vreugde onder den kar harer Godin verpletteren; wij, onze natuurlijke taal. De mensch is zich overal gelijk. De Taalleeraars namen dus de Latijnsche naamvallen en de benamingen daarvan, aan; en dit, of in het Latijn-zelf, of vertaald; en, die overnemende of zij op onze taal pasten en met heur aart strookten of niet, vergaten zij die naamvallen die onze taal eigen zijn, maar die zij met hun verlatijnschd hoofd, de bron der taal zelfs niet kennende, vergaten of onbekwaam waren om op te merken.’ - Over een subtiele onderscheiding als de Minister hier maakt, had hij zijn hoon in een satire *Mandarijnenspelling* uitgeboezemd.[1)]

2e. Dit humane standpunt ten aanzien van het terugvallen in atavismen bij sommige candidaten steekt sympathiek af bij het betrekkelik onbuigzame buigingsstandpunt inzake vraag 1. Alleen meester Pennewip voorziet hier fronsend een bron van eindeloze buigings-anarchie. Heeft het memoriseren van

1) Overigens schijnt het nieuwe officiële voorschrift steun te vinden, voorzover betreft de Plur. M. en N., in *De Vermakelijke Spraakkunst* door *Een Lid van de Akademie*, pag. 68:

> ‘Wij danken dan - 't is gansch niet rot -
> Een lekker soepjen in de pot
> *Den* Hanen.’

en in *Brand van Doorne's Spreektaalveredelingsbond*: ‘Loont het der moeite, *doven* oren te prediken?’

Kolibri, vink, nachtegaal
Heeten manlijk in de taal.
Kikvorsch, voorn, baars, spreeuw, mol,
Maken juist het achttal vol

de(r) tuchteloze jeugd ooit geschaad? Hij handhaaft dus in zijn school: Wij zetten (zetteden?) *den* stoel. En acht met den Prins onzer dichters olifant permanent mannelik (Lucifer, vers 94).

3e. De snaakse heren Bestuurderen der Regelingscommissie bestoken hier de Minister met het allerofficieelst Voorlopig Verslag. Maar terecht wordt hier een grens gesteld aan de vrijheid, de ragfijne grens, waarbuiten de bandeloosheid aanvangt. Bilderdijk spreekt in zijn voorrede van ‘een lichtzinnige woeligheid, die naar tijd en mode draait.’ - Alleen querulanten zullen dit antwoord ietwat orakelachtig noemen en statisties uitgemaakt wensen te zien, *welke* hier ‘de tot dusver het meest in gebruik zijnde schrijfwijze’ *is*.

4e. Dit is inderdaad een practiese vraag. Wie gruwt niet van ‘het aanslaan *der* motor’, ‘het ratelen *der* donder’, ‘het loeien *der* storm’? Weet iemand hier een andere remedie dan een historiese terugblik op de oude geslachtsregels der minder verlichte tijden? Een beknopt college dus over de genera en derzelver grond, b.v. in Bilderdijk's trant: ‘Het Vrouwelijke zich in de ontfankelijkheid toonende, zoo zijn de woorden van *hebbing, ontfanging, bevatting*, d.i. die in de samenstelling met *heid, schap*, en *nis* uitgaan, of wier uitgang daaruit verbasterd is, Vrouwelijk’. ‘Werktuigen als werkers beschouwd wordende, zijn Mannelijk, en zoo is het derhalve met de vorming in *el* zoo wel als in *er*.’ (Immers: ‘Zelfstandigheid en van hem uitgaande kracht is hetgeen den man, afhankelijkheid en ontfanging, 'tgeen de vrouw onderscheidt en kenteekent.’) ‘Het Vrouwelijke met weekheid verknocht zijnde, zoo is dit geslacht al mede eigen aan den uitgang op de smeltende letter *s*; welke deswegens het manlijke ook vervrouwelijkt.’ - Maar practies zal er van dit college weinig komen (veranderd inzicht sedert Bilderdijk; tijdgebrek; 't beklijft bij uitgebreid lagere nòch hogere burgers). En zo ontstaat deze onbevredigende toestand: Om *der* en *des* te kunnen onderscheiden, moet men de geslachtsregels kennen (of de verouderde woordenlijst in 't hoofd hebben). Die regels worden niet langer onderwezen, krachtens dispensatie van hoger hand. Toch ‘dient de tot dusver geldende regeling gehandhaafd

te blijven' en worden de fouten dus ingepeperd. Waarom? Daarom! Wie ziet kans aan de ban dezes vicieusen cirkels te ontsnappen? Ik zie geen uitweg dan de vorming van nieuwe taalautomatismen.

5e. Het Bestuur der Regelingscommissie is hier met zijn eerste voorbeeld ondeugend en ònaardig: Toeneming van dilettantisme! 'Sommigen meenen....' Jawel, maar intussen! Dat het taalgezag ook hier pal zou staan, was te verwachten.

Mag ik nu ten blijke mijner belangstelling in deze schier scholastieke taalcasuistiek óók nog een vraag stellen? Een H.B.S.-er schrijft: 'We bestelden twee bootjes, één voor *onze* tante, oom en twee neven, en één voor ons zelf.' Mag dat maar zoo? Geen ministerieel rondschrijven geeft, voor zover ik weet, hier aanwijzingen. Eist *onze* hier wellicht een *n* tussen haakjes? Dit is geen sofistiese strikvraag of louter academiese kwestie. Ze heeft zich practies voorgedaan. Ja, ook wij hebben onze twijfelingen en bekommernissen. En Mien Proost moge in haar verzenbundel *Het Middelbaar onderwijs* spotten met *Taai-taal* en de verbuiging van 'degene', wij worden soms voor taalsituaties en beslissingen geplaatst, die vernuft en tegenwoordigheid van geest eisen, - een Salomo, a most learned judge, a Daniel, yea, een Bilderdijk, die zoovéél taalkundige knopen resoluut wist door te hakken, en aan wiens schim ik hier ongezocht een bescheiden hulde mocht brengen.

Heerenveen.
S.M. NOACH.

Boekbeoordelingen.

H.L. Spiegels *Hertspiegel* I. uitgegeven en taalkundig toegelicht door Dr. A.C. de Jong (Amsterdam - H.J. Paris - 1930). Amsterdams proefschrift.

Bovengenoemde uitgave heb ik met meer dan gewone belangstelling doorgewerkt, en met te meer verlangen zie ik uit naar de tweede helft, die maar niet te lang op zich moet laten wachten. Eerst na de voltooiing is een definitief oordeel te vormen over het geheel: dan zal men b.v. woorden die niet verklaard zijn en 't toch wel nodig hadden, in 't glossarium vinden, dat natuurlik aan 't eind van 't tweede deel een plaats krijgt? 't Voorlopig oordeel kan echter gunstig zijn. Wat ons is gegeven, is nauwkeurig

verwerkt en geschift en de tekst is, voorzover ik heb kunnen nagaan, nauwkeurig afgedrukt. Ten grondslag werd gelegd de uitgave van 1615 (dus de tweede druk), wat in § 4 verdedigd wordt op m.i. nog wel aanvechtbare gronden. Immers, zoals de heer de Jong bewijst, berust deze uitgave op die van 1614, met verbeteringen uit een ander exemplaar (wsch. een handschrift). Op grond van die verbeteringen acht de heer de Jong nu de uitg. 1615 de beste. Maar daar staat toch m.i. tegenover dat de uitgave van 1615 soms minder goede lezingen heeft dan die van 1614, als I 9. (quel-zondsplaagh.) I 225, I 238, I 296, I 421, I 520. Hier heb ik alleen maar die uit boek I genoemd, die ook in de commentaar aangehaald worden; voor míj heeft de heer de Jong dan ook niet overtuigend aangetoond dat de tweede druk boven de eerste is te verkiezen. Met de schrijver geloof ook ik dat er slechts twee drukken in 1614 en 1615 bestaan hebben, al zijn er nog wel enkele argumenten aan te voeren voor een andere mening naast de in § 3 β genoemde:

1°. In ‘Hulde aan Gysbert Japiks’ door J.H. Halbertsma 2e stuk bl. 329 staat onder diens bibliotheek als boek in 4° H: L: Harpspiegels (waar blijkbaar de Hertspiegel bedoeld wordt). Mogelik is dit echter een handschrift of een octavo op 4° papier.

2°. In de catalogus der bibl. van Schotel (veilingscat. Nijhoff 1877) worden onder de nummers 3219 en 3220 twee uitgaven genoemd van 1615, één met portret door J. Muller, één met houtsnede door C.v. Sichem. Ook dit echter geeft m.i. niet voldoende reden het bestaan van een derde druk aan te nemen.

Aangaande de portretten valt nog het volgende op te merken: was 't niet beter geweest ook te vermelden of de gravures houtof kopergravures waren? Een tweede opmerking geldt het figuurtje op de gravure van 1615. Dit is ongetwijfeld het monogram van de graveur Van Sichem. (Hoewel overal C.v. Sichem genoemd wordt meen ik duidelik te lezen E.v.S., zooals ook blijkbaar Prof. Verwey deed. Men vergelijke zijn: *Hendrick Laurensz Spieghel*, blz. 22).

Vervolgens heeft de schrijver in § 8γ de vraag ‘Is de Hertspiegel volledig?’ bij de beantwoording veranderd in ‘Heeft Sp. meer dan zeven boeken geschreven?’ wat toch zeker niet hetzelfde is. Dat Sp. meer boeken afgewerkt zou hebben acht ook ik onwaarschijnlik, maar zegt nog niets over diens plan.

Over de klankleer beperk ik mij tot enkele opmerkingen. In § 27 lees ik ‘‘t Consonantisme geeft geen aanleiding tot

uitvoerige bespreking.' Dit mag waar zijn, maar een bespreking van de *h* had er toch zeker een plaats moeten vinden. Door het verdwijnen van de *h* voor klinkers heeft men contractie o.a. in Boek IV 296, V 59, 308, terwijl IV 295 sevicheids schrijft voor 's hevigheids (in de uitgave 1614). Bestaat die contractie altijd, of alleen als de maat het meebrengt? Bovendien had de schrijfwijze van de g op 't eind van een woord wel nauwkeuriger kunnen besproken zijn (verg. *Tweespraack* Hoofdstuk IV Van de Me-Klinkers ende Talschrift)

§ 13. 'Overgang tot *i* komt niet voor (dus *met*, niet mit)'. Toch heeft de uitgave 1614 in IV 142 *mit*.

§ 21. De uitspraak van ij blijkt zeker ook uit spellingen met *i* als: Rimer (I 109) stridigh (I 152) liveloze (I 164) enz., uit vormen van *ie* naast *ij* als: gherijft (II 51) naast gherief (II 239) lizelijk (III 45) naast lyzelijk (IV 32) en uit een rijm als medecijnenvynen (II 145-146).

§ 25. Bij de spelling *oe* voor oo kan nog genoemd 'boeghzaam' (III 33).

Ten slotte enkele opmerkingen over de commentaar.

I 21. Had hier niet kunnen gezegd in *welke* gevallen het vraagteeken bij Sp. bij ons een komma is? Vaak geeft het de stijgende toon aan na een voorzin.

I 47. Nog zegt men: wist ik er zo iemand (wist = kende). Bovendien staan de ter vergelijking aangehaalde voorbeelden niet op één lijn er mee. Ook ik zie een Latinisme in I 301, echter een beknopte bijv. bijzin in I 205.

I 48. ken. Waarom geen verwijzing naar § 30 β?

I 58. mocht. Dit geeft m.i. een betere zin. De aarzeling wordt er beter door uitgedrukt: Wanneer dat uw doel is, zoudt ge ook mijn bedoeling niet geheel kunnen afkeuren.

I 69. Waarom hier niet een verwijzing naar Prof. Verwey's bovengenoemd werkje, blz. 94? Brabants was aan Holland vreemd genoeg om 't buurtaligh te noemen. Denk ook aan R. Visschers: 'De meyskens van de courtosye.'

I 134. wysheyds ader. Dit betekent dunkt mij eerder: de bron der wijsheid, en slaat dan terug op God. Ik erken dat *om* dan nog moeilik te verklaren is. Is *om* wellicht een drukfout voor *ons*?

I 294. 'k Zou de punt liever zetten achter 293, daar dit ook een goede zin geeft. Of is *U heil* het object van maakt?

I 309. deze zin betekent m.i.: ge kunt geen vliegen der

vogels boven uw hoofd verhinderen, maar wel dat ze er nestlen. Dit vooral om het volgende *ze* nestlen.

I 327. ook zo betekent hier meer: evenzo en staat niet op één lijn met I 6.

I 478. Het H.S. geeft met feyl een betere lezing.

II 3. 't Liefst zou ik 'aarden kreis' als één woord opvatten als in IV 27. Kreis kan = landstreek zijn (Zie *Ned. Wdb.* i.v.).

II 5. Uit vs. 8 kan men toch niet afleiden dat het reeds Mei is? In de commentaar zelf wordt die regel bovendien ook verklaard als: kondigt aan.

II 22. *door een*: blijft onverklaard in de omschrijving.

II 174. *want* op de tweede plaats in een zin komt ook voor in: Uyterste-Wil regel 96 en A.B.C. Kettinglied H3. De hele regel betekent dunkt me: De natuur geeft immers slechts vruchten die één jaar kunnen duren! Me verbinde dan jaarlix met leefbaar.

II 362. Deze leze men in verband met de volgende regel. De betekenis is dan: Laat daar de pleister van rechtvaardigheid en kracht strekken (dienen) tot uw beginnend streven naar heilbegeerte. *Strekken* met de praep. *na* blijft intussen vreemd.

II 364. *nevels misverstant* (var.) geeft een betere lezing.

II 448. *die* slaat terug op *dueghd* van regel 447.

III 6. *vlak* = duidelik. Vgl. Bredero's *Sp. Brab.* r. 284. Zijn er bewijsplaatsen voor de betekenis: vlak, juist?

III 161. *dolkes* komt ook voor IV 308.

III 287. Hierbij had de commentator kunnen verwijzen naar Reitsma en Van Veen's *Acta* III 145 en 160 (a^{o}. 1600), die ook reeds door Kalff aangehaald worden (*Gesch. der Ned. Lett.* III bl. 508).

III 318. 't Eerste *maar* betekent hier: echter (Vgl. III 315).

Natuurlik zijn er ook plaatsen waar een verklaring m.i. niet overbodig zou zijn, maar wellicht volgen die in een glossarium.

Laten ten slotte al deze aanmerkingen getuigen van m'n warme belangstelling in en waardering voor het boek, dat ten volle aanbeveling verdient en naar ik hoop de liefde voor de werken van Spieghel, zal vermeerderen.

J.F. BUISMAN JR.

Dr. Jan Lindemans: *Toponymie van Opwijk. Nomina geographica flandrica: Monographieën I* ('s Gravenhage - M. Nijhoff - 1931). (Prijs f 4,60).

De ijverige Vlaamse toponymiese vereniging opent de 'schatkamer van de Brabantse plaatsnamen' met een uitvoerige en grondige monografie, waarin Lindemans de plaatsnamen van zijn geboortestreek op grond van veeljarige nasporingen bestudeert. Hij begint met een geografiese en historiese schets van het onderzochte gebied en geeft dan, als kern, een alfabetiese lijst (blz. 23-167), dus een toponymies woordenboek. Een interessant slothoofdstuk biedt een *Overzicht van het materiaal*; daaruit ziet de lezer hoe velerlei aardige biezonderheden omtrent de historiese aardrijkskunde, de taal, de plaatselike geschiedenis en oudheidkunde uit al deze plaatsnamen te leren vallen. De zorg en de toewijding waarmee de schrijver zijn stof veelzijdig beschouwd heeft, geven aan zijn werk biezondere waarde. De methodiese opzet lijkt ons gelukkig en voorbeeldig voor dergelijke studieën. Het zwakst is de afdeling over de taal. Dit ligt o.i. niet alleen aan het feit dat dit gedeelte, gelijk het Voorbericht mededeelt, besnoeid is, doordat 'het overzicht van de historische ontwikkeling van het plaatselijk dialect en tevens de phonetische opgave van de uitspraak der besproken plaatsnamen wegviel', want de schr. begaat ook principiële fouten. Hij spreekt b.v. van 'verwarring' van klanken, of 'verwarring van spelling', waar hij bedoelt dat verschillende klanken met elkaar afwisselen (blz. 207). Onder 'verwarring van de spelling van *ee* en *ei*' (blz. 208) vat hij ongelijksoortige klanken samen, nl. de wisseling van bleyck en bleeck, en van meir en meer. Een *ei* kan niet uit *eg* ontstaan, wel uit *ege* (blz. 208). Terwijl hij zelf konstateert 'dat we de waarde van de gebruikte klankteekens niet kennen', geeft hij toch voorbeelden, gespeld met *uy* en *ij*, als bewijzen van diftongering, waar natuurlik alleen een schrijfwijze *ey* iets bewijst.

Op etymologies terrein dient de schr. groter behoedzaamheid te betrachten en minder de vrije loop te laten aan zijn fantasie. Wij lezen b.v. (blz. 184): Andere namen voor grasland zijn: *hamer* in Hamerbroeck, *huffel* in *Huffelmeerschen*. Is hij niet eens op de gedachte gekomen om het *Middelnederlandsch Woordenboek* te raadplegen? Het woord *amer* = oever, dat hij uit Kiliaen aanhaalt, is in geen tekst gevonden; Verdam kent *amer* alleen als een graansoort. *Huffel* komt in 't Mnl. alleen voor in de betekenis

van heuvel. De schr. verklaart *roost* uit een substantief *roos* = riet (blz. 208), maar in geen woordenboek vond ik *roos* in die betekenis. Zulke gevallen, die ik bij het doorbladeren optekende, maken enigszins wantrouwig tegenover andere etymologieën. Ook bij de opsomming van de *Woordenschat* (blz. 209) zou een grondige vergelijking met het rijke materiaal dat Verdam bijeengebracht heeft, noodzakelik geweest zijn. De lezer zou b.v. geneigd zijn in *eusel* de klinker *eu* te lezen, terwijl uit het Mnl. *eeusselinc, eeute* (HWdb.) blijkt het woord een tweeklank *eeu* heeft. Een aanvulling van deze studie door een ervaren etymoloog zou dus niet overbodig zijn. Wenselik is, dat in volgende monografieën het verband van de toponiemen met de algemene woordenschat niet uit het oog verloren wordt.

C.D.V.

Paul Kenis: *Een overzicht van de Vlaamsche Letterkunde na 'Van nu en straks'* (Amsterdam - Maatsch. voor goede en goedkoope lectuur - 1930).

Vermeylen's mooie boekje *Van Gezelle tot Timmermans* behandelde van de levende auteurs voornamelik de oudere generatie. De sedert opgekomen jongere geslachten, zelfs de jongste, vonden een beschrijver in Paul Kenis, die het letterkundige leven, als jong-letterkundige, van nabij volgde. Het schrijven van contemporaine litteratuurgeschiedenis is altijd een hachelike onderneming: het blijft uiterst moeielik tegenover opkomende stromingen, tegenover tijdgenoten, die de schrijver sympathiek of antipathiek zijn, onbevooroordeeld en onpartijdig te staan, de betekenis van opkomend talent te schatten, oorspronkelikheid van navolging te onderscheiden. Voorzichtigheid leidt licht tot achterhoudendheid, het konstateren van tijdelik sukses tot te gulle waardering.

Het komt mij voor dat de schrijver van dit boek aan deze gevaren grotendeels ontkomen is. Natuurlik kan hij eigen voorkeur niet geheel verbergen, b.v. voor Thiry, die z.i. te veel bij Timmermans achtergesteld is (blz. 118-123), maar steeds blijft het streven merkbaar om richtingen en personen recht te doen, en de verhoudingen van zijn geschiedverhaal in evenredigheid te brengen met het belang van verschijnselen en auteurs. Waarschijnlik zal een latere geschiedschrijver wel een aantal auteursnamen, als te onbelangrijk, schrappen, maar de uitvoerig besproken

dichters en schrijvers zijn inderdaad degenen, die een blijvende plaats verdienen. Ook zal de definitieve geschiedenis van het tijdperk 1910-1930 aan de toen nog levende oudere generatie, tot volle wasdom gekomen, een breder plaats geven dan ze verkreeg in dit geschrift, dat zich opzettelik voornamelik tot de jongeren beperkte.

Voor een in biezonderheden afdalende bespreking is hier geen plaats. Te prijzen is de overzichtelike historiese indeling, waarbij de groepering rondom de tijdschriften in 't oog gehouden werd. Eerst de periode vóór de oorlog, de groep van *Vlaamsche Arbeid* en *De Boomgaard*[1] en enkele 'alleenstaanden.' Deze periode vertoont een reaktie, maar nog geen vijandigheid tegenover *Van Nu en Straks*. Krachtig verzet tegen individualisme en impressionisme openbaart zich eerst in de oorlogstijd (II). De periode na de oorlog (Hoofdstuk III) brengt verscherping van de antithese in een tot het uiterste gedreven modernisme (Paul van Ostayen en zijn volgelingen). De schr. maakt de juiste opmerking dat daarin 'het eens zoo hooghartig verworpen individualisme en impressionisme terugkeert onder een andere, misschien nog gevaarlijker gedaante' (blz. 139). Het vierde hoofdstuk beschrijft de 'Terugkeer tot de traditie'; het vijfde de 'Ontwikkeling van het Vlaamsch tooneel', dat zich, vooral sedert de oorlog uit een staat van achterlikheid opheft tot een nieuwe bloei, die in geheel West-Europa de aandacht trok.

Achter elk hoofdstuk, dat met spaarzame, maar goed gekozen voorbeelden toegelicht wordt, vindt men een bibliografie van de besproken auteurs. Als grondslag voor de studie van de moderne Vlaamse letterkunde verdient dit boek dus warme aanbeveling.

C.D.V.

F. van der Goes: *Litteraire Herinneringen uit den Nieuwe-Gids-tijd* (Santpoort - C.A. Mees - 1931). Prijs f 2,25, geb. f 2,90.

In dit boek deed Frank van der Goes, een der 'Tachtigers', de artikels herdrukken uit *Groot-Nederland*, waarin hij zijn herinneringen en dokumenten verwerkte. Het eerste hoofdstuk

1) De schr. draait de volgorde om, hoewel het eerste reeds in 1905 opgericht werd, en André de Ridder, de latere leider van *De Boomgaard* (1910), er in 1908-10 redacteur van was.

handelt over *Busken Huet en de Tachtigers*. ‘Dat het den “Tachtigers” aan eerbied voor hun uitmuntende voorgangers zou hebben ontbroken, is een lang weerlegde legende,’ zegt de schrijver, en zijn mededelingen en brieven moeten dienen, om aan te tonen dat dit vooral voor hem persoonlik geldt. Hoofdzaak is intussen het tweede Hoofdstuk: *de krisis in den ‘Nieuwe Gids’*, een zeer gedétailleerd verslag, op authentieke stukken berustend, omtrent de gebeurtenissen in de 2de helft van 1893 en 1894. In de pogingen om de volslagen ondergang van het tijdschrift te voorkomen, heeft Van der Goes een belangrijke rol gespeeld. Duidelik wordt aangetoond, op wier tegenwerking de goed bedoelde pogingen afgestuit zijn. Een eigenlike geschiedenis noemt de schrijver zijn publikaties niet, maar ‘het zal toch onmisbare bouwstoffen tot de geschiedenis bijdragen en hetzij een leemte aanvullen of een legende vervangen.’ Inderdaad doet dit geschrift, ondanks zijn zeer persoonlik karakter, sympathiek aan, omdat de schrijver het gevaar vermijdt zich zelf te veel op de voorgrond te plaatsen, en het hem blijkbaar te doen is om de waarheid, zonder aanzien des persoons, maar ook zonder nodeloos te kwetsen. Wat het laatste betreft, is een uitzondering te maken voor P. Tideman, maar deze heeft de hardhandige afstraffing ten volle verdiend.

C.D.V.

Aankondigingen en mededelingen.

Bibliographie van de Moderne Vlaamse Literatuur 1893-1930.

Van het eerste deel, dat *De Vlaamsche Tijdschriften* behandelt, verscheen onlangs de tweede aflevering[1)], waarin tijdschriften behandeld worden die in Noord-Nederland minder bekend werden: Iris, De Boomgaard, De Tijd, Het Roode Zeil, 't Fonteintje, Vandaag en Jong Dietschland. Voor gedétailleerde studie van Vlaamse schrijvers kan het nauwkeurige werk van Dr. R. Roemans goede diensten bewijzen.

1) Vgl. hiervóór blz. 140. Verkrijgbaar bij de firma M. Nijhoff (prijs 1.50 per afl.).

Uit de tijdschriften. (Mei-Junie).

De Gids. Mei. G. Besselaar geeft een beschouwing over *Hollands in Natal*. Hij toont aan, dat het Afrikaans door de Engels-gezinden lang tegengewerkt is, maar in de laatste tijden is er veel veranderd: ‘het Hollands in Natal is er bovenop.’

Junie. De Redaktie herdenkt de gestorven oud-redakteur Johan de Meester. - H.T. Colenbrander doet interessante mededelingen *Uit het Gidsarchief*. Een aantal stukken betreffen de reorganisatie van het tijdschrift in 1847; andere o.a. de houding van de redaktie tegenover Dr. J. van Vloten. - M. Nijhoff beoordeelt in een *Kroniek der Nederlandsche Letteren* de *Herinneringen* van F. van der Goes, *De figuren van de sarkofaag* van Albert Verwey en *De tooverformule* van H.C. Kool.

De Nieuwe Gids. Mei. Deze aflevering bevat een aantal *Brieven van Emile Zola aan J. van Santen Kolff*.

Junie. L. van Deyssel en H. Gerversman herdenken Johan de Meester. - Jacob Hiegentlich houdt een *Kort geding tegen de ‘jongeren’*, voornamelik gericht tegen Marsman en zijn volgelingen. Slecht weinig ‘jongeren’ ontkomen aan het veroordelend vonnis van deze jeugdige beoordelaar.

Groot-Nederland. Mei. J.B. Manger wijdt een opstel aan *Onze abele spelen*. Zijn bedoeling is, de aandacht te vestigen op ‘dat algemeen menschelijke, dat van alle tijden en volken is’, en dat hij in hoge mate aantreft bij de auteur van deze spelen, waarvan hij de kunstwaarde hoog aanslaat. Met Verdeyen acht hij deze stukken van één hand: ‘de dichter geeft één geval van hetzelfde probleem, dat hem blijkbaar zeer bezig hield: de verhouding tusschen standsgevoel en liefde.’ - Frans Coenen herdenkt *Johan de Meester*.

De Stem. Mei. Theun de Vries plaatst boven een bespreking van D.A.M. Binnendijk's *Prisma* het opschrift *Een Bloemlezing*! Het uitroepteken wijst vooruit op een afbrekende kritiek. - Dirk Coster publiceert zijn Delftse herdenkingsrede van de dichter *Joannes Stalpaert van der Wielen*. In het *Critisch Bulletin* beschouwt Theun de Vries Aart van der Leeuw als ‘Mysticus der verbeelding’. Anthonie Donker schrijft een artikel *Bij Van Moerkerken's Droomgezicht*.

Leiding. Mei. De redaktie schrijft een *In memoriam Aart van der Leeuw*. - Albert Verwey vervolgt zijn studie over *Ritme en Metrum*. - In een opstel *Dietschers en Friezen* betogen een drietal schrijvers (J.H.H. Hülsmann, W. Goedhuys en H.G.W. van der Wielen) dat de Friese taal als zelfstandige taal erkend dient te worden en waarom zij voor Friesland 'culturele autonomie' verlangen. - P.N. van Eyck bespreekt de *litteraire Herinneringen uit den Nieuwe-Gids-Tijd* van F. van der Goes.

Den Gulden Winckel. Mei. Theun de Vries schrijft een *In Memoriam Aart van der Leeuw*. - G.H. 's Gravesande publiceert *Een onderhoud met Helman*. - Roel Houwink beoordeelt *De Biecht* van Marianne Philips.

Junie. H. van Loon brengt *Een hulde aan den 'kleinen korporaal'*, d.i. Johan de Meester. - J.C. Bloem beoordeelt onder het opschrift *Vermoeide Dichters* een aantal bundels, van Albert Kuyle, G. Achterberg, Chr. de Graaf, Gabriël Smit, Jan H. Eekhout en Marnix van Gavere. - Roel Houwink noemt de jonge Vlaamse romanschrijvers Lode Zielens en Gerard Walschap 'twee veelbelovende talenten.'

Stemmen des tijds. Mei. C. Tazelaar geeft een zeer beknopte *Beredeneerde boekbespreking*.

Junie. P.J. Molenaar schrijft over *Aart van der Leeuw*; C. Tazelaar over Johan de Meester, wiens 'pessimisme en realisme in tegenstelling staat met de christelijke levensbeschouwing.'

Roeping. Mei. Anton van Duinkerken besluit zijn artikel over *Jan Vos*. De ware aard van deze gewoonlik grove dichternatuur noemt hij 'een raadsel, dat moeilijker valt op te lossen dan het raadsel van zijn roem.'

Junie. Th. de Jager beoordeelt *De studie van het Nederlands*, het proefschrift van H. de Buck. - Gerard Knuvelder bespreekt, onder het opschrift *De laatste buslichting*, verzen van Gabriel Smit, Jan H. Eekhout, A.J.D. van Oosten en Martien Beversluis.

Opwaartsche Wegen. Mei. Roel Houwink beoordeelt de bundel *Voorspel* van Gabriel Smit, onder het opschrift *In het labyrinth der moderne poëzie*. - C. Rijnsdorp publiceert een lezing: *Het standpunt van de schrijver*.

Junie-Julie. Deze afl. bevat een drietal voordrachten: *Kunst en religie*, door Roel Houwink; *Kunst en verantwoordelijkheid*, door H. van der Leek, en *Kunst en gemeenschap*, door J.C. van Dijk.

Eigen Volk. Mei. F.M. Olbrechts schrijft over *Volkswetenschap*. - H. Tiesing geeft een proeve van Drents dialekt, M. Zwaagdijk vertelt van *Jan en Griet* in Westfries dialekt. - Jules Frère doet mededelingen over *Volksgeneeskunde uit het Memorieboeck van Matthijs Joosten van Pol* (18de eeuws).

Junie. E. Franquinet vervolgt zijn studie over *Figuren uit de geschiedenis der Maastrichtsche dialect-litteratuur*; aan de beurt is G.D.L. Franquinet. - A.C. Bol-Denijs schrijft over *Folkloristische Pinkstervreugden*; A. Webrens over *Bageeren*. - Lode Baekelmans verzamelde *Liedjes in Holland gezongen rond* 1813. - M.H. van de Ven beschrijft *Enkele eigenaardigheden uit het Meyerijsche dialect*. - Een artikel van J. van Nieuwenhuysen handelt over *Jong leven in oud Zeeland*.

De Vlaamsche Gids. April. M. Basse beoordeelt het boek van *Een Amerikaan over de Vlaamsche Beweging*, nl. A. History of the Flemish Movement in Belgium, door Shepard B. Clough. Het oordeel over dit werk, gegrond op eenzijdige voorlichting, is vrij ongunstig.

Mei. Frank van de Wijngaert beantwoordt de vraag *Betekent de spreekfilm een ernstige bedreiging voor het toneel*? - Dezelfde vraag wordt behandeld door Joris Diels: *De spreekfilm een concurrentie voor het tooneel*? - Lode Monteyne bespreekt in de *Vlaamsche Kroniek* zeer beknopt een aantal romans en dichtbundels.

Junie. H.N. van Kalker geeft een beknopte schets van leven en werken van *Johannes Matthias Schrant*, de eerste hoogleraar in het Nederlands te Gent.

Dietsche Warande en Belfort. Mei. In een artikel *De tragikomiese toestand onzer tijdschriften* bestrijdt August van Cauwelaert een betoog dat Marnix Gijsen onder dezelfde titel publiceerde in de laatste aflevering van *Kunst-Opbouwen*.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Febr. J. Salsman S.J. deelt een en ander mede *Over oude Poirters' drukken*, ter voorbereiding van een nieuwe uitgave.

Leuvensche Bijdragen XXII, afl. 4. W. de Vries besluit zijn artikel over *De uu-expansie*, dat onmiddellik gevolgd wordt door een bestrijding van G.G. Kloeke: *Naar aanleiding van de muis-huis-kaart*. - J. Verboven vindt in Vondel's werken *Een beeld van de Vereenigde Staten van Europa in de XVIIe eeuw*. -

D. van Coppenolle bespreekt *De Klankleer in de Nederlandsche Spraakkunst* en wijst op de sterke afwijkingen in de aanduiding bij verschillende spraakkunstschrijvers in Zuid- en Noord-Nederland.

Bijblad, 2e en 3de afl. Deze afl. bevat o.a. een beoordeling van J. Cornelissen: *Nederlandsche Volkshumor op stad en dorp, land en volk III*, door Jan Gessler.

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde 4, afl. 1. J.W. Muller maakt nog enige opmerkingen over de oorsprong van *Je en Jij*. - A.C. Bouman komt voor *De datering van Vondel's Geuse Vesper* tot het besluit dat de tijd omstreeks 1620 het aannemelikst is. - Jacoba van Lessen bespreekt de etymologie van *Kasjoen*; A. Beets van het Noord-Hollandse *Ceen*. - J.H. Kern verklaart *Wapene Martijn, vs.* 283-84. - J.W. Muller begint een opstel over *Hooft's Baeto*, waarin hij 'het geraamte en samenstel, des dichters voorgangers en zegslieden' bestudeert.

Tijdschrift voor Taal en Letteren, alf. 2. L.C. Michels publiceert zijn kongresvoordracht over *Het spel vanden sacramente vander nyeuwer vaert*, waarin hij voornamelik nieuw licht werpt op de eigenaardige figuur en het optreden van Macharius in dit spel. - J.F.J. van Tol besluit zijn artikel over *Bredero's 'Moortje', zijn Franse bron en Van Ghistele*. Met overtuigend materiaal wordt aangetoond dat Bredero, vooral waar hij het Frans onvoldoende begreep, de hulp inriep van Van Ghistele's rederijkersvertaling. - W.H. Beuken bestrijdt in een artikel *Mariken's eerherstel* de opvatting van Mej. M.E. Kronenberg als 'aprioristies en eenzijdig.' - Ed.A. Serrarens beoordeelt Dambre's uitgave van *Den Val ende Opstand van den Coninck ende Prophete David*, door Justus de Harduijn; H.H. Knippenberg o.a. *Vondel voor het volk*, door J. Salsman S.J., waarin hij willekeurige tekstveranderingen afkeurt; F. Balk het proefschrift van C. Brouwer over het volkslied; Jos. Gielen o.a. *Kollewijnspelling en taalwetenschap*, door Gerlach Royen.

Museum. Junie. A. Beets beoordeelt de *Hollandsche Grammatik* van M. Muusses en L.L. Hammerich.

C.D.V.

De wetten der phonologie en hun betekenis voor de studie van het Nederlands.

I. Inleiding.

‘Men kan niet genoeg de nadruk leggen op het verschil tussen de phonetiese en de phonologiese wijze van spreekklanken te beschouwen. In tegenstelling met de phonetiek, die een natuurwetenschap is en zich met de geluiden van het menselik spreken bezig houdt, onderzoekt de phonologie de geluidsvoorstellingen van de menselike taal, en is dus een deel der taalkunde.’[1] Elders: ‘De phonologie is bezig de phonetiek te verdringen.’

Deze woorden van de bekwame russiese onderzoeker prins Troubetzkoy, professor te Weenen, bewijzen wel duidelik, dat er in de klankleer een vuiltje aan de lucht is. Zij geven uitdrukking aan de vrij algemene ontevredenheid onder de tegenwoordige taalkundigen over de betrekkelike onvruchtbaarheid van het werk der physiese en physiologiese phonetiek voor de taalkunde. Die ontevredenheid is zeker ten dele het gevolg daarvan, dat tegenwoordig de meeste beoefenaars der z.g. experimentele phonetiek aan de wensen van de kant der moderne taalkunde niet tegemoetkomen. De moderne phonetiek is met haar instrumenten en techniek met de vliegmachine, met haar taalkundige probleemstellingen met de trekschuit gegaan.

Hierop is thans een zekere reactie gekomen.

Het werk van Troubetzkoy en zijn geestverwanten, waarvan ik slechts de Rus Jakobson en de Tchech Mathesius, beide te Praag, noem, is niet alleen negatief en afbrekend. Integendeel: zij hebben een krachtige stoot gegeven aan een onderzoek, dat de klankleer nu eens niet van physiologies of physies of acusties standpunt wil bekijken (in de eerste roes leek het alsof zulke gezichtspunten voor hen niet bestonden) maar vanuit de taalkunde.

Is die phonologie, die in de laatste paar jaren zoveel van en over zich laat horen, nu werkelik zoo belangrijk, zal men vragen. Kan zij al voor de dag komen met belangrijke feiten of wetten

1) N. Trubetzkoy, Zur allgemeinen Theorie der phonologischen Vokalsysteme. Travaux du cercle linguistique de Prague I, 1929, 39-67.

die aan de gesmade ‘phonetiek’ waren ontgaan en krachtens haar niet-taalkundig uitgangspunt moesten ontgaan? Is de kennis daarvan voor de studie ook van het Nederlands van belang?

Ik zal trachten op die vragen een gemotiveerd bevestigend antwoord te geven. Een enkel woord over wezen en doel der phonologie moet daaraan noodzakelik voorafgaan.

Het oude, eigenlike doel, het ideaal als men wil, van de klankleer der taal, die zich tegenwoordig phonologie noemt, is: te verklaren waarom de klanken van de taal en van een taal zo zijn en niet anders. Men heeft daarvoor sinds lang het oude recept: neem de vroegere taaltoestand, neem de betreffende klankregels (meestal klankwetten genoemd), dan komt de tegenwoordige toestand voor de dag. Die klankregels, voor elke taal en tijd verschillend, zijn het gevolg van klankwetten, die voor alle talen en tijden dezelfde zijn. Ik kom daarop later terug. Deze algemene klankwetten zijn min of meer blinde, niet-doelgerichte krachten: gevolg, voorzover de verandering aan het individu plaats heeft, van de wetten van ons psychies of psycho-physies automatisme, voorzover de verandering bij het overdragen van het ene individu naar het andere plaats heeft, van gehoorsillusies en van andere geestelike en lichamelike structuur der nieuwe dan der oude sprekers. Dit zijn de algemene historiese klankwetten.

De moderne phonologie heeft niet ontdekt, maar er de nadruk op gelegd, dat naast de historiese klankwetten ook niet-historiese werkzaam zijn. Naast de wetten der verandering heeft men de wetten van de toestand, naast de klankwetten der geschiedenis die der gelijktijdigheid. Sommige van deze laatste wetten waren ook vroeger niet onbekend, maar eerst in de laatste jaren is men systematies en doelbewust begonnen ze te onderzoeken en te formuleren.

In hoeverre, vraagt de moderne taalkunde, ligt de verklaring van het heder in het heden zelf? Reeds Vendryes (*Le Langage*, p. 40-44) merkt op, dat nooit een klank alléén en op zich zelf verandert, maar altijd het hele systeem, waartoe de klank behoort. Men heeft de toestand die ontstaat door de verandering van een klank in een taal wel vergeleken met de toestand tijdens een schaakspel na één verandering, een zet: een zeker evenwicht is verbroken, de gehele situatie is veranderd, een groot aantal nieuwe veranderingen, zetten, is nodig of wenselik geworden. Wanneer in een Nederlands dialect de *i* bijna een *a* wordt

(*pit* > *pat*), moet de *a* veranderen, anders is *pit* niet meer van *pad* te onderscheiden. Reeds Van Haeringen[1)] heeft op de betekenis van het noodzakelike 'afstandsgevoel' in het Nederlands, ook in de dialecten, gewezen. Verandert in een taal, die *p, t* en *k* heeft, de *p* tot aspirata (*ph*), dan kan gemakkelik de tendentie ontstaan ook de *t* en de *k* te aspireren (*th, kh*). Uit deze voorbeelden blijkt al, onder bepaalde omstandigheden, een behoefte aan verschil, en een neiging tot overeenkomst. De phonologie tracht te bepalen de onderlinge afhankelikheid in de vorm van gelijktijdig gebruikte taal-elementen. De regels of wetten, die daarvoor gelden, zijn regels van doelmatigheid. Het zijn de doelgerichte klankwetten van het tegenwoordige, van het gelijktijdige, de z.g. statiese klankwetten, die de werking van de blinde of schijnbaar blinde historiese klankwetten besturen en in goede banen leiden, naar de behoeften van het ogenblik.

Voor ik er toe overga de statiese klankwetten te formuleren en hun betekenis voor de studie van het Nederlands toe te lichten, moet ik even een belangrijk verschil tussen twee soorten van taalelementen in herinnering brengen; voor deze twee verschillende soorten gelden namelik verschillende regels.

Er zijn elementen, b.v. de 'woorden', waarvan de vorm in zekere zin willekeurig is, zodat uit hun vorm zonder meer hun functie, hun betekenis, hun rol, niet valt af te leiden. Woorden als Gr. ἄνθρωπος Lat. *homo*, Ned. *mens.* die alle hetzelfde betekenen, moeten gekend en herkend worden, om begrepen te worden. Het zijn dus 'herkenningselementen'. De vorm van deze woorden, van alle woorden, is willekeurig in die zin, dat eenzelfde betekenis op de meest verschillende manieren kan worden uitgedrukt. Zoals uit de gegeven voorbeelden duidelik is. Er is geen natuurlik, altans geen noodzakelik verband tussen vorm en functie.

Geheel anders is het met de andere soort taalelementen gesteld. Wanneer iemand een lettergreep of een woord in een bepaald verband biezonder luid uitspreekt, is het in de regel ook voor iemand die de taal in kwestie niet kent volkomen duidelik, dat hij op die lettergreep, op dat woord, de aandacht wil vestigen, de nadruk wil leggen. Uit verschillende eigenaardigheden van een zin, b.v. het naar boven gaan van de toon, kan het soms

1) Eenheid en nuance in beschaafd-Nederlandse uitspraak. Nieuwe Taalgids 18, 70.

ook voor iemand die de taal in kwestie niet verstaat, duidelik zijn, dat iets gevraagd wordt. Wanneer iemand rhythmies spreekt behoeft het effect daarvan aan een ander, die de gesproken taal niet kent, daarom nog niet te ontgaan. Zulke functie-elementen: nadruk, intonatie, rhythme, functioneren zonder noodzakelik kennen en herkennen, het zijn geen herkenningselementen. Reeds De Saussure maakt dit essentiële onderscheid: de herkenningselementen rekent hij tot de taal in engere zin (la langue), de andere tot het spreken (la parole). Volgens spraakgebruik rekenen wij beide soorten tot 'de taal', zonder het fundamentele verschil te vergeten.

We beginnen nu met de statiese wetten[1)] der herkenningselementen. Daartoe zijn te rekenen betekenisdragers en nietbetekenisdragers. Tot de eerste behoren b.v. woorden, betekenisdragende delen van woorden, als meervoudsuitgangen (-*s* van *moeders*), de kleur van de klinker in *woei* ter aanduiding van het verleden, woordvolgorde (*Jan slaat Piet* betekent iets anders dan *Piet slaat Jan*), misschien sommige vormen van zinsintonatie; betekenisdragende herkenningselementen zullen we in het vervolg kortheidshalve 'symbolen' noemen. Niet-betekenisdragende herkenningselementen zijn o.a. de afzonderlike 'klanken' of phonemen: we noemen ze 'symboolkenmerken'.

II. De symbolen.

Uit de boven gegeven voorbeelden van afstandsgevoel tussen klinkers en van het tot aspirata worden niet van één plofmedeklinker, maar van meer dan één tegelijk, blijkt al dadelik de werking van twee belangrijke wetten of tendenties: die tot duidelik verschil tussen herkenningselementen, en die tot gebruik van éénzelfde kenmerk (in het bedoelde geval de aspiratie) ter karakterizering van meer dan één herkenningselement. Deze laatste tendentie wordt duidelik geillustreerd door de vorm der woorden in elke taal, ook in het Nederlands. Immers al

1) men kan spreken van '*tendenties*', omdat niet altijd een waarneembaar gevolg optreedt; men kan echter ook gerust spreken van '*wetten*', wanneer men aanneemt, dat gegeven bepaalde omstandigheden de tendentie tot een bepaald gevolg overal en altijd aanwezig is; *tendentie* zou men kunnen definiëren als de werking van factoren die het totstandkomen van een bepaald gevolg voortdurend bevorderen; *wet* als het voortdurend aanwezig zijn van dergelijke factoren.

onze tienduizenden woorden zijn uit niet meer dan dertig of veertig ‘klanken’, beter gezegd

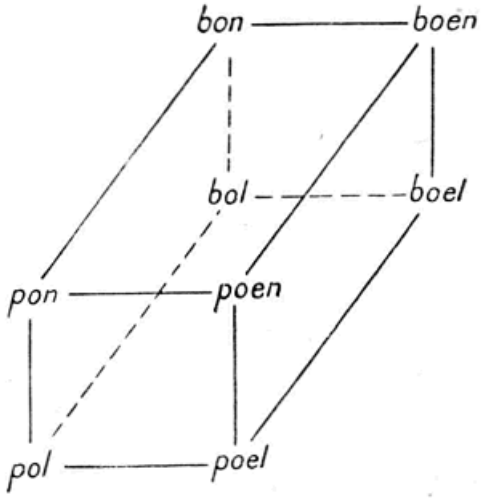

Economie in het gebruik der phonemen.

‘phonemen’, d.i. ‘kortste woordkenmerken’, opgebouwd. Om de zuinigheid, waarmee met onze phonemen wordt omgegaan, de economie in het systeem, goed duidelik te maken, wijs ik op de volgende figuur, waarin getracht is telkens alle symbolen, die een kenmerk gemeen hebben, in één vlak te brengen. Om deze economie in onze taal volledig voor te stellen, zou een 30- à 40-dimensionale figuur nodig zijn.

Wil men het typies phonologies karakter van het Nederlands tegenover dat van andere talen goed doen uitkomen, dan is in de eerste plaats vast te stellen de frequentie van sommige, de zeldzaamheid van andere phonemen, alsook de frequentie en zeldzaamheid van bepaalde phoneemcombinaties bij ons en elders. Hier is nog veel interessant werk te doen. Een enkel, op zich zelf waardeloos, statistiekje moge mijn bedoeling verduideliken.

	geheel aantal			
	medeklinker-phonemen	**klinker-phonemen**	**medekl. in %**	**klink. in %**
Kabardies (Adhygies)	46	3	93,9	6,1
Tchechies	24	14	63,2	36,8
Duits	22	14	61,1	38,9
Engels	24	20	54,5	45,4
Frans	19	16	54,3	45,7
Nederlands	19	19	50,0	50,0

(rekent men onze zeldzame leenklinkers van *rose, freule, serre*, niet mee, dan krijgt men voor het Nederlands dezelfde cijfers als voor het Frans).

Een interessante vraag is deze, of ook de intonatie in het Nederlands, b.v. de typiese intonatie van de vraagzin, een herkenningselement is, d.w.z. dus altans ten dele een willekeurige, conventionele vorm heeft, en of de neiging tot beperking van het geheel aantal gebruikte symboolkenmerken dan ook hier werkt. Ik vermoed van wel. Zoals men weet mist de t y p i e s e ,

volledig gerealiseerde intonatie van de vraagzin bij ons het dalen van de toon aan het slot van de typiese mededelingszin. Maar in sommige Afrikaanse talen daalt juist de toon aan het eind van de typiese vraagzin. Dit wijst op iets altans ten dele conventioneels. Hebben typiese vraag en typiese mededeling een kenmerk gemeen? (terloops gezegd, ter voorkoming van misverstanden: niet elke vraag heeft de kenmerkende intonatie van de vraag, niet elke mededeling de typiese intonatie van de mededeling). Ik geloof het wel, nl. de aanwezigheid van twee accenten, soms binnen één lettergreep (*jàá*?), die men phonologiese zinsaccenten kan noemen. Is de tweede van beide hoger van toon, dan hebben we de typiese vraag, is de eerste hoger, dan hebben we de typiese mededeling. Beide typen kan men op vele wijzen nuanceren, b.v. door het toonverschil groter te maken: daardoor wordt de onzekerheid van de vraag of de zekerheid van de mededeling versterkt. *Je hebt húiswérk*. Tweede accent iets hoger: gewone vraag; veel hoger: verbaasde vraag, o.i.d. Tweede accent iets lager: gewone mededeling; veel lager: bevel o.i.d.

Vraag en mededeling verhouden zich dus in hun vorm als de woorden *dit* en *dat*: ze hebben sommige kenmerken gemeen, andere niet. Stijging en daling moeten duidelik verschillen, overeenkomstig de neiging tot duidelik verschil tussen herkennings-elementen.

In de vorm der symbolen, speciaal der woorden, werkt nog een andere tendentie. In sommige taalkringen is *je ben* bezig *je bent* te verdringen. De mogelikheid daartoe opent de blinde wet der analogievormingen. Maar waarom is in dit geval *je ben* levensvatbaar en niet b.v. *ik bent*? Omdat de blinde analogie bestuurd wordt door de doelmatige neiging tot weglating van overbodige kenmerken. Horn[1] zou zeggen: de tweede persoon in *je bent* is over-gekarakteriseerd, door *je* en door de *-t*. De betekenis ook van deze tendentie voor het Nederlands is, voorzover ik weet, nog niet systematies onderzocht.

III. De symboolkenmerken.

Een duideliker beeld van de genoemde en van de nog te noemen tendenties krijgen we misschien, wanneer we nu overgaan tot de phonemen, of kortste woordkenmerken. Elk phoneem heeft weer zijn eigen kenmerken.

1) W. Horn, Sprachkörper u. Sprachfunktion, 1923.

We onderscheiden gewoonlik de phonemen, die een bepaalde kleur tot kenmerk hebben, de klinkers, van die welke dat niet hebben, de medeklinkers. Onder kleur versta ik die eigenaardige samensmelting van twee tonen (de boven- en de benedenformant van de klinker, die voor en achter het hoogste punt van de tong ontstaan), welke zich als een eenheid aan ons voordoet.

O n z e m e d e k l i n k e r s . De economie in het gebruik van kenmerken voor onze medeklinkers is bekend en evident; men behoeft maar de volgende figuur (het medeklinkerprisma) te bekijken, om er zich van te overtuigen. Er is getracht daarin

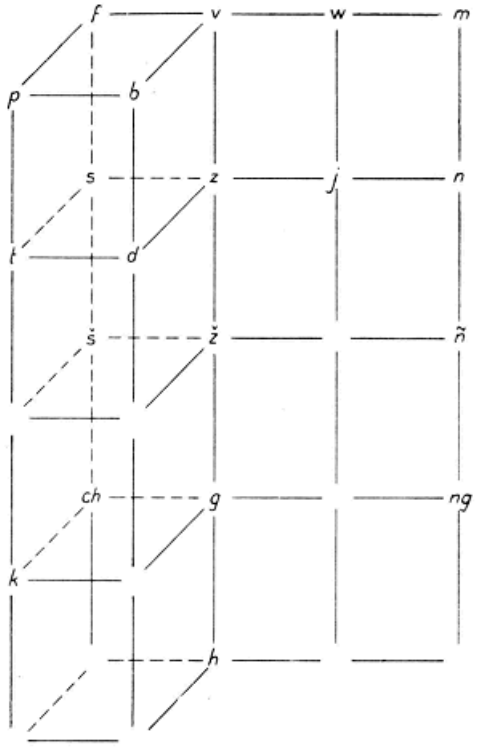

Medeklinkerprisma van het Nederlands.

telkens alle phonemen, die één kenmerk gemeen hebben, in één vlak te brengen, zo de lipklanken, de alveolaren, de ver-

hemelte-klanken, de keel-klanken, de plofklanken, de niet-plofklanken, de heldere of stemloze, de doffe of stemhebbende, de neus- en de niet-neusklanken. Menigeen zal natuurlik over details anders denken, b.v. over de vraag, of de leenklanken š, ž, ñ, van *chef, jam, oranje*, hier thuis horen, of de *nj* van *oranje* één phoneem is of twee, of het twee-lipkarakter van *p, b, m* in wezen hetzelfde kenmerk is als het tand-lip karakter van *f* en *v*, of de *j* bij de *t, d, s, z*, hoort, enz. Voor mijn doel doet dat hier niets ter zake: misschien kunnen deze punten juist door tegenspraak tot nader onderzoek prikkelen, de ruimte ontbreekt mij om mijn opvatting te motiveren.

Van phonologies standpunt interessant zijn o.a. de volgende verschijnselen. Ten eerste, dat sommige medeklinkers min of meer bij het systeem aanbengelen: *l, r, h*. Immers onder *systeem* (of vormsysteem) verstaan we een verzameling elementen die wat hun vorm betreft, onderling van elkaar afhankelijk zijn; de *l, r, h* echter hebben ieder één kenmerk met geen ander phoneem gemeen, worden dientengevolge enerzijds minder door het veranderen van andere phonemen meegesleept, anderzijds minder door het zich-gelijkblijven van andere geremd. Dit feit is voor de taalgeschiedenis van belang: in veel talen ziet men *l* en *r* weinig veranderen, *h* daarentegen veel. Zulke phonemen noemt men ‘disjunctief’.

Ten tweede dat een van de medeklinkers duidelik twee herkenningstypen heeft: naast de tong-*r* leeft de huig-*r*. Dit is in strijd met de tendentie: v o o r é é n f u n c t i e é é n t y p e . Een dergelike twee-heid zal histories wel meestal als een overgang van een meer eenvoudige toestand naar een andere meer eenvoudige toestand optreden.

Ten derde: sommige eigenschappen zijn kenmerk, b.v. de dofheid van de *b* (tegenover de helderheid van de *p*), andere niet, b.v. de dofheid van de *m* (daarnaast staat geen heldere *m*). Eigenschappen, die geen kenmerk zijn, vallen niet onder de regels voor herkenningselementen, zij nemen geen deel aan het systeem. Een kenmerk is, voorzover niet de hele situatie het overbodig maakt, onmisbaar; andere eigenschappen zijn dat niet. Er zijn echter ook eigenschappen die, zonder bepaald onmisbaar te zijn, toch vrij geregeld optreden, omdat ze het kenmerk bevorderen, b.v. het trillen der stembanden bij de doffe medeklinkers *b, d, v, z*; bij fluisteren blijkt, dat ze niet onmisbaar zijn; men noemt ze (m.i. ten onrechte) bijkomstige of accessore kenmerken.

Wil men het Nederlandse klanksysteem tegenover dat van andere talen typeren en wil men onze eigen dialecten en perioden onderling typeren, dan zal men o.a. moeten bepalen de frequentie van sommige, de zeldzaamheid van andere combinaties van phoneemkenmerken. Misschien hebben wij betrekkelik veel lipklanken (de *w* ontbreekt in veel talen) en weinig plofklanken (de duitse en engelse *g* ontbreekt bij ons); enz.

O n z e k l i n k e r s. Waarom zijn ze zó en niet anders, voorzover de verklaring daarvan in het tegenwoordige ligt?

In de eerste plaats door de economie betracht bij het hanteren der klinkerkenmerken. Althans drie kenmerken worden ter karakterizering van meer dan één klinker gebruikt: helderheid (van de z.g. lange klinkers), dofheid (van de z.g. korte klinkers), verandering van kleur (van de z.g. tweeklanken). De combinatie van dof en lang wordt voor de drie leenklinkers van *rose, freule, serre* gebruikt, minimale helderheid voor de *ə* van *de*. De heldere klinkers samen, zowel als de doffe samen, en de tweeklanken *ou, ui, ei* samen, vormen elk een *kleursysteem*, d.w.z. een verzameling elementen die slechts wat hun kleur betreft van elkaar verschillen. Dit komt heel aardig uit, wanneer men de heldere en doffe klinkers naar de hoogte van hun boven- en beneden

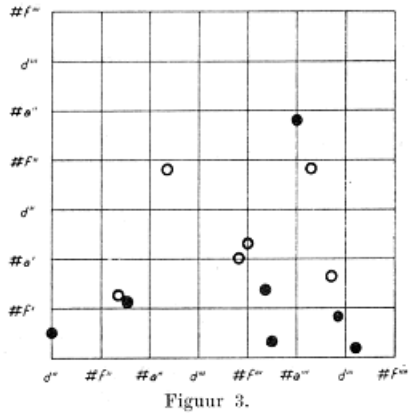

Figuur 3.
De heldere (●) en de doffe (o) klinkers van het Nederlands, naar de cijfers van Eykman.

formant eerst samen, daarna gescheiden, in beeld brengt (voor de tweeklanken hebben we nog geen trillingsgetallen). Dan

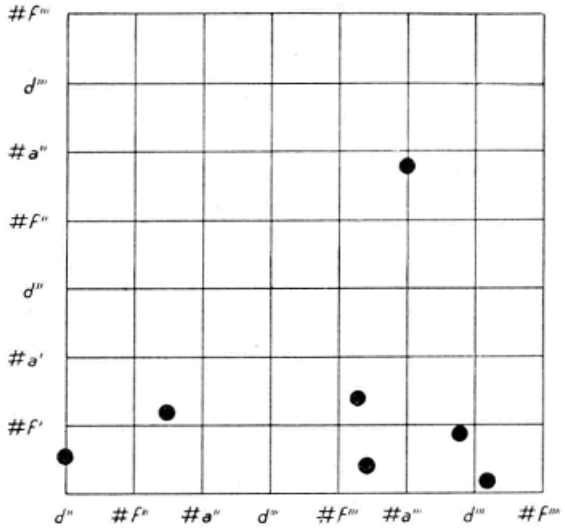

De heldere klinkers van het Nederlands (naar de cijfers van Eykman).

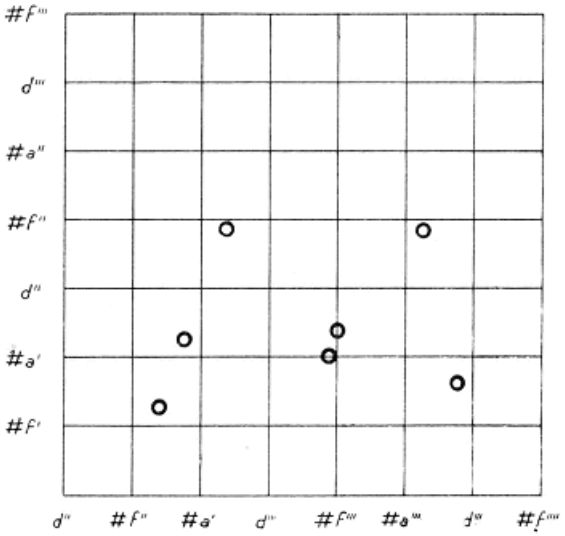

De doffe klinker van het Nederlands (naar de cijfers van Eykman).

vertoont de eerste figuur een wirwar, de twee andere daarentegen hebben een zekere regelmaat, die men schematies ongeveer als volgt kan voorstellen:

baat *pad* *pet*

boot *leut* *beet* *put*

boet *bruut* *biet* *pot* *pit*

Deze regelmaat nu laat zich m.i. het best verklaren als het gevolg van twee tendenties die we nog niet hebben besproken, nl. die tot zoo groot mogelike verschillen en die tot gelijkheid voor het gevoel van kleinste verschillen tussen herkenningselementen met verschillende functie.

De eerste van deze tendenties openbaart zich bij ons, eveneens overigens naar het schijnt in alle andere talen, daarin, dat een aantal klinkers zoo ver mogelik van elkaar op de grenzen van de beschikbare klinkerdriehoek geplaatst wordt. Zoo zijn er verschillende typen van kleursystemen mogelik naar de plaats van deze onderling meest verschillende of extreemklinkers:

Schema's van de plaatsing der extreemklinkers in kleursystemen.

Tussen de extreemklinkers kunnen dan andere geplaatst worden: dit geschiedt aldus dat de daardoor ontstane kleinste verschillen voor het gevoel even groot worden: *oo, eu* en *ee* liggen tussen *aa* enerzijds, *oe, uu, ie* anderzijds in; *eu* tussen *oo* en *ee*; *uu* tussen *oe* en *ie*; *u* tussen *a, e, o* en *i*. Een andere verklaring van de vorm der klinkers geeft Troubetzkoy, die daarvoor echter geen experimenteel vastgestelde trillingsgetallen gebruikt. Hij meent, om het in mijn gedachtengang over te brengen, dat de economie in het gebruik van kenmerken zover gaat, dat *oe, uu, ie* onderling, *oo, eu, ee* onderling, *aa, eu, uu* onderling etc. één kenmerk gemeen hebben. Ik geloof dit niet. De beneden- of boven-formanten van de genoemde reeksen klinkers stemmen daarvoor niet genoeg overeen (Troubetzkoy spreekt overigens van Schallfülle en Eigenton, waarmee hij mij ongeveer hetzelfde schijnt te bedoelen als wij met beneden- en bovenformant), maar bovendien zijn formanten geen elementen, die scherp omlijnd tot het bewustzijn van de hoorder doordringen, evenmin als men van een lila en een oranjekleur met enige zekerheid kan zeggen of er in beide

precies evenveel rood zit of niet. Kenmerken zijn bij ons de kleuren, niet de formanten.

Evenals bij de medeklinkers zijn ook hier verschillende verschijnselen phonologies interessant.

Sommige klinkers hangen eng samen, andere zijn meer disjunctief. Het nauwst verbonden zijn de leden van onze k l i n k e r p y r a m i d e , waarvan de heldere klinkers het grondvlak, de doffe het middenvlak, de *ə* van *de* de top vormen (het inzicht, dat de *ə* niet zonder meer bij de doffe klinkers te rekenen is, dank ik aan Van Ginneken). Uit de laatste onderzoekingen van H.D. Bouman[1] schijnt te blijken, dat dofheid samenhangt met relatief grotere intensiteit (sterkte, luidheid) van de bovenformant bij de doffe dan bij de heldere klinkers. Min of meer los van de pyramide staan de tweeklanken en de leenklinkers van *rose, freule, serre*. De tweeklanken bewegen zich ieder van de kant van de top van een driehoek (m.i. ongeveer gelijk aan de driehoek van de heldere klinkers) in tegenovergestelde richting, dus ongeveer: *oo + oe* (*ou*), *eu + uu* (*ui*), *ee + ie* (*ei*). Door verkorting treedt verdoffing vooral van het eerste element op. Ook de tweeklanken vormen een kleursysteem, ze onderscheiden zich slechts door hun kleur, de kleurverandering is in alle drie principiëel dezelfde. In sommige dialecten schijnen mij de tweeklanken vrijwel aan de top van de driehoek te beginnen: (*kau* (*kou*), *lay* (*lui*), *haj* (*hij*), ook wel bij kinderen van ouders, die het algemeen beschaafd spreken. Werkt hier een neiging tot onderling verschil van de beide elementen van de tweeklanken (differentiatie van Meillet), of moet er verschil gemaakt worden met de tot tweeklanken neigende *oo, eu ee* van *zoo, sneu, zee*, enz.?

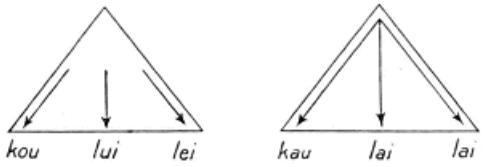

Schema's der kleursystemen der tweeklanken.

1) Kurze Bemerkung in Bezug auf dem Unterschied zwischen das holländische *e* und das holländische E. Archives néerl. de phon. expér. 6, 1931, 1-5.

Of de leenklinkers van *rose, freule, serre* reeds een kleursysteem vormen, durf ik niet te zeggen.

Ook sommige klinkers hebben meer dan één herkenningstype, althans voor sommige Nederlanders, nl. de *o* van *bok* en *hok* (*ó* en *ɔ*, men denke aan Hoogeveens leesplankje), en de *u* van *put* en *de*. Het verschil tussen *u* en *ə* hangt voor mij persoonlik uitsluitend daarvan af, of de lettergreep luid of zacht wordt uitgesproken; een versterkt *de* krijgt de *u* van *put*, een verzwakt *kun* (b.v. in: *wíé kun je zien*?) krijgt de *ə* van *de*. Verschil tussen twee woorden, die alleen daardoor zouden verschillen dat de een een *u* en de ander een *ə* heeft, zonder enig verschil in (habituele of occasionele) accent-bouw, ken ik niet: dus beschouw ik in mijn taal *u* en *ə* als één phoneem. Bij *a* en *ə* is dat anders: ik onderscheid *ballet* van *belet*, dus zijn *a* en *ə* twee verschillende phonemen.

Ook bij de klinkers heeft men eigenschappen die geen kenmerk, of 'accessoor kenmerk' zijn, b.v. de lengte van sommige heldere en de kortheid van alle doffe klinkers (voor de leenklinkers maak ik een uitzondering). De kortheid der doffe klinkers is vrijwel onontbeerlijk voor hun dofheid (hoewel ze in een stylisties langgerekt *toch* en *wel* dof kunnen blijven). Ze wordt zoozeer gezocht, dat na open lettergrepen met doffe klinker bij niet te snel spreektempo in de regel een tussenlettergrepige pauze ontstaat, waarin de organen zich reeds gereed maken voor de beginmedeklinker van de volgende lettergreep: vandaar de illusie, dat de eerste lettergreep van *pannen, petten, potten, zwemmen, lissen* gesloten zou zijn.

Omgekeerd is lengte bevorderlik voor helderheid. Om de een of andere, nog niet duidelike, reden kunnen zich echter *oe, uu, ie* de weelde permitteren kort te zijn zonder dof te worden; de *eu* heeft naar het schijnt, zoals ik ook bij mijzelf meen op te merken, de lengte het meest van node. Men vergelijke de volgende cijfers van Eykman[1)] voor de duur der klinkers in: *dief, ziel, kiem* 20 ¾, *roem* 21 ⅞, *aas* 25, *sjees* 25 ¾, *oom* 28 ⅛, *gleuf, jeugd* 29 ¼.

Het is niet gemakkelik te zeggen hoever de economie in het gebruik van onze klinkerkenmerken doorgevoerd is. Boven zagen we dat Troubetzkoy meervoudig gebruik van bepaalde graden van Schallfülle en Eigenton aanneemt. Een andere vraag is, of eenzelfde kleur meer dan eens gebruikt wordt, b.v. de kleur

1) Eykman en Zwaardemaker, Leerboek der Phonetiek, 295-300.

van de *a* voor de heldere klinker van *maat* en tevens voor de doffe van *mat*? Zoowel mijn zelfwaarneming als de figuur 3 schijnen mij bepaald daartegen te spreken; slechts de heldere en de doffe *o* dekken elkaar, althans ten dele. Ook kan van een volledig parallelisme tussen de heldere en de doffe klinkers in dit opzicht aldaarom geen sprake zijn, omdat de heldere driehoek zeven phonemen (in een driehoek met top), de doffe vijf of zes (in een driehoek zonder top) heeft. Woordparen als *nam, namen; bad, baden; slot, sloten: smid, smeden*; geven de verstarring van een misschien vroeger levend en als uitdrukkingsmogelikheid ook voor nieuwe vormen vroeger bruikbaar parallelisme weer. Voor lezende en schrijvende mensen bestaat natuurlik een onvolledig, d.w.z. slechts opties, parallelisme tussen *a, aa; e, ee*; enz., evenals voor hen een opties verschil tussen een phoneem *d* in *rad* en een phoneem *t* in rat bestaat. Want een phoneem is voor hen niet een acusties of motories-acusties, maar een motories-acusties-opties waarnemingstype, terwijl de betekenis van het optiese beeld in onze kultuur dageliks 'zienderogen' toeneemt.

Voor elke taal kan natuurlik karakteristiek zijn, welke kenmerken gebruikt worden, en ter karakterisering van hoeveel phonemen ze ieder optreden. Karakteristiek voor het Nederlands tegenover vele andere talen is het gebruik van helderheid en dofheid, en de afwezigheid van lengte en kortheid; immers deze laatste worden (uitgezonderd bij de leenklinkers) slechts als middel, niet als doel gebruikt. Deze quaesties zouden ons hier echter te ver voeren, omdat we voor een vruchtbare beschouwing onze taal met vele andere talen zoude moeten vergelijken.

Een interessante vraag, die we gelukkig, juist met behulp van het phonologies onderzoek der laatste jaren, in staat zijn te beantwoorden, is deze: waarom worden helderheid en dofheid als kenmerken gebruikt en niet, zooals in vele andere talen lengte en kortheid (Grieks, Latijn, enz.), hoge en lage toon (Chinees, enz.), of andere eigenschappen? We zien in verschillende talen zeer verschillende eigenschappen ter onderscheiding van kleursystemen werkzaam: lengte, kortheid; hoge, lage toon; gelijkblijven, veranderen van toon(hoogte); gelijkblijven van kleur (monophthongen), op verschillende wijzen veranderen van kleur (stijgende, dalende diphthongen); gelijkblijven, op verschillende wijzen veranderen van luidheid (Stosston, Schleifton?); verschillende combinaties van deze, b.v. in het later Latijn lengte

plus helderheid tegenover kortheid plus dofheid (dergelike combinaties zijn misschien overal histories een overgang van een meer eenvoudige tegenstelling tot een andere meer eenvoudige tegenstelling).

IV. Herkennings-elementen en niet-herkenningselementen.

Helder en dof treden, kort gezegd, hierom op, omdat lang en kort, zowel als hoog en laag, tengevolge van ons energeties of luidheidswoordaccent, voor het onderscheiden van kleursystemen niet bruikbaar zijn. Zij zouden bruikbaar zijn, wanneer ons woordaccent alleen door toonhoogte, zooals in het Grieks, tot stand kwam. Luidheid en duur, zowel als luidheid en toonhoogte, zijn natuurlikerwijze verwant; luidheid heeft een neiging de luide klank of lettergreep tevens lang en hoog te maken. Daarom zijn de tegenstellingen luid-zwak en lang-kort (of hoog-laag) niet in eenzelfde taal gelijktijdig bruikbaar voor twee functies, die van elkaar onafhankelik moeten blijven, als de onderscheiding van accent- en niet accentdragende lettergrepen enerzijds en de onderscheiding van tot verschillende kleursystemen behorende klinkers anderzijds. Blijkbaar is, doordat naast ons luidheidswoordaccent lang-kort in het klinkersysteem niet bruikbaar was, de tegenstelling helder-dof ontstaan. Een phonologiese wet is blijkbaar (een wet die niet slechts op de herkenningselementen betrekking heeft) dat men voor twee van elkaar noodzakelik onafhankelike functies niet eenzelfde, maar ook niet twee van nature sterk verwante eigenschappen kan gebruiken. Een dergelike dubbele functie van eenzelfde eigenschap, of het gebruik van verwante eigenschappen in verschillende functie is alleen mogelik, wanneer de éne functie zich geheel naar de andere richten kan. Ook daarvan biedt het Nederlands een voorbeeld. Immers luidheid, beter gezegd een combinatie van eigenschappen, waarin luidheid de hoofdrol speelt, wordt zoowel voor het woordaccent als voor de heffingen van het rhythme gebruikt, omdat het rhythme zich bij ons geheel en ongedwongen bij het woordaccent kan aansluiten. Immers als heffingen van het rhythme kan men in de regel heel goed de beklemtoonde, als dalingen de overige lettergrepen gebruiken. Het zou echter ondoenlik zijn van lange klinkers alleen in beklemtoonde, van korte klinkers alleen in niet beklemtoonde lettergrepen gebruik te maken.

Van de regels voor de ‘natuurlike verwantschap’ van geluidseigenschappen zijn de belangrijkste, nl. die welke luidheid, lengte

en toonhoogte betreffen, in de volgende figuur grafies voorgesteld. In het kort komt de zaak hierop neer. Luidheid heeft de neiging lengte en toonhoogte naar zich toe te halen, toonhoogte luidheid (zo is het vroegere toniese woordaccent van het Grieks thans meer tot een luidheidsaccent genaderd). Lengte haalt blijkbaar niet luidheid naar zich toe (immers het woordaccent in het Nieuw-Grieks en in de Romaanse talen is niet de voortzetting van de vroeger lange, maar van de vroeger toonhoge lettergrepen), lengte en toonhoogte hebben geen of nauweliks enige natuurlike verwantschap.

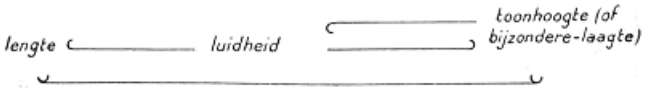

Onderlinge afhankelikheid (interdependentie) van geluidseigenschappen.

V. **Conclusies**. Wanneer ik nu, ter wille van de duidelikheid, het probleem: waarom zijn de klanken van het Nederlands, of van een willekeurige andere taal, zó en niet anders? eens mag ontdoen van enige complicaties en wat simplisties voorstellen, dan zou ik daarvan de volgende oplossing willen geven.

De vroegere voorstelling, zoals die b.v. grotendeels of geheel nog aan de Principes de linguistique psychologique van Van Ginneken ten grondslag ligt, is ongeveer deze. De historiese klankregels van de verschillende talen (de z.g. ‘klankwetten’), overal en altijd verschillend, zijn het gevolg van een aantal werkelike ‘klankwetten’, overal en altijd dezelfde. Van Ginneken[1)] beschouwde als zodanig de wetten van het phychies of psychophysies automatisme van Janet: neiging tot nawerking, tot vooruitwerking, tot groepvorming door verschil, tot analogie. Daarnaast moeten nog wel andere werkzaam zijn, speciaal die betrekking hebben op het overnemen van dezelfde taal door een nieuwe taalgeneratie: gehoorsillusies en aanpassing aan de nieuwe geestelike en lichamelike structuur van de nieuwe sprekers.

De voorstelling, dat met dit soort wetten alles verklaard zou zijn, kan in deze vorm niet bevredigen. Ten eerste: de genoemde

1) p. 456: ‘Toutes les lois phonétiques trouvent leur dernière et complète explication dans le jeu combiné de nos principes d'automatisme psychologique sur toutes les qualités des phonèmes du langage’, etc.

wetten werken dikwijls in tegengestelde richting: waarom werkt nu eens de een, dan weer de ander? Een enkel voorbeeld: de ene wet maakt opeenvolgende klanken gelijk (assimilatie), de ander maakt ze verschillend (dissimilatie of differentiatie). Bij gelijkmaking wordt soms een voorafgaande klank gelijk aan een volgende (regressieve assimilatie), soms treedt juist het omgekeerde op (progressieve assimilatie). Waardoor wordt bepaald, welke richting de verandering nemen zal? Ten tweede: in alle doel-gericht handelen zien we een (bewuste of onbewuste) neiging tot verbetering, d.w.z. tot grotere gemakkelikheid en tot meer effect. De bedoelde wetten echter brengen hier en daar vergemakkeliking, maar zelden of nooit meer effect.

Een meer bevredigende voorstelling krijgen we, wanneer we de bedoelde klankwetten niet beschouwen als laatst doorslaggevende oorzaken, maar als scheppers van mogelikheden. De blinde wetten scheppen potentiëel of reëel een veelheid van vormen, waaruit *selectie* kan plaats hebben. Die selectie nu is grotendeels het werk van de wetten der doelmatigheid, de neigingen tot beter functioneren, de statiese klankwetten. Ook zij zijn overal dezelfde, ook zij manifesteren zich overal en altijd verschillend. Voor de verschillende functies van het spreken: ontlading, stimulering, ‘Auslösung’, begrijpen zonder noodzakelik herkennen (Ausdrucksbewegungen en -laute), begrijpen na noodzakelik herkennen, schoonheid, openbaren ze zich uiteraard weer op verschillende wijze.

De belangrijkste statiese klankwetten, die op *herkenneningselementen* betrekking hebben, zijn blijkbaar ongeveer de volgende.

I. in het belang van het *herkennen* zelf: a. *verschillen zo groot mogelik*; b. *gelijkheid van kleinste verschillen*; c. *beperking van het geheel aantal gebruikte kenmerken*; d. *vermijding van vormen, die onwillekeurig gemakkelik zó gerealiseerd worden, dat een kenmerk verloren gaat*. Slechts de laatste wet behoeft enige toelichting: wij hebben de neiging de doffe *v, z, g* aan het begin van een woord helder, d.w.z. ongeveer als *f, s*, ch te realiseren; zeker wel in verband daarmee zijn woordparen als *sier, zier; fier, vier; chloor, gloor*, zeldzaam.

II. in het belang van het begrijpen, het *interpreteren* van het herkende: a. *verschillende functie eist verschillende vorm*: homonymen staan altijd iets zwakker in de strijd om het bestaan dan niet-homonymen; b. *voor dezelfde functie altijd hetzelfde herkenningselement* (uitzondering bij ons b.v. de veelheid van

meervoudsvormen: *vaders, katten, eieren* en van verleden tijdsvormen: *hoorde, werkte, nam, liep, woei*; de ‘analogie’ doet dikwijls sommige van dergelike vormen verdwijnen, b.v. *woei* voor waaide, maar die analogie zonder meer is niet doelgericht; bij de phonemen denke men aan de twee *r*'s en de twee doffe *o*'s); c. *voor elke functie altijd een zelfstandig herkenningselement* (uitzondering b.v. gevallen, waarin als het ware persoon, getal en naamval in één vorm versmolten zijn: *mij, ons*; de neiging tot het doen verdwijnen van dergelike vormen is welbekend: het is de neiging tot analytiese ontwikkeling); d. *weglating van overbodige kenmerken* (*je ben*).

Voor *herkennings- en niet-herkenningselementen* vonden we de regel, dat *voor verschillende functies, waarvan niet de één zich volkomen bij de ander kan aansluiten* (zoals in het Nederlands het rhythme bij de accentstructuur der woorden) *niet één eigenschap, maar ook niet twee natuurlik sterk samenhangende eigenschappen gebruikt kunnen worden*.

Voor de *schoonheidselementen* van de taal, zoals we die vooral in de versbouw vinden, gelden eveneens regels, die overal en altijd dezelfde zijn, maar zich in elke taal in elke tijd bij elk individu in elke stemming bij elke inhoud anders openbaren. Het zijn de tendenties tot *rhythme, samenhang* en *herhaling*. Ik kom daarop spoedig terug.

Geen ogenblik mag men zich natuurlik aan de illusie overgeven, als zou uit een gegeven toestand en de algemene klankwetten een volgende taaltoestand restloos af te leiden, te voorspellen zijn. Dit wordt belet door de éne factor die in de taal evenals in alle andere kultuurproducten werkt: het individu en de wisselwerking der individuen.

Voor het Nederlands ligt een dankbare taak duidelik voor ons. We hebben onze taal niet phoneties, d.w.z. zuiver physiologies acusties, maar phonologies, d.w.z. als spreekwertuig met al z'n functionerende onderdelen, te beschrijven, voor het tegenwoordige in z'n verscheidenheid van taalkringen en dialecten, en voor het verleden. Mijn bescheiden hypothesen, die meer een methode en een gezichtspunt wilden illustreren, dan een definitief antwoord geven op de vraag: waarom zijn onze klankvormen zo en niet anders, voorzover de verklaring daarvan in het heden ligt? op welke wijze hebben de statiese wetten der doelmatigheid bij ons gewerkt? zijn te controleren, te corrigeren,

te preciseren. Gaarne wil ik dat werk aan de Neerlandici van professie overlaten. Op grond daarvan is het Nederlands in z'n eigen aard van toestand en verandering tegenover die van andere talen te typeren, te karakteriseren. Dit betekent: vaststellen voor onze taal de relatieve kracht der verschillende tendenties en de chronologie van hun manifestatie.[1)]

A.W. DE GROOT.

Tekstkritiek op Bredero's liederen.

In aansluiting bij Van Rijnbach's kritiek op Knuttel's Bredero-uitgave wil ik een enkele opmerking maken aangaande de overlevering van deze teksten. Het komt mij voor, dat de liederen van Bredero niet alleen grondig toegelicht, maar ook herhaaldelik geëmendeerd moeten worden, hoe vreemd dit ook lijken mag. Waarschijnlijk zal Bredero in de uitgaven, tijdens zijn leven verschenen, zich niet al te veel om drukproeven bekommerd hebben. Of zijn handschriften overal korrekt geweest zijn, valt ook te betwijfelen. In elk geval dient men krities te staan tegenover de uitgave die na zijn dood door Van der Plasse bezorgd werd. Gebruikte deze steeds eigen manuscript van Bredero? Kon hij of zijn zetter alles behoorlik lezen? Had hij soms afschriften uit de tweede of derde hand? Dr. Knuttel heeft in zijn uitgave hier en daar betere lezingen voorgesteld, maar ook vrijwat twijfelachtige lezingen laten staan.

Ziehier nog enige plaatsen die ik wantrouw. De slotregels van de *Tweespraeck tusschen Jaep Jans ende Fytje Floris* (Knuttel III, 141) zijn onbegrijpelik: ‘Deynckt, of sy niet kloeckjes spint | Dat s'hem kost en bier-gelt wint’. Wie is *sy*? Schepers (*Bloemlezing*, blz. 46) gist, met twee vraagtekens, ‘een derde, een rijkere’, maar dat geeft geen zin. Zou niet bedoeld zijn *Fij* (*fij*)? Spottend zegt Bredero dat *Fijtje* met spinnen wel zoveel wint, dat ze de minnaar kan onderhouden, en dus het verloren spel ongedaan kan maken!

In *Een Liedt* (Knuttel III, 176, vs. 4) is de hoofdletter van *Minne* een vergissing: bedoeld is de infinitief *minne*(*n*). In het *Klinckdicht* (Knuttel III, 241), vs. 1 is voor *getuigen* wel *getuige* te lezen. In het *Klinck-rijm* (Knuttel III, 239), vsi 4 lijkt mij ‘Met *uytgesonder* gloor’ verdacht. Zou niet *uytgesondert* bedoeld zijn? Elders gebruikte Bredero dit woord in de zin van uitmuntend (‘Met schoonheyt uytghesondert’) *Riddelycke* somme, in een *Amourens-lied* (Knuttel III, 275), vs. 11 zal een fout zijn voor *ridderlycke*. Het *Ned. Wdb.* (XIII, 91) geeft een plaats uit Bredero, waar gesproken wordt van ‘ridderlijcke schatten’.

Zulke plaatsen geven m.i. het recht om bij verscheiden andere moeielik verklaarbare plaatsen in deze gedichten aan de mogelikheid van tekstverknoeiing te denken.

C.D.V.

1) Tijdens de correctie verschijnt een hoogst belangrijke verzameling phonologiese studies van de Réunion phonologique internationale tenue à Prague (18-21/XII 1930); Travaux du cercle linguistique de Prague 4, Praag 1931.

Frederik van Eeden en Henriette Roland Holst.

De toekomstige geschiedschrijver onzer letteren, die de politiekdogmatiese geschillen van onze tijd met per-spectiviese wijsheid heeft leren bezien, zal wellicht groter overeenkomst tussen deze dichter-figuren vinden dan de tijdgenoot. De fijnere gradaties van ‘Tachtigers’ en ‘Negentigers’ zullen hem ontgaan, en hij zal, met de dichteres-zelve,[1] spreken van één generatie. Beiden zijn ‘op de kentering der tijden’ geboren en beseften dat. Beiden zijn hervormers krachtens hun de wereld toegewend dichterschap; vaak het geweten van hun tijd. In beiden leeft het romanties verlangen, dat nooit uitsterft, naar een gelukkiger mensheid, en het gezicht van dit land van Hart's Begeerte[2] heeft beider rusteloze en veelzijdige arbeid gewekt en gestuwd. Zou een Taine der toekomst niet aanvangen met te wijzen op gelijksoortige locale milieu-invloeden: het Hollandse landschap, in zo menig natuurdicht verheerlikt; de zee, die hun zingend vermogen wakker riep?

> Zij zingt den kroonzang aller wereldzangen,
> de͡ op zandig veld neerdonderende zee.[3]
>
> Want de stem der zee is de moederzang
> van alle vage en halfbewuste willen,
> alle begeeren dat zijn doel niet kent.[4]

> .... in u, land van vereff'ning, aandacht en gepeinzen
> .... raakt menschengeest aan 't wankloos Zijn het naast.[5]

en de dichteres, meer voluntaristies:

> De lijnen van uw land en van uw water
> wekken in ons onpeilbare gedachten,
> verlengen zich tot eindeloos begeeren.[6]

1) *Liber Amicorum Dr. Frederik van Eeden*, pag. 148.
2) A. Roland Holst in *Liber Amicorum*, pag. 145.
3) *Van de passielooze lelie*, Het Zeegeruisch, pag. 89.
4) *De Vrouw in het Woud*, pag. 6.
5) *Lioba*, 3e druk, pag. 138.
6) *De Nieuwe Geboort*, pag. 108.

Aanvankelik een gelijksoortige evolutie: de zelfbevrijding van individualisties estheticisme[1] tot ethiese gemeenschapszin. Windekind moet wijken voor Marcus. Het mediterend streven naar zelfvolmaking en zelfgenietende hoge klare rust leidt tot bewustwording van morele roeping[2] en verantwoordelikheid. *De Sonnetten en Verzen in terzinen geschreven* spiegelen de Wistikfase der dichteres. Het 'wereldverachtend zich samensnoeren' wordt afgewezen: de mensheid en haar weedom roept. De natuur in al haar heerlikheid

> opent alle vrede waar wij naar zuchten
> zoo 't hart maar denke' aan menschen-lot betoomt.
> Maar dit is nu het diepste en edelst leven
> niet meer, dit opgaan in het groene veld
> alsof wij tot het onbewuste hooren;
> vogelenlied en het geruisch van dreven
> voldoen geen hart dat luisterde in den horen
> der menschheid, naar de groote stem die zwelt.[3]

Het louter literaire dichterschap zou beiden onbevredigd laten. Ook het a-morele naturalisme, in roman- en toneelvorm, wordt door beiden verworpen.[4]

Zo vinden dan beiden bevrediging in de deelneming aan de sociale strijd. Van Eeden is daarbij vooral Angelsaksies georienteerd: Ruskin, Thoreau, Bellamy[5]; daarnaast ook Proudhon, Tolstoi en Oppenheimer. Zijn twee voordrachten *Waarvan leven wij*? (1898) en *Waarvoor werkt gij*? (1899) vormen zijn oorlogsverklaring aan de kapitalistiese maatschappij.[6].

Terzelfder tijd vindt Henriette Roland Holst haar bijbel

1) *Opwaartsche Wegen*, De Eenzame, pag. 83.
2) In *Glückliche Menschheit* karakteriseert Van Eeden *Johannes Viator* als 'eine kraftvolle und umfassende Verteidigung meiner Ansicht über die moralische Mission des Dichters' (pag. 69).
3) *De Nieuwe Geboort*, pag. 77.
4) F.v.E. *Studies I*, pag. 27. Een onzedelijk boek. Zie ook *Studies V*, Holl. dramatiek, pag. 130. H.R.H. *Socialisme en Literatuur*, A'dam 1899.
5) De lezing van Bellamy's *Looking Backward* gaf de stoot (*Gl. Menschheit*, pag. 100). De Angelsaksiese invloed is ook niet te miskennen in de glasheldere stijl der *Studies*.
6) Nadat hij in *De Gids* van Febr. 1897 reeds had aangedrongen op het stichten van Rijkshoeven, als practiese maatregel tegen de werkeloosheid (*Werk en Brood*, later opgenomen in Studies III).

in Marx' *Das Kapital* en haar innerlike bevrijding in aansluiting bij de S.D.A.P.

> Het machtig boek lag open op haar schoot,
> een berg van weten, zwaar om te beklimmen;
> maar wie het volbrengt ziet de vrijheidskimmen
> lachen[1].

Van Eeden heeft op wijsgerige gronden het Marxisties socialisme steeds verworpen en daarvan herhaaldelik getuigd.[2] Zoo heet het in *Glückliche Menschheit* opnieuw van het histories materialisme: ‘Mir hiess dies die Wahrheit auf den Kopf stellen, das Höhere durch das Niedrigere erklären und der Welt jeden Sinn und jede Bedeutung nehmen’.[3]

Integendeel, meende de dichteres in haar Pluizer-fase:

> De wereld draaide langzaam onderstboven
> en kwam op zijne voeten recht te staan.
> . . . . . .
> Een groote hand zette de dingen recht
> die lang stonden verwrongen en verbogen.[4]

En het veelomstreden ‘machtig’, ja ‘heilig’ boek is voor de dichter-wijsgeer ‘een duister, verward, onleesbaar boek.’ In zijn studie *Nieuwe Nederlandsche dichtkunst* zegt hij van Herman Gorter en Henriette Roland Holst: ‘.... ze hebben zich naief en kinderlijk verslaafd aan een grof en gevaarlijk soort intellectualisme. Men kan het een dichter vergeven als hij uit onreedelijken afkeer teegen een woordvoerder als Marx het socialisme verfoeit, - maar hier zagen wij inteegendeel twee dichterlijke fijne kinderen in argeloos vertrouwen meeloopen met dien ruuwen sterken kaerel, in den wilden stroom van partijgeest, van haat en hartstocht, zonder het licht van éthische wijsheid, zonder mystiek geloof.’[5] En verder: ‘Zij publiceerden werk van groote ongelijkheid, met glinsteringen van vroeger schoon, vermengd met leelijke smakelooze dingen, die niets met Poëzie uitstaande hebben. Alleen een diepe schok, die hen totaal verneedert, hun intellectueelen trots verbrijzelt en hen teeder-deemoedig en vroom-

1) *De Vrouw in het Woud*, pag. 18.
2) Zie o.a. *Studies III*, pag. 265; *Studies V*, pag. 87.
3) pag. 58.
4) *De Vrouw in het Woud*. pag. 17.
5) *Studies VI*, pag. 102. Zie ook pag. 235, waar hij *Het feest der Gedachtenis* prijst, en ‘*De Mannen van* '80 *aan het woord*', pag. 89.

geloovig maakt, kan hun wellicht de zuivere gelijkmatige schoonheid van hun jeugdwerk terug doen vinden.' Hoe psychologies-juist is deze voorspelling gebleken ten opzichte der dichteres van *Verzonken Grenzen* en *Verworvenheden*!

Inmiddels uitgetrokken als

> werker in de droge
> karige velden van dit middelhooge

zien wij haar bij het licht van het nieuwgewonnen geloof het ontleedmes der literair-economiese critiek hanteren, o.a. in haar studie *Maatschappelijke oorzaken van Middeneeuwsche en moderne mystiek*[1] en haar brochure *Socialisme en Literatuur*. Maeterlinck, Ibsen, Tolstoi e.a. worden histories-materialisties 'verklaard'. Maeterlinck noemt zij de dichter der stervende reactionaire bourgeoisie, een dichter van schimmen, die vol droefheid de ondergang van het burgerlik idealisme verbeeldde, in zijn drama's de gevoelens van angst, onmacht, onbewustheid en onzekerheid vertolkte en verheerlikte, en in vaag mysticisme machteloos liefhebberde in occulte proefnemingen. Ibsen ziet zij als de dichter van de kleinburgerlike drang naar het grootkapitalisme; zijn vrouwenfiguren als spookachtige gestalten, voor wie de burgerlike liefde heeft afgedaan, maar die, geen andere nog kennend, lijden aan al het onharmoniese, vage en dogmatiese tegelijkertijd, van wie oude vormen afwerpt, en nieuwe nog niet bezit. Tolstoi, bewonderd als machtig epies kunstenaar en geprezen om zijn zedelike ernst en waarachtigheid, moest als hervormer in reactionaire zin falen. Zijn idealen van broederlik gemeenschapsgevoel en deemoedige religieuse overgave pasten bij de economiese achterlikheid der toenmalige Russiese boerenklasse. De lange en pijnlike crisis in Tolstoi's innerlik bracht zij in verband met de ontzaglike crisis der Russiese maatschappij: de vervanging der warenproductie door het kapitalisme.

Een hoogmoedig intellectueel fanatisme is in deze geschriften niet te miskennen, een geforceerdheid en verbetenheid, die aandoet als de zelfsuggestie van een nog labiel nieuw-gelovige,

> 'die zijn god zonder wonderen belijdt,'

en het beeld dringt zich op van een onverzettelike Pluizer, sectie verrichtend op een te eerbiedigen lichaam.

1) Later opgenomen in *Over Leven en Schoonheid*, pag. 149.

Het menselik hart is vreemd. Hoe konden in het zielerijk der dichteres gelijktijdig oppermachtig heersen: Dante, die zij levenslang zou vereren als haar grootste held[1)], schoon haar verstand hem verwerpen moest als de verdoemer van het ideaal aller verdrukten in de middeleeuwen: het Christelik Communisme[2)]; èn Marx, wiens vurige drang naar gerechtigheid haar moest aantrekken, maar wiens rationalisme haar innerlik vreemd moest blijven? En hoe was haar histories-materialisme überhaupt te rijmen met haar uitgesproken heldenverering, waaraan we *Thomas More, Jean Jacques Rousseau, De Held en de Schare* en *Tolstoi* te danken hebben? De natuur bleek sterker dan de leer, en ondanks de aanvaarding van dat 'dor intellectualistisch stelsel' blijft Van Eeden haar prijzen, daar zij het heete bloed heeft der groote dichter-strijders en haar leven gericht is op een waardig en dichterlik dadenleven.

De spanning, bij beiden, tussen droom en daad, soms tot tot tragies conflict leidend, vindt telkens zijn weerslag in hun literaire scheppingen. In *De Broederveete* vertegenwoordigt Iwan de droom, Peter de daad. 'Iwan is de dweper, de idealist,' zegt hij in zijn toelichting tot deze tragedie. 'Hij is een rechtvaardiger, hooger en edeler natuur dan Peter, hij is wijzer, dieper van begrip. Maar zijn werk is ijdel, omdat hij zijn vermogens verkeerdelijk meet, en de harmonie van zijn wezen niet beheerscht'.[3)] Is het niet, of hij hier anticipeert op de mislukking van eigen practies dadenleven? In *De Idealisten* zien we de droom in de lachspiegel der armzalige werkelikheid[4)]. Als Vico Muralto profeteert hij de komst van de organisatoriese Heros der Daad, de nieuwe Sootèr der Mensheid, die hij zelf niet kon zijn, die hij in Amerika vergeefs zoekt en als Sirius opnieuw wensvervullend droomt.

Bij Henriette Roland Holst is het dualisme tussen droom en

1) 'Rijkelijk at mijn ziel van wat hij bood
en zoo is al mijn kennis van haar wezen
van hem afkomstig, als van koren brood.'
(*Sonnetten* en *Verzen*).

2) *Socialisme en Literatuur*, pag. 26.
3) *Studies III*, pag. 93.
4) Vgl. *Brieven*, pag. 41: 'Tusschen mijn lyrisch werk moeten de comedies noodzakelijk komen, als 't gevolg van de botsing met de realiteit.'

daad een telkens terugkerend Leitmotief, inzettend met *De Nieuwe Geboort*, naklinkend in *Verworvenheden*. Het met strijd en smart gewonnen inzicht:

> Want Droom en Daad kunnen niet samen wonen;
> zij maken samen de wereld rijk,
> maar niet één grond kan dragen tegelijk
> die planten van uiterste harte-zonen[1)]

wordt telkens prijsgegeven, tòt de grote omkeer, met de verzuchting:

> Wat heb ik veel geofferd aan de daden!
> Hoe ontzwierf ik mij zelve' op verre tochten,
> hoe bitter en hoe lang heb ik gevochten
> tegen mijn diepste zijn, hoe vaak 't verraden.[2)]

Wanneer Van Eeden als literaire figuur vereenzaamd staat en zijn practiese hervormingspogingen hebben gefaald, wanneer de uitstoting van Henriette Roland Holst uit de S.D.A.P. tot een innerlike crisis voert, rijst voor beiden het beeld op van de grote middeleeuwse banneling. In Dante spiegelen zij eigen aard en lot.

> Wie dreef mij uit? mijn held, wat was mijn schuld?
> Wanneer is 't tij der ballingschap vervuld?[3)]

En zij eert Dante als ‘liefste van allen, sterkste broeder, die onverschrokken voor mij henenschrijdt.’

> Want ik wil mijn donk're tranen verkeeren
> tot parelhelle glansen van gezang
> om uw hoofd mee t' omwinden en te eeren
> boven de groeven van uw maagre wang[4)].

Waarin schuilt hun congenialiteit met de grote Middeleeuwer,

> ‘'t zij dan zóó ongelijk van maat en macht’?[5)]

In zijn mateloos verlangen naar liefde en eenheid, reeds in

1) *De Vrouw in het Woud*, pag. 115.
2) *Verworvenheden*, pag. 24.
3) *Dante en Beatrice*, pag. 27.
4) *De Vrouw in het Woud*, pag. 144.
5) *Dante en Beatrice*, pag. 25.

jeugd ontwaakt?[1] In zijn rusteloos najagen van een wereldomspannend politiek ideaal? In zijn zelfgevoel en bewustzijn van hoge dichterroeping? In zijn wijsheid en diepte, zijn karakterkracht, zijn tederheid naast onverzettelike haat? Zijn mystiek schouwen van het goddelike? Zijn taalmacht en plasties kunstenaarschap, zijn weidse fantasie? Zijn intellectuele hartstocht?

Het accent zal wel verschillend moeten vallen bij beiden. Door hun ganse oeuvre is die Dante-verering te volgen, tot in de geliefde sonnet- en terzinevorm. In *Het Lied van Schijn en Weezen*, het 'hecht woordgestel', dat echter bezwaarlik een eenheid kon worden; in het voorspel tot *Minnestral*, in het vers *Aan de groote dichters*[2], terwijl zo menig beeld uit *De Vrouw in het Woud, Het Feest der Gedachtenis, Tusschen twee werelden* herinneringen wekt aan de Divina Commedia[3].

Beider heldenverering culmineert in een Messias-verwachting. Van Eeden droomt van de Held-Organisator. 'Zijn geboorte is aanstaande, en wel spoedig, zoo zeker als de geboorte van een meerderheid van zonen na een mannenmoordende oorlog. Want het ras heeft hem noodig.'[4]. Henr. Roland Holst smeekt zijn komst af aan het slot van haar laatste bundel lyriese verzen, *Vernieuwingen*, waarin zij getuigt van haar geloof in een ethies religieus socialisme:

> Kom Geest; blaas uwen wil, uw adem in
> enklen van ons, al is het er maar één.
> . . . . . .
> Grif in vuurteekens op zijn wang uw wil;
> werp in zijn gebaar uw wekkende kracht;
> stort in zijn reednen uit uw heilgen gloed.[5]

1) *De Vrouw in het Woud*, pag. 8:

> Zij kan zich den dag niet bezinnen
> dat niet in haar kind-hart leefde
> machtige drang te beminnen,
> gloed, die tot anderen streefde.

Dante en Beatrice, pag. 17:

> Het was dezelfde wonderbare vonk
> die over mijnen opgang heeft geglommen,
> waaruit de groote gloeden zijn geklommen
> die hij, de meester, onzer wereld schonk.

2) *Dante en Beatrice*, pag. 51.
3) Vgl. *De Gids* 1921: Amor Inspirator.
4) *De Nachtbruid*, pag. 269.
5) *Vernieuwingen*, pag. 73.

Dat zulke uitingen de ineenstorting veronderstellen van vurig begeerde idealen is duidelik. De stemming van diepe depressie, van weer aansluipende melancholie is te beluisteren in de verwante verzen: *De Staf*:

> Onrust en donker alomme,
> Bang als een doove-en-stomme,
> tastend als blind ga ik omme -
> Waar is mijn staf?[1)]

en:

> Alles dof en duister,
> een wereld zonder getoover....
> Is van den ouden luister
> geen vonk meer over?[2)]

Ook in hun dramatiese en epiese verbeeldingen vinden we, als reactie op innerlike spanningen, doorlopend een nauweliks verhulde zelfopenbaring. Kalff spreekt in zijn Van Eeden-biografie van ‘rehabilitatie-drama's’[3)] (Minnestral, IJsbrand, De Idealisten). Voor de aandachtige lezer zijn ook Thomas More, en de biografieën van J.J. Rousseau, Garibaldi[4)], zelfs van Tolstoi, evenzovele zelfonthullingen.

In *Verworvenheden*[5)] staat een, in dit verband, merkwaardig vers:

> Wat beeldt ge, bevende klanken?
> Bewegingen in 't zielsgebied,
> of lot van menschen? - Ik weet het niet.
> Groeien van binnen-uit uw ranken?
> Zijt ge als wat men door vensters ziet?
>
> ‘Wij beelden wat verborgen ligt
> en het lot van menschen beide;
> niet meer van elkaar te scheiden
> zijn ze, dan van 't oog het licht.

1) *Dante en Beatrice*, pag. 49.
2) *Verworvenheden*, pag. 10.
3) *Psychologie van den Tachtiger*, pag. 485.
4) Let b.v. op het sterk-persoonlike accent aan het slot: ‘'t meest tragische in 't lot der Helden: dat de Droom, die zij helpen maken tot waarheid, iets van zijn ongerepten glans verliest, naarmate hij wordt verwezenlijkt.... het lijkt hun, als schandvlekken zij zelven hun hoogste ideaal. Dit te gevoelen en toch niet te berouwen of te versagen, dat is het laatste offer, het hoogste.’ (*De Held en de Schare*, pag. 387).
5) *Verworvenheden*, pag. 21.

De ziel geeft gestalte en kleur
aan ieder uiterlijk verschijnen,
het hart vormt en vervormt de lijnen
van elk feitelijk gebeur.'

Bij dit zelfinzicht zal een crities oordeel als 'zeer tendentieuze en de historie zoet geweld aandoende biografieën'[1] de lyriese dichteres weinig zeggen.

Het schrijven hunner dramatiese verbeeldingen, de ervaringen bij de opvoering daarvan opgedaan (of de deceptie bij nietopvoering) bracht beiden wellicht tot nadere bezinning op de toestand van het huidige toneel en hervormingspogingen ook op dit gebied. Van Eeden gaf zijn inzichten in het voorwoord van verschillende drama's en in enige artikelen, later opgenomen in *Studies V* (Oog en Oor; Drama en Muziek; Hollandsche Dramatiek). Vooral de inleidende en steunende rol der muziek, haar verhouding tot het gesproken woord, hadden daarbij zijn aandacht. H. Roland Holst schreef tot zelfverheldering een uitvoerige studie *Over dramatische kunst*, waarin zij de wording naging van enkele grote bloeitijdperken, en de wetmatigheid trachtte op te sporen der maatschappelik-geestelike levensverschijnselen op dit terrein, in verband met de onbevredigende toneeltoestanden van het heden. (Voorrede). Bij de opvoering van haar recente spel *Kinderen van dezen tijd* zijn haar opvattingen aangaande stilering, spreekkoor, groepenplastiek, muziek toegepast.

Dit lekenspel getuigt van haar bezorgdheid voor en vertrouwen in de jeugd, symptoon van geloof in het leven, zoo essentieel voor elk hervormer, en dat zij in *Verzonken Grenzen* extaties belijdt.

Hetzelfde geloof in de jeugd toonde eens Van Eeden, die zoo overtuigd sprak van een opvaart, een anastrophe der mensheid[2], en in zijn *Oopen brief aan de padvinders* en *Aan de vrije jeugd*[3] het jonge geslacht tot die daadwerkelike critiek op de maatschappij opwekte, waartoe hij het oudere vergeefs had opgeroepen.

Het zou weinig moeite kosten aan de hand van vroegere en

1) Dr. J.L. Walch, *Schets van de geschiedenis der Ned. Letteren*, pag. 154.
2) O.a. in *De Nachtbruid* en in *Kooningschap en Dichterschap* (*Studies VI*).
3) *Studies VI*, pag. 44 en 118.

latere uitingen beide auteurs met zichzelf in tegenspraak te brengen, te minder daar zij in elke fase hunner evolutie met zulk een zelfverzekerdheid en hartstocht hun inzichten verkondigden. Totdat, na Van Eeden's overgang tot de Moederkerk en die der dichteres tot het psychologies gefundeerde ethiesreligieuse socialisme beiden openlik vroegere overtuigingen verloochenden.

> ‘en veel wat ik in deeze verzen sprak
> zou ik nu dwaling en verdwazing heeten’[1)]

zegt Van Eeden aan het slot zijner ‘witte verzen’, waarin hij de essentie zijner gewonnen levenswijsheid neerlegde. En in haar *Verworvenheden*[2)] belijdt zij:

> ‘‘k ben van den waan genezen
> die loochent, o Leven, dat gij mysterie zijt.’

Zooals in *Vernieuwingen*[3)]:

> En mijn waan wierp ik in de schare, ontzinden
> zaaier gelijk, die doormengt het zaad
> van ed'le tarwe met giftig gewas.

Haar vroeger hooghartig dogmatisme heeft plaats gemaakt voor ruimer waardering van anderer inzichten.

Dat oude exclusivisme betreurt zij:

> ‘Ons woord en ons gebaar weerd' af vol hoon
> al wat vroeg te worden binnengelate' uit
> and're sferen. Wij noemde' elk geluid blaten
> waarin niet klonk 't metaal van onzen toon.’[4)]

En zo brengt de groothartige vrouw aan Van Eeden op zijn zeventigste verjaardag, na lange veronachtzaming, een late hulde. De ‘zwijgende versmading’, die Kalff harerzijds ten opzichte

1) Het *Lied van Schijn en Weezen* III, pag. 97. Het 1e boek werd aangevangen in 1892, het 3e voltooid in 1922. - Merkwaardig is het ook na te gaan, hoe Henr. Roland Holst na 30 jaar Tolstoi met andere oogen ziet, en hoe haar waardering voor Marx is gewijzigd. Vgl. o.a. *De geestelijke ommekeer en de nieuwe taak van het socialisme* (1931).
2) pag. 25.
3) pag. 29.
4) *Vernieuwingen*, pag. 26.

van de dichter had geconstateerd[1)], bleek althans niet langer te bestaan. ‘Van alle Nederlandsche letterkundigen van Uwe en mijne generatie - ik bedoel hen, die thans zestig jaar of ouder zijn, - zijn Gij en ik wellicht degenen, wier innerlijk streven in vele opzichten het meest verwant is,’ schrijft zij[2)]. En omtrent zijn critiek op het Marxisme en zijn eigen opvatting van het socialisme erkent zij: ‘Thans pas zien velen van ons datgene, waarop Gij ons ruim dertig jaar geleden opmerkzaam maaktet. Toen konden we het niet zien, omdat onze oogen verblind waren door dogmatisme. Uw blik was vrijer, doordat Uw denken ruimer, filosofischer was. Ge vielt minder dan wij ten offer aan de wanen van een tijdperk.’

Zij accentueert hier het overeenkomstige in beider streven naar maatschappelike hervormingen. Artistiek zijn er natuurlik ook grote verschillen tussen hun dichterphysionomieën. Beider organies volgroeide persoonlikheid kenmerkt zich door een eigen geluid[3)].

> ‘Niet mijn de makkelijke en onbenepen
> wellende sprakingen’

heette het al in een harer eerste sonnetten; haar stem:

> ‘zoo diep en zwaar voor een vrouwe-stem’.[4)]

Het overmachtig uitstromend gevoel doorbreekt telkens het richtende metrum. Ritme en strofenbouw zijn soms van buitengewone vrijheid, vergeleken met Van Eeden's meer bezonken melodieuse ritmen en overwogen strofenbouw.

Naast zijn verwikkelde zielstruktuur en overbewustheid haar zuivere klaarheid en argeloosheid. Zijn occultisme verwerpt

1) *Psychologie van den Tachtiger*, pag. 507. Het is duidelik, dat dit boek bezwaarlik de definitieve biografie van Van Eeden kan blijven. Kalff had de woorden van Renan ter harte dienen te nemen: ‘Il ne faut jamais écrire que de ce qu'on aime.’
2) *Liber Amicorum Dr. Frederik van Eeden*, pag. 148.
3) Een klank-reminiscentie hebben we waarschijnlik in de versregel: ‘Zooals een reeks breedvleug'lige akkoorden’ (*Verworvenheden*, pag. 25) Vgl. Van Eeden's *Ellen*:

> Hoog boven menschen en hun klein bestaan
> Zweeft er een vlucht breedvleuglige accoorden.
> (2e Zang, I).

4) *Sonnetten en Verzen*, pag. 9. *De Vrouw in het Woud*, pag. 8.

zij, maar ze erkent het Mysterie. Humor en satire, zoo karakteristiek voor Van Eeden, die als knaap Multatuliaan was, ontbreken in haar werk, zijn onbestaanbaar met haar ethies, vaak profeties pathos[1].

Maar bij deze en meer verschillen: grote, volle menselikheid. Ook de cultuur-historicus[2] der toekomst zal, als alle dogmatiese geschillen en persoonlike animositeiten lang vergeten zijn, beiden eren als rusteloos strevende geesten, tragiese representanten van een moeizaam worstelende tijd.

Heerenveen.

S.M. NOACH.

Nederlandse woorden in 't Maleis.

De hoofdredacteur van de Indische Gids heeft een groote collectie vermaleischte woorden verzameld, die uit 't Nederlandsch in 't Maleisch zijn overgegaan. Lezers, niet vertrouwd met Maleische letter- en klankvervorming, daar waar het vreemde woorden betreft, zullen eenige moeite hebben om de volgende van oorsprong Nederlandsche woorden in hun verbasterde gedaante te herkennen: litnan, inggris, geripir, opsir, beron, djelek, djoeli, doewit, kar-pir, kasmin, kelintji, koterek, lestrik, maskapai, petikelir, pelanel, pergedel, preiman, sekilwak, sekaker, sekortji, sekokje, setotri, sekroep, sepeksi, sepot, ter.

Wij hebben er de ‘vertaling’ niet vlak achter gezet, opdat niet met Indië vertrouwde lezers er bijwijze van een spelletje hun vernuft op wetten kunnen; wij laten de ‘oplossingen’ nu in dezelfde volgorde volgen: luitenant, Engelsch, griffier, officier, brons, leelijk, jury, duit (geld), wagen op veeren, kiman, konijn, kurketrekker, electriciteit, maatschappij, particulier, flanel, frikadel, burger (vrije man), schildwacht, schacheren, schort, schuitje, schutterij, schroef, inspectie, hutspot, teer.

Inderdaad ontdekken Nederlanders, na lang verblijf in Indië, soms pas, dat woorden die ze altijd voor Maleisch hebben gehouden, aan hun eigen moedertaal ontleend zijn.

Wie er ‘den slag’ eenmaal van te pakken heeft, kan wel ongeveer vermoeden hoe een vreemd woord, b.v. aan de moderne techniek ontleend, door den Maleisch sprekenden Inlander zal worden uitgesproken. Maar hij moet er nooit vast op rekenen. Want de Inlander maakt ook zelf woorden. Naast piet voor fiets heeft hij karetta angin, windwagen; naast montor (motor) voor auto ook karetta sétan of duivelswagen.

(N.R.C. van 9 Sept. 1930).

1) Vgl. b.v. coupl. VII van Nemesis (*Van de passielooze lelie*, pag. 82) met Sonnet XXX uit *Vernieuwingen*. Beide hebben tot onderwerp het koloniaal imperialisme. Zijn regels als:

‘straks gaat met noeste vlijt
papa den koers becijfren der effecten’

denkbaar in een vers van Henr. Roland Holst?

2) Onze wijdblikkende cultuurhistoricus J. Huizinga huldigde Henr. Roland Holst bij haar 60ste verjaardag en vergeleek haar om haar grote karaktereigenschappen en artistieke gaven met Vondel. (*De Gids*, Jan. 1930). In het *Liber Amicorum*, Fred. v. Eeden op zijn 70ste verjaardag aangeboden, werd hij, ook door buitenlandse vrienden, als dichter en veelzijdig pionier geprezen.

Buffon, Geel en De Stijl.

Een van die gevleugelde woorden, die zoo veel kunnen beteekenen, omdat zij op zich zelf genomen zoo weinig zeggen en die aan hun algemeenheid het eeuwige leven te danken hebben, is het woord van Buffon: Le style est l'homme même.

Heel onschuldig figureert het in zijn Rede in de Académie Française van 25 Aug. 1753 als tweede deel van een zin, niets of weinig vermoedend van de zware beteekenislast, die latere geslachten het op zullen leggen. Want wel stelt het eerste deel van de bedoelde zin alle redelijke kennis als los van de persoon, als gemakkelijk overdraagbaar tegenover de stijl, die met de persoonlijkheid nauwer verbonden en niet overdraagbaar is, toch stelle men Buffon niet verantwoordelijk voor ons begrip van stijl als het adequate uitdrukkingsmiddel van de persoonlijkheid in haar volle omvang.

Hoe zou men ons stijlbegrip kunnen verwachten bij iemand, die de dingen niet wil noemen que par les termes les plus généraux, die vindt dat er nooit goed is gesproken en geschreven que dans les siècles éclairés. Naar zijn meening bezit degeen die welsprekend is uit natuurlijke drang slechts talent; daarentegen, wie zijn gedachten goed weet te rangschikken, genie. Het lijkt me niet onwaarschijnlijk, dat zijn tijdgenoot Diderot het juist andersom zou hebben gezegd, het althans evenmin met deze als met Buffon's andere meening eens zou zijn geweest, dat nl. ceux qui écrivent comme ils parlent, quoiqu'ils parlent très bien, écrivent mal. Alle onmiddellijkheid in de uitdrukking stond hem tegen, aan den spreker past de la défiance pour son premier mouvement, wantrouwen tegenover zijn eerste impuls. Dat door die voortdurende controle van het gezonde verstand de uitdrukking verslapt, veralgemeent, is in zijn oogen immers een verdienste te meer. Wel zij de redenaar innerlijk (dat is niet alleen redelijk) overtuigd van de waarheid en van de belangrijkheid van wat hij gaat zeggen, maar hij mag zich daardoor niet laten meeslepen: la persuasion intérieure ne se marque pas par un enthousiasme trop fort, de spreker toone overal plus de raison que de chaleur.

Zijn stijl is dus de stijl van de bienséance. Hij wil haar wel toestaan l'homme même te zijn, mits die mensch bedaard en gematigd en liefst lid van de Academie zij, en zijn gedachten behoorlijk gesystematiseerd weet voor te dragen. Want, zegt hij le style n'est que l'ordre et le mouvement qu'on met dans ses pensées.

Wij weten nu, wat we onder die mouvement hebben te verstaan. Niet de gang, de vaart, die het temperament van den spreker of schijver aan de opvolging van zijn gedachten en gevoelens meedeelt - daarvoor beware ons de Heilige Rede! -, maar de weloverwogen gang *qu'on met* dans ses pensées.

Si on enchaîne étroitement ses pensées, si on les serre, le style devient ferme, nerveux et concis; si on les laisse se succéder lentement et ne se joindre qu'à la faveur des mots, quelque élégants qu'ils soient, le style sera diffus, lâche et traînant.

Het komt er op aan een plan, een schema op te stellen, eerst in het groot, daarna meer en meer gedifferentieerd. Ce plan n'est pas encore le style, mais il en est la base: il le soutient, il le dirige, il règle son mouvement et le soumet à des lois.

Het aandeel van den schrijver aan zijn stijl blijft dus beperkt tot zijn behoefte aan duidelijkheid zonder dat deze ontaardt in wijdloopigheid. Wat er verder aan geheime zielekrachten naar uitdrukking in de taal mag streven, komt bij Buffon niet tot zijn recht. Klankharmonie bijvoorbeeld is slechts accessoir. Il suffit d'avoir un peu d'oreille pour éviter les dissonances. Wel mogelijk, maar het vermijden van onwelluidendheid is slechts negatief, en om hier aan positieve behoeften te kunnen voldoen, is meer noodig dan un peu d'oreille.

Dus, ondanks de moderne klank in de woorden: le style est l'homme même, is bij Buffon deze homme niet de zich onbewust in zijn stijl uitsprekende persoonlijkheid. Wel is stijl een functie van de geest, maar van de door oefening en ervaring ontwikkelde geest; stijl is geen eerste beginsel, niet a prioristisch. L'esprit humain ne peut rien créer; il ne produira qu'après avoir été fécondé par l'expérience et la méditation. Deze woorden van Buffon zouden, in het engelsch vertaald, van Locke kunnen zijn en hieruit zien we, hoe nauw Buffon's stijlbegrip samenhangt met de engelsch-fransche philosophie van die dagen. Er spreekt de echt-engelsche afkeer van alle a priorisme uit, die anderhalve eeuw duitsche philosophie niet in staat zijn geweest te vernietigen. Het heeft zijn taaie leven gerekt tot in.... Acket's Stijlstudie

en Stijloefening, dat toch een modern boek wil zijn. In het laatste hoofdstuk daarvan, dat meer speciaal over stijl handelt, worden de woorden van Buffon aangehaald en gevolgd door deze van Acket zelf: ‘Als iemand zijn mond houdt dan heeft hij geen stijl’ Zelfs aan het: ‘Ik weet niks’, dat een boerenjongen als antwoord geeft op het verzoek iets te vertellen, wordt stijl ontzegd. Ik zou zoo zeggen: Dat is je ware boerenjongensstijl! Maar stijl is ook voor Acket een product van oefening en ervaring. Wanneer die boerenjongen maar eerst eens een moderne oorlog heeft meegemaakt! Dan zal hij tenminste de stof hebben tot spreken of schrijven! Wel, te oordeelen naar de verhalen over boerenjongens, die inderdaad een moderne oorlog meemaakten, die kwamen nog zwijgzamer terug dan ze heen gingen. Zoo weinig heeft stijl met stof te maken.

Dan valt het ons gemakkelijker met Geel te sympathiseeren; deze, tenminste, vraagt zich af, ‘of er wel een zeker getal woorden noodig is, voordat de stijl zigtbaar worde dan wel, of men stijl vindt in ieder eenlettergrepig woord, b.v. ja of neen, naar gelang dat het met geduld of met vuur uitgesproken wordt, zich in verteedering fluisterend uitrekt, of een vraag met een scherpen snaauw onderschept.’

Het geheele verschil tusschen de oudere en de nieuwere opvatting komt neer op een verplaatsing van het gezichtspunt van het object naar het subject. Buffon onderscheidt een historiestijl, een betoog- en een poetische stijl. Geel kent die indeeling naar het ‘voorwerp’ ook, omdat ze de gebruikelijke was,maar hij schuift die voor zijn Nieuwe Karakterverdeeling op zij. Hij weet, dat ook bij de geschiedschrijving, ook bij de meest nuchtere bewijsvoering, de verhaler, de bewijzer geen machines zijn, maar menschen, die de dingen slechts relatief kunnen kennen en uitbeelden, en wel naar de omvang en de aard van hun eigen persoonlijkheid. Daardoor ontstaat natuurlijk een verscheidenheid in stijl, die wel in zekere mate met de behandelde onderwerpen in verband staat, - maar wie, voor een beoordeeling of een indeeling van de stijl *uitgaat* van de behandelde onderwerpen, die oordeelt naar het uiterlijk, die begint vanbuiten af. Zoo iemand zoekt de stijlbron daar, waar die niet is, want alleen de persoonlijkheid, het subject is primair. Buffon ontzegde stijl aan ieder die *maar* sprak, Acket aan ieder, die weinig of niet spreekt; Geel kent stijl toe aan ieder die slechts denkt. Want ook het denken geschiedt al in woorden. Een gedachte, die nog geen

woordvorm heeft aangenomen, is voor de aan classieke helderheid gehechte Geel niet een vaag gevoel, maar is *niets*. Gedachte is dus slechts mogelijk in woordvorm, de een kan zonder de ander niet bestaan, zij worden dus tegelijkertijd geboren en wel niet los van elkaar, niet als een tweeling, maar als één. Ook tusschen de persoonlijkheid en de gedachte bestaat geen medium en geen tusschenruimte, de een is zonder de ander niet denkbaar, ze zijn niet van elkaar te scheiden, ook zij zijn één. Daaruit moet noodzakelijk volgen, dat vorm en persoonlijkheid, stijl en mensch één zijn.

Maar hoe moeilijk het zelfs voor deze vertegenwoordiger van het moderne stijlbegrip is, zich van de oude voorstelling geheel los te maken, blijkt uit het voorbeeld van de Verwaande Stijl:

'Alles treft bij de eerste lezing, minder bij de tweede; bij de derde ziet een geoefend lezer door de stijl heen, en hij gevoelt er leed van, dat de schrijver of zijn stijl (want beide zijn één) er zoo onophoudelijk op uit is om te treffen, misschien anders zich vertoont dan hij van nature is: dat hij liever een valsche manier van elders ontleent, en andere onbedrevenen, op zijne beurt, doet wankelen of besmet, dan zijn eigen karakter te ontplooijen.'

Alsof niet juist in dat zich anders vertoonen, in dat ontleenen van elders de natuur van den pedant zich uitsprak; m.a.w. alsof hij zich daarin niet juist zóó vertoonde als hij van nature is; alsof het hem daarnaast nog mogelijk zou zijn 'zijn eigen karakter te ontplooijen.' Verschijnt hier voor het laatst de stijl niet nog eens als iets opgelegds?

Maar afgezien van deze kleine tegenstrijdigheid, die misschien ook slechts schijnbaar is, vinden we bij Geel een, voor dien tijd en voor een Nederlandsch classicus, verwonderlijk modern stijlbegrip. Want het blijft toch een feit, - en zeker is het dat in dien tijd, - dat de classicus gemakkelijker verband legt tusschen de stijl en het werk, dan tusschen de stijl en den schrijver; dat een bepaald stijlbegrip voor hem eerder normatieve waarde heeft dan voor iemand, die meer oog heeft voor de steeds wisselende stijlperioden in de nieuwe, levende litteraturen.

Men vergelijke slechts Geel met zijn vriend Bake. Wel bestaat er in hun opvattingen omtrent welsprekendheid eenige overeenkomst, maar overigens toont Bake in zijn rede over de Welsprekendheid (Werken der Holl. Mij., dl. X, 1837) zulke

eigenaardige opvattingen omtrent kunst, dat zelfs de Vaderlandsche Letteroefeningen hem konden verbeteren[1].

Ook hier blijkt, dat de nieuwe letterkunde Geel niet maar bij name bekend is, maar dat ze hem, niet minder dan de oude, in het bloed zit. Want zijn het niet zijn geliefde Engelsche humoristen (in de eerste plaats natuurlijk Sterne) bij wie het verband tusschen stijl en persoonlijkheid bijzonder sterk aan den dag treedt; bij wie ook de meest subtiele gevoelsnuanceering onmiddellijk in taal wordt vastgelegd en elke grillige gedachte tot even grillige uitdrukking komt? Zoo zij niet de eerste oorzaak van zijn stijlopvatting zijn, dan hebben zij hem toch zeker in dat elders verworven bezit versterkt.

J.E. VAN DER LAAN.

Aankondigingen en mededelingen.

Het volksboek van Joncker Jan wt den vergiere. Reeds in 1922 (*Neophilologus* VII) heeft Prof. R. Priebsch gewezen op de verwantschap tussen de Mnl. Esmoreit en een zeldzaam zestiendeeeuws volksboek, waarvan slechts één exemplaar bekend is[2]. Aan zijn voornemen om daarvan een uitgave te bezorgen heeft hij nu gevolg gegeven, in verband met een uitgave van een laat-Mhd. riddergedicht *Johan ûz dem virgiere*[3], ondat dit merkwaardigerwijze eveneens teruggaat op een verloren Mnl. origineel, gelijk de dichter zelf getuigt, en ook hier en daar uit de rijmklanken blijkt. Hoofdzaak is de Mhd. tekst en de doorwerkte studie over deze cyclus van verwante romanmotieven (o.a. de oud-Franse *Richars li Biaus* en de MEng. *Sire Degarre* en de Mnl. *Riddere metter Mouwen*. Het merkwaardige volksboek is als bijlage in een facsimile-druk op dik geel papier toegevoegd.

De taal van Overijssel.

In een uitvoerig werk, *Overijssel* (Deventer - firma Kluwer) schreef Dr. G.G. Kloeke een leerzaam hoofdstuk over de taal,

1) Vad. Letteroef. 1838 I, p. 330. Een recensie, die aantoont, dat niet alle medewerkers aan dat tijdschrift even onbeduidend waren.
2) Vgl. de laatste (elfde) druk van de *Esmoreit* door Dr. R. Verdeyen, blz. 10-11.
3) In de *Germanistische Bibliothek* (Heidelberg - Carl Winter - 1931. Prijs 8 Mk., geb. 10 Mk.).

met kaartjes toegelicht (blz. 820-851). Achtereenvolgens bespreekt hij, met veel materiaal, de verkleinwoorden, het woord *eten*, het persoonlik voornaamwoord *du* en de isoglossen van *muis* en *huis*. Dan volgen nog een reeks biezonderheden, die de schr. dialektgeografies bestudeerde.

Palatalizering van û in 't Westlauers Fries.

In de ‘Groninger bijdragen voor taal- en letterkunde’ (Groningen - J.B. Wolters - 1931; prijs f 1,90) publiceerde Dr. W. de Vries een studie met bovenstaande titel. Na een korte inleiding stelt hij in het eerste gedeelte: *Is autochtone palatalizering onaanneemlik*? opnieuw zijn opvatting tegenover die van Kloeke. In een tweede hoofdstuk wil hij de *Gang der palatalizering* nagaan en beschrijven.

Bibliographie der Werken van P.C. Hooft, door Dr. P. Leendertz Jr. ('s Gravenhage - M. Nijhoff - 1931) (Prijs f 4.)

Als pendant van Unger's *Bibliographie van Vondel's Werken* bezitten wij er nu een van Hooft's werken. Om te zien hoeveel zorg en tijd Leendertz aan deze arbeid besteed heeft, behoeft men slechts de uitvoerige *Inleiding* te lezen. Ook na de gegevens die zijn vader en Stoett bij de uitgave der *Gedichten* verzameld hadden, viel er nog zeer veel in allerlei bibliotheken na te snuffelen om de volledigheid te bereiken of tenminste nabij te komen en de fouten van voorgangers te verbeteren. Na een nauwkeurige beschrijving van alle uitgaven en verzamelwerken waarin stukken van Hooft opgenomen zijn, volgt er nog een *Chronologische lijst van alle werken* en een uitvoerig register. Voor de studie van alle Hooft-teksten geeft deze bibliografie een degelike en betrouwbare grondslag.

Zestalig Handelswoordenboek (Groningen - J.B. Wolters - 1931) (Prijs f 12,50). De firma Wolters zond ons dit prakties ingericht woordenboek, waar men in zes kolommen naast elkaar Nederlands, Engels, Frans, Duits, Zweeds en Spaans vindt. Het bevat 100.000 vetgedrukte hoofdwoorden en 500.000 daaronder gerangschikte woorden, uitdrukkingen, samenstellingen en zinnen. Hoewel voornamelik voor de algemene handelstaal bestemd, bevat dit boek niet uitsluitend handelswoorden, zodat ook andere gebruikers er hun voordeel mee kunnen doen.

Boekbeoordelingen.

Werken van G.A. Bredero. Met inleiding en aanteekeningen van Dr. J.A.N. Knuttel. Boekversiering van Alb. Hahn en Hahn Jr. Amsterdam, 1921 - Leiden, 1929. Dl. I - III, 8°.

In de uitgaven die van de werken van een dichter verschijnen, weerspiegelt zich de belangstelling van het volk voor zijn dichter in de loop der eeuwen; in dit opzicht is de bibliografie van Bredero's werken wel zeer leerzaam. Voor biezonderheden moge verwezen worden naar Ungers bekende - en reeds lang niet meer volledige - bibliografie; hier zij er slechts aan herinnerd, dat van de werken van Bredero maar weinig volledige uitgaven verschenen zijn. In 1617, een jaar voor 's dichters dood, heeft Van der Plasse er blijkbaar een poging toe gedaan, doch eerst in 1638 komt een volledige uitgave tot stand, nadat in 1622 te Rotterdam reeds een nadruk verschenen was. In 1644 en 1678 zien dan nogmaals volledige uitgaven het licht, tot 1729 nog enkele drukken van Spaansche Brabander en Moortje en dan is het met de belangstelling voor Bredero voor lange tijd gedaan.

Terwijl Jan ten Brink door zijn uitvoerige biografie belangstelling voor Bredero wekte, gaf Oudemans voor het eerst weer na ongeveer anderhalve eeuw in het Klassiek Letterk. Pantheon werk van Bredero uit (Het Moortje, 1859), gevolgd door Verwijs' uitgave van de Spaansche Brabander in de Nederl. Klassieken (1869), doch het zou tot 1885-1890 duren voor een volledige, vijfde, uitgave van Bredero's werken verscheen, dus ruim 200 jaar na de vierde van 1678. Aan deze uitgave werd medegewerkt door Unger, Kalff, Ten Brink, Moltzer, Kollewijn en Te Winkel; desondanks liet deze uitgave zowel wat de tekst, als wat de aantekeningen betreft veel te wensen over.

In 1918, toen Bredero's sterfjaar herdacht stond te worden, was het ogenblik gekomen plannen te beramen voor een zesde uitgave der werken, die op de hoogte zou staan van de inmiddels in velerlei opzicht vermeerderde kennis van Bredero's werken en van de taal der 17de eeuw en die tevens beantwoorden zou aan de eisen, die tegenwoordig aan een dergelijke uitgave gesteld

mogen worden. Het had voor de hand gelegen, dat wat in 1885-1890 door verschillende kenners van de 17de-eeuwse taal- en letterkunde verricht was, nu wederom door samenwerking van deskundigen zou ondernomen worden. Er zijn, naar ik meen, pogingen gedaan om daartoe te geraken, doch inmiddels kondigde de uitgever Van Looy een volledige uitgave aan door Dr. J.A.N. Knuttel, die er blijkbaar de voorkeur aan gaf, eigen wegen te gaan. In 1921 was van deze uitgave het eerste deel, omvattende Rodderick ende Alphonsus, Griane, Stommen Ridder en de Kluchten voltooid, in 1924 het tweede deel, bevattende de overige dramatiese werken; het zou tot het begin van 1930 duren vóór het derde deel, dat de liederen, gedichten en het proza, benevens de met zekere spanning verwachte Inleiding van Dr. Knuttel brengen zou, verscheen.

Is nu deze uitgave beter dan de vorige, kan zij in zekere zin als definitief beschouwd worden? Deze vraag kan ik tot mijn spijt niet geheel bevestigend beantwoorden en zeker niet wat het tweede deel van de vraag betreft: ondanks het nieuwe dat Knuttels uitgave ontegenzeggelik brengt, zal zij de Brederokenners niet bevredigen; voor de belangstellende leek brengt zij evenmin, wat deze nodig heeft: volledige verklaring en opheldering van de vele moeilikheden en duisterheden, die zowel de dramatiese als de lyriese gedichten van Bredero bevatten. Voor Knuttels scherpzinnigheid, zijn krietiese geest, die nooit genoegen neemt met traditionele opvattingen, heb ik alle waardering, ook zijn aestheties oordeel en divinatievermogen zijn van waarde gebleken bij de studie van Bredero's werk, doch voor het meer filologies handwerk: het uitgeven van teksten, het bijeenbrengen van varianten en vooral het geven van een doorlopende verklarende commentaar ontbreken hem, naar het mij voorkomt, het geduld en de toewijding. Zijn streven ‘om alle overbodige geleerdheid’[1] en ‘alle onnoodige filologie’[2] te vermijden, heeft er hem toe geleid zo spaarzaam te zijn met verklarende aantekeningen, dat de niet-vakkundige lezer, voor wie de uitgave toch blijkbaar in de allereerste plaats bestemd is,[3]

1) Voorwoord in Deel I, blz. VI.
2) Idem in Deel III, blz. V.
3) Knuttel heeft in de uitgave zelf niet aangegeven, welke lezers hij met zijn uitgave in de eerste plaats op het oog had, doch in zijn art. ‘Bredero voor den vakman’, in Tijdschr. v. Ned. Taal- en Lett. dl. 44, blz. 276 vlgg. blijkt dat deze voor het groote publiek bestemd is.

òf over allerlei heenleest, waarop noodzakelik zijn aandacht gevestigd moest worden, òf voortdurend vergeefs naar verklaring zoekt van allerlei voor hem onbegrijpeliks en onverstaanbaars. Men vergelijke eens Knuttels luttele aantekeningen onderaan de bladzijden van het toch zeker niet gemakkelik te lezen Moortje met de uitvoerige aantekeningen in Stoetts onlangs verschenen uitgave van dit stuk. Hier heeft men de beide uitersten: is Stoetts uitgave te uitvoerig en meer voor examenstudie dan voor aestheties genot geschikt, die van Knuttel laat de lezer te veel aan zijn lot over. In sterkere mate geldt dit voor de liederen en gedichten. Ik herinner me levendig de verbazing, waarmede ik jaren geleden voor de eerste maal Bredero's Liedtboeck doorlas: ik stootte telkens op gedichten, waarvan de bedoeling mij geheel ontging. Hier is een hulpvaardig leidsman bij de lectuur onmisbaar. Bladert men echter Knuttels derde deel door, dan krijgt men de indruk, dat er weinig of geen moeilikheden in deze verzen voorkomen, zo gering is het aantal der aantekeningen onder aan de bladzijden. Ik bedoel hiermede niet alleen de verklaring van moeilike woorden of uitdrukkingen, maar vooral de portée van het gedicht of lied in zijn geheel. Over de juistheid van sommige door Knuttel gegeven verklaringen is het hier niet de plaats van gedachte te wisselen. De kwestie der varianten van deze uitgave heeft reeds aanleiding gegeven tot opmerkingen van Dr. Verdenius[1)], door Knuttel met een verweer beantwoord.[2)] Ik ben met Knuttel van mening, dat de zeer biezondere taalkundige problemen, waarvoor de verschillende uitgaven van Bredero's werken nadere gegevens kunnen verstrekken, slechts een zeer beperkt aantal lezers zullen interesseren en dat de vaklieden veelal toch liever zelf de oorspronkelike tekst zullen ter hand nemen, zodat de eis dat een voor het grote publiek bestemde uitgave op dit speciale terrein gegevens verstrekken zal, niet gesteld mag worden. Bovendien zijn de varianten in de meeste gevallen geen eigenlike varianten, daar Bredero zelf weinig of geen aandeel heeft gehad aan de totstandkoming van de verschillende uitgaven zijner werken; het zijn dus spellingsverschillen of tekstwijzigingen van de zetter of uitgever, in veel gevallen slordigheden, waarop het zeer gevaarlik is conclusies

1) A.A. Verdenius, De Spaansche Brabander, in Tijdschr. Dl. 44, blz. 238 vlgg.
2) Knuttel, Bredero voor den vakman, t.a.p.

van wetenschappelike aard te bouwen. Het is uiterst moeilik een bevredigende maatstaf te vinden voor wat wel en wat niet opgenomen moet worden; bovendien een zeer tijdrovend en weinig dankbaar werk alle uitgaven met elkander te vergelijken. Ik meen, dat vooral zulke verschillen genoteerd moeten worden, die voor de interpretatie van de tekst van belang zijn. Dat Knuttel ook in dit opzicht te sober is geweest, valt echter niet te ontkennen.

Een grief die ik tegen Knuttels uitgave heb, is dat alle bibliografiese biezonderheden ontbreken en dat ook op dit gebied de nauwkeurigheid te wensen overlaat. Waarom wordt de bibliografie van Bredero's werken door Unger in het geheel niet vermeld, terwijl diens aanduiding der verschillende uitgaven nu eens wel en dan weer niet gebruikt wordt. Ook onjuistheden ontbreken niet. Bij de kluchten vermeldt K. (Dl. I, blz. 357), dat er slechts één exemplaar van de volledige druk van 1619 bekend is; in mijn uitgave der kluchten kon ik twee exx. vermelden, behalve te Voorburg in particulier bezit vindt men deze uitgave op de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam, hetgeen Knuttel toch niet behoefde ontgaan te zijn; nadien trof ik er ook een aan op de Stadsbibliotheek te Haarlem. Hier heeft Knuttel blijkbaar te zeer op Unger vertrouwd.

Tot het vermijden van overbodige geleerdheid en onnodige filologie schijnt ook te behoren de zeer onvolledige literatuuropgave. In de Inleiding[1)] wordt de belangstellende leek voor de familie-biezonderheden van Bredero verwezen naar ‘Ten Brink’, terwijl diens omvangrijk en verdienstelik boek nog nergens vermeld is. Hoe kan men dan weten welk werk bedoeld wordt, tenzij men reeds in de Bredero-literatuur ingewijd is? Verderop wordt gesproken over Bredero's toetreding tot de Kamer In Liefde Bloeyende, ‘op gezag van Coster’. Voor de lezers die K. met zijn uitgave op het oog had en zelfs voor de meer filologies geschoolde, is het toch zeker wel nodig te vermelden welk werk van Coster bedoeld wordt en waar dat te vinden is. Waar K. naar artikelen van zich zelf of anderen verwijst (en dat geschiedt veel te weinig), volstaat hij met het noemen van de naam van het tijdschrift en het jaar van verschijnen: de titels der artikelen en de aanwijzing der bladzijden ontbreken steeds, wat het naslaan zeker niet vergemakkelikt. Doch het zonderlingst is zeker wel,

1) Deel III, blz. VII, noot.

dat in de Nalezing plotseling een fragment van den Hoochduytschen Quacksalver opduikt, dat bij de kluchten behoorde opgenomen te zijn, zonder enige motivering, waarom dit alsnog opgenomen wordt, zonder aanwijzing, dat dit slechts een fragment is en zonder verwijzing zelfs naar Knuttels eigen artikel in het Tijdschrift[1], waar over den Hoochd. Quacksalver en de Vermeerderingh gesproken wordt. In de Inleiding spreekt K. volstrekt niet over dit punt; de berijming van Hoofts proza-Schijnheiligh wordt en passant vermeld[2] en in een noot medegedeeld, dat als de uitgave van de dramatiese werken nog te doen stond, Knuttel dit stuk zou opnemen. Voilà tout! Korter kan het niet; maar dit lijkt mij toch niet de manier van werken van iemand, die de volledige werken van een van onze grootste dichters uitgeeft en zich bewust is, dat zijn uitgave voorlopig een andere uitsluit en dat hem dit zekere verplichtingen oplegt.[3]

De Inleiding en de nieuwe rangschikking der Liederen en Gedichten in deel III zijn van deze uitgave wel het meest belangrijke, ook datgene waar Knuttel zich op zijn sterkst toont en waarin hij ook het meest bevrediging gevonden zal hebben. Daar ik ook hier enkele bedenkingen uit, stel ik er prijs op van te voren te verklaren, dat ik de Inleiding met genoegen en waardering gelezen heb, al ben ik niet door Knuttels bewijsvoering voor zijn nieuwe rangschikking gewonnen. Doch dit is meer een gevolg van eigen scepsis, dan dat ik het als een bewijs van zwakte in Knuttels betoog zou willen beschouwd zien, dat bewondering verdient.

In het eerste hoofdstuk der Inleiding wordt bijeengeplaatst wat men aangaande Bredero's afkomst, zijn jeugd en zijn verder levenslot heeft kunnen vaststellen. Na Ten Brinks uitvoerige biografie en de latere onderzoekingen (waarvan helaas alweer geen literatuuropgave gegeven wordt), viel hier voor Knuttel niet heel veel nieuws te vermelden, al heeft hij met scherpzinnigheid getracht uit de lyriese gedichten en ook uit de dramatiese werken levensbiezonderheden van de dichter af te leiden. Vooral wat de toneelspelen betreft, lijkt mij dit een gevaarlik iets; als men eenmaal uitingen van verschillende personen uit de toneelspelen als op de dichter zelf

1) Bredero, de Hoochduytschen Quacksalver en de Vermeerderingh, in Tijdschr. v.N.T. en L., Dl. 48, blz. 185 vlgg.
2) Deel III, blz. XLV.
3) Bredero voor den vakman, t.a.p., blz. 276.

betrekking hebbende gaat beschouwen, kan men ten slotte voor alle onderstellingen en fantasieën de bewijzen wel menen te vinden. Als voorbeeld noem ik B.'s onderstelde reis naar Brabant.[1] Ik ben in het geheel niet zo overtuigd van de zekerheid van die reis als K. en de woorden van Ritsaert uit het Moortje zijn toch geen bewijs, dat B. zelf in Antwerpen of Brabant geweest is. Reisde men over zee naar Brabant?[2] Ik betwijfel het zeer. En Knuttel spreekt zich zelf toch wel enigszins tegen, als hij eerst in verband met de Spaansche Brabander zegt: 'Zou hij zulk een grondige kennis van het Antwerpsch dialect in Amsterdam hebben kunnen opdoen? Denkbaar zou het zijn, waarschijnlijk is het zeker niet,' en elders ook in verband met de Sp. Brab. zegt, dat Amsterdam krioelde van de Antwerpse immigranten en dat een der motieven voor dit spel was de strijd tegen de invloed van het 'lebbige' Brabantsch.[3] Inderdaad om B.'s kennis aangaande de Spaanse Brabanders en hun taal, en ook het weinige, dat in de Sp. Brab. over Antwerpen voorkomt te verklaren, is het niet nodig op zo weinig stellige gegevens tot een langer verblijf in Antwerpen te concluderen. We weten hierover niets positiefs.

Hoofdst. II van de Inl. beschouwt Bredero als dichter en zijn Liedtboeck en geeft een nadere uiteenzetting van K.'s mening aangaande de twee hoofdperioden in zijn dichterlike ontwikkeling en de vier fasen, die in zijn liederen en gedichten te herkennen zijn. Reeds in 1919 heeft K. in een Gidsartikel 'Bredero's leven en liefde en de weg door zijn liedboek'[4] zijn hypothese dienaangaande ontwikkeld en die in 1930 nog eens nader toegelicht in een Maandvergadering van de Maatsch. der Ned. Letterkunde[5]. In deze uitgave komt nu de uitwerking dezer indeling en worden de Liederen, Gedichten, Bruiloftzangen, de Voorreden en de bundel Nederduytsche Rymen, zoals die overgeleverd zijn, uit elkander gerukt en op nieuw gerangschikt. Knuttel is volkomen overtuigd van de juistheid van de indeling van de liederen en gedichten in ieder der vier door hem aangenomen fasen, de onderlinge rangschikking echter in ieder dier vier groepen gaat - zoals K. zelf erkent - grotendeels op goed geluk.[6]

1) Deel III, blz. XII-XIV.
2) Ald. blz. XIII.
3) Ald. blz. XII en LVI.
4) De Gids 1919, II, blz. 61.
5) Handelingen 1929/30, blz. 38-39.
6) Dl. III, blz. XIX.

Ondanks bewondering voor zijn vindingrijkheid en het vermogen door te dringen in de geest van de dichter, sta ik, zoals reeds gezegd, scepties tegenover deze indeling, die bijna uitsluitend op zeer subjectieve meningen berust. Het zou mij dan ook niet verwonderen, indien anderen later tot een geheel andere indeling en rangschikking kwamen. Een afzonderlike uitgaaf van het Liedtboeck, waarin op overzichtelike wijze de nieuwe rangschikking in vergelijking met de oude door een tabel verduidelikt en plaats gevonden wordt om van ieder gedicht de plaatsing nader te motiveren, zou in ieder geval gewenst zijn.

Hoofdstuk III bevat een zeer lezenswaardige beschouwing over Bredero's dramatiese arbeid, terwijl in hoofdst. IV als samenvatting van hetgeen in het voorafgaande naar aanleiding der afzonderlike werken gezegd werd, een karakteristiek van Bredero's persoon en dichterlike betekenis ondernomen wordt. Knuttels bezwaren tegen de opvattingen van Ten Brink, Prinsen en Poort kenden wij reeds uit zijn vroegere artikelen. Het spreekt haast vanzelf, dat ook Knuttel niet ontkomt aan het subjectieve dat uiteraard ieder menselik oordeel eigen is en dat ook zijn levensbeschouwing en politieke inzichten zijn voorstelling van de dichter en zijn tijd in een zeer biezondere richting stuwen.

Ik wil deze bespreking, die tot mijn leedwezen niet altijd waarderend was, niet beëindigen, zonder mijn bewondering uit te spreken voor de energie waarmede Dr. Knuttel ondanks allerlei tegenspoed zijn werk voortzette. Moge zijn uitgave bij velen liefde wekken voor een der meest menselike dichters die er ooit geweest zijn.

A.A. VAN RIJNBACH.

Uit de tijdschriften. (Julie - Augustus).

De Gids. Julie. J.W. Schotman verklaart *De zin van Van Looy's Zebedeus*: in dat werk ziet hij ‘de sleutel tot al zijn arbeid, zijn zoeken en willen, tot den zin van heel zijn leven’. - A.H. Cornette geeft een *In memoriam ‘Vlaamsche Arbeid’*, het tijdschrift dat na een vijf-en-twintigjarig bestaan onlangs bezweken is.

Aug. Colenbrander publiceert opnieuw een lange reeks dokumenten, grotendeels uittreksels uit brieven (*Uit het Gidsarchief*), lopende over de jaren 1863-1897. - J.C. Bloem beoordeelt

Een succesboek, nl. *De klop op de deur* van I. Boudier-Bakker, waarop hij veel aan te merken heeft, maar dat hij niettemin waardeert wegens het talent om mensen uit te beelden.

De Nieuwe Gids. Julie. W. Kloos schrijft *Naar aanleiding eener nieuwe vertaling van Homerus' Ilias*, nl. die van Aeg. W. Timmerman.

Aug. In een artikel *Het Byronianisme in Nederland* oordeelt W. Kloos gunstig over het proefschrift dat Dr. Schuls aan dit onderwerp wijdde.

Groot-Nederland. Julie. Frans Coenen beoordeelt o.a. *De Kleine Rudolf* van Aart van der Leeuw.

Aug. Jan Walch spreekt zijn bewondering uit voor het levenswerk van Verdam, in een artikel *Het Middelnederlandsch Woordenboek voltooid*.

De Stem. Julie-Aug. De *Poëzie-kroniek* van Anthonie Donker handelt over *Lyrisch Labyrinth* van Anton van Duinkerken, in wiens werk hij, na de eerste verdienstelike bundel, weinig vooruitgang ziet, en over Chr. de Graaff's *Alleenspraak*. - Dop Bles beoordeelt in een artikel *Drie Spelen* o.a. *Kinderen van dezen tijd*, van H. Roland Holst.

Stemmen des tijds. Julie. C. Tazelaar bespreekt *Nieuwe Schetsenbundels*, van Augusta de Wit, Annie Salomons, Ali van Wijhe-Smeding, R. van Genderen Stort en Wilma.

Aug. G.J. Lammers maakt *Enkele aanteekeningen over Katholiek Kunstproza*, ‘naar aanleiding van *Serenitas* van Albert Helman en *Paralyse* van Ernest Michel’. - A.J. van Dijk prijst Willem de Mérode als de Christendichter van *Laudate Dominum*.

Roeping. Aug. Th. de Jager besluit in het artikel *De studie van het Middelnederlands* zijn bespreking van H. de Buck's proefschrift over dit onderwerp, en van Beuken's proefschrift over *Vanden levene ons Heren*. - Gerard Knuvelder beoordeelt het proefschrift van J.P. Boyens over *Carel Vosmaer*.

Leiding. Julie. Albert Verwey besluit zijn uitvoerige studie over *Ritme en Metrum*. In dit laatste gedeelte bespreekt hij voornamelik de eigenaardige versvorm van de Amerikaanse dichter Walt Whitman, en van de moderne Duitser Otto zur Linde. - In de rubriek *Verschijningen en verschijnselen* geeft P.N. van Eyck een diepgaande beschouwing over *Aart van der Leeuw's ont-*

wikkelingsgang, ter verklaring van zijn beide laatste werken, die in de volgende aflevering ter sprake zullen komen. - P. Geyl oordeelt ongunstig over een Amerikaans boek: *A History of the Flemish Movement in Belgium*, door Shephard B. Clough.

Opwaartsche Wegen. Aug. J. Haantjes zegt zijn mening over het lekespel *Kinderen van dezen tijd* van H. Roland Holst. - Van Dijk herdenkt *Pol de Mont.* - Van Ham beoordeelt onder het opschrift *Loutering* de verzen van Jan H. Eekhout. - Roel Houwink noemt de bundel *Afvaart* van G. Achterberg *Primitieve Poëzie*. - Een *Kroniek* bevat een reeks aktuele opmerkingen.

De Vlaamsche Gids. Julie. Lode Monteyne bespreekt in de *Vlaamsche Kroniek* zeer beknopt een aantal werken, o.a. de roman *De Beemdvliegen* van Victor de Meyere. - Ernest W. Schmidt geeft een, eveneens kort samengevatte *Tooneelkroniek*.
Aug. Lode Monteyne schrijft een *In Memoriam Pol de Mont*, waarin hij zijn verdiensten waardeert als dichter, als folklorist, als criticus, redenaar en flamingant. - Omer van Audenhaege stelde een, enigszins brokkelige, levensbeschrijving samen van dichter *Prosper van Langendonck*. Eigenaardig is, dat zijn medewerking aan het tijdschrift *Dicht- en Kunsthalle* onvermeld blijft.

Dietsche Warande en Belfort. Junie-Julie. Deze lijvige afleveringen bevat een reeks van korte verhalen van drie-en-twintig Vlaamse auteurs, oudere en jongere, met de samenvattende titel: *Zoo verhalen de Vlamingen*, een pendant van de bundel: '20 Noord- en Zuid-Nederlandsche verhalen', in het Noorden samengesteld. Aan het slot vindt men enige *Bio-Bibliographische Notas*.

Volkskunde XXXVI, afl. 1-3. Jan de Vries publiceert een studie *Van Alven en Elfen*. - C. Lauryssen beschrijft in *De Folklore van een Kempisch Dorp* (Hoogstraten) een groot aantal kinderspelen. - V. de Meijere vervolgt de reeks *Vlaamsche Dierensprookjes*; Jozef Goethals geeft *Vertellingen uit Hamme en Omstreken*. De aflevering besluit met een aantal boekbeoordelingen, een herinnering aan het huldebetoon voor Is. Teirlinck en een In Memoriam Pol de Mont.

Leuvensche Bijdragen, XXIII, afl. 1. J.L. Pauwels publiceert een uitvoerige taal-geografiese studie over *De Bunzing in de Zuidnederlandsche Dialecten*, met een kaart toegelicht. - Jos. J. Gielen geeft een kritiese beschouwing *Over Beatrijs*, naar aan-

leiding van Pater Stracke's studie over dit onderwerp. Met Stracke's mening over de interpolaties kan hij zich niet geheel verenigen; wel met de opvatting dat de legende bij vs. 864 eindigt. De toeschrijving aan Diederic van Assenede acht hij onbewezen.

Afl. 2. L. Goemans behandelt *Een zonderling verschijnsel van hiaatvulling door j in een Zuidnederlandsch dialect*. Uit het dialekt van Mechelen haalt hij bewijzen aan voor de Zuidnederlandse oorsprong van dit verschijnsel, ter versterking van Van Haeringen's hypothese. - J.L. Pauwels bespreekt uit het Zuidnederlands een aantal *Substantieven met een dubbel grammatisch geslacht*. - Jean Gessler kondigt aan, dat van zijn hand weldra zal verschijnen *Une nouvelle édition du 'Livre des Mestiers' et de ses principaux dérivés*.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Maart. Deze aflevering bevat o.a. de redevoering, door Maurits Sabbe uitgesproken bij de Isidoor-Teirlinck-hulde. - Floris Prims zocht plaatsen bijeen over *Letterkundigen, Geleerden en Kunstenaars in de rekeningen der stad Antwerpen* (1576-1650). - J. Jacobs schrijft *Over de dateering van het Oudwestvlaamsch Herbarium*. Het handschrift van de Königsberger plantenlijst dateert van ± 1220, maar de glossen zijn blijkens de taalvormen ouder, waarschijnlik uit de elfde eeuw.

April. Felix Timmermans hield een voordracht over *Volkskunst*, met de konklusie: 'Wij moeten geen volkskunst maken, dat kan alleen het volk. Maar we moeten er al eens van drinken, om frisch en versch te blijven'. - J. van Mierlo geeft een zeer uitgewerkte studie over *De Poëzie van Hadewijch* (ruim 150 blz.), waarin hij deze bewonderde kunst, naar aanleiding van tal van aanhalingen, veelzijdig toelicht.

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Afl. 3. H.H. Knippenberg gaat in een artikel *Bilderdijk herdacht als dichter* na, hoe verschillende tegenwoordige schrijvers over deze dichter oordeelden. - Een beschouwing *Over thematologie* van Jos. J. Gielen is ontleend aan zijn proefschrift over *De Wandelende Jood*, dat binnenkort verschijnen zal. - Jop Pollman betitelt zijn bijdrage: *Feiten en raadsels rond Stalpert van der Wielen*. Hij stelt de vraag of Stalpert componist was, bewijst zijn bekendheid met Starter's werk en toont aan dat verscheiden liederen van Stalpert reeds voorkomen in een oudere liedbundel, *Het Paradijs der Geestelijcke*

en kerckelijcke Lofsangen van Aeg. Haefacker (1621). - Is. Onings beoordeelt de studie van Jan Vanderheyden: *Het thema en de uitbeelding van den dood in de poëzie der late middeleeuwen en der vroege renaissance*, waarin hij vrijwat tekortkomingen aanwijst.

Vondel-Kroniek II, nummer 3 (Julie). A.J. Barnouw bespreekt een moeielike plaats uit *Den Gulden Winckel* LXIII, waar sprake is van *Eloogh Schinkels wyngaard*. Hij gist dat hier Enoch (Henoch) als plaatsvervanger van Noach bedoeld zou kunnen zijn. - J. Aleida Nyland geeft opnieuw een fragment uit het *Darde Boeck* van Vondel's Tasso-vertaling. Marc. Heyer behandelt *Het pestbeeld bij Vondel*: de voorstelling in de volkskunst dat God of Christus uit de hemel pestpijlen afschiet op de zondige mensheid, en waarop Vondel zinspeelt. - Uitvoerig bespreekt B.H. Molkenboer de studie van Edg. van de Velde over *Vondel en de plastische kunsten*, die hem op allerlei punten tot tegenspraak prikkelt. - Ad. van Dieren vergelijkt de *Lof der Zeevaart* van 1623 met het oudere *Lof-Gesangh* van 1618, die ‘in nauwer verband staan dan een eerste lezing doet vermoeden’ en bewijst hoe de dichter in die tien jaren gegroeid en ontwikkeld is.

Ons Eigen Blad. Junie-Julie. In de voortzetting van de reeks *Grammatikaal bont allerlei* schrijft Gerlach Royen over *Dativitis en andere symptomen*, als gewoonlik met veel aardig gekozen voorbeelden, en over *Terpstra's circulaire*, die hij op principieelwetenschappelike gronden scherp afkeurt. Met tal van voorbeelden toont hij aan, dat de ‘seksuele *n* niet alleen onredelik is, maar tot allerlei moeielikheden aanleiding zal geven.’

Levende Talen. Berichten en Mededelingen van de Vereniging van leraren in levende talen. Junie. A.J. Schneiders maakt enige opmerkingen over *Literatuur-onderwijs*, nl. over zedelikheidsbezwaren tegen bepaalde lektuur. - R. Kuitert neemt *Het Nederlands op het onderwijzers*-(*Staats*)-*examen te Groningen* onderhanden, naar aanleiding van een boekje met examenvragen. Hij toont aan dat de spraakkunstige kennis bij de examinatoren veel te wensen laat.

Museum. Julie. J.W. Muller bespreekt het eerste deel van Revius: *Over-IJselsche Sangen*, uitgegeven door W.A.P. Smit.

C.D.V.

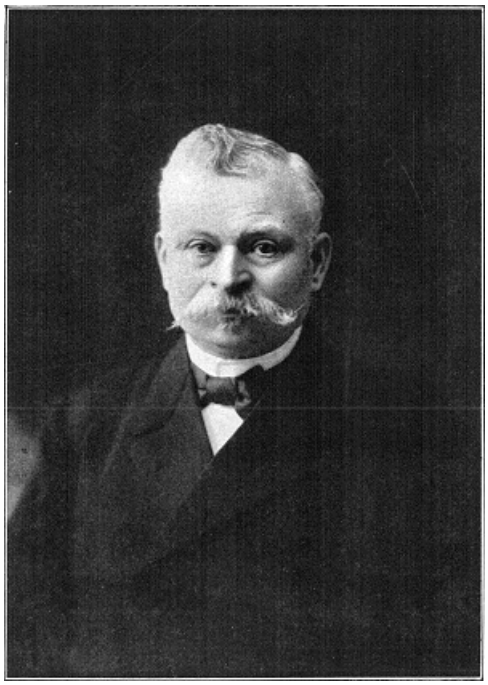

Bij de herdenking van het vijf-en-twintig-jarig bestaan van De Nieuwe Taalgids geven wij het portret van onze overleden mederedakteur, die ons gedurende zestien jaren trouw gesteund heeft.

De beteekenis van J. Koopmans.

Letterkundige Studiën door J. Koopmans. Over de Negentiende Eeuw. Verzameld door J.H. van den Bosch en Dr. C.G.N. de Vooys. 1931. U.M. Holland, Amsterdam.

Er is juist zoowat een kwart eeuw verstreken sedert J. Koopmans een bundel Letterkundige Studiën uitgaf. Op de titel en in de voorrede werd hij als de eerste van een reeks gekenmerkt, maar er bestond toentertijd weinig belangstelling voor zulke uitgaven, en volgende deelen bleven uit. Toch heeft dat ééne deel niet weinig tot de verbreiding van Koopmans' naam en gezag bijgedragen. Het bevatte twee opstellen, die al vroeger in het tijdschrift Taal en Letteren verschenen waren, maar waaraan eerst nu de noodige aandacht te beurt viel. Ze heeten: Hooft als Allegorist en: Vondel als Christensymbolist. Elke van die titels was een stelling en elke van die studies gaf een nieuw inzicht. Dat men inderdaad bij Hooft op de allegorie en bij Vondel op het christelijk symbool te letten had, maakten ze in 't oog vallend duidelijk. Zag men dit, dan had men van die dichters niet alles erkend, maar wel zeer veel, namelijk hun zin.

Koopmans had een buitengewoon vermogen de zin in een letterkundig verschijnsel of een letterkundige persoonlijkheid op te merken. Hij drong ertoe door, hij onthulde hem, hij wist hem, als geestelijke kern van een werk of mensch, te ontdoen van het bijkomstige, en naar alle zijden in het licht te stellen.

Van zijn opstellen in het genoemde vaktijdschrift heeft hij er in 1920 nog zes gebundeld. Middelnederlandse Romans is hun titel en ze vormen het vierde van een reeks ‘artistieke handboeken’, die onder de verzamelnaam Nederlandsche Kunst, geredigeerd door Joh. Vorrink, bij A.W. Sijthoff te Leiden uitkwamen. Voor het overige bleven de meeste en beste verspreid in ‘De Nieuwe Taalgids’ die hij tezamen met prof. de Vooys redigeerde, in het ‘Tweemaandelijksch Tijdschrift’ en in ‘De Beweging’.

Deze nieuwe bundel, niet als vervolg op een vorige, maar als een afzonderlijk werk uitgegeven, bevat vijf bijdragen uit De

Beweging, één uit De Nieuwe Taalgids, en één uit Groot-Nederland. Zij zijn uit de jaren 1905-1912 en hebben uiterlijk zoowel als innerlijk een fijner gehalte dan de studiën betreffende Hooft, Vondel en de Middeleeuwen, welke tusschen 1896 en 1901 ontstonden. Koopmans heeft levenslang slechts één doel gehad, namelijk de volksopvoeding. Hij zocht het langs alle wegen die hem bereikbaar waren: door zijn betrekking bij het lager onderwijs evenzeer als door zijn schrijven over letterkunde. Hij bestudeerde de Middeleeuwen, daarna de eeuw van Hooft en Vondel, om het volk te kennen - en onder volk verstond hij, de friesche dorpsjongen, voornamelijk de niet al te gedifferentieerde lagen - tevens vormde hij zich een stijl die zijn kennis aan dat volk overbracht en haar voor dat volk aantrekkelijk maakte. Hij familiarizeerde die kennis door de toon waarin hij haar mededeelde. Hij popularizeerde niet, maar hij familiarizeerde. Popularizeeren beteekent uitbreiden van de oppervlakte, familiarizeeren is vertrouwd maken met de diepte. Hij had het voordeel dilettant te zijn. Dat wil zeggen: geen schoolsche methode had hem voorgegoocheld dat wetenschap bestaat in het schiften van wetenswaardigheden. Aan eigen drang en lust overgelaten, verlangde hij vóór alles een eigen inzicht. Ware hij niet zulk een rijke natuur en zulk een fijne geest geweest, dan zou dit verlangen hem weinig gebaat hebben. Geschoolder geleerden hadden dan om zijn pogingen kunnen glimlachen. Als zij het nu deden was het ten onrechte. Hij zag dieper dan zij en overwon hen óók door zijn stijl.

Omstreeks 1904 begon Koopmans de studie van een ander tijdperk. Na Middeleeuwen en Renaissance dat van de Verlichting. Hij naderde dus dichter de oorsprongen van zijn eigen tijd. Na de Verlichting zou de Romantiek aan de beurt komen. Dit wilde zeggen dat niet alleen zijn begrip, maar ook zijn gevoel in de studie betrokken raakte. Hij zou spreken over datgene wat hemzelf en zijn lezers onmiddelijk ter harte ging en tot partijkiezen dreef.

De stijl, waarin de overdracht van schrijver op lezer plaats vond, won daardoor verschillende elementen. Het begrip moest fijner, de onderscheiding treffender, het gevoel vloeiender zijn. Het contact, zoowel met zijn studie-onderwerp als met hen voor wie hij schreef, werd inniger.

Aan de opstellen, die zijn vrienden J.H. van den Bosch en C.G.N. de Vooys in dit boek bijeenbrachten, is die winst op te

merken. Vooral de studies Maurits Lijnslager en zijn Ideaal Burgerschap, Van Kist tot Daalberg, Adriaan van der Hoop Jr., glanzen van leven. Hij had in de geschiedenis van de laatste eeuwen twee stroomingen erkend: de drang naar het leerbare, het volmaakbare, en het geloof in verborgen bronnen van gevoel en verbeelding. Hij begreep de eene en beminde het andere. Gevoel en begrip speelden nu samen. Door dat spel verlokte hij. En omdat hij zoo fijn en vast tusschen die twee elementen onderscheidde, zoodat hij tegelijkertijd teekende en beoordeelde, gaven zijn scherts zoowel als zijn ernst de zekerheid dat hij meer bedoelde dan enkel meedeelen, dat hij een leider was en een opvoeder.

Hij was een nazaat van Potgieter en Huet, in zooverre als hij, in het letterkundig e s s a y , de teekening aan de critiek verbond. Maar hij was van onze tijd, omdat hij niet langer onder de invloed van een bepaalde historische grootheid leefde. Hij zag de verschillende tijdperken alleen als menschelijk en volksaardig, en wist recht te doen aan volksgroepen, personen, geestelijke bewegingen, die gedurende de negentiende eeuw op de achtergrond van ons bewustzijn waren geraakt.

Een uitvoerige studie van zijn werk zou hebben aan te toonen, dat hij ons heele verleden anders zag dan zijn voorgangers. Hij zag het scherper, meer van het volk uit, meer als een schepping van het volk, meer als een eenheid die toch vol strijd en werking was. Hij zag de Ridderromans, maar ook de Didactiek; Vondel en Hooft, maar ook Cats, en ook Daniël Heinsius. Hij betrok in zijn kring Bilderdijk zoo goed als Feith; Van Lennep en Beets zoogoed als Drost, Potgieter, mevrouw Bosboom.

Tal van andere figuren en werken heeft hij geschetst en beoordeeld, maar hij heeft nooit beproefd hen allen samen te vatten in een uiterlijke eenheid. Hij verdiepte zich in elke afzonderlijk, maar verbond ze door de geest waaruit hij schreef.

Het minst heeft hij zich ingelaten met onze letterkunde na 1880. De tijd om haar op te nemen in een beschouwing als de zijne was nog niet gekomen. Het was al veel dat hijzelf erkenning vond bij hen die de omwenteling van Tachtig voortzetten. Zijn medewerking aan het Tweemaandelijksch Tijdschrift en De Beweging was het bewijs van een verwantschap, van een vriendschap, aan twee zijden beleden en op prijs gesteld.

* * *

In het bovenstaande[1)] heb ik de elementen die tot een juiste waardeering van Koopmans dienen kunnen, zoo kort mogelijk saamgevat. Toen ik het schreef zag ik voortdurend hemzelf voor me, zooals hij, aan de koffietafel, met zijn fijne stem en eenigszins schuin gehouden hoofd, aan het vertellen sloeg en niet alleen de ouders, maar ook, en niet het minst, de kinderen boeide. Koopmans was niet iemand die ergens een voorraad gedroogde gedachten hield opgeslagen, en die dan onder het spreken in woorden kleedde. Zeker had hij vooraf gedacht, en veel; maar wat hij er in zijn geheugen van bewaarde, waren vooral groote, wijdvertakte lijnen, waarlangs hij te ieder uur zich makkelijk bewegen kon. De gedachten zelf werden onder het spreken telkens opnieuw geboren. Vandaar dat er tusschen zijn denken en spreken geen afstand was. Zijn stem vloeide; en zij was gedrenkt met gedachte; zij was als een denkende stem die zich bewoog. Het was dan ook merkwaardig hoe weinig hij met gebaren en blikken werkte. Hij had iets in zijn houding, als luisterde hijzelf en dit was het geheim waardoor hij dwong tot luisteren.

Toch was er in, misschien boven dit luisteren, een zeker zelfbesef, een zekere humor, die aan de vloeiing nog een eigenaardige lichting, soms een flikkering gaf. De vloeiing van de stem verdiepte zich tot vleiing, de zin die erin lichtte werd een flonkering, op de trekken van de spreker blonk een verholen glimlach, flikkerde een scherts.

Dit persoonlijke beeld is noodig als men zich de werking, ook van Koopmans' geschreven opstellen verklaren wil. Zij zijn, in hun beste gedeelten, het werk van een fijnzinnig kunstenaar: een weefsel van bewustheid en onbewustheid. Dit optemerken is temeer noodig, omdat de stijl, op sommige plaatsen, uiterlijke verzorgdheid mist en opzettelijker geschoolde schrijvers aanleiding konden vinden er op neer te zien. Die slordigheden raken alleen de oppervlakte: zij zijn misschien het teeken dat hem een zekere maatschappelijke, letterkundige, akademische scholing ontbroken heeft: men kan ze wegnemen en dan verschijnt de innerlijke stroom in zijn onafgebroken gladheid en kronkeling als het wezenlijke van zijn stijl.

Koopmans' opstellen, geschreven, kan men zeggen, voor leeken, zijn, mijns inziens, van groote beteekenis voor het akademisch

1) Oorspronkelijk verschenen in het Bijvoegsel van Het Algemeen Handbl. van 11 Juli jl.

onderwijs. De akademische werkwijze doelt vooral op volledigheid en daarna op aansluiting bij de vroegere behandeling van eenig onderwerp. Men maakt zich dat onderwerp eigen, men leert alles wat erover geschreven is, men schaart zich in de rij van hen die het behandelden, en men tracht hun werk voorttezetten. Dit is voortreffelijk en bevordert de gemeenschappelijke verstandhouding die men wetenschap noemt. Maar er is ook een persoonlijke wijs van deelnemen en ingrijpen. Men gaat uit, niet van het begrensde onderwerp waarover men schrijven wil, maar van een idee die meer omvat. Men heeft die idee voelen opkomen, eerst als een vermoeden, bijwijlen als een verklaring van een tergende tegenstrijdigheid. Men tracht haar te toetsen, men studeert, nu aan de eene, dan aan de andere grens van een gegeven, dat men niet onmiddelijk kan bemeesteren. De idee, zoo getoetst, wordt een overtuiging, men wanhoopt niet langer aan de mogelijkheid haar waar te maken. En nu zoekt men voorbeelden, een onderwerp, waaraan men haar waarheid toonen kan. Zulk een idee was Koopmans' geloof dat er in de stroom van onze vaderlandsche letteren een sterk opvoedend beginsel school, dat geslacht op geslacht van schrijvers, in telkens weer andere vormen een leerbare zin hadden trachten over te leveren, en dat, terwille van de kunst waarin ze die zin belichaamden, de zin zelf toch niet mocht worden voorbijgezien. In Middeleeuwen, Renaissance, Aufklärung, overal zag hij achter de vormen van de verbeelding, die opvoedende drang als een nationaal beginsel, dat hij had bloot te leggen. Hij zag het in een roman van Maerlant even goed als in zijn didactische werken, in Hooft en Vondel evengoed als in Cats, in Feith en Bilderdijk zoogoed als in Loosjes. Hij vervolgde het in de Romantiek - die niet in allen deele zijn liefde had - en zou het ook gaarne in het werk van na '80 hebben gezien. Door omstandigheden verwijderd gebleven van de Akademie en haar methoden zag hij, nevens haar deugden, toch ook tezeer haar gevaren - haar stofmatigheid, haar geesteloosheid - om niet welberaden de werkwijs te volgen die hem, minder dan door de omstandigheden, door deze ideële aanleg werd voorgeschreven. Niet dat hij daarom een nauwlettende studie verzuimde - zijn werken getuigen wel anders, want ondanks de bezwaren die zijn ambt en zijn woonplaats hem in de weg stelden sleepte hij ontzettend veel boeken naar zijn studeerkamer en las ze grondig - maar hij beschouwde die studie niet als een werk dat op zichzelf waarde had; waarde

verkreeg ze eerst als ze ging leven onder de adem van zijn idee. Inniger levend, en veel belangwekkender, veel grooter geordend dan in de handboeken, verschijnen bij hem de geschriften van vroegere Nederlanders, en dit is nu juist de waarde van zijn werken voor studenten in de nederlandsche letteren.

Ik heb indertijd, in een bespreking van de Letterkundige Studiën van 1907 - het opstel staat in het 5e deel van mijn Proza - opgemerkt dat Koopmans' ideëele literatuurbeschrijving niet alleen afwijkt van de akademische, maar ook van zulk eene die met de verbeeldings-elementen in de literatuur rekening houdt. Als wij Koopman's hoofdstuk over Granida lezen, zoo schreef ik toen, dan treft het ons ‘hoe weinig er van dichterlijke arbeid overblijft, wanneer de gedachtelijke allegorizeering daarin als het wezenlijke wordt gezien’. Ook nu is het niet mijn bedoeling iets van die uitspraak terug te nemen. Wie in dichters allereerst de zin wil zien, zal hun onvermijdelijk onrecht doen. Maar ze wijst enkel de grens aan van zijn werkzaamheid en ontneemt niets aan haar beteekenis. Integendeel legt zij er nadruk op, dat overal waar de studie van de letterkunde deel uitmaakt van het onderwijs, Koopmans' methode, als doordringend tot het algemeene en leerbare, onovertreffelijk is.

Ik zei dat de verzorging van Koopmans' proza te wenschen overlaat, en dat het mogelijk zou zijn kleine oneffenheden weg te nemen. Sommige daarvan ontstonden misschien daardoor - hij heeft me dit zelf eens gezegd - doordat hij een geboren Fries was en het hollandsch gebruikte als een taal die hij had aangeleerd. De uitgevers van zijn Studiën hebben dit ingezien. Zij hebben tal van kleine wijzigingen aangebracht, hier ter vervanging van een verkeerd woord, elders ter ontknooping van een in de war geraakte volzin. Men bemerkt dit echter niet dan bij opzettelijke vergelijking met de oorspronkelijke tekst in de tijdschriften.

Het is te hopen, dat dit deel van Koopmans' Studiën gelezen zal worden door hen voor wie ze bestemd werden; in zeer uitgebreide kring geleerden en leeken. Het is zeer te hopen, dat de uitgaaf van die studiën door een volgende bundel zal worden voortgezet.

ALBERT VERWEY.

De zogenaamde ‘tussenwerpsels’.

Prof. de Vooys heeft onlangs weer eens de aandacht gevestigd op de zg. ‘tussenwerpsels’, daarmee tevens een stilstand in de grammatiese beschouwing van dit.... ‘rededeel’ aanwijzend. Die stilstand is leerzaam opzichzelf. Leerzaam met betrekking tot de psychologie der grammatici. Juist die interjekties passen zo lastig in het sisteem! *En* leerzaam voor dat sisteem, dat blijkt een bepaald materiaal niet te kunnen bevatten zonder dat er enige loketkastjes uit hun voegen springen en daarmee het sisteem verstoren. ‘Swighen best: lopen wi drayen!’, dachten we toen en lieten de ‘interjekties’ voor wat ze waren: lastposten, onverteerbare brokken. - Aarzelend schreef ik in de aanhef: ‘rededeel’.

Als we ‘de’ interjektie - let wel: *de* - evengoed in de syntaxis als ‘eenledige gevoelszinnen’ kunnen behandelen, dan is die aarzeling misschien wel gerechtvaardigd. Intussen, ik wil niet graag proberen ‘de’ interjektie ‘een’ plaats in ons reilenden-zeilend grammaties sisteem aan te wijzen. Slechts wilde ik de beschrijving van ‘de’ interjektie enigermate helpen uitbreiden, aanknopend bij wat Prof. de Vooys er over schreef. Mijn bedoeling is daarbij niet kritiek of polemiek, maar analyse. - De *kriteria* der grammatiese begripsvorming zijn in hoge mate vlottend, om niet te zeggen: afwezig. Spreken we over de interjektie als een ‘gevoelsuiting’, dan verleent dit predikaat een bepaaldheid aan het subject, die ons nog niet zoveel verder helpt. ‘Gevoel’ uit zich in de gesproken taal vrijwel voortdurend, door muzikaal en expiratories aksent, door tritme, tempo, rekking, abruptheid, woordorde, toon enz. Of wel door de explicite mededeling. In ieder geval: ‘gevoelsuiting’ stelt eer een probleem dan dat het iets verduidelikt. Zal men een op evidentie-besef berustend axioma in de mathematica semaseologies - en de term ‘gevoelsuiting’ hoort daar - onder de ‘gevoelsuitingen’ rekenen? Het is maar wat men ‘gevoel’ noemt, dgl. semantiese gemeenschappelike noemers, stammend uit de vulgaire psychologie, zijn dooddoeners afwel een palliatief. Bovendien, voor de nadere grammatiese bepaling van de interjektie helpen zij ons niet.

De semantiese waarde heeft nooit tot een kriterium in de ‘Scheiding der Redeteile’ kunnen dienen, zonder dat er grote en integrerende resten bleven, of zonder dat er een aantal tussenschakels - o.a. de weg over de kategorie der funktie - van even onmisbaar belang bleek. Men zegt wel: oorspronkelik was *alle* taal pure affektuiting. Daarop is te antwoorden, dat in de eerste plaats hier ‘oorspronkelik’ een steen des aanstoots behoort te zijn. Men bedoelt: in de ontwikkeling der mensheid trad op een zeker ogenblik de klank, voortgebracht door de menselike spraakorganen (excuseer 't anachronisme) op, als ontlading van affekt of emotie. Dan kan men zich toch nog de vraag stellen, of dat reeds taal genoemd mag worden. A fortiori wordt of blijft het dan nog de vraag, of datgene wat psychogeneties voorafgaat, ook wel *wezenlik* - ontologies - het oorspronkelike kàn zijn van dat wat kategories daarvan onderscheiden is (nl. de menselike taal). Van deze vraag moeten wij hier echter afzien, hij diene slechts als katalysator (vgl. verder mijn artikel in dit tschr., jrg. XXIII). - Wat wij zo in de wandeling ‘taal’ noemen is velerlei en daaronder is zeker wel wat van de gading te vinden voor wie ‘taal is uit affekt’ wil demonstreren.

Indien wij in de interjektie een momentreaktie zien, op een momenteel gegeven situatie, een situatie gegeven in inwendige of uitwendige waarneming, dan is het van groot belang rekening te houden met de verschillende wijzen, waarop die situatie gegeven kan zijn: b.v. een onverwachte snel-opkomende pijn of het langzamerhand helder worden van een samenhang, waarin wij poogden door te dringen: ‘*Ahaaa* (let op de toongolving), *zó zit 't.... ah, juist, zo-zo-noù zie 'k 't'* enz. De begeleiding in taal is in beide gevallen karakteristiek voor het psychies proces, 't plotseling losspattende in de pijn-*kreet*, het langzaam voortschrijdende, de situatie metende in een accompagnement vol variatie. Het karakter van de momentreaktie neemt in het laatste geval sterk af, wat blijft is echter, dat de taaluiting zó dicht bij het psychiese gebeuren blijft liggen, dat de omweg over funktionele konstrukties (als b.v. *subj. ‘is’ predikaat*) niet optreedt. Dit is dan het zg. ‘buiten het zinsverband staan’ der interjekties, tevens de weerlegging van het m.i. fundamenteel verkeerde inzicht, de interjektie een ‘zin’ te noemen. De kategorie ‘zin’ is op geen enkele manier toe te passen op de interjektie, is veeleer er het polaire tegendeel van. Een dgl. toepassing ziet geheel af van de niveau-struktuur der taal en is *louter* formeel,

d.w.z. formeel *zonder* funktionele of notionele gevuldheid en dus leeg. Men kan het vergelijken met de toepassing der grammatiese begrippen op de kindertaal, door Stern zo juist bestreden. Of, zo men wil, met het apriorisme, waarmee men uit de idg. taalbegrippen de maatstaf gemaakt heeft voor buiten-idg. talen, of wel met een dito apriorisme dat het drietal: isolerend, agglutinerend, flecterend tot opstijgende waarde-reeks gemaakt heeft.

Revenons à nos moutons. In de gesprekstechniek van de causeur ontdekt men licht iets, dat tot de interjekties gerekend zou kunnen worden: de telkens distantiërende voorstellings-loze wendinkjes: ‘Meent U?’, ‘Werkelik?’, ‘Zo, zo’, ‘Wat U zegt!’, 't Engelse ‘Really?’ - de verbazingloze verbazing. Een gewoon woord is klank plus voorstelling, zegt De Vooys, de interjektie is een klank plus gevoelswaarde. Er is echter ook nog dat eigenaardig lege, bleke woordgebruik, dat zich mee laat deinen op de deun van een konversatie. De enige *voorstelling* daarbij is misschien: ‘Wat heeft ze zich weer opgedirkt vandaag!’, maar het weerwoord - dat nog geen antwoord hoeft te zijn! - schuift een gesprek, zelfs: een taal-gebruik in engeren zin, af. Men houdt zich vrij van een gesprek door konversatie-allures. Daarbij bedient men zich van clichés *en* ‘interjekties’, maar die interjekties zijn gevoelsarm en naderen tot schijntaal, een soort psittacisme, een slaapwandelaarstaal. Intussen: dit taalgebruik bestaat, is voorstellingloos, bedient zich veelal van de zg. interjekties en het dient dus beschouwd te worden. - Men kan in een dgl. gesprek van één alleen tegen iemand, die slechts *schijnt* op u in te gaan, voor het pijnlike geval komen te staan, dat de supporter zich vergist en een verkeerde toon aan z'n uiting geeft, of op een verkeerd ogenblik iets laat horen. Wat betekent dat echter? Dit, dat buiten 't lege gesprek, de ‘volle’ spreker een interjektie *verstaat* en dat wel als iets met een bepaalde *betekenis*, als uiting van een ‘Stellungnahme’ van de ander. D.w.z.: dat wat een momentreaktie is op een momenteel gegeven situatie, verwijst naar iets waarvoor het ‘in de plaats’ (= als teken) staat. Of het een ‘voorstelling’ of een ‘gevoel’ vertegenwoordigt, doet er weinig toe. Elke zin staat vol woorden, die stellig geen ‘voorstelling’ representeren en toch allerminst interjekties genoemd plegen te worden, daarvan heeft volgens sommigen de konjunktie bovendien nog de eigenschap met de interjektie gemeen ‘buiten het zinsverband’ te staan en niet vatbaar te zijn voor flexie. Nu blijft wel zeker, dat als we de interjektie

z'n ‘gevoel’ afnemen, er niet veel overblijft, maar deze aftrekproef levert ons nog geen scherpe bepaaldheid.

Formeel bepaalt De Vooys de interjekties nader door te zeggen, dat ze buiten het zinsverband staan. De meeste grammatici kennen nog meer woordsoorten, die een dgl. zelfstandigheid bezitten. Men bedoelt, indien ik mij niet vergis, dat zo'n woord bij de taalkundige ontleding blijkt nergens opgeborgen te kunnen worden. Men ‘redt’ dan het sisteem door het woord een etiket ‘buiten het zinsverband’ op te plakken, of door het in een groep mee te nemen, die ‘niet verder ontleedbaar’ heet.

Voorzoover we met eenwoordzinnen te doen hebben, komen we niet in de verleiding ze te ontleden, ofschoon de vergelijkingsmethodes van diverse grammatici elke zin wel ontleedbaar maken en er geen reden schijnt te bestaan, hier halt te maken.

Als ‘Geen roos zonder doornen’ gelijk is aan ‘Geen roos *is* zonder doornen’ en als daarom in de eerste zin *Geen roos* subjekt is, waarom zou dan ‘Bah, kwajongen’ niet gelijk zijn b.v. aan: ‘Bah, je bent een kwajongen’, of ‘Jij, je bent een kwajongen’ en waarom zou ‘Bah’ dan maar geen ‘voorlopig onderwerp’ of zoiets heten? Gaat men eenmaal dàt ontleden, wat niet gezegd of gehoord of gelezen of geschreven is, maar ‘wat tóch wel hetzelfde zou kunnen betekenen’ - een uitermate verbreid procédé - dan kunnen we nog héél ver voort. Wil men in 't traditionele grammatiese sisteem van de ongeijkte vergelijkingsmethodes niets hebben, dan trekke men daar de konsekwenties maar van.

Het overrompelt ons eigenlik niet, dat wat als een ‘eenledige gevoelszin’ beschouwd kan worden, niet *in* het zinsverband *van* een andere zin staat, tenzij.... b.v. als bijzin. Als we nu de interjektie in: ‘Je bent, helaas (potdorie enz.), een mislukkeling!’ eens een ‘bijzin van gevoel’ noemden? We hebben zoveel semantiese onderscheidingen in de grammatika, dat dit er nog best bijkan. En als we dan nog wat vergelijken, b.v. met ‘waarlik’, ‘naar mijn gevoel’, dan is 't een ‘modale bijzin’! M'n liefje wat wil je nog meer?! In het land der grammatika is geen werkeloosheid. - Tenslotte zijn er nog verrassende mogelikheden - als altijd - in het ‘psychologies subjekt, resp. predikaat’ verscholen. Een hond komt in m'n tuin, ‘Kšt!’ roep ik. Dan gaan we redeneren: *Kšt* betekent *Kšt hond*, d.w.z. *Ga weg, hond*, dus: kšt = een imperatief, waarbij *hond* ‘psychologies - of als iemand soms wil: ““logies”” - subjekt’ is, dan

is *kšt*: psychologies predikaat.... en: niet voor niets noemden onze grammatici zoiets wel ‘imperatieve interjekties’, want.... Kšt = ga weg. Ja, en zo is alles alles. Zo is, wanneer ik, een ongeluk ziende, uitroep: ‘Hemel!’, dit ‘psychologies predikaat’ bij dat ongeluk. De wetenschap staat absoluut voor niets. - Zo is ook elke klanknabootsing of ‘echoic word’ psychologies predikaat bij het geluid: een kanon buldert, ‘Boem!’ zegt 't jongetje en presteert een psychologies predikaat. Wat dit intussen met taalwetenschap te maken heeft, is mij niet recht duidelik, behalve dan natuurlik, dat 't in de boekjes staat. - Of nu in 't laatste geval ‘boem’ als ‘echoic word’, d.w.z. divisie der klanknabootsingen, resp. subdivisie der interkjeties, alleen maar een klank is, die gevoelswaarde heeft, waag ik te betwijfelen. Ik zie daarin wel degelik een konstateringen een naam*karakter*, welk laatste van ‘Ahaaa etc.’ niet gezegd kan worden, terwijl daar het eerste wel geldt, wat bij een pijnkreet, de plotselinge ontlading óók nog ontbreekt, zodat daar de psychologiese en de grammatiese kategorie - in de beschouwing: kategorie, in de werkelikheid: wezen, ontologiese kategorie - subiet op elkaar gekoppeld zijn.... en we dus van ‘grammatiese’ kategorie eigenlik helemaal niet kunnen spreken. Er is dus ‘schichtung’, meer en minder gegrammatikaliseerdheid, terwijl *de* grammatika geen ‘schichtung’ kent en alles beschouwd als kortweg: gegrammatikaliseerd, als: grammaties en daaruit slechts *vluchtwegen* kent, welke zij alleen opge*drongen* wordt (‘buiten het zinsverband’ e. dgl.), maar die zij niet essensiëel en prinsipiëel bezit en in zich verwerkt heeft. Dit betekent afortiori, dat aan de traditionele grammatika niets *aan te vullen* valt, zij is apriori gesloten doordat zij *berust op* een aprioristiese interpretatie van haar materiaal. Deze grammatika *is* niet te verbeteren, *niet* omdat zij volmaakt is, maar omdat zij niet toegankelik is voor 't enige wat in haar een kriterium *mag* zijn: de taal zelf[1)].

M.J. LANGEVELD JR.

1) Ik sluit mij daarin ten volle aan bij *Heidegger*, Sein und Zeit, I blz. 165.

‘Taalbond’ en ‘taalfamilie’.[1)]

In de Handelingen van het eerste congres van linguisten, gehouden in Den Haag in April 1928, komt op blz. 18 een voorstel van vorst N. Trubetzkoy voor betreffende het gebruik van de termen *Sprachgruppe, Sprachbund, Sprachfamilie*. De eerste term heeft de algemeenste betekenis: ‘Jede Gesamtheit von Sprachen, die miteinander durch eine erhebliche Zahl von systematischen Übereinstimmungen verbunden sind, nennen wir *Sprachgruppe*.’ Voor een *Sprachfamilie* is karakteristiek: ‘eine beträchtliche Anzahl von gemeinsamen Elementarwörtern, .. Übereinstimmungen im lautlichen Ausdruck morphologischer Kategorien .. und, vor allem, konstante Lautentsprechungen;’ in dit geval spreekt het gewone linguistiese taalgebruik van ‘verwantschap’ en de gemeenschappelike eigenaardigheden van zulk een groep talen leidt men uit een zogenaamde ‘grondtaal’ af. De talen van een *Sprachbund* hebben ‘keine systematischen Lautentsprechungen, keine Übereinstimmung in der lautlichen Gestalt der morphologischen Elemente und keine gemeinsamen Elementarwörter’, maar wel: ‘eine grosse Ähnlichkeit in syntaktischer Hinsicht, eine Ähnlichkeit in den Grundsätzen des morphologischen Baus, .. eine grosse Anzahl gemeinsamer Kulturwörter.., manchmal auch äussere Ähnlichkeit im Bestande der Lautsysteme;’ deze overeenstemmingen berusten op een parallelisme in de ontwikkeling, dat zelf weer daardoor veroorzaakt is, dat de volken, welke zulke talen spreken, in eenzelfde kultuursfeer geleefd hebben; dat is een zeer algemene term, maar een betere is moeilik te geven, zolang wij over de wijze, waarop de taalsystemen elkaar beïnvloeden, en over de oorzaken, waardoor in elk afzonderlik geval de richting der assimilerende krachten bepaald wordt, zo weinig weten.

Men spreekt nog steeds veel van de invloed der ethniese substraten en zeker is deze factor naast de werking van andere krachten aan te nemen; men heeft hem echter dikwels overschat

1) Naar aanleiding van R. Jakobson, *K charakteristike Evrazijskogo sojuza* (Bijdrage tot een charakteristiek van de Euraziese taalbond), Parijs 1931.

en zonder voldoende grond gemeenschappelike eigenaardigheden van aan elkaar grenzende taalgebieden aan het ethniese substraat toegeschreven. Een bekend voorbeeld hiervan is de *ü*-uitspraak van de oude *u* in het Frans en Nederlands, die dan als een erfstuk van een oude Keltiese bevolking werd opgevat; zulk een uitspraak is echter bezwaarlik voor de Kelten aan te nemen en ook de chronologie levert moeilikheden op. Anderzijds echter, al is ook de gegeven verklaring onjuist, ligt het in ieder geval voor de hand, dat tussen de ontwikkeling *u* > *ü* in aan elkaar grenzende talen enig verband bestaat, en het is de taak der toekomst om dit verband te begrijpen en te verklaren. Een dergelijk geval is de overeenstemming tussen Grootrussies en Litauletties, wat de ontwikkeling der klanken *i͡e, u͡o* betreft[1]. Deze karakteristieke klanken, die in de phonologiese systemen der beide talen (taalgroepen) evenzeer een paar vormen als bijvoorbeeld *i* en *u*, hebben zich op elk der twee gebieden ontwikkeld uit andere klanken, die niet in een dergelijke onderlinge betrekking stonden: in 't Russies uit oude lange *ē* resp. onder stijgende toon gemodificeerde en misschien gerekte *ŏ*, in 't Litauletties uit *ei, ai* resp. *ō*. De verschillende oorsprong maakt de overeenstemming te treffender. Men krijgt de indruk, alsof op beide taalgebieden de bouw der phonologiese systemen in een zeker ontwikkelingsstadium een lege ruimte heeft bezeten, voor welker vulling de klanken *i͡e, u͡o* nodig waren, en wanneer deze zelfde ontwikkeling in twee overigens niet biezonder na verwante, maar in de historiese tijd direkt aan elkaar grenzende talen heeft plaats gehad, dan kan men niet nalaten, aan een onderling verband te denken. Helaas moeten wij toegeven, dat het constateren der overeenstemming en het veronderstellen van een gemeenschappelike drijfkracht vooralsnog het eindpunt van ons wetenschappelik inzicht is. Wij bevinden ons hier op het terrein, dat Hugo Schuchardt tientallen van jaren met een zekere voorliefde heeft doorkruist; het Schuchardt-Brevier, waarin allerlei uitlatingen van deze grote geleerde zijn verzameld, die een principiële betekenis hebben voor de taalwetenschap en ons Schuchardt's ideën over algemene vraagstukken doen kennen, toont ons, van hoeveel verschillende zijden hij dit soort van problemen telkens weer geëntameerd heeft. Maar zelfs hij heeft de tover-

1) De meeste Grootrussiese dialekten en het Algemeen Beschaafd hebben deze klanken weer opgegeven.

sleutel niet kunnen vinden, die de deuren tot het afdoend begrijpen zou kunnen openen, en het is een gelukkig verschijnsel, dat jongere generaties in deze richting verder werken.

Het meest bekende geval van een 'Sprachbund' in de door Trubetzkoy aangegeven zin is dat der Balkantalen. Over de tegenwoordige stand der Balkanlinguistiek licht ons het nieuwe boek van Kr. Sandfeld: *Linguistique balkanique, problèmes et résultats* (Paris 1930) uitnemend in. In deze 'taalbond' zijn de overeenstemmingen vooral van morphologiese, syntaktiese en lexikologiese aard. In hoofdzaak syntakties zijn die gemeenschappelike trekken van verschillende Romaanse en Germaanse talen van West-Europa, welke W. Porzig het desideratum deden uitspreken van een syntaxis der 'Sprache des Abendlandes' (Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft, Heidelberg 1924, 150). Van geheel andere aard is de 'Euraziese taalbond', waaraan R. Jakobson onlangs een merkwaardig boekje gewijd heeft, dat in het Russies geschreven is en de titel draagt: *K charakteristike Evrazijskogo jazykovogo sojuza* (*Bijdrage tot een charakteristiek van de Euraziese taalbond*, Parijs 1931). Terwijl Trubetzkoj in zijn definitie van het woord *Sprachbund* in de eerste plaats syntaktiese, morphologiese en lexikologiese overeenstemmingen had genoemd en de phonologiese blijkbaar als minder essentiëel beschouwd (zij treden 'manchmal' naast de andere op, zegt hij), is het bindende element van al die talen, welke Jakobson tot de 'Euraziese' groep rekent, van speciaal phonologiese aard: de gehele Euraziese taalbond wordt gekenmerkt door twee gewichtige phonologiese eigenschappen: 'monotonie', d.w.z. het ontbreken van toononderscheiden met phonologiese betekenis, en 'onderscheiden in timbre' bij de konsonanten, welke onderscheiden in het algemeen in de vorm van een tegenstelling tussen harde en weke variaties optreden.

Deze twee eigenaardigheden hebben een phonologiese betekenis, d.w.z. zij bepalen mede het phonologiese systeem der talen, het systeem van de als functioneel verschillende klanken gevoelde fonemen. Wat hiermee bedoeld wordt, kan ik gemakkelik aan een paar voorbeelden duidelik maken. Leert een Rus Nederlands, dan zal hij lange tijd moeite hebben om datgene wat bij ons gewoonlik 'lengte' resp. 'kortheid' der vokalen genoemd wordt, te onderscheiden. Hij zal geen verschil horen tussen *stad* en *staat*, tussen *stadsbestuur* en het *staatsbestuur* en, als de betekenis niet zeer duidelik uit de samenhang blijkt, een mede-

deling, waarin een dezer woorden voorkomt, licht kunnen misverstaan. En als een koopman hem vertelt, dat hij een zeker bedrag in zijn 'zaak' gestoken heeft, zal hij deze misschien, omdat hij geen verschil tussen *zaak* en *zak* hoort, verdenken van geld te verduisteren. Dat komt, doordat de Rus in zijn eigen taal geen twee *a*-klanken heeft, die als onderscheidend kenteken van overigens gelijke woorden gebruikt worden. Omgekeerd zal een Hollander, die Russies leert spreken, moeite hebben om er aan te wennen, dat voor een Rus een gepalataliseerde medeklinker iets wezenlijk anders is dan een zogenaamd harde: *pyl* en *p͡yl* zijn verschillende woorden, evenzo bijvoorbeeld *os* en *o͡s, polka* en *po͡lka, rad* en *r͡ad*[1]. Ook in 't Nederlands kan het wel eens voorkomen, dat iemand *ma͡n* zegt in plaats van *man* of dat iemand een andere konsonant veel weker zegt dan normaal is, maar de mensen zullen dan, ook al valt hun de afwijkende uitspraak op, toch niet menen, dat zij een andere Nederlandse klank, een ander foneem onzer taal horen. Het spreekt vanzelf, dat het bij het leren van een vreemde taal, als men zich moeite moet geven om zekere klankverschillen te horen, niet minder moeilik valt om deze verschillen aan te wenden, wanneer men zelf spreekt.

Een der twee eigenaardigheden van het Russies, die zoëven besproken werden, namelik de onderscheiding van tweeërlei 'timbre' (in dit geval 't harde en 't weke) der medeklinkers, beschouwt Jakobson als karakteristiek voor de Euraziese taalbond. Door deze eigenaardigheid verschilt het Russies van het Oerslavies, waarop het, genealogies gesproken, teruggaat. Dit kende slechts drie konsonantparen van de uit het Russies bekende soort, namelik *n:͡n, l:͡l, r:͡r*, en deze hadden zich eerst in het allerlaatste deel der Oerslaviese periode ontwikkeld. Of ook andere consonanten naast de zgn. harde, als normaal gevoelde, uitspraak een gepalataliseerde variatie hebben bezeten, dat is nog steeds een strijdvraag, maar als dgl. variaties aanwezig zijn geweest, dan waren ze dat niet als afzonderlike fonemen, doch hun mouillering - die vrij zwak geweest moet zijn - was veroorzaakt door *e*- en *i*-achtige vokalen die er op volgden en de positie vóór deze vokalen was de noodzakelike conditie

1) Het teken͡ gebruik ik, in overeenstemming met een der voorstellen van de Kopenhaagse conferentie voor transscriptie en transliteratie, om de palatalisering (mouillering, verweking) aan te duiden.

voor hun optreden. Eerst in het Russies ontstond de mogelikheid, dat vóór eenzelfde vokaal elk der beide medeklinkers staat; zo werden zij tot afzonderlike fonemen, en eerst in het Russies werd de tegenstelling hard: week een charakteristieke eigenaardigheid van het consonanten-systeem. - Ook het tweede kenmerk, dat Jakobson in alle Euraziese talen meent waar te nemen, de ‘monotonie’, komt in het Russies voor - dat tot de ‘Euraziese taalbond’ behoort -, maar aan het Oerslavies was het nog vreemd. Dit onderscheidde stijgende en vallende tonen op dezelfde manier waarop het Servokroaats het ook nu nog doet.

Zo onderging het Oerslaviese phonologiese systeem op Russiese bodem enige ingrijpende veranderingen, doordat het Russies in de ‘Euraziese taalbond’ geraakte, welke volgens Jakobson zich uitstrekt over drie grote vlakten: de ene hiervan ligt tussen Witte Zee en Kaukasus, de tweede omvat West-Siberië, de derde Turkestan, terwijl in het Zuidwesten het gebied van Odessa tot aan de Balkan een grensgebied vormt en in het Oosten een grote groep van Mongoolse talen, hoewel buiten de drie genoemde vlakten liggend, toch taalkundig bij ‘Eurazië’ behoort.

Men zou kunnen menen, dat het onmogelik is, alle talen van dit uitgestrekte gebied zo grondig te kennen, dat men zonder aarzeling de aanwezigheid der twee meest typiese ‘Euraziese’ trekken overal kan constateren. Deze opmerking doet echter aan de betekenis van Jakobson's arbeid niets af, daar deze uitdrukkelik verklaart, dit boekje slechts als een ‘schets’ te bedoelen, welke voor toekomstige onderzoekingen het werkplan aan de hand doet. En die toekomstige onderzoekingen mogen in de allereerste plaats, meent Jakobson, de voorlopige resultaten van zijn onderzoek controleren!

Erkennende, dat niet alles wat in dit boekje staat bewezen is, meen ik het zonder voorbehoud als een pioniersarbeid van grote betekenis te mogen beschouwen. Er openen zich geweldige perspektieven voor de taalwetenschap en Jakobson heeft wegen gebaand, die door de linguisten van nu en later met kans op goede resultaten kunnen worden bewandeld. Het intrigerende van deze studierichting ligt vooral daarin, dat wij achter deze eerste perspektieven er reeds weer andere zien opdoemen. Wanneer inderdaad een zo grote ‘Euraziese bond’ bestaat, hoe laat zich dan de homogene ontwikkeling van phonologiese eigenaardigheden op zo'n groot gebied begrijpen en verklaren? Hoe

komt het, dat hier het parallelisme vooral van phonologiese aard is, in tegenstelling tot andere ‘taalbonden’? Zijn de phonologiese trekken van ‘Eurazië’ van ouds eigen geweest aan een der taalfamilies, waarvan representanten op de grote vlakten van Eurazië woonachtig zijn of nomaderen? Ziehier enige vragen, welker goede oplossing ook voor de bestudering van andere taalgebieden van belang kan zijn. Deze vragen zijn van die aard, dat hun bestudering een bij uitstek kritiese zin vereist, anders is er alle aanleiding tot fantasterijen van de ergste soort. Hieraan is men toch al dadelik geneigd te denken bij het horen van het woord ‘Eurazië’; immers, onder de vele dingen, die Russiese ‘Eurazisten’ in de periode na de wereldoorlog geschreven hebben om de culturele gelijksoortigheid ener ‘Euraziese’ wereld, in tegenstelling o.a. tot onze eigen Germaans-Romaanse beschaving, aan te tonen, is maar al te veel vaags en onbekookts, en dit is daarom niet zonder gevaar, omdat dergelijke beschouwingen over culturele groepen, ook al zijn ze apolities van uitgangspunt, wel eens uitlopen op politieke tinnegieterij, die door de vaagheid der begrippen, waarmee zij werkt, wanorde sticht in de menselike geesten; ik veroorloof mij, hier naar mijn artikel over Eurazisme in de Gids van November 1927, blz. 236-251, te verwijzen. Bij de lezing van Jakobson's zeer serieuze monografie heb ik het wel eens betreurd, dat hij in haar titel de term ‘Euraziese taalbond’ gebruikt, ik moet echter erkennen, dat, zo ergens, dan hier de term ‘Eurazies’ bezwaarlik door een betere vervangen zou kunnen worden. Maar in ieder geval is 't te hopen, dat de toekomstige bewerkers van dit thema evenveel wetenschappelike, kritiese zin zullen tonen als Jakobson. Evenals hetgeen wij overigens weten van ‘Euraziese’ eigenaardigheden - op 't terrein van volkskarakter, kunst, religie, sociaal leven enz. - ons naast zekere punten van overeenkomst een zeer grote bontheid van verschijnselen leert kennen, is ook de ‘Euraziese taalbond’ slechts in enkele opzichten homogeen, en naast deze gelijksoortigheid in sommige punten staat een veel grotere differentiëring, wat andere zijden der taalontwikkeling betreft. Het Russies bijvoorbeeld moge door zijn phonologies systeem aan allerlei Oeral-Altaïese en andere niet-Indogermaanse talen herinneren, het is en blijft een Slaviese taal; het behield zeer veel van de Oudslaviese taalstructuur, en in de omgang met andere Slaviese volken ondervindt men, Russies sprekende, minder moeilikheden,

dan als een Rus bijvoorbeeld met een Mordwiniër of een Wotjak zou willen gaan spreken!

In de vorige jaargang van dit tijdschrift (pag. 225 vv.) schreef ik over de phonologiese school, waartoe ook Jakobson behoort en waarvan hij zich ook in dit nieuwe boekje een bekwaam en origineel vertegenwoordiger toont. Dit is één zijde van deze zijn studie; de andere ligt op het terrein van de verwantschapskwesties in de ruimste zin. Er bestaat een taalverwantschap van genealogiese aard, er bestaat ook een taalverwantschap, berustend op jonger contact. Hoe vaak heeft Schuchardt dat in verschillende bewoordingen gezegd! Hij is meer dan een ander de voorganger van Jakobson op dit gebied der taalwetenschap en het is zeer opvallend, dat Jakobson onder zijn lange literatuurlijst geen enkel geschrift van Schuchardt vermeldt. Verder is een zijner voorgangers Meillet, die nooit moe wordt om in de historie van allerlei talen te constateren, dat ononderbroken, geleidelike taalontwikkeling kan samengaan met een ingrijpende metamorphose van het gehele taalsysteem.

Leiden.

N. VAN WIJK.

Literatuur en middelbaar onderwijs.

Het luide, veelstemmige roepen om een opleiding tot leraar is wel in opvallend contrast met de beperktheid en het brokstukkige van het materiaal dat daartoe voorhanden is. ‘Het materiaal’, dat is de literatuur der verschillende vakken qua school-vakken.

Wat aangaat het ‘vak’ nederlands, we bezitten hiervoor de geschriften van *Kalff, De Vooys, Van Ginneken* (zaliger), en de artiekels van *Van den Bosch* en *Acket*, maar de eerstgenoemde zijn te overzicht-elik, de andere gaan alleen op onderdelen (-deeltjes) van het taalvak in.

Zouden we eens nagaan wat er zoal over het literair aspect van ons vak geschreven is, dan waren er stellig van vele taalpedagogen vele stukken te memoreren, maar daaronder zou géén aan te wijzen zijn die er aanspraak op maken kan een veelzijdige en ìndringende studie van het vakonderdeel ‘literatuur’ genoemd te worden. (Wat allerminst een verwijt is aan het adres van voor ons letterkundig taalonderwijs zo verdienstelike mannen als *Poelhekke, Bolkestein, Moller, Van Leeuwen, Schouten* e.a.).

De ‘schuld’ voor dit tekort, dit gemis, is te zoeken in de ‘organisatie’ van het onderwijs hiertelande, waar het departement immers niet veel meer is dan ‘clearing-house voor subsidies en salarissen’, en waardoor het mede zo goed als onmogelik wordt gemaakt, dat leraren die zich sterk voor de onderwijskundige kant van de literatuur intresseren, de daartoe noodzakelike grote lust en vele tijd en rust vinden.

Hoe beschamend we in dit opzicht achterstaan bij het buitenland, werd me weer opnieuw evident toen 'k onze Literatuurliteratuur wel vergelijken moèst met het pasverschenen amerikaans werk, dat van *Seely*[1] (Howard Francis), getiteld *Enjoying Poetry in School* (Johnson Publishing Company, Richmond enz.). Dit schoolvakkundig boek geeft in zijn 250 kleine bladzijden een in- en overzicht van ons werken-in-de-klas met literatuur op de middelbare scholen. Natuurlik ‘teoretiseert’ het, maar met geen letter meer dan noodzakelik is om òp deze fundering een praktijk te bouwen waarvan elke lezer zeggen moet: zo doet Seely het, zo kàn het ook!

Op de titel van het werk afgaande zal men vrezen dat de auteur zich slechts inlaat met de Poëzie-helft van het literatuuronderwijs. Zo taalkunst-zuiver en grondig is de behandeling echter, dat impliciet ook het Proza volledig daarbij in betrokken is.

Er is geen beginnen aan om in deze enkele bladzijden, die slechts aankondiging, en aanbeveling ter kennismaking bedoelen, een gedocumenteerde karakteristiek van het werk te geven. Achtereenvolgens stelt de schrijver aan de orde: ‘Poetry and the Teacher’ (1-39), ‘Poetry and Appreciation’ (40-50), ‘Poetry and the School’ (50-79), ‘Poetry in the Classroom’ (*80-220*) en, tot slot ‘Poetry as a Stimulus for Creative Activity in Composition’ (221-261). Deze opsomming doet reeds vermoeden - en blijken zal terecht - hoezeer het werkje gecentreerd is in de praktijk van ons onderwijs; en ook zal het ertoe bijdragen om ièts van het wantrouwen wegtenemen dat - officieel en conventioneel - de nederlander beheerst ten opzichte van het, door de leerlingen.... *dichten*. De woorden-hier wekken stellig, maar de gegeven voorbeelden van schooldichten trekken ongetwijfeld sterk, en - tot navolging.

En dìt is reeds bij eerste oogopslag duidelik: de schrijver

1) Professor of Principles of Education the Ohio State University, formerly Head of the English Department Scarborough School, enz.

heeft niets van revolutionisme, fanatisme of welk ander extremisme ook. Hij is nieteens bepaald-crities te noemen, ondanks de gevaarlike gelegenheid daartoe waarin hij verkeert. Altijd reëel en onderhoudend, vaak heel geestig, formuleert en illustreert hij zijn uit de praktijk gewonnen denkbeelden. Van alle dogmatisme - waartoe een pedagogiese verhandeling over één aspect zo licht verleidt - geen spoor. Voortdurend blijft hij er zich van bewust dat er verschíllende soorten taalkunst zijn, - dat het aantal leraarsvariaties legio is, - dat geen enkele klas gelijk is aan enige andere; en toch verricht hij het wonder een volledig, wel-ingedeeld geheel te scheppen.

Enkele cardinale punten uit 's schrijvers betoog dien 'k wel aan te stippen, o.a.: zijn opvatting van literatuur als een biezondere ‘vicarious experience’, en dienovereenkomstig is 't zijn grootste zorg om leven levend tot leven (i.c. de leerlingen) te brengen. Het tegendeel van schoolse behandeling, wat ten overvloede nog blijkt uit zijn opvatting van de leraarstaak ten deze: de leraar zij de gastheer, die zijn gasten (dichter en jonge-mens) de kennismaking met elkaar vergemakkelikt door allerlei moeilikheden als: verschillende taal, gevoels- en denkrichting, uit de weg te ruimen, zodat de gelegenheid tot waarderen en vereren open komt.

Mooi is Seely's syntetiese beschouwing van ‘appreciation’ als ‘the favorable response made by the integrated individual to certain aspects of life with which he feels personal kinship; that it is an active, progressive, vigorous response; that in it are indissolubly fused understanding and feeling....’.

We zijn 't er langzamerhand tochwel over eens geworden, dat aan het kunstwerk qua kunst-werk de hegemonie in onze besprekingen toekomt. Hoè de schrijver aan de hoogste waarde de hoogste plaats geeft, kunt U zeer uitvoerig lezen. Ook hoe hij (in verband met en in afhankelikheid aan het hoogste) de plaats van biografie, historie, techniek, ‘factual study’, memoriseren en.... examineren meent te moeten bepalen en, beperken.

Zeker is deze levende, door-en-door praktiese, behandeling van literatuur de kennismaking waard; en ik ben er zo goed als zeker van dat de collega's die het lezen zullen, met me willen instemmen, dat dit boek werkelik is: een gesláágde ‘attempt to help both the teacher in service and the prospective teacher to meet this problem’ (Preface XI).

Haarlem.
A.J. SCHNEIDERS.

Vosmaer's reisdagboeken.

Vier reisjournalen worden er van Carel Vosmaer bewaard: één van een uitstapje naar Parijs in 1867, één van een Engelsche reis in 1883 (dus niet die van de Londinias), één van de eerste Italiaansche reis met Nijhoff in 1878 en één van de tweede met vrouw en dochter in 1883. De beide laatste hebben de stof geleverd voor Vosmaer's romans, maar zijn ook op zichzelf de lezing waard, al was het alleen maar om de plaats te bepalen, die Vosmaer inneemt onder de andere Italie-reizigers. Wie daarbij af zou willen gaan op de romans Amazone en Inwijding, zou tegenover Vosmaer eenzelfde onbillijkheid begaan, als degene, die Goethes Italiaansche ondervinding uitsluitend af zou willen meten naar zijn Italienische Reise. Want in beide gevallen betreft het reisheugenissen eerst na afloop van de reis opgesteld. Bij Vosmaer verloopt er wel geen 40 jaar, voordat hij zijn reisverhaal uitgeeft, zooals bij Goethe, maar hij maakt het weer dienstbaar aan didactische en romantische behoeften, die minstens zulke groote veranderingen in de oorspronkelijke weergave der belevenissen brengen als een 40-jarige herinnering.

Men mag aannemen, dat Vosmaer's Italiaansche dagboeken, om ons nu maar bij die beide te bepalen, een getrouwe weergave van zijn ervaringen zijn, ook al zijn ze eerst in Den Haag samengesteld uit ter plaatse gemaakte aanteekeningen. Alleen dat van de 2e reis bevat een papiertje, waarop zulk een aanteekening met de bijvoeging: ‘in Rome zelf geschreven, dit is beter dan het dagboek’. Het is een lyrische ontboezeming over het vrije, onconventioneele leven in het gelukkige Rome. En zij is tevens typeerend voor dit geheele 2e dagboek.

Het dagboek van de eerste reis toont ons een man begeerig dat alles met eigen oogen te aanschouwen, wat hij reeds zoo lang van hooren zeggen kent en waar zijn geest zich al zoo lang mee heeft bezig gehouden. We zien hem met of zonder zijn reisgenoot van een museum naar een kerk, van een kerk naar een bibliotheek, en van de bibliotheek weer naar een museum gaan. Een Baedeker helpt hem het voornaamste te vinden in deze overstelpende chaos van kunstschatten. De heenreis gaat van Turijn over Genua, Pisa, Florence, terug worden Bologna, Venetië en Milaan aangedaan. Naar het Zuiden strekt de reis

zich uit tot Paestum, het Grieksche voorland. En in Rome keert hij meermalen tot dezelfde plaats terug. Zijn belangstelling wordt gewekt door het Grieksche zoo wel als door het Romeinsche, door Egyptische en door Renaissance-kunst, ja zelfs de voorgangers der Renaissance weet hij te waardeeren. Hij bewondert de gothisch-toscaansche bouwkunst en het byzantijnsche karakter van de San Marco te Venetië stuit hem niet.

Het dagboek van de tweede reis toont ons de Vosmaer, die vrouw en dochter in kan wijden, die hun direct de belangrijkste zaken kan toonen en onder de hand ook zijn eigen kennis nog uitbreidt en veel ontdekt, wat de vorige keer aan de al te gretige blik was ontsnapt. De kennis van natuur en kunst verbreedt en verdiept zich. Hij neemt beter de kleuren waar en teekent meer. De reizigershaast van de vorige keer is nu flaneeren geworden. Niet 1, maar 7 dagen zijn zij thans op Capri, waar hij zich geheel aan zijn stemmingen overgeeft, en vreugde vindt in het enkele Zijn. Hij geniet deze keer meer, maar leert toch ook nog veel. Oude indrukken worden bevestigd, maar het materiaal breidt zich uit. Het leven der Oudheid verschijnt in vollen omvang voor zijn geestesoog, in het Napelsche museum wordt ook de zaal der obscoena niet overgeslagen.

Het is duidelijk dat deze breede gezichtskring in de romans is ingekrompen onder invloed van Vosmaer's paedagogische aspiraties en anti-naturalistische neigingen. Want opvoeding veronderstelt een ideaal, waaraan men vast kan houden en waar men zich op richten kan, en Vosmaer vondt dit in een kunstrichting, die evenwel het ongeluk had, geen toekomst te hebben.

Is het dus niet mogelijk den aestheticus Vosmaer, alleen afgaande op zijn romans, volkomen recht te doen, ook bij de beoordeeling van den romanschrijver doet men goed deze dagboeken in het oog te houden. Want alleen met hun hulp valt het aandeel te bepalen, dat Vosmaer's eigen scheppende fantasie (voorzoover men daarvan bij Vosmaer spreken kan) heeft gehad aan het ontstaan van zijn romans.

Om te weten, wie Askol is, heeft men het dagboek niet van noode, zooals Dr. Boyens in zijn proefschrift over Carel Vosmaer p. 161, terecht opmerkt. Maar met het ter zelfder plaatse genoemde kunstenaarsfeest is het toch al eenigszins anders. Hier neemt de Dichtung naast de Wahrheit al een belangrijke plaats in. Want het feest was niet ten bate van Salviati, zooals in Amazone staat, maar ter eere van den duitschen landschapschilder prof. Ludwig

Gurlitt. Vosmaer en Nijhoff waren van het feest volkomen onkundig en dus hoogst verwonderd, toen zij, een bezoek willende brengen aan Ezekiel, in zijn atelier een groot gezelschap in Romeinsche kleeding bijeen vonden. Op dat feest ontmoet Vosmaer voor het eerst 'Salviati', niet een musicus, maar een schilder op krukken, 'geheel verkrüppeld'. Ook vond er geen wedstrijd plaats tusschen Apollo en Marsyas, noch een wilde dans ter eere van moeder Aarde, maar de zeegod Neptunus trad op met een nimfenstoet en bood den scheidenden professor water aan uit de fontana di Trevi. Dit Festspiel, het werk van Rudolf Genée uit Dresden (de 'duitsche letterkundige' uit de Amazone) was voor Vosmaer's roman natuurlijk waardeloos. Om in de strekking daarvan te passen moest het geheel omgewerkt worden in anti-naturalistische zin. En zoo ontstond, met vageherinneringen aan de Faust, het tooneel van Midas' schande. Busken Huet sloeg hier de spijker op de kop: 'Het heet dat wij ons te Rome bevinden, in de thermen van Diocletianus; doch eigenlijk zijn wij in den Haag, en wonen eene voorstelling van Puleri Studio bij'[1)].

Vosmaer schept niet, hij herschept. De dagboeken bewijzen, dat achter al zijn Dichtung een zeker deel Wahrheit verscholen is. Niet alleen vinden we de in de dagboeken vermelde uitstapjes, zij het ook met wijziging van de deelnemende personages, in de romans terug, maar ook die deelnemende personages zelf ontmoet men, ontdaan van masker en vermomming, hier en daar weer in de dagboeken. Ook hier schept Vosmaer niet, maar bepaalt zijn vinding zich tot een door elkaar hutselen van de personen en het plaatsen van de neus van de een op het gezicht van een ander, zoodat er bedriegelijke beelden ontstaan, die nu eens op de een, dan weer op een ander gelijken. In Marciana bijv. herkenden Vosmaer's kinderen allerlei menschen, die zij zelf ook kenden[2)].

Maar er zijn in de romans ook personen, die vrijwel identiek zijn met vrienden of kennissen van Vosmaer en dus niet gedeeltelijk, maar bijna geheel aan de werkelijkheid ontleend. Zoo bijv. de bovengenoemde Askol-Ezekiel, maar ook, n'en déplaise Dr. Boyens, Ada.

De afkeer die haar persoonlijkheid hem inboezemt, de inge-

1) Litt. Fant. en Krit. XVIII, p. 162.
2) Mededeeling van Vosmaer's zoon den heer W. Vosmaer.

nomenheid waarmee Vosmaer haar als kapstok voor zijn antichristelijke ideeën gebruikt, brachten Dr. Boyens er toe te vermoeden, neen! met zekerheid beweren, dat we hier slechts met een abstractie, met een spook te doen hebben en dat niemand het in zijn hoofd zal halen haar en nog eenige anderen, voor ‘mensen van vlees en bloed’ aan te zien. Hij twijfelt blijkbaar niet alleen aan haar fictieve, maar ook aan haar reëele bestaan.

Vosmaer's Hildebrand-procédé kennende, had ik reeds vermoed zeker één van de beide hollandsche dames, die Vosmaer en Nijhoff reeds de eerste dag van hun verblijf in Rome ontmoetten en waarmee ze daarna nog verschillende uitstapjes maakten, in Amazone onder de een of andere gedaante weer te zullen aantreffen. Door een mededeeling van Vosmaer's zoon, den heer W. Vosmaer, vond ik mijn vermoeden bevestigd. De dame, in het dagboek aangeduid als mej. v.d. Br., is de dochter van den orthodoxen Haagschen predikant van den Br. Zelf alle zekerheid missende, had zij veel te lijden van haar orthodox gebleven zusters en kwam zich dikwijls bij de Vosmaers beklagen. Met verandering van die zusters in tantes, deed zij als Ada haar intrede in de roman Amazone.

Nu kan men tegen haar persoonlijkheid zooveel bezwaren hebben als men wil, daarmee is haar lijfelijk bestaan niet vervallen. Ook is haar psychologische onbestaanbaarheid door Dr. Boyens allerminst aangetoond. Een twijfelzuchtig gemoed als het hare, waarin al de oude zekerheden zijn afgestorven en de nieuwe zijn uitgebleven; een lichtelijk geëmancipeerde vrouw zonder bezigheid voor de vrijgeworden handen; wel met artistieke mogelijkheden, maar zonder de kracht tot de artistieke daad; zonder de moed van een overtuiging, die haar geheel zou hebben losgemaakt van de kring waar ze uit voortkwam; - waarom zou zulk een karakter in Vosmaer's tijd (de tijd van het doode punt op zoo velerlei gebied) niet hebben kunnen bestaan! Men zou ze immers zelfs in onze tijd kunnen vinden! Waarmee ik geenszins wil zeggen dat Vosmaer onbevooroordeeld tegenover haar stond en haar objectief heeft weergegeven. Maar dat zij niets anders zou zijn dan de tot persoon geworden godsdiensthaat van Vosmaer en dus geheel een schepping van zijn eigen fantasie, is niet waar.

Ook het dagboek van de tweede Italiaansche reis krioelt van personen, waarvan men gerust mag aannemen dat zij een bijdrage hebben geleverd tot Inwijding. De dagboeken vormen dus de voornaamste grondslag voor zijn romans. Daarbij vergeleken is

de invloed van de buitenlandsche romans, waarmede de zijne wel eens in verband worden gebracht, uiterst gering. Zoo kan bijv. Ouida's Ariadne alleen aanleiding hebben gegeven tot het kiezen van de naam Amazone en het brengen van zijn reisbelevenissen in de romanvorm. Want verder is er in inhoud en karakter tusschen beiden een groot verschil. De Ariadne is een echte roman, de lotgevallen der personages zijn de hoofdzaak, slechts hier en daar wordt over kunst gesproken. Over de vraag of die Ariadne niet eerder een Dionusos is, maakt Vosmaer zich drukker dan Ouida; de schoenmaker Crispino houdt zonder critiek aan de Ariadne-opvatting vast, maar Aisma geeft een college om het tegendeel aan te toonen[1]. Over de vraag of de schoonste Amazone niet van Praxiteles kan zijn, zou Ouida zich nooit hebben kunnen opwinden, zooals van Walborch dat doet. Vosmaer is dus meer kunsthistoricus, Ouida meer romanschrijfster. Vosmaer kiest de romanvorm, maar alleen om zijn doel: verspreiding van aesthetische kennis, des te beter te bereiken.

'Zoo was die Ariadne de aanleiding, zei de oude heer (van Walborch) lachend, dat ik haar Amazone ging noemen'[2].

En zoo is het waarschijnlijk ook inderdaad gegaan. Toen Vosmaer voor het eerst het Capitool bezocht, en de Dionusoskop zag, die vroeger Ariadne werd genoemd, herinnerde hij zich Ouida's roman, zooals uit het dagboek blijkt. Later voegde hij er in een kantteekening bij dat Ouida eigenlijk de bronzen kop in de villa Borghese bedoelde. Toen zijn oog onmiddellijk daarop op een der Amazone's viel, en nog later bij *zijn* Amazone in de andere zaal, moet zich het idee in hem hebben vastgezet aan dat beeld een eigen roman te verbinden. Maar het zou iets anders worden dan die andere, iets nieuws. En dat nieuwe zou zitten (en zit ook) 'in de toepassing, in de vorm en de gedachte'[2].

Leeuwarden.

J.E.V.D. LAAN.

1) Amazone, Hoofdstuk VII.
2) Amazone, 6e dr., p. 166.
2) Amazone, 6e dr., p. 166.

Phonologie en phonetiek. (Ter opheldering).

Naar aanleiding van mijn laatste artikel in dit tijdschrift (XXV, 1931, 225-243) zijn mij verschillende opmerkingen en bezwaren gemaakt (i.h.b. door prins Tronbetzkoy, en door de heren Van Ginneken en Van Haeringen), waarvan ik in dank heb kennis genomen. In verband daarmee stel ik er prijs op, ter aanvulling van wat ik niet duidelik, niet volledig of niet juist heb gezegd, het volgende op te merken.

Men heeft beweerd, dat men *nooit* met behulp van instrumenten kan uitmaken of een eigenschap van een phoneem (b.v. het lip-karakter van de *p* en *b*; of de helderheid, spanning of stemloosheid van *p, t* en *k*, enz.) *kenmerk* van dat phoneem is of niet. Men zou dus ook niet met behulp van instrumenten kunnen uitmaken of de kleur van de klinkers *a, e, i*, enz. voor het analyserend taalgevoel een combinatie is van twee afzonderlike kenmerken (een bepaalde graad van Schallfülle en een bepaalde graad van Eigenton), of in elk geval slechts één kenmerk (een bepaalde kleur). Dit zou alleen de introspectie, de zelfwaarneming, kunnen uitmaken. Daarmee ga ik volkomen accoord. Voor mijn taalgevoel nu zijn deze kleuren ondeelbare kenmerken; ze zijn niet elk een combinatie van twee andere kenmerken. Zo is ook de groene kleur van een vlag voor ‘langzaam rijden’ één kenmerk, niet een combinatie van blauw en geel, zoals in een blauw-gele vlag; de bruine kleur van een andere vlag in een bepaalde vlaggetaal is voor mij niet een combinatie van blauw, rood en geel, hoewel ik heel goed weet, dat men door deze kleuren te mengen, bruin kan maken. Dit feit nu, of als men wil deze opvatting, is in strijd met de theorie van Troubetzkoy, die meent dat in alle talen niet de kleuren, maar graden van Schallfülle en Eigenton, of een van beide, kenmerken van klinkers zijn, op dezelfde manier als plofkarakter, lipkarakter en helderheid kenmerken van onze *p* zijn.

Teneinde nu in dezen groter zekerheid te krijgen, heb ik getracht *langs een omweg* te bepalen of misschien toch nog in ons onderbewuste bepaalde graden van Schallfülle en Eigenton kenmerken

zijn van onze klinkers. Volgens Tr. zou eenzelfde graad van Schallfülle kenmerk zowel van de *oe*, als van de *uu* en van de *ie* zijn, een andere graadkenmerk van de *oo, eu* en *ee*, enz. Om dit te controleren ging ik uit van de veronderstelling, dat in het algemeen dezelfde bovenformant dezelfde graad van Eigenton veroorzaakt, en dezelfde graad van benedentoon dezelfde Schallfülle. Deze veronderstelling is zeer plausibel. Ze is zeker even plausibel als de hypothese, dat luchttrillingen van dezelfde snelheid altijd dezelfde toon veroorzaken; uitzonderingen op deze regel, door Köhler gevonden, betreffen in hoofdzaak toonhoogtes die in het gewone spreken niet voorkomen, en pathologiese gevallen (Akustische Untersuchungen III, Zeitschr. f. Psychologie 72, 1915). Mijn veronderstelling is zoo waarschijnlik, dat men in geval van twijfel van de twijfelaar het bewijs mag verlangen: omkering dus van de bewijslast.

Is deze veronderstelling juist, dan mag men verwachten dat, als Troubetzkoy toch gelijk heeft, de klinkers *oe, uu* en *ie* in dezelfde situaties instrumenteel onderzocht, dezelfde bendenformant zullen vertonen, evenzoo *oo, eu* en *ee*, en dat *aa, eu* en *uu* zullen blijken dezelfde bovenformant te hebben. Dit nu bleek bepaald niet het geval te zijn. Weliswaar zijn de betreffende klinkers door Eykman niet alle in precies dezelfde phonetiese omgeving onderzocht (vgl. *pa, koe, u, deun*), maar grotendeels toch wel (*biet, beet, boot*). Alles wijst er op, dat Schallfülle en Eigenton geen kenmerken zijn. Hoe ook in andere gevallen instrumenteel onderzoek een bevestiging geeft van het door introspectie gevondene, blijkt uit een vergelijking van de figuur, die onze heldere en doffe klinkers verenigt, en een wirwar vertoont, met de figuren waar de heldere en doffe afzonderlik zijn voorgesteld, en die een grote regelmaat vertonen. Zoo wordt door instrumenteel onderzoek het door introspectie vastgestelde feit bevestigd, dat alle heldere klinkers één kenmerk gemeen hebben, en alle doffe een ander.

Hiermede meen ik het goed recht van het gebruik van instrumentele gegevens ook voor zuiver phonologiese quaesties voldoende te hebben verdedigd, zij het ook dat op deze wijze gevonden argumenten altijd slechts bijkomstige waarde zullen hebben: voorop staat de psychiese zelfwaarneming.

Het antwoord, dat Tr. geeft op de vraag: waarom zijn de kleuren van de klinkers zó en niet anders? is dus niet bevredigend. Ik zocht daarom naar een andere verklaring en meen die gevonden

te hebben in twee tendenties: die tot zo groot mogelike verschillen tussen kleuren en die tot voor het gevoel even grote verschillen tussen kleuren van klinkers in dezelfde taal. Een belangrijk argument ten gunste van mijn opvatting is het merkwaardige feit, dat medeklinkersystemen vaak z.g. open plaatsen vertonen, b.v. in het Nederlands:

p	*t*	*k*
b	*d*	(open plaats)

d.w.z. een bruikbare combinatie van kenmerken, die niet gebruikt wordt, maar dat tot nu toe nog in geen enkele taal een open plaats in een klinkersysteem gevonden is! Onbegrijpelik blijft dit, als we aannemen, dat een kleur een combinatie is van twee kenmerken: immers waarom zou men dan niet hier of daar eens, evenals bij de medeklinkers, ook bij de klinkers een bepaalde combinatie ongebruikt laten, b.v. wanneer de betreffende klinker tengevolge van een ‘klankwet’ was weggevallen. Volkomen begrijpelik wordt hetzelfde feit, wanneer we aannemen, dat in zo'n geval de overblijvende klinkers tengevolge van de neiging tot voor het gevoel gelijke afstanden naar elkaar toeschuiven, de gelederen sluiten.

Ook in andere gevallen meende ik een van Tr. afwijkend standpunt te moeten innemen. M.i. ten onrechte brengt hij telkens de tweeklanken onder in dezelfde kleurvlakken als de eenklanken. Ik heb ze gescheiden, omdat de tweeklanken een kenmerk gemeen hebben, dat de eenklanken missen, n.l. verandering van kleur die phonologiese waarde heeft. Daarom zijn de tweeklanken wat hun kleur betreft meer van elkaar afhankelik dan van de eenklanken, evenals de heldere klinkers weer van elkaar dan van de doffe.

Misschien heb ik mij wat sterk uitgedrukt door te zeggen dat bij ons een zuiver duurverschil tussen klinkers *niet bruikbaar* is, omdat ons woordaccent een zo sterk luidheidselement heeft. Er zullen wel talen kunnen zijn en misschien zelfs zijn, waar de combinatie lange en korte klinkers (zonder verder verschil in kleur, dofheid, o.i.d.) met luidheidsaccent werkelik bestaat. Maar histories zal dit wel altijd een korte overgangstoestand zijn naar de veel beter bruikbare combinatie heldere en doffe klinkers (of een ander *qualitatief* verschil) met luidheidsaccent.

Verder wil Tr., blijkbaar ingelicht door Van Ginneken (vgl. Travaux du cercle linguistique de Prague 4, 1931, 102), niet aannemen, dat in het Nederlands het verschil tussen de z.g. lange

en korte klinkers een qualitatief verschil (helder: dof) is. Beide geleerden zijn, evenals ik, van mening, dat het verschil in lengte bijkomstig, een ongewild gevolg van de eigenlike kenmerken is. Als eigenlike kenmerken echter beschouwen zij in het Duits en het Nederlands het scharf geschnittene en het schwach geschnittene accent. De z.g. korte klinkers zouden eindigen op het moment waarop de klinker het luidst wordt uitgesproken, de z.g. lange klinkers eerst enige tijd daarna; vgl. *bon* en *boon*. In afwachting van nadere toelichting schijnt het mij, dat juist in dit opzicht het Nederlands zich van het Duits onderscheidt. Het schwach geschnittene accent ontbreekt bij de heldere klinkers van *boek, bruut, biet, leut, boeken, bruten, bieten, leuten*.

A.W. DE GROOT.

Aankondigingen en mededelingen.

Nu ons tijdschrift een kwart-eeuw bestaat, besloot de uitgever, aan alle abonné's kosteloos een vijf-en-twintig-jarig register aan te bieden, dat de beide tien-jarige overbodig maakt, en velen welkom zal zijn. Ook voor nieuwe abonné's op de 26ste jaargang is dit register gratis verkrijgbaar; voor niet-abonné's is de prijs f 1,25.

De regenboogkleuren van Nederlands taal, door Prof. Jac. van Ginneken en Dr. J. Endepols. Tweede druk ('s-Hertogenbosch - L.C.G. Malmberg - 1931; prijs f 5,90, geb. f 6,50). Van dit boek, dat wij in onze twaalfde jaargang (1918) met ingenomenheid bespraken, verscheen een tweede omgewerkte en verbeterde druk. De oefeningen werden terecht weggelaten; verschillende nieuwe kaarten werden ingevoegd en sommige teksten door andere vervangen. Daardoor werd het meer lees- en studieboek voor gevorderden dan een leerboek voor de middelbare school, wat eigenlik ook reeds bij de eerste druk het geval was. Onze vroegere kanttekeningen (*N. Taalgids* XII, 214 noot) blijven ook voor de herdruk gelden. De bewerkers spreken de hoop uit, dat hun boek ‘hetzij via de school, hetzij via een ruimere lezerskring, de dialectologie van Groot-Nederland moge popularizeeren’. Tot deze ruimere lezerskring, die ook wij dit met zorg samengestelde boek toewensen, zullen ongetwijfeld allen behoren, die van taalstudie houden.

C.D.V.

Kroniek en kritiek.

Bestaat er een 'spelling-Terpstra'?

De tegenwoordige Minister van Onderwijs zal de eerste zijn om te ontkennen dat er een 'spelling-Terpstra' bestaat. In de gangbare spelling van De Vries en Te Winkel heeft hij geen enkele verandering gebracht. Hij heeft alleen bekend gemaakt dat het weglaten van een groot aantal buigings-*n*'s *op bepaalde eindexamens* de leerlingen niet kwalik genomen mag worden, maar dat ook het plaatsen van die *n*'s in een willekeurig aantal gevallen bij vanouds mannelike woorden evenmin foutief is. Dat zal niemand toch een nieuw stelsel willen noemen! Dat is veeleer het wettigen van regelloosheid. De lof van sommige zijden de Minister toegezwaaid, dat hij orde in de spellingchaos gebracht zou hebben, is geheel onverdiend.

Nieuwe orde is alleen langs andere weg te bereiken. Wat de geslachtsregeling en de buiging betreft, eise men van de leerlingen òf nauwgezette gehoorzaamheid aan de regels van de traditioneel-geschreven taal, òf konsekwent volgen van de negende regel van de vereenvoudigde spelling, die zich richt naar het beschaafde spraakgebruik. En wat de woordspelling betreft: òf naar het stelsel van De Vries en Te Winkel, òf naar dat van Kollewijn.

Is deze gedragslijn te rijmen met de ministeriële beslissing? Ons inziens wel. De Minister heeft immers nadrukkelik verklaard, dat hij niet wenste in te grijpen in de methodiek van het onderwijs. Wie bij zijn onderwijs zonder buigings-*n*'s heeft laten schrijven, zal tegen het eindexamen er op moeten wijzen dat bij een aantal, volgens de Minister 'sexueel-mannelike' woorden de buigings-*n* geplaatst moet worden. In welke gevallen dit moet geschieden, levert voor leerlingen die grammatica-onderwijs gehad hebben en die merendeels Duits of Latijn geleerd hebben, geen moeielikheden op. Wie gedurende alle leerjaren de concessies-Terpstra zou willen toepassen, vooral volgens de jongste uitleg, bevordert een onduldbare en onwetenschappelike anarchie op dit punt.

Klassikale toepassing van de vereenvoudigde woordspelling zal vooreerst slechts mogelik zijn op die onderwijsinstellingen, waar geen eindexamen met regeringstoezicht bestaat.

C.D.V.

Boekbeoordelingen.

Dr. E. Blancquaert en Dr. H. Vangassen, *Dialect-Atlas van Zuid-Oost-Vlaanderen*. Met 150 kaarten. (No. 2 van de *Reeks Nederlandsche Dialect-Atlassen* onder leiding van Dr. E. Blancquaert). 'De Sikkel', Antwerpen, 1930. - Prijs fr. 680.-, met dozen fr. 740.-.

Op Blancquaert's *Dialect-atlas van Klein-Brabant*, besproken in dit tijdschrift XX, 267 vlg. en XXI, 217 vlgg., is met bekwame spoed deze van Zuid-Oost-Vlaanderen gevolgd, waartoe Dr. Vangassen zijn medewerking heeft verleend. Verder wordt de verschijning van twee volgende delen, over Noord-Oost-Vlaanderen en Zeeuws-Vlaanderen door Blancquaert, over Brabant door Vangassen, in een zeer nabije toekomst aangekondigd. Dit verrassend snelle tempo rechtvaardigt het zelfvertrouwen, dat spreekt in de veelbelovende gezamenlike titel: 'Reeks Nederlandsche Dialect-atlassen', die op deze atlas voor het eerst is aangebracht. Het rechtvaardigt ook het hele plan van Prof. Blancquaert, 'de bewerking van geheel het Nederlandsch taalgebied' en versterkt de hoop op het welslagen daarvan. Met de aanstaande bewerking van Zeeuws-Vlaanderen wordt de staatsgrens reeds overschreden; voorlopig echter zal, zo heet het in de inleiding, 'het Zuidnederlandsch en Fransch-Vlaandersch gedeelte eerst worden afgewerkt, en daarna hangt alles af van wat Noord-Nederland ondertusschen zelf zal hebben gepresteerd'.

De inrichting van deze atlas verschilt niet veel van die van Kl.-Br. Wat de techniese uitvoering betreft, is alleen op te merken, dat de teksten, die in de eerste atlas gehectografeerd waren, nu getikt zijn met een speciaal voor dit doel vervaardigde schrijfmachine met phonetiese tekens. Dit brengt enige ondergeschikte wijzigingen in de transcriptie mee.

De dichtheid van bewerking is iets minder dan voor Kl.-Br., en zal ook in volgende delen de intensiteit van het eerste deel niet meer bereiken. Dat die dichtheid nog zeer ruim voldoende is, blijkt uit de geruststellende mededeling, dat 'geen enkel bewerkt punt van dezen atlas ligt op meer dan 5 kilometer afstand van het naastbijgelegen bewerkt punt.'

De zinnen of groepen van woorden en vormen - 141 in getal -, die in de verschillende plaatselike dialecten vertaald worden, zijn op kleine wijzigingen en toevoegingen na dezelfde als voor Klein-Brabant werden gebruikt. Deze met kennelike zorg en overleg samengestelde taalspecimina tonen hoe Blancquaert erop uit is door typiese voorbeelden der klanken in verschillende positie het gehele klankensysteem, verder sommige belangrijke punten uit de morphologie en ook enige syntactiese en woordgeographiese biezonderheden in beeld te brengen. Phoneties geschoold en geïnteresseerd als hij is, streeft Prof. Blancquaert daarbij naar volkomen zuivere en betrouwbare weergeving ook van de fijnste nuances.

Deze eis maakt persoonlike optekening in loco door de vakman noodzakelik. Schriftelik beantwoorde vragenlijsten, die zo uitstekend kunnen voldoen voor woordgeographies onderzoek, en daarvoor in Zuid-Nederland in de laatste jaren meermalen, ook door Prof. Bl. zelf, zijn toegepast, komen hier niet in aanmerking. Door lange samenwerking en wederzijdse controle is de gelijkmatigheid van opneming door beide bewerkers behoorlik verzekerd, ook voor de komende delen, die zij zelfstandig en afzonderlik zullen bewerken.

De afwachtende houding, die Blancquaert aanneemt tegenover wat Noord-Nederland zal presteren, brengt de noordnederlandse lezer vanzelf tot een vergelijking met wat in Noord-Nederland totnogtoe is gedaan, en een beschouwing van Blancquaerts werk van noordnederlands standpunt uit. Bij zulk een vergelijking verdient in de eerste plaats de naam van Kloeke te worden genoemd - met alle waardering voor wat wij aan Schrijnen en indirect aan Van Ginneken danken voor het Zuid-Oosten; met waardering ook van het rijke materiaal, dat in de bestaande dialect-grammatica's, hoezeer verschillend van opzet en waarde, verzameld is.

Eigen informatie of eigen informatie ter aanvulling van schriftelike gegevens is ook Kloeke's grondslag. Maar zijn uitwerking verschilt van die van Blancquaert. Kloeke ziet welbewust af van phonetiese nauwkeurigheid en trekt zijn grootlijnige isoglossen, die op bepaalde gewichtige taalverschijnselen betrekking hebben, terwijl hij onmiddellik van zijn geographiese gegevens naar de historiese ondergrond tracht door te dringen. Blancquaert daarentegen laat het trekken van grote lijnen en conclusies voorlopig na, moet dat trouwens ook doen om de

beperktheid van het terrein, dat hij op deze grondige wijze doorzoekt. Kloeke geeft aantrekkelike boeken of artikels, die gelezen, overdacht en.... eventueel bestreden worden; Blancquaert verzamelt materiaal, gegarandeerd betrouwbaar, waaruit de kundige gebruiker te zijner tijd van allerlei zal kunnen aflezen. Zijn verzamelingen zijn te kostbaar om in vele particuliere boekerijen aanwezig te zijn en zullen ook in de openbare bibliotheken slechts geraadpleegd worden door de zelfstandige onderzoeker, terwijl de gemiddelde student en de niet speciaal dialectologies gerichte man van wetenschap na een oppervlakkige kennismaking zullen achten hun tol van hulde aan dit eerbiedwekkend werk te hebben voldaan.

Zo hebben beide wijzen van doen wat voor en wat tegen. Kloeke's werk kan strekken om de dialectgeographie in goede zin ‘populair’ te maken, wat in Noord-Nederland niet overbodig is. Door zijn drang naar resultaten echter kan het gebeuren, dat materiaal, waarin nu eens een ander onderzoeker belang stelt, ongepubliceerd blijft. Het is niet meer dan menselik, dat eigen belangstelling richtsnoer wordt bij de keuze van de stof. In Zuid-Nederland daarentegen, waar de gunstige gezindheid van publiek en regering tegenover het dialectonderzoek boven alle twijfel staat, kan Blancquaert zich de weelde veroorloven zich voorlopig te beperken tot het inzamelen van zo algemeen mogelik materiaal.

Subjectief inzicht heeft intussen invloed ook op Blancquaert's materiaal. Zijn lijst moge veel omvatten, alles omvatten kan hij niet, en de begrenzing hangt ten slotte af van wat de auteur de moeite waard vindt vast te leggen. Wij kunnen zonder bezwaar aannemen, dat zijn keus treffend is geweest voor Klein-Brabant, waarvan hij het dialect zo goed kent, en goed voldoen zal ook voor de aangrenzende gebieden. Hoe het in het meer oostelike deel van Vlaams-België gesteld is, kan ik niet beoordelen. Wel echter durf ik met stelligheid zeggen, dat men de zinnen voor Noord-Nederland benoorden de grote rivieren niet zal kunnen gebruiken zonder enige aanvulling of wijziging.

Niet ingrijpend, maar toch nodig zullen enkele wijzigingen zijn in de redactie: typies zuidnederlandse wendingen of termen als *zullen gaan terugkomen* (64), (een paard) *in de kar spannen* (74), *langs daar* (87), *voeder in de stal voeren* (97) zullen verhollandst moeten worden. Aan zulke veranderingen kan echter meer vastzitten dan men op het eerste gezicht zou denken. Lexico-

graphies is er niets mee verloren, maar een phonologiese kleinigheid kan erdoor zich aan de waarneming onttrekken. Vervangt men b.v. in *ik moet ossenbloed drinken om te verkloeken* (no. 96) het laatste woord door *versterken* of *aansterken*, dan vervalt een van de twee voorbeelden van *oe* vóór *k*, waarvan de quantiteit hier en daar het onderzoek waard is; *zoeken* (93 e.a.) deugt voor dit onderzoek niet, omdat de vocaal hiervan in oostelike streken door *i*-umlaut gewijzigd is; *verkloeken* zou waarschijnlik ervoor kunnen dienen, hoewel ook hiervan een umgelautete vorm niet ondenkbaar is. Ook het juist genoemde *voeren* van no. 97 zou, als het door *rijden* of *brengen* vervangen werd, voor velen een leemte laten (oude *ô* in umlautspositie vóór *r*), die de behoefte aan een *roeren*, al of niet vergeleken met *noemen, spoelen* e.d., zou doen gevoelen.

Maar ook met de woorden, die ongerept bruikbaar zijn voor Noord-Nederland, zullen niet alle vragen aan de orde gesteld worden, die men benoorden de Moerdijk gaarne beantwoord zag. Dat *gij, ge*, eventueel te vervangen door *jij, je*, de enige aanspreekvorm is. eist van de ondervrager een zekere bekendheid met het dialect, of hij loopt de kans, dat zulke aardige verschillen als Kloeke voor oostelike dialecten heeft aangewezen, hem ontgaan. - Er is een behoorlik aantal woorden met *ij*: men zal de diphthongeringsgrens met dit materiaal kunnen trekken. Ik betwijfel echter, of pronominale vormen als *mij, hij*, niet eens in geaccentueerde positie, voldoende zullen blijken om het gebied af te bakenen, waar die diphthongering alleen aan het woordeinde en/of vóór vocaal heeft plaats gehad. Ook ware *bij* (znw.) of *dij* niet overbodig geweest om te zien hoe de grenzen lopen, waarbinnen oude *eo* en oude *î* samenvallen in eindpositie. - De *ui*^{2} verschijnt alleen in *spuiten* (127), waar bovendien synoniemen zonder *ui*^{2} vooropstaan. - Ook de woordgeographiese informaties van no. 20 zullen niet alle in het Noorden van hetzelfde belang zijn als in het Zuiden, b.v. *pet-muts-klak, weide-meersch*. Er zouden er gemakkelik te noemen zijn, die voor Noord-Nederland eerder in aanmerking kwamen, zoals de benamingen van de (*a*)*juin* (*ui, siepel*), de *ooievaar, kussen-zoenen, hak-hiel*.

Er komt in Blancquaerts teksten verder het een en ander voor, dat moeilik in ieder willekeurig noordnederl. dialect kàn vertaald worden. Zo is *kaatsen* (58) in veel streken onbekend of zal verwarring stichten doordat men het alleen kent als naam van een kinderspel; *mayonnaise* (132) is de meeste plattelanders even

vreemd als de gerechten van de indiese rijsttafel. Met specifiekkatholieke termen als *vroegmis-hoogmis-lof* (50), *de kruisen* (128) zal het in protestantse dorpen niet veel beter zijn. Ook *Lucifer* (28) als eigennaam zal voor de meeste zegslieden toelichting noodzakelik maken en kan alleen dit resultaat leveren, dat het gebied wordt afgetekend, waar deze door de statenvertaling niet verbreide benaming van de duivel werkelik inheems is.

Uit deze opmerkingen, na vluchtige doorlezing gemaakt, blijkt dat volstrekte eenvormigheid van de lijsten voor het hele nederlandse gebied niet gewenst is. Strenge uniformiteit is voor een enigszins uitgestrekt en dialecties sterk geschakeerd gebied slechts vol te houden door van de biezonderheden wat op te offeren en het materiaal tot een grootste gemene deler te beperken. Wil men dat offer niet brengen, dan zal men niet zonder wijzigingen kunnen voortgaan. Prof. Bl. zelf heeft nu al gemerkt, dat de lijst van Klein-Brabant hier en daar verduideliking nodig had. Naarmate het terrein van onderzoek zich uitbreidt, zullen er gaandeweg ook wel veranderingen moeten worden aangebracht, die meer zijn dan ‘verduidelikingen’.

Het laat zich evenwel aanzien dat die ‘grootste gemene deler’ in Blancquaert's materiaal inderdaad heel groot is: het overgrote deel zal wel overal kunnen worden gebruikt tot het verzamelen van kostbare gegevens. En is eenmaal een groot aaneenliggend gebied bewerkt - misschien zou het wachten op de afwerking van het hele nederlandse taalgebied zelfs bij deze snelle voortgang wat lang duren -, dan is de tijd gekomen om door artikelsgewijze mededelingen over bepaalde punten - op de wijze zoals Wrede ze uit de duitse *Sprachatlas* gedaan heeft - de resultaten in gemakkeliker vorm samen te vatten voor een publiek, dat zonder bepaald dialectspecialist te zijn, de taalkundige tijdschriften volgt, of zelfs voor de tamelik ruime kring van hen, die voor de volkstaal de belangstelling van de dilettant koesteren.

In afwachting daarvan, en in afwachting ook van wat het nu georganiseerde noordnederlandse dialectonderzoek zal leveren, volgen wij de grootse onderneming van Prof. Blancquaert met warme sympathie en zijn hem en zijn medewerker of toekomstige medewerkers dankbaar voor de grote toewijding en het opofferend geduld, waarmee zij hun tijd en werkkracht geven aan deze veelomvattende taak.

C.B. VAN HAERINGEN.

Dr. Edg. van de Velde: *Vondel en de plastische kunsten* (Kon. Vlaamsche Academie), z.j., 142 bl.

De schrijver verdient waardering voor de ernst, waarmee hij zich in een thema wist in te werken, dat boven zijn macht of tenminste buiten zijn kring lag en hem door een prijsvraag werd gesteld. Waarom zijn mentor hem niet de weg naar ons land wees, waar hij licht ruimer gegevens en vooral ruimer perspectieven had kunnen vinden, is een raadsel bij de groeiende samenwerking tussen Noord en Zuid. Blijkbaar ligt Vlaanderen nog ver van Holland, wanneer zijn taal meermalen Frans met Vlaamse woorden lijkt. We hoeven zinswendingen evenmin als leestekens erop aan te kijken, want direkte gallicismen in de trant van ‘gelijken aan’ komen ons niet minder herhaaldelik tegemoet dan een terminologie, die genoeg wordt getekend met het woord ‘romantisme’ of met de titel ‘plastische’ kunsten, waarbij wij hier, op onze beurt misschien teveel aan het Duitse spraakgebruik gewend, het allerlaatst aan schilderijen denken. Wat iemand bepaald de beruchte Franse slag, heel iets anders dan de tegenwoordige methode van Franse geleerden, voor de geest kan brengen, is de globale manier van citeren en de slordige bibliografie, om niet te spreken van een ontoonbare drukspiegel en onbruikbare afbeeldingen. Als een officieel lichaam hiervoor aansprakelik is, dan mag hierop meteen de verantwoording gelegd worden van de onevenredigheid tussen het jaar 1925, waarin deze degelike studie werd ingeleverd, en het jaar 1931, waarin de uitgaaf eindelik verscheen, des te bedenkeliker, omdat intussen onmisbare bijdragen als Molkenboer's opstellen over Vondel en de kunst (Studia Catholica 1926/7) zijn uitgekomen, die het recente maar niet actuele boek onmogelik kon verwerken. Te goeder trouw wordt bijvoorbeeld aangenomen, dat de Razernij een beeld is van Quellijn, terwijl Elisabeth Neurdenburg met die toeschrijving afgerekend en het werk voor Hendrik de Keyser opgevorderd heeft, waarmee de schrijver een streep door zijn rekening moet krijgen, nu hij geregeld Vlaamse kunst tegenover Hollandse zet. Maar wat op die manier noodlottig verouderd moet zijn, valt buiten de schuld van de schrijver, die zijn verplichting heeft voldaan, wanneer hij bescheiden verklaart alleen materiaal te verzamelen voor de studie van anderen (10). Hij is natuurlik vrij in het bepalen van zijn taak en wij hebben het werk te nemen, zoals het is opgezet of liever opgelegd, want

wie de verslagen van de Vlaamsche Academie raadpleegt, vindt het onderwerp veel scherper omschreven dan de titel van het boek ons laat geloven. Aan die opdracht om Vondels gedachten over de beeldende kunsten en zijn houding tegenover de kunstenaars te bepalen beantwoordt Dr. van de Velde; maar als de probleemstelling ons te eng lijkt, is het te wijten aan de voorspiegeling van zijn titel, die verschillende bedenkingen kan ingeven.

Ofschoon hij beseft, dat Vondel klassicist was in zijn mond en barok in zijn hart (39, 112/3), houdt de schrijver zich uitsluitend met de kunstleer of zelfs met de ‘kunstkritiek’ van de dichter bezig en niet met de smaak voor schoonheid, waardoor een dichter toch pas dichter is. Of Vondel ook Rubens kende, zoals een museumbezoeker hem tegenwoordig kent, is vrijwel onbelangrijk bij de vraag, inhoever hij wezenlike verwantschap met de schilder heeft getoond. Waarom zouden we eisen, dat hij volkomen op de hoogte was van ateliergeheimen? Laat hij Rubens eerder uit prenten dan uit doeken gekend hebben (Goethe beoordeelde schilderijen ook naar gravures), zijn toon was even stralend als het koloriet van de schilder; en daarop is niet met voorbeelden gewezen. Altijd wordt zijn ‘begrip’ gewogen en te licht bevonden, nooit het gevoel ontleed; overal is het Vondels vriendschappelike betrekking tot de persoon van een of ander schilder, nergens zijn wezenlike verhouding tot de schilderkunst, die wordt onderzocht, al gaat de vorser zich genoeg aan omhaal tebuiten. Dr. van de Velde beperkt dan ook zijn belangstelling tot uitgesproken gedichten over kunstwerken, zonder aandacht te wijden aan de poëzie op zich zelf, waarvan de aard immers grotendeels op onbewuste elementen blijft berusten. Dekken, zoals iedereen aanvaardt, Vondels voorberichten niet de volle waarde van zijn treurspelen, hoe zal zijn kunstenaarschap dan gevangen worden door onpersoonlike formules? 't Is nu eenmaal een onmiskenbaar feit, dat artiesten náást hun program werken en eeuwige kinderen zijn, die boven of onder de regels schrijven. Mag alles dus letterlik gelden, wat de bekroonde verhandeling betoogt, dan hebben we niet meer dan het bijkomstige: een lijst zonder portret.

Deze wanverhouding is bevorderd door het isoleren van Vondels geval. Zijn oordeel wordt doorlopend herleid tot meningen van zijn vriend Sandrart, terwijl de schrijver zich geen enkele maal controleerde, met, bij wijze van tegenproef, de vraag te

stellen, hoe die vreemdeling zoveel vat op allerlei andere schrijvers kreeg, die zich door hem lieten schilderen, dan enkel doordat zijn richting de opvatting van onze geleerde kringen volgde. Dr. van de Velde ziet Amsterdam door een sleutelgat, onherroepelik van de wijs gebracht door Schmidt Degener, die een algemene kwestie liet doodlopen, toen het probleem van de verhouding tussen onze schilders en schrijvers kortzichtig in de hoek gedrongen werd van een duel tussen Rembrandt en Vondel, waardoor de geschiedenis tot een episode en, wat erger is, tot een sensatie dreigde te verkrimpen. Vondel wordt beschuldigd van de onmogelikste dingen tegen Rembrandt en wel vooral op grond van een redenering, die de historicus niet voorzichtig genoeg hanteren kan, het argumentum e silentio. Stel dat een later geslacht deze schijnbaar exact vergelijkende methode gaat toepassen op Gezelle, om uit de onbeduidendheid van ontelbare personen, aan wie hij goedig een gelegenheidsvers wijdde, de minderwaardigheid van de dichter af te leiden; stel dat al de grote tijdgenoten, die hij toevallig *niet* bezongen heeft, één voor één tegen hem uitgespeeld worden op de manier, waarop Rembrandt telkens tegen Vondel opgeld moet doen.... Een enkel staaltje van dit stelsel is beter dan een volledige parallel. Vondel heeft een Homerus van de middelmatige Jan Hals geprezen en nergens de Homerus van Rembrandt vermeld, een doek dat, wie weet hoe weinig, Amsterdammers ooit te zien kregen, zolang alle nieuwe schilderijen nog niet dadelik werden tentoongesteld. En wat is het besluit? ‘Vondel achtte hem zelfs geen vermelding waardig’ (62). Dat is logica van de scherprechter, waarvoor geen hoofd op de wereld veilig is. Kunnen we 't niet even goed of even kwaad omkeren en Rembrandt verwijten, geen portret van Vondel gemaakt te hebben? Zo verkleinen we de genieën uit de gouden eeuw tot een onderonsje op het eerste het beste dorp.

Niet alleen de afstand, maar vooral een bevangen blik heeft Dr. van de Velde de rechte kijk op de toestand benomen. Hij lijdt nog aan het vooroordeel, dat de barok iets minderwaardigs zou zijn, en wil dan een barok geslacht beschouwen. Ook is hij niet aan het simplisme ontgroeid, dat de renaissance nabootsing van de oudheid zou betekenen, waardoor hij Lastman de fout toedicht ‘ronde Grieksche tempels’ te schilderen (80), alsof de centraalbouw niet bewust een moderne trant vertegenwoordigde, waarvan Lastman voorbeelden had gevonden op het gelijknamig

werk van Bramante's verwant Rafaël. Met pijnlike volharding wordt Vondels kunst gemeten aan de termen van zijn esthetiek en daarmee slaafs vereenzelvigd. Een wonderlike zinswending, die we maar onder het etiket gallicisme zullen doorlaten, verzekert: ‘Om tot zulke spitsvondigheid zijn toevlucht te moeten nemen moest het werk bij hem geen groote bewondering verwekken’ (60). De schrijver moet, zeggen wij op onze beurt, wel lijden aan een bedenkelik anachronisme, als hij Vondel doorlopend zijn eigen kunstkritiek probeert op te dringen. Tien maal weerlegde fabels doen nog altijd dienst. Zo heet Vondel aan Rembrandt ‘verweten’ te hebben, dat het portret van Anslo niet ‘sprekend’ was gemaakt (70). Is Dr. van de Velde er dan eindelik niet achter, hoe Vondel - zo goed als iedere volgeling van het, literair topzware, humanisme - de schilder van een portret volgens algemeen gebruik, maar met eigen zwier diende te beklagen, dat hij zich machteloos voelde tot uitbeelding van zo'n verheven wezen? Een slaand voorbeeld is de Griekse tekst, die Dürer zelf op zijn eigen portret van Erasmus grifte: n.l. dat de geschriften zijn beeld vormden. Dit was eenvoudig modeliteratuur, die niets vóór de een of tegen de ander kan bewijzen. Een portret was, zolang de fotografie nog niet bestond, op de eerste plaats een gebruiksvoorwerp, dus een opgedragen voorstelling van het model en niet, zoals wij 't in een museum gaan denken, een vrije uitstorting van de kunstenaar. En die omstandigheid te laten pleiten tegen Vondel of welke schrijver ook, is een historiese vergissing. Wij vinden't een teken van hoger beschaving, nauweliks te weten wie of wat er op een schilderij is voorgesteld, en daarom blijft de iconografie helaas de assepoester van de wetenschap. Maar dat abstraheren van de stof voor de vorm is eerst achteraf mogelik, wanneer het beeld eenmaal bestaat. En onze tijd, die zich zo onverschillig voor het onderwerp houdt, is niet toevallig ook onvruchtbaar aan opdrachten voor kunstenaars, die blindweg in de ruimte werkzaam, zonder houvast buiten de samenleving zwevend, moeten zien te leven van de kunst om de kunst. Dit onzalig beginsel heeft zich tenslotte nog gewroken aan een studie, waarvan de tekorten, veroorzaakt door een verkeerde oriëntering, ons niet de werkelike verdiensten laten voorbijzien.

GERARD BROM.

Richard Mooren: *Heinrich Heine's Wirkung in Holland* (Bonnsche dissertatie) (Krefeld - Albert Höntges - 1930).

Het is niet toevallig dat 'n compatriot van mij in engeren zin zich geroepen voelt over 'n Duitsch dichter in de Duitsche taal 'n dissertatie te schrijven, want juist de tweetaligheid doet ons Limburgers vaak weifelen of wij onze voorkeur niet eerder aan 't Duitsch, ja zelfs aan 't Fransch dan aan 't Nederlandsch moeten geven, dat wij als 'n vreemde taal immers leeren. Dat Richard Mooren echter Heine tot onderwerp van zijn studie heeft genomen verbaast en verheugt ons, want Heine is in Limburg niet in tel. Als onze Duitsche leeraar de verkeerd, immers religieus opgevatte Wallfahrt nach Kevlaar declameerde of die Grenadiere voor zijn opgetogen leerlingen zong, vergat hij nooit, zoo hij Heine al 'n groot dichter vond, er bij te vermelden dat hij 'n slecht mensch was geweest. In 't Noorden heeft Heine meer sympathie mogen ondervinden, juist wijl Heine geen Hollander was, hier geldt Huets opmerking: '.... dezelfde stoutheid die in den vreemdeling op 'n afstand gezien, bewondering wekt, zou op den landgenoot slechts den indruk van driestheid en vermetelheid maken'. Mooren behoudt 'n bewonderenswaardige objectiviteit die klaarblijkelijk zijn oorzaak vindt in zijn liefde voor Heine. In litteratuur is liefde vaak minder blind dan haat. 't Proefschrift heeft 't uiterlijk van 'n slecht gedrukt pamflet, des te meer verheugt 't ons mee te kunnen deelen dat de innerlijke waarde o.i. zeer groot is, dat we met plezier en verrassing sommige ontdekkingen gelezen hebben. Dat de auteur zich niet tevreden heeft gesteld met 't bloote constateeren van invloeden dat 't hem voor alles om de 'Wirkung' te doen was, getuigt van 'n diep en ideaal inzicht in de litteraire geschiedschrijving. Indien iemand, die er toe gekomen is 'n beetje op de Nederlandsche belletrie van de vorige eeuw neer te zien, van 't hoofdstuk der Heine-Kritiek kennis neemt, dan krijgt hij plotseling zoo'n verbluffend gunstig idee van 't kosmopolitische van sommige min bekende critici, dat hij pijnlijk verbaasd in de volgende capita moet bemerken hoe weinig deze bewonderende kritiek en 't voorbeeld van Heine vermocht hebben de dichters dier dagen oorspronkelijkheid in te blazen. Het is waar voor Multatuli, als voor Gide, als voor Heine: navolgen is hier miskennen. En ook Heine vertalen is zijn taal miskennen. Juist de gelijkluidendheid van Duitsch en Hollandsch maakt de vertalingen zoo onuitstaanbaar.

Wat rest van 't luchtige origineel: Und Wehmut schleicht mir ins Herz hinein, in: En weemoed kiest zich mijn hart ter woon? De dichterlijke taal dier tijd was weinig geëigend om Heines pretentielooze Duitsch te vertolken. *Sonne* wordt om 't rijm te behouden met *zonne* vertaald. Terwijl 't Duitsche woord gemeenzaam is, klinkt 't Hollandsche geaffecteerd. Toch is dit nog beter dan 't misbruik wat b.v. Ten Kate, die dat bij Hooft wel aardig heeft gevonden, van de verkleinwoorden maakt. Woorden als roosje en zonnetje zijn te familiaar om Heines natuurgevoel weer te geven. Over 't algemeen zijn de verzen miserabel vertaald en nagevolgd. De eenige goede methode ware, zooals de voortreffelijke Gérard de Nerval met deze materie deed, getrouwe, melodieuze prozavertalingen te leveren. Aardig was 't als Mooren de Fransche vertalingen met de Nederlandsche had vergeleken. Prinsen zegt Hdb. pag. 555, dat er affiniteiten bestaan tusschen de Hollander en Heine. Ik kan dit slechts gelooven voor zoover algemeen menschelijke eigenschappen in Heine manifest worden. De Puriteinsche inslag in de Hollandsche ziel verhindert Heine volledig te aanvaarden. Zoowel Dercksen als De Génestet verzwijgen bij hun vertaling van Schlachtfeld bei Hastings de passage van de Denkmäler der Lust, terwijl hierin toch de pointe zit. Dit is frappant. Slechts mannen als Byvanck, Huet en Vosmaer (en Heines boosaardige vijand Bientjes) vermoedden iets van Heines verlangen naar 'n nieuw Hedonisme, en zijn begeerte de Helleensche geest, die hij in Frankrijk zag, te huwen aan het Nazareensche Duitschland. Heines ironie heeft ten slotte niets Germaansch, hij sprak geen ‘einwandfreies Deutsch’, (zijn vijanden beweren dat hij nooit 't mauscheln heeft afgeleerd), doch beter Fransch. Maar meer dan Franschman en Duitscher was hij 'n Jood, zijn wijsgeerige spot is die van Koheleth en Ben Sirach, zijn uitweidingen zijn Rabbijnsch, en wie Joodsche grappenverzamelingen kent, voelt daarin dezelfde tragische humor als in de Reisebilder. Op dit Joodsche karakter laat Mooren te weinig aandacht vallen, (Vosmaer tracht 't te nivelleeren, alleen de, 't tegenovergestelde van oppervlakkige, Huet, is in staat dit aan te voelen), zooals in dit reeds veel te dunne boekje aan de heele Heine-figuur 'n te schaarsche plaats werd ingeruimd.

Vooral de bij mijn weten slechts bij Te Winkel genoemde zoon van A. van der Hoop heeft 'n aanzienlijk deel in de Heinevertalingen. Verder de Génestet, Ten Kate enz. Heye, Soera Rana

en Coens hebben m.i. 't meest op dit gebied bereikt. In Braga vond ik nog twee sonnetten die misschien van de virtuoselijke sonnettenhatende koning der cantate afkomstig zijn (of van Winkler Prins?) in 't nr. van 15 Dec. 1842. Zonder de naam van herkomst of oorsprong. Het zijn de sonnetten 3 en 4 uit Junge Leiden. Braga, die Van Lennep schertsend zijn letterdiefstal verwijt, schijnt zelf dergelijke practijken als gesanctionneerd te beschouwen, de sonnetten zijn overigens aardig vertaald. Dergelijke dingen echter, zoo ze Heine ter oore kwamen, maar vooral 't ongeoorloofd overdrukken van zijn werk, zooals dat hier te lande door groote Uitgevers geschiedde, kan zijn oordeel over Holland niet hebben verbeterd. Over Heines verhouding tot Holland zegt Schr. weinig, toch had die eigenaardige wellicht op Voltaire (canaux, canards, canaille) en Montesquieu gegronde voorstelling van ons volk en 't zonderlinge universiteitsleven, zooals 't in de Mem. des Herrn Schnabelewopski geteekend is, Moorens boek 'n rijker zin gegeven. Uit Heines opvatting van schilderkunst welke slechts 't verhaaltje zag en daardoor Jan Steen onevenredig meer aandacht besteedde dan b.v. 't schoonst wat we bezitten in Vermeer van Delft of Rembrandt, blijkt dat Heine slechts 'n oubollig Holland kende. Juist onbekende dichters hebben hem volgens de Schr. goed begrepen, speciaal Freda Niki krijgt van Mooren de prijs wijl hij 't ‘Dietsch’ zoo goed in Heine heeft bewaard. De aangehaalde proeven van dit gekunstelde Nederlandsch met di en du herinnert te zeer aan 't ‘Dietsch’ van Dautzenberg, 't doet Heine averechts als Germaan beschouwen. Daar in België leefde ook Vuylsteke, die had bij de Heinenavolging zoowel in 't erotische als sociale 'n plaats moeten hebben. Van Boele van Hensbroek vindt men hier 'n mystifikatie die als authentieke Heinevertaling in de Spectator heeft gestaan. Ze is gebrekkig, maar er blijkt 'n diep begrip van Heine en 'n trotsche tachtiger opvatting van 't goddelijke in de kunst uit, zoodat men de naam van den veel gesmade Boele van Hensbroek geneigd is in de toekomst met wat minder onverschilligheid te noemen. Ook in de navolging van Heine is Boele niet ongelukkig hoewel hierin Piet Paaltjens en Vosmaer 't best zijn geslaagd.

Paaltjens was een van de gevoeligste dichters van een valsch sentimenteele periode, men kan echter niet ontkennen dat van deze ongelukkige man de humor veel minder fijn, en meer met Bredero's boert verwant is dan met de ironie van Heine. Mooren

wijst op de overeenkomst tusschen Heines onderzeesche Nederlandsche stad uit die Nordsee (ook door Niki vertaald) en uit Norderney, met Paaltjen's visie op iets dergelijks in De Friesche Poëet. Paaltjens minde en haatte Friesland zooals Heine Duitschland liefhad en vervloekte, hier is 'n overeenkomst. Maar Heine leefde voor (steeds vervluchtende) idealen, hij droeg der Zukunft Krondiamanten in zijn koffer, hij bleef onder de ijselijkste martelingen, toen niemand hem kwalijk zou hebben genomen dat hij er 'n eind aan zou hebben gemaakt, energiek zijn verontwaardiging uiten, terwijl de gedesoevreerde Haverschmidt suicide pleegde. Als Paaltjens Heine niet zou hebben gekend, zou hij anders hebben geschreven. Datzelfde zou, onder gelijke omstandigheden met de anderen zijn geschied die nu hun Heiniaantjes ter markt brachten. En Multatuli? Hij immers bewonderde Heine om wat ons zijn voornaamste werk voorkomt te zijn, 't proza waarin de overgang naar de moderne tijd tot 't realisme zich voltrekt. Mooren toont na Prinsen de sterke overeenkomst aan die zich niet tot situaties beperkt doch soms woordelijk is. Terecht heeft Prinsen laten zien hoe de Ideeën de vergaarbak bleken te zijn wat twee eeuwen aan Europeesch denken hadden opgeleverd. Toch leefde in Multatuli vaker dan in Heine 'n Droogstoppel (hoewel Heine ten koste van Platen ook dergelijke malligheden heeft laten drukken), beiden waren onrechtvaardig in hun ademloos zoeken naar rechtvaardigheid, maar de pozeerende megalomaan M. moet 't afleggen tegen de nederige Heine die zich 'n armer kleiner Jude noemt en inmiddels 'n heros was. De Schr. wijst op de treffende overeenkomst tusschen de laatste portretten van Heine en Multatuli, maar deze methode lijkt me weinig steekhoudend; evenals Dekker de sjaal van Sjaalman heeft omgeslagen, kan hij, onbewust waarschijnlijk, haar en baard met Heines gelaat in overeenstemming hebben gebracht, hoewel hij juist in die tijd beweerde Heine minder te waardeeren. De eenige methode die bij dergelijke vergelijkingen vrucht kan dragen is de psycho-analyse. Dat Potgieter in zijn periodenbouw b.v. in Het Noorden soortgelijke ‘Ausschweifungen’ maakte als Heine lijkt mij niet juist, 't lag in zijn aard en zijn lust: ‘cultivating pleasant associations’. Misschien moet men hierbij meer aan Jean Paul denken, hierover te spreken ben ik niet bevoegd. Maar 't détailleerende bij Heine, (hoe vaak Potgieter hem ook met instemming citeerde), is niet Potgieteriaansch, doch zuiver Joodsch. Nog in Proust leefde dezelfde tendenz. De Joden ont-

breekt compositievermogen, zij teekenen de boomen nauwgezet, stuk voor stuk, doch laten 't bosch aan Uw fantazie over. Pierson, naar De Vooys' woord, de kriticus van de waardeering, drong diep in Heine door, verwijt Heine zijn cynisme en ‘waardeert’ ‘Du bist wie eine Blume’. Bakhuizen is in zijn nekrologie van Heine duidelijk op de doode geïnspireerd, Huet heeft hem 't best begrepen en Vosmaer heeft hem met 't meeste succes nagevolgd. Hoewel de zoete Vosmaer weinig met den bitteren Heine gemeen had. Neen, slechts 'n vergelijking met Da Costa heeft meer resultaat, Da Costa die zich vol afschuw over den Voltairiaan Heine heeft uitgelaten en die Huet met Heine in 'n voor de laatste doorslaand gewicht op de weegschaal heeft geplaatst. Mooren voert die schets door en ziet de tegenstelling: Heine was 'n Sadduceër en Da Costa 'n Pharizeër. Nu blijkt dat Heine, noch door Huet, noch door Mooren m.i. begrepen is. Op zijn ziekbed reikt Heine Da Costa de uitgeteerde hand, als Jood, niet als Christen, zooals Van Suchtelen ons vergeefs tracht te suggereeren bij zijn overigens keurige Boek le Grandvertaling. Da Costa en de Heine der Geständnisse, de lijder uit de Rue Matignon, waren beide, welke partij hier op aarde ze ook mochten toebehooren, conservatieve oudtestamentische Joden.

De Letzte Gedichte uitdrukkelijk door Kloos als zijn beste poëzie geprezen hebben zich pas lateren tijd in de Nederlandsche belangstelling mogen verheugen, behalve 't Sklavenschiff en enkele andere verzen die Freda Niki reeds vertaalde. Toch bieden sommige rijmlooze meesterwerken, zooals nr. 1, Zum Lazarus zich als 't ware ter vertaling aan. Trouwens pas in Hélène Swarth, zuiverder dan in Jacques Perk, doet zich Heines gelouterde invloed voelen. Onmiddellijke invloed op '80 is ternauwernood aan te wijzen. Maar ook hier had de lichte, natuurlijke, immers op 't volkslied teruggaande aanslag van Heines lier de geesten als in Frankrijk (Robert de Souza: La Poésie populaire), bereid gemaakt. Vanzelf legt Kloos nog meer de nadruk op de aesthetische waarde van Heine, dan op de politieke en religieuze, en voor Van Deyssel wordt 'n boekbespreking van 'n Heine-uitgaaf aanleiding om Heine de les te lezen over sommige slordige beelden (Leise zieht, etc.), waaruit duidelijk blijkt hoe de nieuwere tijd zuiverder van beeldspraak trachtte te zijn (Nieuwe Gids '23). De politieke en filosofische beteekenis dringt nu pas door; onder Russische revolutieliederen vond ik laatst Die Weber; alleen

de naam Deutschland was door Russland vervangen. Daarom, de Romantiek moge gewelddadig tot zwijgen zijn gebracht, in de nieuwe zakelijkheid klinkt onderdrukt de toon van Heine en van die andere renegaat der Romantiek, Baudelaire. Ik heb gemeend door hier en daar mijn eigen notities naar aanleiding en bij Moorens ideeën te voegen 'n waardige hulde te brengen aan dit uitnemende, helaas te korte boek.

JACOB HIEGENTLICH.

Uit de tijdschriften. (Sept. - Oktober).

De Gids. Okt. In de Kroniek der Nederlandsche Letteren schrijft M. Nijhoff o.a. over *Kinderen van dezen tijd*, het spel van H. Roland-Holst.

De Nieuwe Gids. Sept. W. Kloos schrijft een artikel over *Noto Soeroto*, naar aanleiding van de bundel *Wayangliederen*.

Okt. W. Kloos geeft beschouwingen naar aanleiding van *De duivel op aarde*, door Ben. van Eijsselstein.

Groot-Nederland. Sept. Frans Coenen beoordeelt o.a. de gebundelde kritiese opstellen van E. du Perron en H. Marsman.

De Stem. Sept. F.A. Brunclaus geeft enige notities over Perk's ontwikkelingsjaren onder het opschrift *Jacques Perk: jochie en tachtiger*. In het *Critisch Bulletin* noemt Victor E. van Vriesland de roman *Twee meisjes en ik* van A.H. Nijhoff ‘een opmerkelijk maar slordig debuut’. - Theun de Vries beoordeelt Albert Helman's *Overwintering*; Karel Leroux beoordeelt Gerard Walschap's *Eric*. - Roel Houwink oordeelt ongunstig over *De magische schaal* van Jan Walch.

Okt. In de *Poëziekroniek* beoordeelt Anthonie Donker de *Sonnettencyclus* van François Pauwels.

Leiding. Sept. In de rubriek *Verschijningen en verschijnselen* besluit P.N. van Eyck zijn beschouwing over *Aart van der Leeuw's ontwikkelingsgang* met een karakteristiek van *De Opdracht* en *Kleine Rudolf*. Verder bespreekt hij uitvoerig het boek van Jan de Vries over *De Germaansche Oudheid* en *Kinderen van*

dezen tijd door H. Roland-Holst. - Onder de *Boekbeoordelingen* beoordeelt hij o.a. *Guido Gezelle* door Bernard Verhoeven en het ‘waterfeestspel’ *De Vliegende Hollander* van M. Nijhoff.

Stemmen des tijds. Okt. C. Tazelaar geeft een bonte rij korte boekbesprekingen in zijn *Litteraire Kroniek*, onder het opschrift ‘Over de heele linie’: romans, dichtbundels, studies en bloemlezingen.

Opwaartsche Wegen. Sept. Aan *De dichter J.H. Leopold* wordt een artikel gewijd door H.A. Mulder. - Onder het opschrift *Staan en uitzien* bespreekt J.A. van Nie kritiese opstellen van Menno ter Braak, H. Marsman, E. du Perron en Dirk Coster. - J. Haantjes begroet met ingenomenheid de herdruk van J. Koopmans' *Letterkundige Studiën*.

Okt. Leo van Breen schrijft over *Het onopgeloste probleem der Christelike verskunst*. - K. Fokkema geeft een *Friese kroniek 1930*. - J. van Ham oordeelt gunstig over de dichtbundel *Vaart* door Jan de Groot.

Den Gulden Winckel. Aug. J.C. Bloem bespreekt als ‘Stemmen uit het verleden’ de *Litteraire herinneringen uit den Nieuwe Gids-tijd* van F. van der Goes en *De Arbeidersraad*, een nagelaten werk van Herman Gorter. - Roel Houwink noemt *Marianne* van Jef Last ‘beloftenrijk werk’.

Sept. G.H. 's Gravesande gaat de verhouding van *Vosmaer en Jacques Perk* na. - J.C. Bloem beoordeelt beknopt een aantal *Nieuwe bundels* met gedichten. - Roel Houwink prijst de roman *Het Geluk* van Jos. Panhuysen.

Okt. J.C. Bloem betoogt *Het goed recht van het Essay*, naar aanleiding van een reeks recente uitgaven op dit terrein, van J. Greshoff, H. Marsman, E. du Perron, M. Nijhoff, M. ter Braak, Albert Helman, D.A.M. Binnendijk en Jan Engelman. - In de *Kroniek van het Proza* bespreekt Roel Houwink *Lessen in Charleston* van Constant van Wessem.

Dietsche Warande en Belfort. Aug.-Sept. De redaktie geeft een kort *In Memoriam* van Pol de Mont. - A.D. bespreekt het tweede deel van *Het leven van Herman Coene* door Ernest Claes.

Okt. Deze aflevering is ten dele gewijd aan Stijn Streuvels, die zijn zestigste verjaardag viert. Achtereenvolgens prijzen Jul. Persijn, H. de Man, J. Eeckhout en Aug. van Cauwelaert zijn werk, terwijl Felix Timmermans vertelt *Hoe ik met het werk van Streuvels*

kennis maakte, en hoe dit werk hem zijn eigen talent openbaarde. De bewonderaars wijzen op de betekenis van zijn 'na-oorlogsch werk', dat te vaak miskend wordt, en in het biezonder op het laatste boek *Alma*, volgens Van Cauwelaert 'een van de zuiverste en sterkste constructies, die Streuvels ooit heeft opgebouwd'.

De Vlaamsche Gids. Sept. Omer Van Audenhage beschrijft *Een Wandeling door de 'Verzen' van Prosper van Langendonck*, waarbij hij drie 'bedrijven' onderscheidt: 'dat van idealen en droomen', 'een van Storm' en 'het bedaren des orkaans, aan de borsten van goede moeder Natuur'. - In de rubriek *Hollandsche Letteren* bespreekt Franz de Backer beknopt een aantal nieuwe boeken.

Leuvensche Bijdragen XXIII. Bijblad, afl. 1-2. Deze afl. bevat o.a. een beoordeling van de proefschriften van Mej. C.M. Lelij (over *De Parabelen van Cyrillus*) en van H. de Buck (over *De studie van het Middelnederlandsch tot in het midden der negentiende eeuw*) door J.F. VanderHeyden. Dezelfde schr. kondigt ook een boek van Dr. Maria Meertens aan, over *De godsvrucht in de Nederlanden*, naar handschriften van gebedenboeken der vijftiende eeuw.

Verslagen en Mededeelingen van de Kon. Vlaamsche Academie. Mei. J. Vercoullie maakt enige opmerkingen over *Denominatieven en Deverbatieven*. - De verslagen van de keurraad over de prijsvragen voor 1931 geven een afwijzend advies omtrent één ingekomen antwoord. - Willy Koninckx publiceert Een inventaris van 394 Vlaamsche volksliederen uit de 18de en 19de eeuw, door verzamelaars in twee 'kostbare liederboeken', eigendom van de Antwerpse Bibliotheek, bijeengebracht.

Junie. Frank Lateur prijst de onlangs verzamelde *Schriften* van Dr. Lauwers, de leerling van Hugo Verriest en de voorstander van zijn Westvlaamse moedertaal. - Aug. van Cauwelaert wijst in een redevoering, getiteld *Daar hapert iets* op een gebrek aan waardering van de Zuid Nederlandse letterkunde bij sommige Noord-Nederlandse schrijvers van geschiedkundige overzichten en bloemlezingen. - Omer Wattez deelt biezonderheden mede uit *Reisbrieven* van Dr. C.G. Hansen. - A.J.J. Van de Velde stelde een uitvoerig en beredeneerd overzicht samen van *Zuid- en Noord-Nederlandsche kruid en tuinboeken vóór 1800*.

Vondelkroniek. Okt. (nummer 4). A.J. Barnouw maakt de tekst bekend van *D'omgekeerde Rommelpot van 't Hanekot weer omgekeert* en geeft er aantekeningen bij. Wie de schrijver is, valt niet meer na te gaan. - J. Aleida Nijland vervolgt de publicatie van het 'derde boeck' van *Godefroy of Hierusalem verlost*. - L.C. Michels verklaart het woord *Walscherm* in de *Verovering van Grol*. - S. Kalff schrijft over *Vondel's 'Sineesch treurspel'*, de *Zungchin* (1666). Enige kanttekeningen en berichten besluiten de aflevering.

Levende Talen. Okt. A. Zijderveld schrijft *Over het onderwijs in literatuur en haar historie*, naar aanleiding van de bloemlezingen, voor dat onderwijs bestemd. - P.N. Dezaire houdt een beschouwing over *Idealisme en Letterkunde*. - De Boekbesprekingen betreffen boeken in moderne talen.

Eigen Volk. Sept. J. Rasch deelt een en ander mede over *Zuid-Afrikaansche volksliedjes*. - C. de Vey geeft een dialektbijdrage uit Ierseke: *Rienkrieën*. - Kerst Zwart verzamelde *Namen in de Graafschap*. - F. van Es herdenkt de folklorist *Pol de Mont*.

Okt. E. Franquinet vervolgt zijn studie over *Figuren uit de geschiedenis van Maastrichtsche dialect-litteratuur*. In dit gedeelte bespreekt hij het werk van Alfons Olterdissen.

Museum. Aug.-Sept. J.L. Walch toont zich weinig ingenomen met Prinsen's boek over *Het Drama in de 18e eeuw in West-Europa*. - L.C. Michels bespreekt zeer uitvoerig de studie van E. Rombauts over *Leven en Werken van Pater A. Poirters*. - W. Zuidema beoordeelt de keuze *Uit de Literarische Phantasieën van Busken Huet*, door De Vooys en Staverman.

Okt. J.W. Muller beoordeelt het proefschrift van H. de Buck over *De Studie van het Middelnederlandsch*. Hij ontwikkelt bezwaren tegen de compositie en betreurt dat de studie van Zuid-Nederlanders ter zijde gelaten is. - A.W.C. Zuidema kondigt met ingenomenheid de *Letterkundige Studiën* van J. Koopmans aan.

C.D.V.